

88-4

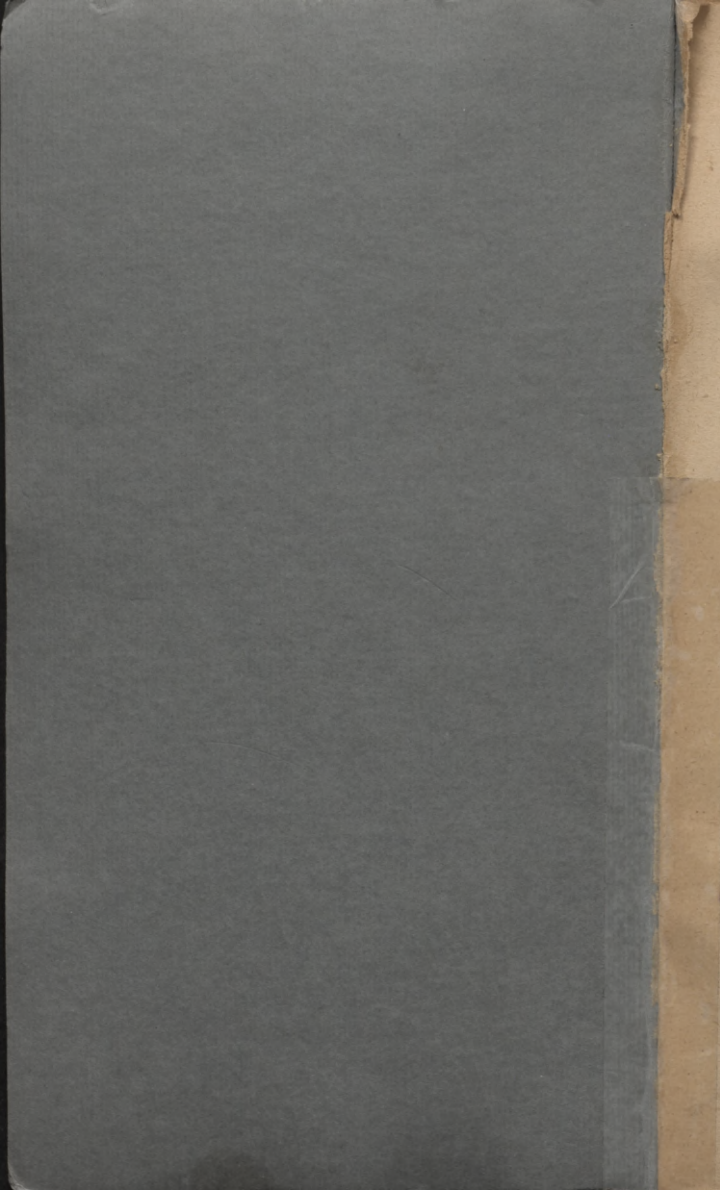
- 61 II

Arturs Bērziņš

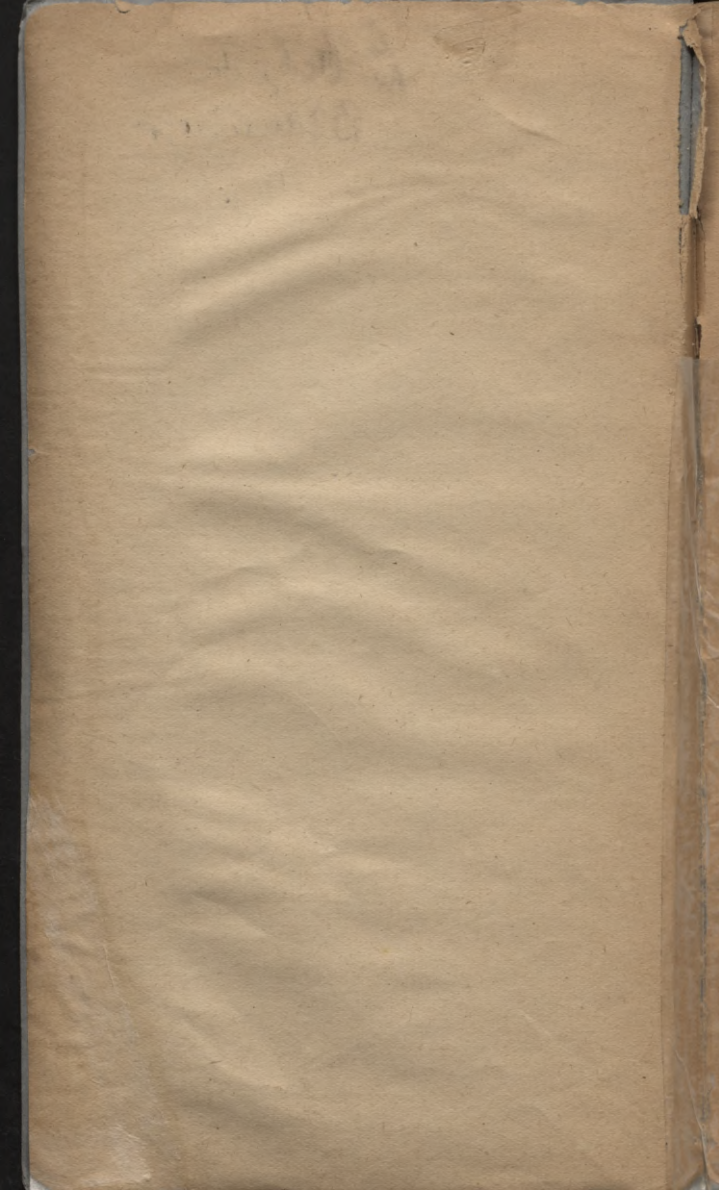
PAŽĪSTAMAS SĒJAS

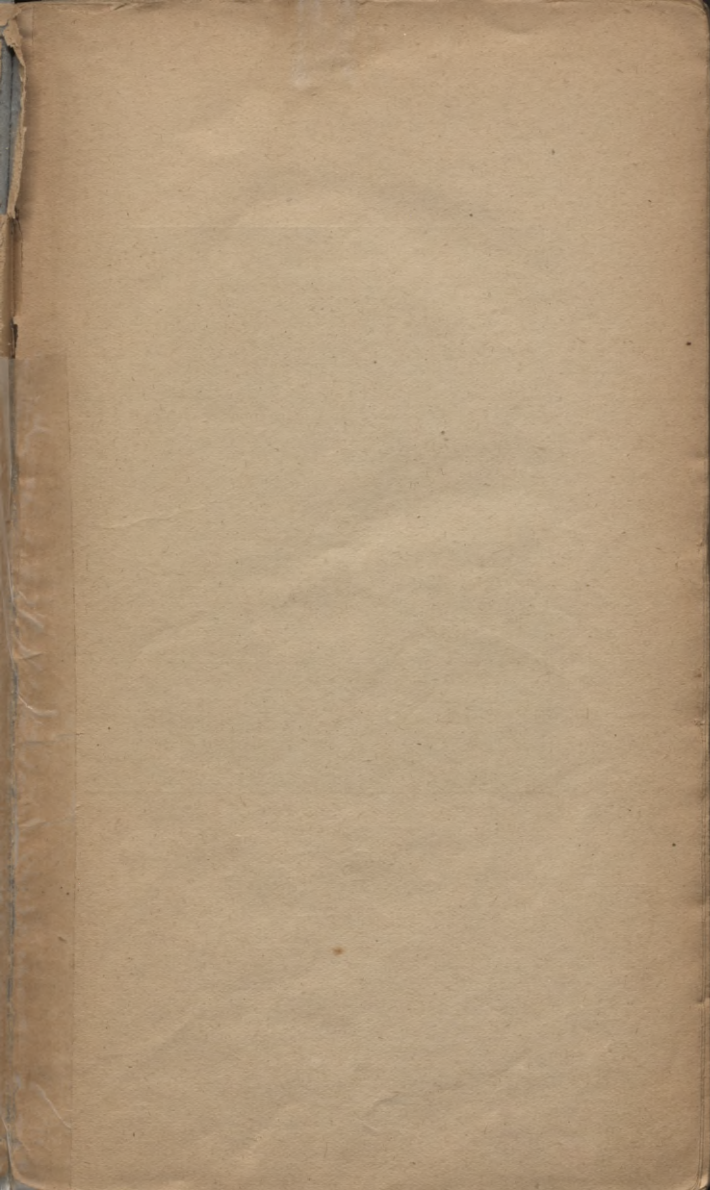

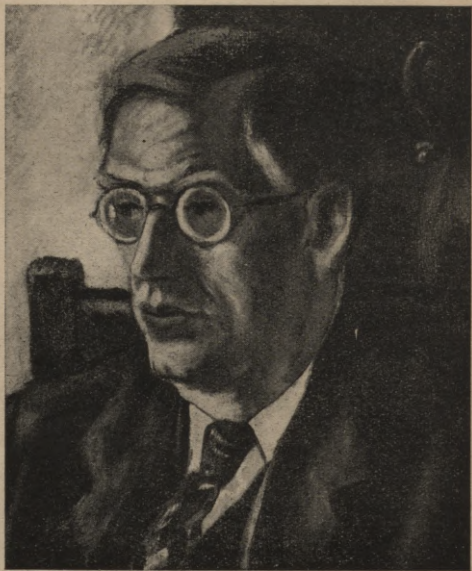
pēterā mantriēka argāds

L. Andjale
Braunsvogel
48 g.

A. Benjamin J.

PAZĪSTAMAS SEJAS

II

L 88-4
L 61

L
810.09

ARTURS BĒRZIŅŠ

PAZĪSTAMAS
SEJAS

II

PĒTERA MANTNIEKA APGĀDS

Niklāva Strunkes vāks, autora portrets un
priekšlapa

Ādama Alksņa ģimētnie pēc J. Rozentāla zīmējuma
Tekstā Ādama Alksņa gleznas reprodukcija

Grāmatas izdevējs ir dalībnieks

LATVIĒSU APGĀDU KOPĀ,

kurā piedalās:

J. Kadilis

E. Ķiploks

A. Mālītis

P. Mantnieks

H. Rudzītis

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

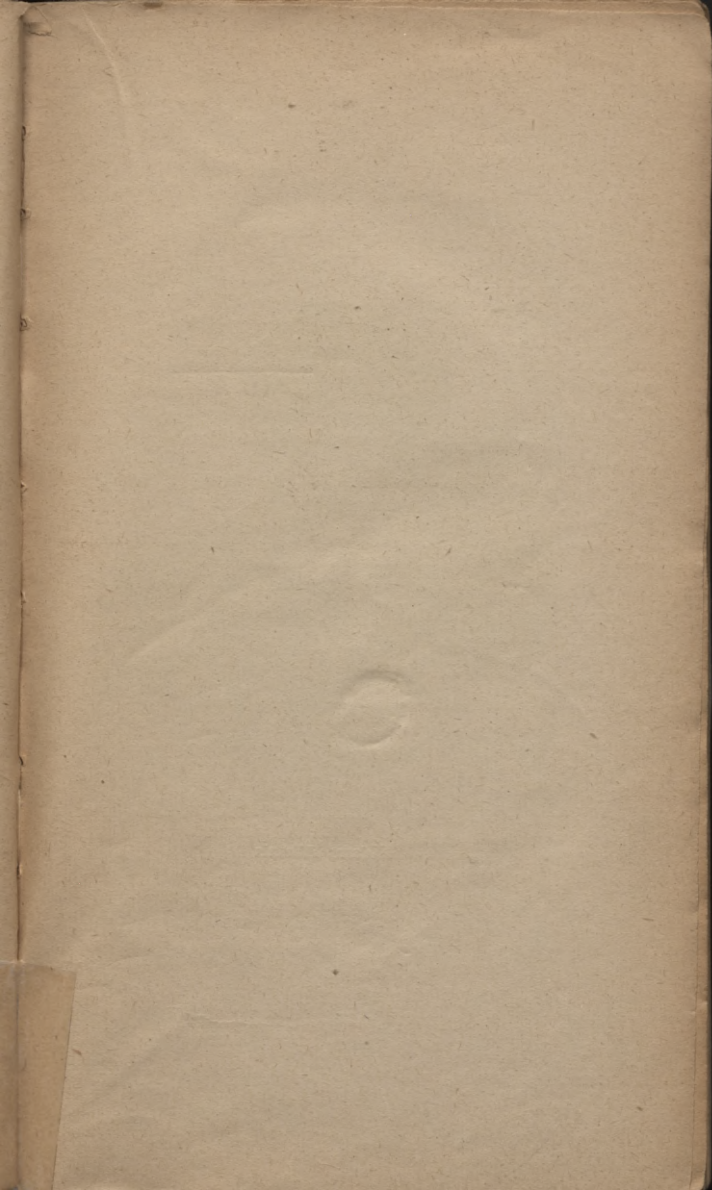
90

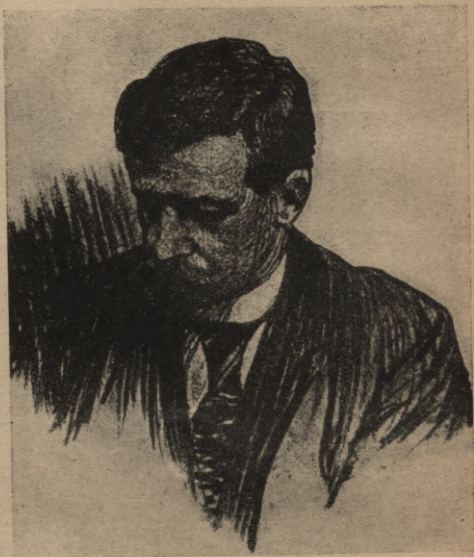
0304046395

AG.162

22.11.2001. 20.
pārē 9.01.04.

Grāmata iznākusi 1947. gadā

Ādams Alksnis

ĀDAMS ALKSNIS

I

Pāragri mirušais gleznotājs Ādams Eduards Alksnis ir savā laikā latviešu glezniecības idejiskais ceļvedis, kas devis krietnu pavirzienu visai latviešu nacionālai mākslai. Drošsirdīgs jaunu stigu iedzinējs, tālāku mākslas mērķu intuitīvs iecerētājs. vispārinātu latviešu ideju uztvērējs un paudējs.

A. Alksnis mūsu monumentālās glezniecības sācējs un īsta latviska gara ilgotājs; savas gleznotāju paaudzes garīgais tēvs, neatlaidīgs jauno latviešu mākslinieku iedvesmētājs, skubinātājs, atbalstītājs un vadītājs.

Priekš Alkšņa mums ir bijuši ļoti iezīmīgi un lielām gara spējām apveltīti latviešu gleznotāji, kā, piemēram, Madlienas draudzes skolotāja dēls — akadēmiķis Kārlis Hūns, akadēmiķis Jūlijs Feders, Jānis Roze un citi. Pēc satura un formas tie savā mākslā bija vairāk internacionāli daiļinieki nekā latviskās vides izveidotāji un latviskā gara atminētāji. Viņi ar lieliem panākumiem un sasniegumiem jau varēja strādāt starptautiskajā glezniecībā, ar saviem darbiem sekmējuši vispārīgo Eiropas mākslas kultūru, mazāk jau iegremdējušies latviešu tautas iedabā, tās īpatnā dvēseles dzīvē. Ne jau tādēļ, ka minētie mākslinieki savā dziļākā būtībā nebūtu

bijuši vairs latvieši, nedomātu un nejustu kā latvieši. Iegansts, kamdēļ tie bija attālinājušies no savas tautas dzīves, gan, laikam, būs meklējams mūsu toreizējās šaurajās materiālās iespējamībās, vēl neizveidotā sabiedriskajā dzīvē un patiesas kulturālas atmosfēras trūkumā. Toreiz tautai tik lieli mākslinieki vēl nebija vajadzīgi. Hūns bija spiests strādāt krievu galma aprindām un aristokratijai, kam bija savas specifiskas mākslas prasības, vai arī savus darbus pārdeva Rietumeiropas mākslas cienītājiem. Tāpat no savas tautas visu laika bija šķirts Jūlijs Feders. Lai pastāvētu, kā mākslinieciskas individualitātes, viņiem savi gleznojumi gribot negribot bija jāietur vispārīgā gaumē, jāiekļaujas toreiz valdošos svešu tautu glezniecības virzienos, tā kā sižetos un formālā apdarē nebija ko domāt krasi uzsvērt savu tautisko glezniecisko raksturu.

Citādi tas jau bija Ādamam Alksnim. Viņa neilgais mākslinieciskās darbības mūžs iekrita tai laikmetā, kad latvieši visos kultūras novados bija jau pamodušies savai garīgai dzīvei. Aiz muguras jau bija palikuši divi pirmie vispārīgie dziesmu svētki. Rīgā sekmīgi darbojās jaundibinātais latviskais teātris. Laucinieki modri organizējās dažādās kultūras un saimnieciska rakstura biedrībās. Latvijas pilsētās radās centrs pēc centra, kas sekmēja nacionālas kultūras mērķus, aprīnojami ātri pieauga jaunā latviešu inteliģence. Visos Latvijas novados un malās steidzīgi kopā vāca tautas dziesmas. Sakrāja un uzrakstīja tautas pasakas. Sameklēja un mūzejā novietoja etnografiskus priekšmetus, lai tie vairs nepazustu nākamām paaudzēm. Kuploja jau tautiskās atmodas rakstniecība, parādījās pirmo latviešu komponistu darbi. Tikai nacionālas glezniecības vēl trūka. Tā vēl nebija teikusi savu vārdu. Un neviens arī nezināja, kas būs tas, kas atmodinās

latviešu tautisko glezniecību, un kāda vispār būs šīs glezniecības īpatnība.

Un tad ar savu mākslu nāca Ādams Alksnis, kas bija ieaudzis tautā kā koks zemē. Viņš intuitīvi sevī sajuta, ka ir pienācis laiks radīt specifiski latvisko glezniecību, meklējot tai jaunu saturu, jaunas formas izteiksmes līdzekļus un jaunus mākslas apvāršņus. Latviešu gleznotājiem vairs nebija jāatdarina citu tautu mākslas raksturs, jāiet vienmēr citu pēdās, bet kā īstai tautas mākslai jāmeklē saskaņa ar Latvijas dabu, tās vēsturisko senatni, reāliem latviešu cilvēkiem un šo cilvēku darbības ritmiem, sadzīves veidu, tikumiskām normām, iekšējām un ārējām rakstura sevišķībām. Katra patiesa kulturāla un nacionāla māksla var sakņoties tikai šais tautas garīgās īpašībās un tās iedzimtās savdabībās, kādas katrai tautai piemīt. Tāpēc Alksnis vērīgi skatījās latviskās apkārtnes cilvēkos un latviešu dzīvē, savā mākslinieka brīnumsmalkajā psihē fiksējams visu, kas viņam šķitās ievērojamas cienīgs un no vispārīgā individuāli atšķirīgs. Viņš studēja nevien pats, bet aicināja arī citus savus biedrus to darīt — pamatīgi izpētīt tautas senatni, iepazīties ar archaiskām latviskās sadzīves formām un primitīvi spēcīgām līnijām. Tāpat viņa mākslinieka fantāzija jau saskatīja savas tautas gara izpausmi attēlojamo cilvēku sejās, zemnieku gausīgās un pasmagās gaitās, nosvērti lēnās kustībās, visā viņu cilvēciskā nostājā. Ādamam Alksnim rūpēja šīs latviskās dzīves iekšējais satvars, psiholoģiski impulsi, cīņu spriegums. Mākslinieks kaislīgi iemīlēja latvieša dimdošos soļus, naivo, ārēji it kā padzestro, bet iekšēji silto cilvēcību, vaļsirdīgo laipnību un sirds uzticību. Mūsu seniem karavīriem un vikingsiem mākslinieks meklēja un atrada savdabīgas formas ieročus, ietērpjot tos sencīgos, citu

neredzētos, kostīmos, dodot aizgājušam laikam izteiksmīgu primitīvisma kolorītu. Gleznotāju tomēr neinteresēja tik daudz pati etnografiskā precizitāte kā gan virmojošais laikmeta gars, pats šīs dzīves kodols.

Ādams Alksnis ir latviešu gleznotājs, kas pirmais, atskaitot varbūt tikai dažus Hūna zemnieku dzīves attēlojumus, veidojis latviešu zemniekus un arājus viņu ikdienišķās un svētdienīgās gaitās, parādījis latviešu dabas krāšņumu un tās personifikācijas, šur un tur ļaudams vaļu savai neierobežoti brīvai mākslinieciskai fantāzijai.

Ādams Alksnis arī viens no pirmajiem pavēris skatu latviešu mitoloģiskā pasaku pasaulē, priecīgi zīmēdams velnus un rūķus, kas iekļaujas latviskā pasaules skatījumā un dzīves izjūtās. Viņš reizē devis pasakas fantastiku ar apburtām pilīm, bet nekur neaizmirst arī pasakas reālītāti un dzīves tiešamību. Var teikt: viņš reizē romantiķis un realists.

Alksņa mākslinieciskā iecere un dispozīcija bijusi visai plaša, no tās viņš gan tikai mazāko daļu realizējis. Kā mākslinieks viņš vispusīgi apdāvināts, darba sprieguma vadīts un savaldzināts, vienmēr garīgi elastīgs. Bija veikti jau milzu priekšdarbi, pēc kuņiem varēja nākt monumentāls darbu māksliniecisks ietvērums. Alksnis, diemžēl, dabūja strādāt tikai nepilnu gaļu desmitu, viņš sagatavoja, bet nenobeidza savu iecerāto darbu. Bija laimīgs augstvērtīga darba iesākums, bet tikpat traģisks dzīves noslēgums.

Ādams Alksnis lika pirmos pamatus latviski tautiskai glezniecībai, kuņai tas, savā mūžā ilgi strādādam, būtu varējis atvērt plašus apvārsņus un dot lielas vienreizējas vērtības.

Latviešu modernai glezniecībai, kas tagad bagāta un vispusīga diezgan, lai sacenstos ar daudz lielākām

tautām nekā ir latvieši, Ādams Alksnis droši iezīmējis noteiktu virzienu un atstājis bagātu garīgu mantojumu, ko priecīgi saņēma viņa tuvākie draugi un mākslas brāļi — pirmie lielie latviskās dzīves un Latvijas dabas tēlotāji — Jānis Rozentāls, Vilhelms Purvītis, Jānis Valteris un citi, katrs, protams, savas mākslinieciskās individualitātes sfairā un jaunradītāja psiholoģijas garīgo spēku piepildījumā. Pēc viņiem ir nākuši desmiti un simti apdāvinātu latviešu gleznotāju, kas tik bagātīgi pielocījuši mūsu latviskās glezniecības pūru. Svētīdams jaunās paaudzes, Ādama Alkšņa gars dzīvo tagad tālāk latviešu mākslā...

II

Ādama Alkšņa mūžs.

Ādams Alksnis dzimis 1864. g. 27. februārī, kā vienīgais dēls savā ģimenē. Viņa ciltskoks audzis un dziļi iesakņojies skaistajā un bagātajā Mazsalacā, ko grezno liku loču tecēdama Ziemeļlatvijas dižākā un skanīgākā upe — Salaca, brīžiem pazudama lapu un skuju kokiem apaugušos krastos, brīžiem Burtnieka ūdeņus smagi nesdama uz jūru caur bagātām druvām un puķainām pļavām, vai atkal drupinādama sarkanās stāvās klintīs, kur cilvēku teiktais vārds un izdziedātā dziesma aizskan daudzskanīgās balsīs.

Dzejnieks Auseklis, pats būdams ziemeļlatvis, kādreiz par šo upi zīmīgi teicis:

„Salaciņa, svētmeitiņa,
Ko tu vedi vezmiņā?
Klusi riņķo ritenīši,
Lēni tekā kumeliņš.
Nav zeltiņš, ne sudrabis,
Nav manis vadājams:
Senie darbi, sirmā slava
Iraid manis lolojums.“

Salaca ziemeļvidzemniekiem jau no laika gala bijusi svēta upe, tā vienmēr paudusi senču varoņdarbu cēlo slavu. Tā ir bijusi latviešiem sargātāja liktensupe — mīļa un tuva. Alkšņa tēva mājas Alkšņi ir liegi ieskauti Salacas vijīgos lokos. Netālu no Alkšņiem jau gadu simteņus kuplo Tūteru lielais ozols, kas aizšalcis paaudzi pēc paaudzes, pats katru pavasari atkal stalti salapodams un spītēdams visiem vējiem un negaisiem, kas gājuši pār viņu un daudzajām tā skatītām latviešu paaudzēm.

Šai ziemeļvidzemes dabas varenībā, senciskumā un tāluma perspektīvā jau no bērna dienām ieaudzis Ādams Alksnis, kas vēlāk savos darbos dzimtenes dabas un senātnes dižumam un slavaī ir devis tik varenu izteiksmi. Viņa pirmās desmit ziemas un vasaras aiztek Salacas krastos, tad mākslinieks pārnāk uz Rūjieni, kur pēc 23 dzīves gadiem uz mūžu apgulstās Ternejas kapos.

Kā mazsalacieši, tā rūjienieši vienmēr bijuši patstāvīgi, pašapzinīgi un droši kulturāli ļaudis, kam krietni koptā zeme nekad nav liegusi savu svētību. Šai apvidū radās pirmie latviešu zemes īpašnieki, še izauguši daudzi mūsu kultūras darbinieki. Te dzimtene pirmai latviešu lugu rakstniecei Marijai Pēkšencei, še audzis komponists un ērģelnieks Ādams Ore, kas ar savu dzirkstošo temperamentu un aizrautīgo spēli nevien savaldzinājis savus klausītājus, bet kādreiz spēles karstumā sagravis ārzemēs izslavētās ērģeles.

Alkšņa dzimta viena no redzamākām pagastā. Mazsalaciešu dižākie vīri nevien darbos, centībā, bet arī labos un krietnos tikumos, goda prātā un ētiskā stingrībā ir Alkšņu tuvinieki un radi. Mākslinieka tēvs labsirdīgas dabas, taisnīgs cilvēks, cieši pieklāvās stingriem tikumiskiem principiem, cienīja

patriarchālu dzīves veidu. Alkšņu ģimenē vecāku autoritāte noteic visu. Ko saka ģimenes galva, tas visiem pildāms likums. Tēva konservatīvais pasaules uzskats tomēr stāv tāju no varmācīgas despotijas. Ģimenē viņš nevienam neatņem patstāvību, visiem bērniem ir dota brīva pašiniciatīve, kurai tomēr jāiekļaujas un jāiederas mājas vispārīgā garā. Ādamam tāda vecāku rūpība un stingrība nāk tikai par labu. Jau no mazotnes mākslinieks pierod pie dzīves nopietnības, ieaug augstvērtīgās tikumiskās normās, patiesības mīlestībā, kristīgā pazemībā. Tas viss Ādama Alkšņa izlīdzinātajā, nopietnajā un cilvēcīgi izpratīgajā rakstūrā paliek dziļi ietvērts visam mūžam.

1874. gadā Alkšņu ģimene, dažādu dzīves apstākļu dēļ bij spiesta pārcelties uz Rūjieni, kas tolaik jau sāka izveidoties par ievērojamu Ziemeļlatvijas centru. No savdabas un vientulības Ādams iekļūst, viņam pilnīgi svešajā, pilsētas nemierā un raibumā. Tēvs nu ir tirgotājs ar divi apvienotiem veikalēm — materiālo tirgotavu un grāmatu veikalu. Rūjienā Ādamam tūlīt arī sākās skolas gaitas. Viņš iestājās un nobeidz Videmaņa elementāro skolu. Vecāki sākotnēji domā, ka šī izglītība diezgan pietiekama nākamam tirgotājam. Ādams gan pats citādās domās, bet tās paliek neizteiktas. Vecāki taču zina visu labāk nekā pusaudža jauneklis.

Rūjiena ar laiku Alksnim kļūst otra dzimtene. Šo mazo pilsētiņu viņš iemīlo ar visu sirdi. Tēvs ar savu satiecību bija ieguvis lielu cieņu arī te pilsētā. Rūjienā sadarbojās latvieši ar igauņiem, bet te kupli bija uzziēdējusi arī kārklu vācietība, tā kā vēl šī gadsimta sākumā Blaumanim „Pēterburgas Avīžu“ Purva malā bija diezgan iemesla zoboties: „Nāc, mīļā, līdz uz Rūjieni, tur daudz ir vāciešu“ . . . Alkšņi vienmēr dzīvus sakarus uzturēja ar saviem

zemju ļaudīm no tuvākās vai tālākās Rūjienes apkārtnes. Savā darbā vecais Alksnis paliek tikpat godprātīgs un taisnīgs, kā dzīvodams lauku sētā. Viņa Rūjienas mājā ir viesmīlīgs sapulcēšanās centrs, jo Alkšņi labprāt redz cilvēkus nākam, ne ejam. Te viesojās lauku saimnieki, vietējā inteliģence, te ierodās arī latviešu studenti, kas toreiz kuplā skaitā nāca no Rūjienes apkārtnes un kurus labprāt sa-
gaidīja Alkšņā māmuļa. Studenti, kā zināja teikt V. Purvītis, no šīm mājām saņēmuši arī bagātīgus atbalstus. Savā laikā te vasarās un ziemās ciemojās un ilgāku laiku uzturējās Ādama tuvākie akadēmijas draugi — J. Rozentāls, V. Purvītis, J. Valteris. Mākslinieka tēvs arī pats liels grāmatnieks, sadzejojis vairākas garīgas dziesmas, nodarbojies cik varēdams un pagūdams ar grāmatu apgādi, vienmēr tuvu stā-
vot latviešu garīgām interesēm.

Pirmo dzīves darbu izraugoties, Alksnim bija jāpaklausā tēvam, kaut gan viņam sirds tvīktin tvīka pēc tālākām atziņām. Skolu nobeidzis, Ādams padevīgi un paklausīgi stājas aiz pārdotavas galda un neapnicis apkalpo veikala apmeklētājus. Vienmuļais diendienas darbs viņu tomēr nespēj apmierināt. Kaut kas jauneklī jau iesakņojies smeldz. Māsa Elza stāsta, ka šai laikā Ādams, slepšus no citiem, sācis zīmēt jocīgas figūras un iezīmīgi raksturīgus laucinieku tipus, kas pilsētā iebraukdami iegriezušies tēva veikalā. Viss vaļīgais baltais papīrs ticis tā apzīmēts, pēc tam steidzīgi saplēsts, lai neviens neredzētu, kas tur uzzīmēts. Te veikalā, Alksnim pašam neapzinoties, nobriest viena un otra gleznieciska ideja, kas vēlāk izveidojās pilnībā. Tuvā saskarsme ar cilvēkiem no tautas lika pirmos pamatus turpmākai Alkšņa reālai glezniecībai.

Dēla zīmēšanas tieksmes pamana arī tēvs un viņš vairs tik stingri nepastāv pie sava. Apspriedies

ar lietpratīgiem ļaudīm, kas ieteic Ādamu šai virzienā izglītot tālāk, jo lāga tirgotājs viņš tā kā tā neiznākšot, vecais Alksnis izņem dēlu no veikala un aizvada mācīties uz Rīgu. Vienīgā vieta, kur toreiz iespējams cik necik sistemātiski izglītoties zīmēšanā, bija iecienītā Vācu amatniecības skola. Šai skolā zīmēšanu un gleznošanu mācīja O. Felsko, kas blakus amatniecības skolai Rīgā bija atvēris gleznošanas kursus un vēlāk bija zīmēšanas skolotājs Politehnikas priekšskolā. Felsko pazīstams arī kā portretists, bet viņa tēvs un brālis bija tālu izslavēti Rīgas arhitekti. Mācībā pie Felsko Alksnis saņēma gluži solidu pirmo māksliniecisko izglītību, kā arī atrada savu dzīves uzdevumu: viņam nu bija jāklūst par gleznotāju.

Jeguvis no skolas atzinību par saviem zīmējumiem, 1883. gada rudenī Alksnis aizbrauca uz Pēterpili, lai iestātos mākslas akadēmijā. Pārbaudījumus izturējis sekmīgi, bet akadēmijā viņam jāmacas kā brīvklausītājam, jo nav vēl ģimnazijas abiturijas.

Ar to sākas Alksņa mākslinieciskā veidošanās Krievijas augstākajā dailes skolā; tā turpinājās ar starplaikiem veselus 11 gadus (1883—1894). Pirmā laikā viņš ir vienīgais latvietis Krievijas akadēmijā. Jau nākamajā un turpmākos gados akadēmijā sarodasciti latvieši — S. Birnbaums, P. Balodis, J. Rozentāls (1888), J. Valters, V. Purvītis (1890); sevišķi pēdējie trīs viņam paliek tuvi un intīmi draugi visu dzīves laiku.

Akadēmija bija sastingusi mākslas iestāde, kur valdīja pseidoklasicisma uz mācīgās tradīcijas. Reiz noteiktos nolikumus neviens nedrīkstēja un arī negribēja atvairīt. Jaunu meklējumu nebija nekādu. Akadēmija jaunus māksliniekus nevis tuvināja, bet attālināja no dzīves īstenības, dabas tiešuma, patiesi dzīviem cilvēkiem. Vecās akadēmijas audzēkņiem

vēlāk bijis bezgala grūti strādāt pēc dabas, nevarēdami tajā tik drīz orientēties un iedzīvoties. Kopdarbā ar saviem jaunākiem biedriem to sākumā stipri izjutis arī Ādams Alksnis, kas par daudz dziļi bija ietecies vecajā akadēmiskumā. Kur citiem viss padevies viegli, rotaļājoties, viņam nācies nodomāto daudz, daudz grūtāk sasniegt.

Alksnis pēc dabas bijis īsts reālists ar iezīmīgām vispārzinātāja spējām. No visa pseidoklasiskā, pseudoromantiskā un neistā viņš tūlīn rautin rāvis ārā. Lai vairāk tuvotos reālītai un dzīves īstenībai, jaunais mākslas students iestājies pārkrievinātā bavarieša prof. B. Villevaldes kaujas skatu klasē. Tas bijis nevien krietns pedagogs, bet arī teicams zīmētājs. Alksnis pacietīgi veidojis vienu kaujas skatu pēc otra, nopietni nododamies dzīvnieku, īpaši zirgu studijām. Viņš brīnum zīmīgi uzmet kaņavīru tipus. Audzēknī drīz vien izpaužas izcilas spējas. To tūlīn pamana viņa profesora redzīgā acs. Darba gads paiet pēc gada, dodot viņam atzinības balvas un sagādājot izcilu stāvokli citu studentu starpā. Starp skolotāju, kam augsti tituli un lieli Krievijas ķeizara doti ordeņi un skolnieku, kas darbā ir sīksts latviešu zemnieka dēls, nodibinas draudzīgas un sirsnīgas attiecības. Alksnis ar laiku kļūst izcils pirmklasīgs zīmētājs, tā kā pastingrais, visās lietās godīgais, bet mākslā prasīgais Villevalds uz viņu jau skatas kā profesoru uz profesoru, bet nekā skolotājs uz skolēnu. Nelaiķim akadēmiķim V. Purvītim bij atmiņā palikusi kāda zīmēšanas stunda dabas klasē. Visi studenti savā vietā un dūšīgi strādā. Ienāk prof. Villevalds un pārļaiž ātru ērgļa skatienu pār auditoriju, pieiet pie Alksņa un draudzīgi viņam pasniedz roku, ko nedara ne ar vienu citu. Tad, paņēmis Alksņa zīmējumu, apvilcis tam ar pirkstu visapkārt un nekā nelabodams, apmierināts

nosacījīs „Labi, ļoti labi!“ Citi turpretim bija uzslavu izgaidījušies veltīgi. To saņēma vienīgi Alksnis.

Akadēmiju apmeklēdams, Alksnis lūko iedziļināties krievu mākslas būtiskā saturā. Jauno latviešu gleznotāju sevišķi saista „peredvižņiku“ spēka pilnie audekļi un tur attēlotais krievu dzīves plašums. Vēlākos gados Alksnis jo tuvu iepazīstas ar „Mir Izkusstva“ grupas tehniskajiem formas meklējumiem un pārbagāto krāsu ziedi. Alksnim nepietiek ar to vien — viņš raugās vēl tālāk pasaulē. Viņam jāzina viss, kas notiek lielākos Rietumeiropas mākslas centros. Un viņš labāk par visiem citiem jauniem māksliniekiem Krievijā ir informēts par ārzemju moderniem glezniecības virzieniem. Alksnis uzmanīgi izstudē visas ievērojamākās grāmatas par glezniecību (Jūlijs Madernieks stāsta, ka A. Pēterpilī pirmam bijusi Mūtera mākslas vēsture); Ādama rīcībā ir visas ievērojamās jaunākās monografijas un visi mākslas žurnāli. Alksņa laikmeta biedri (V. Purvītis, J. Rozentāls un c.) atzīst, ka mākslas teorijas jautājumos Alksnim bijušas tik pamatīgas zināšanas, ka ta spriedumi vienmēr atzīti pamatoti un neapstrīdami. Savas markantās zināšanas viņš nav turējis zem pūra, labprāt tās sniedzis tālāk saviem latviešu mākslas biedriem akadēmijā un Štiglica zīmēšanas skolā.

Studiju pirmajos gados Alksnis dzīvojis Vasilija salā vienā istabā ar pazīstamo Baltijas vācu gleznotāju Bernhardu Borchertu un savā starpā satikuši gluži labi. Mazā mākslas mācekļu istabiņa drīz vien kļuvusi par jauno latviešu gleznotāju sapulcēšanās centru. Alksnis, pats to nemaz negribēdams, tā kļuvis par jauno mākslinieku idejisko vadītāju, audzinātāju, arī stingro kritiķi.

Drīz nodibinas mākslas pulciņš „Rūķi“, kur apvienojās akadēmijas un Štiglica zīmēšanas skolas

audzēkņi, mūziķi un visi ievērojamākie Pēterpils latviešu kultūras darbinieki. Karsts mākslinieku biedrības dibinātājs sevišķi bijis nelaiķis Richards Zariņš, bet Alksnis nesamierināms biedrību pretinieks, jo nevarējis paciest biedrību garu garās izrunāšanās un ilgu tukšu salmu kulšanu. „Rūķi“ sākumā arī bijuši dibināti pēc korporāciju parauga, kur mākslinieki otes vietā bieži cilājuši rapierus un dzirojuši pēc īstā fukšu parauga. Sākumā Alksnis ne par ko nav bijis pierunājams iestāties „Rūķos“. Pielāvējis tikai tad, kad tikusi izstrādāta noteikta „Rūķu“ sanāksmes vakaru mākslinieciskā programma un kopai noteikti praktiski mākslinieciski mērķi. Vēlāk Ādams Alksnis sanāksmēs allaž ieņēmis centrālo vietu, un visi viņu uzskata par „Rūķu“ garīgo tēvu.

Latviešu mākslinieki (viņu starpā bieži bijis redzams Jāzeps Vītols, P. Jozuus, P. Jurjāns) nu jau katru nedēļu sapulcējušies Jēzusbaznīcas skolas telpās. Tās vispirms ir mākslinieku darba sēdes, kur pārspriež mākslas jautājumus, vispusīgi iztirzā redzētās izstādes, runā par tautisko pašapziņas modināšanu. Katra mākslas studenta pienākums bijis uz sanāksmēm ik nedēļas atnest kādu savu darbu, Lieldienās notikušas mākslas izstādes, kuŗas apmeklējuši Pēterpils latvieši un arī krievu publika, kas interesējusies par glezniecību. Rūķiem obligāti bez tam bijis uzlikts pienākums apmeklēt visus latviešu sarīkojumus Palmas un Pavlova zālē. Teātra izrādēs daudzi gleznotāji, piedalījušies nevien kā dekorāciju iekārtotāji, bet arī kā aktieŗi.

„Rūķu“ sanāksmēs Ādams Alksnis pirmo reizi sāk runāt par īpatnās latviskās glezniecības vajadzību un tās tiešiem uzdevumiem tautas kultūras dzīvē. Alksņa ideja atrod auglīgu zemi: rūķi svēti nosolas vaŗrs neizlaist no rokām pacelto nacionālās mākslas karogu, lai nāktu, kas nākdams. Šo solījumu viņi

arī svēti tur un tūliņ cenšas darbos pierādīt. Žurnālos pazūd no Vācijas aizgūtās salkanās žanra bildītes, bet to vietā parādās jauno mākslinieku latviskā stilā ieturētie zīmējumi. Gleznotāji visur kratās vaļā no svešiem iespaidiem, provinciālisma sājās gaumes un plaši izplatītā pseudoromantisma, kas bija daudzus savaldzinājis un garīgi iemidzinājis. Vilhelms Purvītis ar savu krāsu prieku īpatnā skatījumā parāda Latvijas saistīgo dabas poeziju, Jānis Rozentāls uzmeklē latviešu lauku ļaudis, R. Zariņš sniedz latviešu teiksmu atveidus stingri tvertos zīmējumos. Bet pats spiritus rector Ādams Alksnis iegremdējas latviešu senatnē, lauku dzīves savdabīgumā, sagatavojoties monumentālai tautiskai glezniecībai.

1894. gadā Alksnis nobeidza akadēmiju ar brīvmākslinieka gradu. Varētu domāt, ka nu māksliniekam Latvijā atvērtos visas durvis, viņam darba netrūktu ne rītā, ne vakarā. Diemžēl tā nav. Alksnim atkal jābrauc atpakaļ uz Rūjieni un jāpalīdz tēvam veikalā, lai tad brīvā laikā strādātu arī savus mākslas darbus tālāk. Protams, tas gaužam grūti. Bet viņš tomēr nevar atteikties palīdzēt tēvam, jo tēvs un māsa Elza taču bija Ādama māksliniecisko gaitu sirsnīgākie atbalstītāji un sekmētāji, kurpretim citiem ģimenes locekļiem šīs gaitas bijušas diezgan vienaldzīgas. To stāsta mākslinieka draugi un laika biedri, un tas laikam arī tā būs bijis. Alksnis, kā visi Pēterburgas mākslas akadēmiju beigušie, varēja viegli iegūt labu stāvokli Krievijā, bet viņš tomēr gribēja palikt Latvijā tēva mājā, apmierināties ar visminimālākām dzīves prasībām.

No latviešu tautas akadēmiski izglītotais mākslinieks nekā daudz nevarēja sagaidīt. Latviešu mākslai vēl nebija pavērts ceļš tautā. Tas bija vēl tikai meklējams: latviešu glezniecība tikko bija

sākusies. Alksnis šo ceļu drīz vien būtu atradis, ja traģiskā nāve viņam negaidot neizrautu otu no rokām. Viņš paspēja tikai divas reizes reprezentēties latviešu publikas priekšā un samērā ļoti šaurā apmērā.

Ādama Alkšņa un līdz ar to visu latviešu gleznotāju pirmā uzstāšanās plašākas latviešu publikas priekšā, ja atskaita 1888. g. Jelgavas rūpniecības izstādē dažus izstādītos zīmējumus, notika pirmajā latviešu etnografiskā izstādē, ko sarīkoja Rīgā 1896. g. arhαιoloģiskā kongresa laikā. Māksla te bija tikai niecīga sastāvdaļa visās latviešu dzīvi aptverošās nozarēs. Izstādes programmā uzskaitīti gan gleznotāju vārdi, bet nav uzrādīti viņu darbi. Kataloga 61. lāpas pusē atrodam, J. Rozentāla, A. Alkšņa, V. Purviša, J. Valtera, S. Birnbauma, P. Baloža, R. Zariņa, J. Jaunkalniņa, G. Lapiņa un A. Baumaņa vārdus. Un tas ir viss. Ko izstādījis Ādams Alksnis — nav vairs iespējams tagad konstatēt. Bet daudz viņa darbu tur nav varējis būt. Visvairāk gleznu bija devis J. Rozentāls, kam tomēr izstādē neizdevās pārdot nevienu pašu darbu.

Otrreiz Ādama Alkšņa vārdu sastopam ķeizaram Nikolojam otram pasniegtā latviešu gleznu albuma autoru sarakstā. No Alkšņa tur ievietoti kādi pieci darbi un ar tīri latviskiem sižetiem — Arājs, Sējējs, Uz mežu, Uz pārceltuves, Briežu medībās. Tas tad arī viss viņa atklātības darbs latviešu tautā māksliniekam vēl pašam dzīvam esot. Tobrīd Alksnim, kā tagad to zinām, ir bijušas pilnas pamales zīmējumu, akvareļu gleznojumu, bet tos tad vēl nepazina kopumā pat viņa vistuvākie draugi, kur nu vēl plašāka latviešu sabiedrība.

Vai nav dzīves ironija, ka Ādamu Alksni kā latviešu nacionālās glezniecības ceļvedi toreiz pilnīgi noklusēja avīzes un žurnāli? Par viņu nekā nevienam

nav ko teikt. Tā pati Rīgas latviešu biedrība, kas rīkoja etnografisko izstādi un no mākslinieka ņēma gleznas Krievijas ķezaram pasniegtajam reprezentācijas albumam, izdeva Konversācijas vārdnīcu, kuņā burta A nodalījumā gan varam atrast maznozīmīgā latviešu literāta Alkšņa Zunduja biogrāfiju, bet par gleznotāju Ādamu Alksni vārdnīcas redaktori nav ievietojuši nevienu pašu rindiņu. Alksnim mirstot negaidītā traģiskā nāvē, visai īsus nekrologus sniedza tikai „Baltijas Vēstnesis“, „Balss“ un „Austrums“, bet ne pušplēsta vārda nerakstīja „Mājas Viesa Mēnešraksts“, kas sevi taču tolaik uzskatīja par jaunlaiku žurnālu, labprāt ievietodams savās slejās salkani romantiskas cittautiešu reprodukcijas. Zāliša mēnešrakstam par latviešu nacionālo gleznotāju arī nebija nekas sakāms. Ja tik vienaldzīgi bija latviešu kultūras vadītāji, par plašākiem sabiedrības slāņiem tad velti runāt. Tādas gara ignorances laiks vēl ir ļoti tuvs, — no tā jau nav pagājis pat piecdesmit gadu!

Tikai septiņus gadus pēc mākslinieka nāves, par viņu kā gleznotāju, izcilu latviešu cilvēku, nenogurstošu cīņas biedru un draugu plašāku rakstu ar vairākiem nobildējumiem sacerēja Janis Rozentāls un ievietoja žurnālā „Vērotājs“. No tā laika, kad runā par latviešu nacionālās glezniecības sākumu, nevienam vairs neaizmirstas Ādama Alkšņa vārds.

Mākslinieka mūža traģiskais noslēgums nāca pēkšņi. 1897. g. rudenī Ādams Alksnis bija sataisījis braukt uz ārzemēm papildināties savā mākslā pie slaveniem dailes meistariem. Jebraucis Rīgā augusta sākumā, Alksnis izdarīja niecīgu deguna operāciju, kas izdevās laimīgi, bet nobeidzās nelaimīgi, prasot jaunā mākslinieka dzīvību. Akademiķis V. Purvītis teica, ka ārsts, kas mākslinieku

operējis, nav Alksni paturējis klīnikā, kā tas bijis nepieciešams, bet nepārdomāti atlaidis tūlīņ uz viesnīcu (tā bijusi populārā Suvorova viesnīca), kur jau tās pašas dienas vakarā sācies drudzis un slimnieks zaudējis samaņu. Bija iesākusies asins saindēšanās. Steidzami gan Alksni pārveduši uz pilsētas slimnīcu, kur viņš vēl uz laiku nācis pie samaņas, bet dzīvību glābt vairs nav bijis iespējams. Un zaļoksnējais, cerību pilnais mākslinieks, visu atstāts, viens pats aizvēņ acis, sasniedzis tikai savas dzīvības 35. gadu. Tas notiek sestdien, 9. augustā. Divas dienas vēlāk mākslinieka mirstīgās atliekas izvadīja no Rīgas uz dzimtenes pilsētu Rūjienu. Savu draugu pēdējā drūmā gājienā pavada četri viņa mākslas draugi — J. Rozentāls, V. Purvītis, J. Valteris un Borcharts. Apbedīšana notiek trešdien, 13. augu. tā, nemiligā lietainā dienā. Mākslinieks uz kapsētu vests no Rūjienas baznīcas. „Bērēs bija saplūdis daudz ļaužu no pilsētas un apkārtnes, kas par viņu zināja teikt tikai vienu: „Viņš bija labs cilvēks“, savā apcerējumā piemin Jānis Rozentāls. Ne latviešu sabiedrība, ne rūjenieši, kuŗu vidū aizritēja mākslinieka mūža gadi, tad vēl nezināja, ka zemē guldīts nevien labs cilvēks, bet arī liels mākslinieks un jauns tautas glezniecisku mērķu iecerētājs.

Der atcerēties, ka ir cilvēki, kuŗu dzīve izbeidzas tūlīņ kapmalā. Bet ir arī tādi reti cilvēki, kas īsteni sāk dzīvot tikai pēc sava kapa. Pie pēdējiem pieder Ādams Alksnis. Mirstot viņa vārdam nebija tautā skaņas, tā darbus vēl nepazīna. To vairs nevar sacīt tagad. Jo tālāk aiziet laiks, jo tuvāks kļūst Alksņa garīgais vaigs. Un Latvijā tagad nav neviena izglītota latvieša, kas nezinātu Alksņa lielo nozīmi nacionālās glezniecības sākumā. Par viņu mums ir bijuši daudz lielāki latviešu tautiskās

mākslas piepildītāji, bet Alksnis ir bijis pirmais, bijis sācējs, ko neaizmirsīs.

Pēdējos gados gleznotājs gan visvairāk tika daudzīnāts un pieminēts savā dzimtenes pilsētā Rūjienā, kas Ziemeļlatvijas mākslinieka piemiņu gribēja paturēt dzīvu ilgiem laikiem. Bija nodibināta plaša pilsētnieku un laucinieku komiteja ar goda kurātoru akadēmiķi V. Purvīti priekšgalā. Tā vāca līdzekļus, rīkoja piemiņas dienas, lai Rūjienā drīz paceltos Alksnim cienīgs piemineklis. Komiteja sagatavoja izdošanai greznu Alkšņa monografiju; veikti jau bija visi priekšdarbi, savākti un nofotografēti viņa ievērojamākie mākslas darbi. Komitejas līdzekļu fonda palielināšanai bija paredzētš 1944. g. rudenī Rīgā sarīkot mākslinieka atstāto darbu izstādi, kopā savācot visu, kas no Alkšņa atrodams mūzejos un uzglabāts privātās mājās. Tragiskie notikumi dzimtenē realizācijai tik tuvos nodomus nežēlīgi iznīcināja. Tā vien šķietās, ka pats liktenis atkal spītētu Ādamam Alksnim.

Pār Latviju un Rūjienu gājis baismīgi postošais pasaules kaŗš. Varbūt, ka Rūjienas Ternejas kapi ir nolīdzināti ar zemi, un ka tur vairs nekad neatradīsim Alkšņa atdusas vietu, varbūt, ka tik drīz arī nepacelsies viņam nodomātais piemineklis. Bet atnāks arī reiz Alkšņa laiks, jo latviešu nacionālās mākslas celmlauža piemiņu ņekas vairs nespēj izdzēst tautas sirdī.

III

Ādama Alkšņa māksla

A. Alkšņa atstātais mākslinieciskais mantojums pietiekami bagāts un kupls un nebūt nav tik trūcīgs, kā sākumā domāja mākslas draugi un viņa darba biedri. Tāds ieskats varēja rasties tikai tad, kad mākslinieka darbi vēl nebija vispārībai pieietami un labi pārskatāmi.

Jau pēc Alkšņa bērēm pavadītāji draugi un mākslinieki V. Purvītis, J. Rozentāls un J. Valters sameklēja un sakārtoja visu, kas bija palicis un uzglabājies Alkšņu Rūjienas mājā. Darbu, visvairāk gan mazu akvareļu gleznojumu un zīmējumu, sanāca aptuveni 400, ko kopībā līdz tam nebija skatījusi neviena sveša acs. Tas izskaidrojams ar to, ka Alksnis bija ārkātīgi kautrīgs, strādājis vienumalš un ne par ko nav gribējis citiem rādīt savus gleznojumus.

„Kā visas patiesi cienīgas, bet pārāk godprātīgas dabas, viņš kautrējās savas dvēseles liegos ziedus izlikt aukstiem skatieniem“, raksta J. Rozentāls. „Pats skaidrs un tīrs kā Dieva saule, viņš baidījās tikt pārprasts un nepareizi iztulkots un tādēļ nekad nevarēja apmierināties ar paveikto. Bailīgi patiesīgam un bezgala smalkjūtīgam, viņam nekas tā nerieba kā izlikšanās, meli, rupjības. Vienmēr bailēs, nepielaist kaut ko smieklīgu, viņš nosarka kā jauna meitene, kad kāds no kollēgām neviļus notvēra kādu viņa zīmējumu, kuŗus tas ar lielāko rūpību mēdza slēpt.

„Tā nevar rādīt, tas ir bleķis“, tādās reizēs izsaucās Alksnis un zīmējums, iekams tas bija atgriezies viņa rokās, jau bija iznīcināts.“

J. Rozentāls arī izsaka pārliecību, ka Alksnis droši vien visus savus atstātos darbus būtu bez ilgas domāšanas iznīcinājis, ja būtu paredzējis tuvo traģisko nāvi.

Pēc mākslinieka apbedīšanas jau pieminētos trīs gleznotājus piederīgie iecēla par Alkšņa atstāto darbu mākslinieciskiem kurātoriem; tos viņi varēja izlietāt pēc saviem ieskatiem. Mapes ar zīmējumiem un gleznojumiem, zināja teikt Purvītis, nodevuši J. Rozentāla glabāšanā, jo viņam jau bijusi sava patstāvīga dzīves vieta, kamēr Purvītis un Valters

kā jauni mākslinieki vēl mitinājušies kur katrreiz pagadijies. Tomēr nepiepildījās sajūsmīgā Jāņa Rozentāla rožainās cerības — Rīgā tūlīņ nevarēja sarīkot Alkšņa izstādi, nebija iespējams izdot arī monografiju. Tā Alkšņa darbi neizmantoti Rozentāla dispozīcijā atradās līdz pašam pirmajam pasaules kaņam. Evakuējoties no Rīgas, J. Rozentāls Alkšņa darbu mapes bija nodevis Latviešu mākslas veicināšanas biedrībai, kas līdz ar savu gleznu kolekciju tās aizveda uz Krieviju. Tikai pēc kara, 1925. g. (no 15.—29. martam), latviešu mākslas aprindas pirmo reizi Valsts mākslas muzejā vienkopus skatīja visus pieietamos Alkšņa atstātos darbus. Biedrība no Alkšņa piederīgiem tos bija ieguvusi savā īpašumā, bet tagad Alkšņa atstātie darbi ievietoti valsts mākslas muzejā, un pieder visai tautai. Tie ir lietpratīgi, ar īstu māksliniecisku gaumi sakārtoti, par ko atzinību pelnījis bijušais muzeja direktors Burkards Dzenis. Bet monografija, ko bija apņēmis savā laikā sarakstīt mākslas kritiķis Jūlijs Madernieks un izdot Mākslas veicināšanas biedrība, tā ir palika nesarakstīta un neizdota. Tāpat uz laiku, kā jau redzējām, sabruka rūjieniešu cēlais nodoms. Pacietīgi jāgaida, kad Alksnis no tautas saņems vispārīgu pateicību.

Alkšņa atstātie darbi pēc tehnisko izvedumu apdares sadalāmi vairākos lielākos nogrupējumos. Lai minam vispirms eļļas gleznojumus. To nav palicis visai daudz, kopā, varbūt, pavisam 20, no tiem lielākā daļa privātīpašumā. Sākumā, kā to teica mākslinieks V. Purvītis, visi Alkšņa paziņas bijuši pārlietu pārsteigti, ka kompozīciju un studiju eļļā uzglabājies tik pārāk maz, jo akadēmijas laikā mākslinieks sevišķi daudz gleznojis eļļas krāsās. Purvītis bija pat pārliecināts, ka tos Pēterpilī pratuši laikā pievākt daudzie Alkšņa talanta cienītāji.

Starp tiem bijis daudz krievu, bet visvairāk Alksnim kā dadzis klāt lipis kāds poļu gleznu kolekcionārs, kam mākslinieks savā labsirdībā daudz vien ko atdevis. Tāpēc mūsu mākslas mūzejiem tagad pietrūkst daudz Alkšņa lielisko zirgu un kaŗa aktu gleznojumu. Valsts un Rīgas pilsētas mākslas mūzejā bija tikai četri izcili zirgu stāvi, gleznoti lielā spriegumā, dzīvīgumā, staltumā un ar apskaužamu meistarību. Var teikt, ka Alksnim dzīvnieku ekspresīvās studijās un zīmējumos vēl līdz šim nav latviešos radies cienīgs sāncensis.

Otrai gleznu grupai piederas akvareļi, 50 vai 60 skaitā. Alksnis ir ļoti mīlējis gleznot ūdenskrāsu tehnikā, ko savlaicīgi cienījuši vai visi lielie meistari. Jāsaka, ka gandrīz visi mūsu pazīstamie Alkšņa ievērojamākie darbi ir akvareļi.

Trešai gurpai jāpieskaita neskaitāmie zīmējumi, gan ar ogli, zīmuli, gan spalvu. Liels vai mazs zīmējums — visi tie apdarīti ar tehnisku nobeigtību, apbrīnojamu zīmējuma precizitāti un izveduma rūpību. Te nav nekā pavirša, viegli veikta. Visur jūtams ass tvērums, meistara vingra roka. Pats priekšmets, nostatījums, kustība, kompozīcija — viss darināts vienkāršās, drošās un vingrās līnijās. Katrs Alkšņa zīmējums mums rāda, ka to darinājis lielmeistars, kas ar veiklu roku uz papīra uzbuŗ zirgu springās kustības, karotāju, gājēju un jātnieku enerģiskās figūras kaujas trauksmju akcentētās pozās. It kā kaitēdamies viņš viegli atrisinājis grūtos grupu kopdarbības aktus, tāpat vingrā dzīvīgumā un sapsprindzinātībā parādījis rakursus. Nupat, nupat un šie pretim joprojšie zirgi tevi samīs zem savām pakavotām kājām!

No šiem daudzajiem zīmējumiem mācāmie Alksni tikai īsteni pazīt. Vienu un to pašu tēmatu mākslinieks mīlējis apstrādāt daudzveidīgi, figūras

nostādot dažnedažādos stāvokļos, vienmēr meklējot tipiskuma iezīmīgumu, jaunas kustības, kompozīcijas izteiksmīgumu. Tā daudzās variācijās skatāmi viņa velni, gan frakā ietērpti, gan tikai spalvām apauguši, arāji, malkas cirtēji, kartupeļu racēji, pārceļtuves vide utt. Mākslinieks nekad nav apmierinājies ar pirmmetu, bet vienmēr savam nodomam meklējis papildinājumu un paplašinājumu.

Pēc idejiska satura Alksņa mākslas darbi sadalāmi monumentālajos latviešu senatnes dzīves skicējumos, teiksmu gleznojumos, pasaku izveidojumos un zemnieku ideoloģiskos žanra un laucinieku vides izpaudumos.

Alksnis, kā jau teikts, cītīgi studēja Latvijas senatni, skatīdams to fantāzijā savām redzīgām mākslinieka acīm. Viņam neinteresēja senatnes dzīves ārējie notikumi, etnografiska vēstures konkretizēšana, bet gan pati aizgājušo laiku dvēsele, viņu garīgā satversme, latviešu primitīvais sadzīves stils, dabas varenība un dzīves mistērija. Alksņa gleznojumos redzami spēcīgi viengabala cilvēki, kā gribai tūliņ seko darbība, kas tālu stāv no mūsu laiku cilvēku drudzainības, duālisma, psiholoģiskās sadrumstalotības. Cik sevī koncentrēti un monumentāli ir senlatvju kareivji, kas dodas skaudrās cīņās, vai piekusuši atgriežas no tām, piemēram, gleznojumos „Zemgaļu karotāji“, „Kareivji jūrmalā“, „Zemgaļi atstāj pili“, „Senlatviešu kauja“, „Mājup“ (varenais jātnieks un tikpat varenais šķēpnesis!) utt. Cik senlaicīgi spēcīgi un konkrēti ir viņu šūpotie, nāves briesmās rūditie vaļagi savās tipiskajās laivās ar izciliem vimpeliem. Kāds drošs lidojums kompozīcijā, kāds spēks izteiksmē. Vai tie tiešām nav lieliski priekšdarbi vēl monumentālākiem pēcdarbiem — nākošiem lieliem audekliem?

Ne mazāku ievēribu pelnī Ādama Alkšņa teiksmainas izjūtas pilnie latviešu pasaku gara atminējumi, kur parādīti spalvainie un plušķainie meža velni, darbos nadzīgie rūķi Pegaza sedlos un zīloņa mugurā, karaļa dēls apburtas pasaku pils priekšā utt.

Alkšņa velni tik populāri, ka jau sen mūsu pasaku ilustrātoriem kļuvuši par paraugu. Joviālie spalvainie šķeltņadži nebūt nav citu tautu briesmīgie un ļaunprātīgie, visādi izķēmotie elles gari, bet maz attīstītie, pāri plūstoša spēka piesātinātie pusmulķi, ko var piekrāpt gan gans, gan zaķis, gan zemnieks tīrumā. Tie ir īsti meža vīri, primitīvi cilvēki — zvēri, kas var reizē būt ir labsirdīgi, ir skaistīgi, ir neganti, ir ziņkārīgi, ir iebildīgi glupī. Savam pasaku velnam Alksnis ilgi meklējis tipisku izteiksmi. Tautā ļoti iemīlota ir vairākkārt žurnālos reproducētā glezna „Skriešanās“, kur pa priekšu ar visu jauču jož zaķis, bet tam nokūsis un mēli izkāris nolaidies dzenas pakal pieveiktais pinkainais velns. Žēl noskatīties viņa sašļukumā. Kāds cits akvarelis rāda to pašu ainu, tikai tur velns vēl priekšā, gaŗausis pakalā. Citā vietā velns parādās kā smalks lielkungs, kas pļavā izlaidīgi atgāzies, kājas gaisā saslējis, lepni sūc resnu cigāru. Kāda trula pašapmierinātība ir šī velna kunga sejā, it kā viņš lielmanīgi visiem gribētu noprasīt: bet nu pasakiet, cik maksā visa pasaule? Kaut kur citur, zobus smīnā mulķīgi atņirguši, trīs veci velni tīksminās uz resna koka bluķa atsēdušies. Kāds cits velnu ciltsbrālis, vienu roku atspiedis uz sava gurna, ar otru ziņkārē nesaprazdams norāda uz gana stabuli (gana zēns un velns): kā gan šī stabule var tā skanēt? Alksnis savus velnus vienmēr visur zīmējis ar īsta humora prieku, kas arī skatītāju katrreiz pamudina smaidīt.

Ādama Alkšņa daudzie zemnieku tēli, kurus viņš

pirmais īstenībā ievēdis latviešu glezniecībā, sniegti īpatnēji skatījumā, konkrētībā un reālās vides patiesīgumā. Savās darba gaitās zemnieks te vairs nav tikai dabas gleznojumā ielikts lieks dekorācijas gabals, kas brīžiem var būt tāds, brīžiem atkal citāds, bet gan pats mākslas darba būtiskais saturs, apvienotājs centrs, kas viengabalaini saaug ar savu tuvāko apkārtni — nūle kā uzarto, kūpošo tīrumu, kur pa izdzīto vagu droši tekā putni, ar mājas pagalmu, ēku silueti, mežu perspektīvi un druvu klajumu. Tā ir zemnieka pasaule, tas ir viņa dzīves veids. Un te viscaur izskan spēcīga himna darbam un slavinājums dabai, kas ietverts vienkāršā, monumentālā kompozīcijā, sirsnīga lirisma apstarots.

Alksņa arāju skatam vairākas kompozīcijas. Latviešu zemes rūķis tīrumā nav vairs atsevišķs dzīves epizods, bet pats zemniecības simbols. Gleznotāja audekli, tad ir augstā dziesma arājam un sējējam, kam gadu no gada, sviedriem vaigā, savilkto muskuļu spriegumā jādzen vāga pēc vagas, lai Latvijas zemē mūžam nemītētos sēšana un plaušana. Arājus pēc tam ļoti raksturīgi ir gleznojuši daudzi latviešu mākslinieki, bet neviens tādā pirmsajūtā un tik būtiski vienkārši, kā Alksnis.

Atcerēsimies kādu Alksņa arāju. Ir pelēka piemākusies pavasara diena. Pamodusies zeme smagi elpo. Arājs priecīgi steidz sataisīt tīrumu nākamajam sējumam. Bet tad tam no meža negaidot uzklūp sirotāji kazāki. Arājs paliek guļam uz mutes savās asinīs. Vēl pamalē redzami laupītāji nesodīti aizjājam. Arkls stāv zemē iedurts. Arāja kumeļš saviedzas ar sirotāju zirgiem. Skatītājam uz mācas sāpīgi baigs jautājums: kur nu paliek taisnība, kāpēc tam tā vajadzēja notikt? Kas tagad ars un sēs latvieša tīrumā, kas rudenos pricēsies par savu zelta graudu birumu?

Šiem dziļi idejiskiem gleznojumiem pievienojas gara rinda Alkšņa žanru un dabas ainavu. Ekspresīvās, strupi aprautās līnijās te skatām malkas cirtējus uz mežu ejam un mājās nākam („Uz mežu“, „No meža“), kartupeļu racējus „Kartupeļu novākšana“) utt. Mīļā lauku romantika pavid akvareļi „Pārceļšanās“, kur greznīgi perspektīvē nostājas 90. gados tik ievērojams lauku iestādījums kā varens muižas krogus. Spēcīgs lauku dzīves kolorīts reālā izjūtā un konkrētā skatījumā izpausts gleznās „Lopu dzirdīšana“, „Pēc karstas dienas“, „Ceļā“, „Divas lauku dzīves“ un daudzās studijās.

IV

A. Alkšņa personība

Kaut cik apjaužami raksturot cilvēku var tikai tuvāk pazīstot, satiekoties dzīvē, redzot darbā, iedziļinoties viņa radošā psiholoģijā. Tas ir aprakstīšanas tiešais ceļš, kas vienmēr sniedz drošākos panākumus, kaut notēlojamo cilvēku arī tad skatām tikai caur autora subjektīvisma prizmu. Otrs ceļš ir laikmeta biedru raksturojumi, atstātās vēstules, piezīmes utt. Tas viss ir ļoti vērtīgs materiāls, bet bez personības tieša skatījuma vienpusīgi fragmentārisks, kas nespēj sniegt izsmeļošu raksturojumu, bet dod vienīgi apjaužamus norādījumus.

Par Ādama Alkšņa personību runājot, rakstītājam šoreiz jāapmierinās ar tādiem atmiņu tēlotājiem vien. No paša Alkšņa oriģināldokumentu palicis maz, gandrīz vai nemaz. Ja kas vēl ir bijis saglābts, to paņēmuši sev līdz tuvi cilvēki, dzimteni atstādami (Alkšņa māsa), visi mākslinieka tuvinieki, radī, draugi jau aizgājuši viņā saulē un ja kāds Alkšņa laikmeta rūjienietis vēl ir dzīvs, tas arī atrunājas ar zaudētu atmiņu. Vairākas reizes biju

aizbraucis Rūjienā, iztaujājos, bet panākumi bija pavisam niecīgi. Klusēja arī Ādama kādreizējā iecerētā, kas kopā ar mākslinieku strādājusi tēva veikālā un tagad ir gadu saliekta sirma vecīte. Viņa zināja tikai skumji piebilst: „Ir jau aizgājuši ilgi gadi. Tā jau bija kā Purvītis un jūs savās runās teicāt.“ Laikam gan smalkjūtīga izvairīšanās, lai vēl reiz nebūtu jāuzplēš jau sen aizdzijušas sirds rētas.

„Alksnis bija stalts izskatā, spēcīgs augumā, vīrišķīgi slaidis“, V. Purvītis piebilda, savu jaunības atmiņu kamolu risinādams. „Gaita viņam gauži elastīga. Alksnis negāja, bet lidot lidoja kā liels putns. Uz Ņevas prospekta dāmas apstājās un ilgi noraudzījās māksliniekam pakaļ. Visu uzmanību saistīja lielais, iekšēji koncentrētais spēks, dabiska grācija, iedzimts aristokratisms. Alksnim nebija nekā no pozas, nekā mēchaniski piesavināta, vai mākslīgi forsēta. Šai cilvēkā sakļāvās dabiskums, ar vienkāršību jaukā sakaņā...“

Citādi Alksnis bija kā mazs bērns, piekļāvīgs, sirsnīgs, neparasti kautrīgs. Viņš mums daudz teica, daudz mūs pamācīja, bet darija to bez kāda pārākuma, neuzbāzīgi, it kā starp citu piezīmēdams.

Viņam kabatā vienmēr bija kāda laba grāmata vai jauns žurnāla numurs. Grāmatas lasīja aizrautīgi, ko ieteica darīt arī citiem. Vienmēr uzmunināja, paskubināja, nevienam neļāva iegrimt bezdarbībā. Viņš izvilka jauno paaudzi uz ceļa — ārā no provinciālisma, sīkpilsoniskās pieticības. Alksnis man atmiņā iespiedies kā cēlākais jauneklis, kuŗam līdzīga man nav gadījies sastapt visā gaŗajā dzīvē.“

Jānis Rozentāls, kas savas darbības sākumā vairāk nekā citi sekojis Alksņa mākslas principiem, papildina Purviša iesākto domu: „Atturīgs sarunās,

un reti kad iebilzdams kādu vārdu, viņš prata ar lielāko pacietību noskatīties vai noklausīties un tad iemest lietderīgu nopietnu aizrādījumu. Ne balamūtēt, ne mācīt citus, bet nemitīgi strādāt pie sevis paša un radīt pozitīvus darbus, bija viņa aicinājums...

Alksnis deva stipru, labsirdīgu ietekmi mūsu mākslinieku pirmajai paaudzei. Viņa tikumiskā rakstura stingrība, viņa dzīves priekšzīme, pamudinājumi un aizrādījumi ir direkti vai indirekti atstājuši dziļu iespaidu uz visiem viņa biedriem."

Viens no visjaunākiem Alksņa laika Pēterburgas „rūķiem“ Jūlijs Madernieks apstiprina to pašu: „Alksnis bija gaiša un nesavtīga personība. Citus arvien atbalstīja, bija stipri vaļsirdīgs, mazrunīgs, vairāk klusēja un klausījās kā citi runāja. Vienmēr bija nosvērts, atturīgs, ja ko teica, bija neapstrīdāmi teikts. Viņam bija suģestīvs iekšējs spēks, Alksņa godprātībai un apburošam gara šarmam neviens nevarēja pretoties. Ar Alksni visi gribēja būt kopā un ar īstu sirdsprieku klausīties, ko teica šis gudrais cilvēks.

Kad viņš ieradās pie rūķiem, tā bija prieka diena un visi tam piešķīra lielāko uzmanību. Bija īsts taisnības un patiesīguma meklētājs kā dzīvē, tā mākslā..."

Alksnis pēc savas iedabas bijis gan savrūpīgs cilvēks, kluss, sevī ieslēdzies, bet tomēr ļoti milējis arī ar cilvēkiem redzēties un parunāties. Sevišķi ar vienkāršiem ļaudīm no tautas! Rūjienieši bieži gājuši pie Alksņa padomus prasīt. Mākslinieks visiem raudzījies izlīdzēt, bet ja kādu lietu nav varējis skaidri pateikt, pētījis tālāk, meklējies un noskaidrojis. Augstprātība no viņa bēgusi pa gabalu. Necietis baltročus, kas drusku skolā palaisti jau

aizmirsuši tēva arkla balstus. Darbos centies savas izteiktās domas apstiprināt. Un akadēmiski izglītais Ādams Alknis bez kādas kautrēšanās un vairīšanās lauciniekiem iesvēris tēva bodē sāli un siļķes, ja vajadzējis palīdzējis ratos iesviest smāgu miltu maisu. Tas bijis liels izbrīns šaursirdīgā, lipīgā vācu sīkpilsonības gara apsēstā mazpilsētā Rūjienā.

A. Alksnim nopietnas mākslas principi vienmēr bijuši svēti un neaizskaņami. Ja kāds pret mākslu izturējies noraidoši vai niecinoši — Alksnis iededzies svētās dusmās. Rūjienieši vēl tagad atceras kādu viņa piezobotu skroderi, kas nemītīgi uzplijies Alksnim, lai šim „uzmālējot“ viņa veikala izkārtņi, dodot norādījumus kādā veidā tas būtu vislabāk darāms. Mākslinieks ilgi klausījies, tad arī patiesi noskaities un teicis: „Labi, tev to izkārtņi uztaisīšu, bet tikai zini, ka to ilgi vēl atcerēsies.“ Un tā arī bijis. Izkārtnes virskrāsu lietus drīz noskalojis, bet zem tās bijusi redzama drēbniekmeistara karikatūrisks izzobojums.

A. Alksnis cienījis katra cilvēka dziļāko pārliecību un patiesīgu tieksmi. Ar sevišķi lielu toleranci izturējies pret tēva svētdienas pātariem. Tajos viņš piedalījies ar īstu sirsnību. Tādos patriarchālās Alkšņu mājas svētdienas rītu pātaros neiztrūkuši arī Jānis Rozentāls, Vilhelms Purvītis un Ādama citi draugi un viesi, kas bija atbraukuši ciemā. Tā sirsnīgā pazemībā zemjup noliecās ir sirmā Alkšņu tēva, ir dzīves zaļoksnēju jaunekļu galvas.

Pastāv doma, ka šie Alkšņa tēva svētrīti labvēlīgi ietekmējuši temperamentīgi aizrautīgo Jāni Rozentālu, kas pēc tam iemūžojis latviešu dievlūdžējus savās ievērojamās kapsētās un baznīcas žanra ainavās. Ar šīs vides iemūžīgumu un ļaužu tipiskumu, jaunais mākslinieks akcentēja latviskās dzīves īpatī-

bas: tie bija temati, kas krasi atšķirās no Pēterburgas mākslas akadēmijas parastiem sižetiem.

Ādams Alksnis allaž bijis nepieņēpīgs principa cilvēks un savām pārbaudītām atziņām uzticīgs sekotājs. Viena viņa dzīves un darba devīze bijusi: „Mums, latviešiem, jābūt pārākiem par citiem, lai dzīvē panāktu to, ko daudz vieglāk par mums sašniedz cittautieši.“

Vai mums tagad, kad esam zaudējuši zemi un savus kultūras sasniegumus, atkal nebūtu jāatceras Ādama Alksņa nozīmīgie uzšudinājuma vārdi? Mēs varam augt un celties tikai paši ar sevi. Un ceļot jauno Latviju idejā un tiešamībā, latvieši nekad nedrīkstētu aizmirst, ka tiem jābūt pārākiem par citiem savā darbā, ticībā un ētiskajā nostājā, lai mūsu tauta ilgi vēl dzīvotu zem saules un nekad nepazustu no pasaules.

Charles J. ...

KĀRLIS ZARIŅŠ

I

Maza glīta un piemīlīga zālite Pēterpils latviešu Jēzus draudzes lielajā namā Zagorodnija prospektā. Tur kādā jaukā un saulainā 1915. gada rudens dienā pulcējās drūmi, sevī iegrīmuši, smagu rūpju nomākti cilvēki, kas nezināja kāda būs viņu un viņu tautas rītdiena. Kopā bija sanākuši latviešu bēgļu delegāti, skaitā savu 200 cilvēku. Kongresā piedalījās pārstāvji no Kurzemes, Zemgales, Rīgas, Vidzemes, Latgales un Krievijas. Tie bija visi, kam piederējis vārds latviešu sabiedriskā dzīvē, kultūras celšanā, biedrībās un presē, sanāksmē reprezentētas visas aprindas un visu domu novirzieni. Šapulcētos apvienoja viena doma, viena griba — kā klusināt tautas lielās sāpes, kā labāk palīdzēt mājas un dzimteni zaudējušiem, svešumā izklīdinātiem simtiem tūkstošiem latvju bēgļu. Divas dienas neapnīcīgi un uzmanīgi sanāksme noklausījās lielajā būdu stāstā. Visos ziņojumos pavīdēja tikai drūmas krāsas, izskanēja posts un vaimanas, notēlojās sirdi satricēji gadījumi. Kašs gāja pār Latviju un tautas ciešanām neviens neredzēja gala.

Tāds kongress latviešiem bija pirmais. Šapulcē nebija ne pozīcijas, ne opozīcijas. Te nebija izšķīrāmi nekādi strīdi, ne kādam jācensas iegūt virsroku par otru. Lielajā bēgļu delegātu sanāksmē

latvietis meklēja latvieti, cietējs cietēju. Tāda vienprātība, kāda toreiz bija, var atkārtoties tikai lielos kopējos pārdzīvojumu brīžos, kad pār visu galvām karājas baigais likteņa paceltais šķēps.

Prātā palikušas Jāņa Čakstes un Viļa Olava spēcīgās, aizrāvīgās, dziļa patriotisma apgarotās runas. Čakste runāja kurzemnieku vārdā, pateikdamies vidzemniekiem par brālīgo cilvēcību. Olavs atbildēja brāļiem kurzemniekiem, apliecinādams likteņa kopību un abu tautas dēlu nešķiramību kā bēdās, tā priekos. Abas runas pavadīja ovāciju vētras; zālē katrs latvietis sajuta brīža svarīgumu.

Kongresā bija runātāji, kas dzejnieki nebūdami, gribēja tomēr visu notēlot dzejiskos vārdos, kļūdami pārlietu sentimentāli; dažs, sašutumā nosodīdams, nežēloja tumšās krāsās. Vispārīgās pārrunās tomēr bija ieturēta vislielākā objektivitāte, iecietība un tieša lietderība. Viens no tādiem mazvārdīgiem, bet koncentrētiem un saturīgiem runātājiem bija Pēterpils labdarības biedrības delegāts. Plašākām latviešu aprindām šis runātājs vēl bija pilnīgi svešs; klausītāju ausīm, varbūt, bija aizslidējis gaŗām arī viņa vārds. Atturīgais runātājs ar savu vienkāršību un sirsnīgo iekvēli arvien vairāk un vairāk saistīja sapulces uzmanību. Starpbrīdī tautieši viens otram ieinteresēti aptaujājās: „Sakāt, kā sauc to Pēterpils delegātu, tam tiešām vajag būt krietnam darba vīram.“

Šī delegāta vārds bija Kārlis Zariņš.

Sastādot jauno Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju, līdzās tautā plaši pazīstamiem sabiedrisko darbinieku vārdiem tūliņ minēja Kārli Zariņu. Viņa kandidatūru akceptēja ar visām balsīm. Uz plašās latviešu sabiedriskās skatuves uznāca jauns darba vīrs.

Līdz tam viņu labi pazina tikai pēterpilieši; bet no šī brīža Kārlis Zariņš ar savu nosvērto un godīgo darbību arvien vairāk un vairāk kļuva pazīstams visai latviešu tautai.

II

Kārlis Zariņš dzimis 1879. gada 4. decembrī Ipiķu pagastā, Ziemeļvidzemē. Aiz Ipiķiem tūlīt sākas Igaunijas valsts un zeme; te robeža, kas kaimiņiem abu valstu pastāvēšanas laikā bija stingri ievērojama. Citādi tas bija, kad ipiķietis Kārlis Zariņš vēl bija puikas gados. Kā igauņu Halliste, tā latviešu Ipiķi vienviet saplūda kopā, jo abi bija nenoslēgti Vidzemes pagasti — ir pa latvju, ir pa igauņu zemi varēja iet kur tīkas un kad vien iegribējās.

Gadijās, ka robežnieki dažbrīd krietni vien par kādu lietu saķīlidojās, gada tirgos puīši sīvi izplūcās, bet parasti kaimiņi dzīvoja savā starpā sadraudzīgi un saderīgi, apzinoties, ka abi pieder mazām nācijām, kuŗas apspiež un nomāc viena kopēja naidīga pretvara — krievu cariskais režīms. Robežnieki viens ar otru bija ne tikai labi sadzīvojušies un iepazīlušies, bet tie pilnīgi pārvaldīja abas valodas un kopā turējās visos apvida lielākos sabiedriskos pasākumos. Kad ipiķieši brauca iepirkties uz Moisakūli, tie bija igauņi, kas igauņi; tāpat bija ar igauņiem, kad tie ieradās darīšanās Rūjienā. Arī tie maz atšķīrās no latviešu zemniekiem. Uzņēmīgākie igauņi saimnieciski lūkoja iespīesties Latvijas daļā, bet arī latvieši nepalika viņiem pakaļ. Zariņa tēvs ilgāku laiku bija labi iedzīvojies veikalnieks Igaunijā, kur arī aizritēja nākamā latviešu sabiedriskā darbinieka pirmie mūža gadi. Augdams Zariņš uzreiz mācījās divas valodas — latviešu un igauņu, iepazīnās ir ar latviešu, ir igauņu savādībām un rakstura atsevišķībām. Bērnībā iegūto seno igauņu valodu Zariņš svaigu uzglabāja ilgus gadus. Būdams Pēterburgā,

viņš runāja to pašu vecum veco igauņu dienvidnieku izlokšni, kādu bija dzirdējis savā agrā bērnībā, vēlāk vairs nevarēdams pietiekami izsekot kaimiņu tautas straujajai valodas attīstībai. Kad Zariņš uzstājās par aktieri Pēterpils igauņu teātrī vai runāja igauņu banku sanāksmēs, tā kaimiņi gan pavīpsnāja, bet arī no sirds nopriecājās par Zariņa uzglabāto igauņu vecvalodu. Tikai pēc gadiem 20, kad Zariņš jau bija Latvijas sūtnis Tallinā, viņam radās atkal iespēja pilnīgi pārvarēt jaunlaiku veidojumā savu „antigne Eesti keel“.

Dzīvodams ir Latvijā, ir Igaunijā, Zariņš varēja novērot, cik sūri strādā un cīnās ziemeļlatvji, kā darbā ar visiem desmit pirkstiem iecērtas igauņi. Tur tad arī viņam radās atziņa visam mūžam — cilvēka dzīves saturs ir darbs. Darbos nav izšķirības, izšķirība rodas tikai tur, kā katrs šo savu darbu dara. Kam darbs smaga nasta — tam sveša arī darba svētība. Bet kas strādā ar sirdi, vienalga ko darīdams — tādām ikkatrs darbs ir dzīves saturs, augstāks cilvēka pienākums, prieks un apmierinājums. Savā jaunībā Zariņš, mācījies stingri turēt rokās arkla balstu, dzīt taisnu vagu tūrumā, tāpat kā to darīja latvis un igauņi, sējai gatavodams tūrumus vai jaunus līdumus ietaisīdams.

Robežnieki nevien draudzējās, bet arī iemilēja viens otru. Kārlim Zariņam ir jāatzīstas, ka viņa pirmajos īstajos draugos ir igauņi un latvji gandrīz vienādā proporcijā. Un divi no tiem — latviešu advokāts Mārtiņš Antons, ar kuņu sadraudzējās jau 1897. g. gadā, devis pamudinošus impulsus tālākai izglītībai, bet igauņi Jānis Womms bijis tas, kas ar draudzīgiem norādījumiem un izpalīdzību pirmais pavēris ceļu uz plašāku pasauli.

Zariņa bērnība bija gaiša un bezrūpīga, bet labie

gadi drīz beidzās. Kārlim nav vēl deviņi gadi, kad jau jāpazaudē tēvs. Abiem ar vecāko brāli Jāni nu agri jāieaug dzīves grūtumā. Gādību un aizbildniecību uzņemas kāds tuvs un lādzīgs radnieks, visādi rūpēdamies par savu audzēkni, ko arī visu mūžu sirsnīgi atceras Zariņš, bet Igalu saimnieks savos līdzekļos ir tomēr visur ierobežots mājturis. Savam rada bērnam viņš gribētu būt devīgs audžu tēvs, bet viņa rokas nav vienmēr pilnas ar pasaules mantām. Saimniekam aug arī paša bērni, par kuriem tāpat jāgādā. Tāpēc Kārlim sākumā jāapmierinās ar pagasta pirmmācības un Rūjienas draudzes skolas izglītību; par ģimnaziju un universitāti nebija ko sapņot, kaut gan izglītības dziņa bija liela. Vēl skolēns būdams Zariņš centās visādi paplašināt savu garīgo redzes aploku: sāk mācīties valodas, pasūtina krievu žurnālus, cītīgi lasa bibliotēkās pieietamo vērtīgo literātūru. Viņš ir progresīvs, tvīkstoša spēka pilns un aktīvas darbības alcīgs jauneklis, kam liela griba dzīvē tikt uz priekšu, bet nezina vēl ceļa, kā to panākt. Blakus nobriest arī vēlēšanās ko vērtīgu darīt citu labā savā pagastā, savā tuvākā apkārtnē. Jo tautas jēdziens vēl par plašu.

Ja nebūtu neapslējamas iekšējas dziņas, tiekšanās kļūt ārā no šaurajiem dzīves apstākļiem un ziemeļlatvja iecirtīgas iespītes, Zariņš droši vien ar gadiem kļūtu redzams lauku inteliģents, kaut kur rakstītu pagasta tiesas protokolus, spēlētu teātri, vadītu kādu lauku biedrību un ar saviem rakstiem neaizmirstu apmeklēt laikrakstu redakcijas, kā to tolaik darija visi tautiskie darbinieki. Tomēr šī neapslāpējamā zināšanas kāre to visiem spēkiem rāva prom no dzimtenes. Bija vēl arī kāds cits iegānsts, Zariņš bija vecu vecais ipiķietis, tomēr pagastā tam nepiederēja ne pēda savas zemes. Būtu bijuši pašam savi tīrumi, savi meži un pļavas, tie

pie sevis to saistītu visu mūžu, viņš sētu un pļautu un līdz ar čiruļiem līgsmotu par Latvijas zemes devību un godību. Zeme un arklis, darbs un dzīves pienākums, — bija viņa dzimtenē iecerētie dzīves pamati. Zariņš tiešām visu dzīvi ir aris, bet nav aris tikai ipiķiešu vienas sētas, bet visas Latvijas tīrumus.

Lai rastu drošāku dzīves pamatu un apbruņotos ar vajadzīgām zināšanām, Zariņam bija jāatstāj Rūjiena un jādodas plašajā pasaulē. Deviņpadsmit gadus vecais ipiķietis aiziedams nav fantasts, viņš neceļ nekādas iedomu pilis, neaizlido mākoņiem līdz, bet visur turas reālo iespēju robežās. Pēterpilī dzīvo viņa igauņu draugs Jānis Womms, kas kā grāmatvedis ieguvis drošu materiālu pamatu. Viņš aicina turp, lai gan nevienam nav skaidra priekšstata, ko tur atbraucis varēs iesākt. Rūjienā dzīvodams, Zariņš bija iedomājies, ka tam vispiemērotākais būtu gan bijis dārznieka amats. Daudz latviešu 19. gadsimta vidū no Rūjienas tuvākiem pagastiem bija kļuvuši ievērojami dārznieki krievu ķeizaru Nikolaja I un Aleksandra II pilsdārzos. Varbūt palaimēsies arī viņam. Bet šis iecerējums tūlī arī jāatmet, jo izredzes stipri vājas. Par dārznieku jaunais ipiķietis gan netika, bet laime uzsmaidīja citā darbā. Vietu viņš atrod kādā iecienītā Pēterpils biržas notāra kantorī, kur palika darbā veselus 19 gadus. No savas pirmās vietas aizgāja tikai tad, kad bija jāuzņemas daudz plašāki un svarīgāki uzdevumi Latvijas republikas jaunbūvē.

Darba lauks ir jauns un neaprats. Lai savā vietā pastāvētu, Zariņš jūt, ka Rūjienā iegūtā izglītība vēl nepietiekama, bez vispārīgās izglītības papildināšanas un speciālu arodzinību iegūšanas nav nekādu izredžu darbā kaut cik avansēt. Ja gribēja te ko sasniegt, vispirms vajadzēja apzinīgi izpildīt

pienākumus kantorī, bet ārpus dienas darba mācīties un mācīties.

Zariņš neapjūk, bet enerģiski ar visu jaunības sirdsdedzi dodas darbā, ik uz katra soļa sev atgādinādams — nepagursti, izturi! Un arī nepaļāvās glēvumā ne darbā, ne mācībās. Cītīgi apmeklēja vispārīgās izglītības kursus, klausījās krievu profesoru rīkotos lekciju ciklus, mācījās uzreiz divas svešvalodas. Vēlāk iestājās un nobeidza arī augstākos komerckursus. Dienas bija jānostrādā notāra kantorī, izglītībai palika tikai vakari un nakts stundas. „Katru vakaru skriešus devos uz kursiem. Tā kā negribēju kantorī palikt citiem pakaļ, gāju dažus rītus jau pulkstens piecos darbos“, saka Zariņš, šos savus grūtos laikus atcerēdamies. To jau bija pamanījis vecais notārs, kas atļauj jaunajam darbiniekam vakaros nobeigt ātrāk kantora darbus, lai vēl paspētu uz mācībām kursos.

Cilvēku pazinējs notārs Goetzs nebija maldījies. Kārlis Zariņš kļuva viņam noderīgs darbinieks, jau pēc dažiem gadiem ieņemdams pirmo vietu kantorī. Aug Zariņa autoritāte nevien lielajā kantorī, bet visās Pēterpils prominentās komercapriņdās. Ar viņu kā izcilu vekseltiesību pratēju rēķinās nevien privāto kredītiestāžu, bet arī valsts bankas vadītāji. Ja disputēja sarežģītas vekeļu lietas, sēdēs kā lietpratēju vienmēr uzaicināja Zariņu. Tāds izcils stāvoklis, protams, neiekrita pats no sevis klēpī, bet prasīja ilgas un nopietnas studijas klusās naktīs un sistēmatisku iedziļināšanos priekšmetā. „Naktīs gulēšanai varēju ziedot tikai dažas stundas. To, protams, es slēpu no saviem draugiem. Viņu vidū allaž biju jautrs un dzīvot priecīgs,“ tagad atmiņās saka Zariņš.

Viņš turklāt ir arī sabiedrīks cilvēks, kas drīz visur orientējas un labi iekļaujas sadzīves apstākļos.

Darbs prasa noslēgšanos savrūpībā, bet sirdij arī vajag prieka. Un jau pašā sākumā, 1899. g. rudenī Zariņš uzmeklē prof. Jāzepa Vītola vadīto Pēterpils labdarības biedrības kori, kas mēģinājumus notur svētdienās, kad arī viņam atliek brīvs laiks. Koņa diriģents ar savu garīgo spriegumu galīgi savaldzina jauno koristu, attīstas savstarpējas pieķeršanās jūtas, kas vēlākos gados noslēdzas tuvā draudzībā. Nevar aizmirst arī igauņu sabiedrību, kurā viņu ievēd jau pieminētais otrs ipiķietis — igauņis Jānis Womms. Abi jaunības draugi, lietu nopietni apsprieduši, vienojas tā, ka vienu svētdienu klausīsies latvju, otru igauņu dievvārdus, sestdienas vakaros apmeklēs latviešu, bet svētdienās — igauņu sarīkojumus. Apņemšanos abi godīgi pilda. Kārlis Zariņš tā iedraudzējas ar Pēterpils igauņiem, ka viņu biedrībā iesāk pat spēlēt teātri. Šī draudzība tālāk slēdzas ar vēlākiem igauņu izciliem valsts vīriem (Konstantīnu Petsu, Jāni Tenisonu, prof. Losmani, Strandmani, komponistu Luedeku); tad pat iepazīstas arī ar lietuviešiem. Tuvas idejiskas saites sienas ar latviešu studējošo jaunatni. Kārlis Zariņš savā brīvā laikā vienmēr ir viņu vidū, kļūst kluss studentu mecenāts un jaunatnes sabiedrisko centienu atbalsītājs. Ja kādam jaunajam zinību kalpam pietrūkst kādreiz naudas — Zariņš klusi iespīez sauajā zelta desmitnieku, turēdamies pie kristīgās morāles, ka kreisajai rokai nav jāzina, ko labā dara. Tā viss tiek nokārtots vienkārši, draudzīgi, bez liekiem vārdiem. Ir devējs, ir ņēmējs nekad nejūtas uzspiestā situācijā. Par saviem draugiem Zariņš stāv kā mūris, ar tādu pašu uzticību viņam atbild jaunatne. Ne par velti Zariņš bija daudzu Pēterpils latviešu progresīvo studentu organizāciju goda biedrs.

Pazīšanās loks plešas arvien tālāk. Rodas sirsnīgi paziņas arī krievu aprindās — daudzi māksli-

nieki, zinātnieki, aristokrati kļūst viņam lielu lielle draugi. Sevišķu tuvību nodibina ar divām vecām krievu aristokrātu ģimenēm — Strukoviem un Gorčakoviem. Tur viņš pastāvīgs viesis, visu ieredzēts un iemīļots pašu cilvēks. Aristokrātu sarunu valoda vēl tolaik bieži bija franču, ne krievu. Franču valodu Zariņš nekad nebija mācījies. Tas viņa draugus pamudina viņu uzaicināt pārnākt dzīvot pie viņiem, solot visas dzīves ērtības. Zariņš tam pretim ar rokām un kājām. Viņš atbild, ka piecas valodas jau pārvalda (latvju, igauņu, krievu, vācu, angļu) ar kuņģi jau pietiek, lai sekotu cilvēces progresam un pasaules civilizācijai. Franču valoda vajadzīga diplomātam, bet viņš diplomāts nekad nebūšot. Centīgais latvietis visur gribēja paturēt neatkarību. Tagad gan Zariņš saka: „Kungs domā, kučiers brauc. Franču valodu man beidzot tomēr vajadzēja iemācīties un par diplomātu arī vajadzēja kļūt.“

Līdzsvara uzturēšanai, garu vingrinot, cilvēkam jātrenē arī ķermenis. Zariņš no sākta gala tam piešķīris nopietnu vērību. Ja vien radās brīvs laiks, vienmēr prata lietderīgi to izmantot brīvā dabā, svaigā gaisā. Vasaras svētdienas kājām tiku tikām izceļojās pa Somijas tuvākiem apvidiem un Pēterpils apkārtni un arī izveicīgi vadīja jachtu Somu jūras līcī. Tenisa klubā viņš bija bīstams partners un lēti nezaudēja. Ziemas svētdienās Zariņš ir nenogurstošs slēpētājs un īsts ragaviņu braucēju vadonis Somijas Jukos. Ja laiks bija aizņemts, jāpaliek pilsētā, Zariņš izdarīja savus parastos garskrējienu Jelagina salās. Piesarcis, pagalam nokusis, bet apmierināts, mājās pārnācis zināja strotot: „Ak jūs sēpuļi, stabules, vai nevarējāt man skriet līdzī!“ Ja kāds to būtu iedomājies darīt, viņam tomēr būtu

drīz jāatpaliek, Zariņš nebija tik viegli skrējienā panākams.

Viņš Pēterpilī reti kad brauca važonī vai tramvajā, bet vārda tiešā nozīmē nepiekusis spriegi skrēja cauru dienu, sevišķi, kad viņam bija ministrijās kārtojamas steidzamas latviešu bēgļu lietas. Varēja cilvēki nobrinīties kā tas pagūst būt visās vietās, kā visu ātri spēj nokārtot. Nedomāju, ka tagad savos gājienos Zariņš būtu palicis gausāks un lēnīgāks. Sportiskā stāja ministriem piešķirusi īsti jauneklīgu vieglumu un lidojošu gaitu. Tādi cilvēki nepaliek vecīgi un tūļīgi, vienmēr tie ir jauni.

III

Sabiedriski kulturālajā darbā Kārlis Zariņš ir aizvadījis vairāk nekā 40 gadus, būdams gan sabiedrisku un labdarības biedrību priekšnieks, gan banku darbinieks, dažādu komerciālu pasākumu dalībnieks. Jāsaka tomēr, ka viņu visvairāk saistījis idejiskais darbs plašākā sabiedrībā mērogā, nekā noderīgi saimnieciski kārtojumi.

Neatmaidīgā darbā un paštapšanā, viņš Pēterpilī bija jau aizvadījis gadus piecus vai sešus. Pa to laiku iegūta pienācīga augstākā arodizglītība, nostiprināti ekonomiski pamati, tā kā varēja atņemt elpu un drošāk raudzīties nākotnē. Ir arī bankā noguldīts savs naudas padoms, kas paliek stāvam dikā. Sabiedrībā toreiz viņoja jaunas vēsmas, visur izpaudās atklāts iedzīvotāju nemiers par pastāvošo cara valdību. Neapmierinātība pieauga — vēl lielāka, kad Krievija 1904. gadā uzsāka nelaimīgo karu ar Japānu tālajos austrumos. Gan krievi lielmānīgi solījās nomētāt japāņus ar savām cepurēm, bet tai vietā tiem vajadzēja saņemt zaudējumus, kas pazemoja un apkaunoja viens par otru vairāk. Revolūcija jau stāvēja durvju priekšā.

Arī K. Zariņš ir šī laikmeta strāvojumu plūsmā, kaut gan pēc savas iedabas nav ne fanātisks revolucionārs, ne iekarsīgs politisks cīnītājs. Viņš nekad nav bijis draugs arī nenosvērtiem klaigātājiem, kam tikai skaļi vārdi un satraukti žesti. Jaunais ipiķietis paliek mazrunīgs, kreisi noskaņots darbinieks, kas nekad un nekur nevienam neatgādina savu personu, negaida atzinību, ne arī kādam prasa padomu; ko nodomājis, izdara klusu viens pats. Viņam visu laiku nepārtrūkst jūtami sakari ar latviešu un krievu progresīviem darbiniekiem, kreisā sektora Pēterpils latviešu studējošo jaunatni, bet tai pašā laikā tas ir arī dedzīgs latviešu patriots, kam sirds siltin silt par katru labu vispārīgu latviešu lietu. Vistuvāk Zariņam stāv tautas izglītības jautājumi, jo pats no savas dzīves zina, kāda vērtība ir cilvēka izglītībai. Tā, pēc viņa pārlicības, nekad lieka nevar būt arī strādniekam un lauku arājam. Tiem ir jāiet talkā! Savu nodomu izvešanai Zariņš nezina labāka ceļa, kā veidot labu grāmatu un ievest to tautā. Viņam jau ir pulciņš domu biedru (Pēteris Friedulāns, T. Biezais u. c.), kas vēlas panākt to pašu. Visi trīs liek savus „kapitālus“ kopā, nodibinot grāmatu apgāda komandītsabiedrību, kuŗas pilnais biedrs ir Kārlis Zariņš. Pirmā apgāda „Imanta“ izdotā grāmata bija Kārļa Landera Latvijas vēsture. Grāmatas autora savāktie materiāli un vēsturiskā noskaidre jau krasi atšķīrās no Baltijas vācu vēsturnieku ieskatiem. Labi panākumi ir arī apgāda izdotam Pēterpils latviešu kalendāram. Ja viss tik labi būtu sekmējies arī uz priekšu, Zariņa dibinātais un vadītais grāmatu apgāds cienīgi blakus nostātos Anša Gulbja apgādniecībai, kas arī bija radusies Pēterpilī un darbojās ārpus Latvijas.

Bet drīz nāca gadījums, kas izjauca visus nodomus, izputināja iekrāto kapitālu un pašu izdevēju

tikko neiespundēja cietumā. Apgāds bija nolēmis izdot J. Raiņa dzejoļu krājumu „Klusā grāmata“. Dzejniekam šis izdevēju nodoms šķita simpatisks, Pēterburgā cenzūras apstākļi bija daudz liberālāki nekā Rīgā, tāpēc varēja cerēt, ka viens otrs Rīgas cenzora svitrots dzejolis Pēterburgas izdevumā parādīsies dienas gaismā. Cenzūra tiešām te bija labvēlīgāka. Grāmatu steidzīgi iespieda, un tikai tad sākās negaidītās klizmas. Izdevums jau gulēja sagatavots spiestuvē, neoficiāli daži eksemplāri jau izdalīti pazīstamiem, Rainis ar izdevumu apmierināts, apgādnieki pacilātā gara stāvoklī. Bet tam visam sekoja bēdīgas beigas, izputinot visu apgāda turpmāko darbību. Grāmatu konfiscēja un pret izdevēju ievadīja stingru tiesas izmeklēšanu. Savās atmiņās „Manas sabiedriskās darbības sākums“ K. Zariņš šo gadījumu apraksta tā: „Kādā agrā rīta stundā pie manis atskrēja tipografijas pārstāvis un ziņoja, ka „Klusā grāmata“ konfiscēta. Tūlī pie manis arī ieradās pristavs un visādi tincināja, vai autors nedzīvo tepat kaut kur tuvumā. Drīz arī prokurors iejaucās. Gan mēģināju visādi ķepuroties vaļā, bet nekā. Prokurors skaidri un un gaiši pateica: „Jūs esat vienīgais „Imantas“ pilnais biedrs, kam par visu nu jāatbild“. Tiešām pārējie bija tikai noguldītāji, kas atbildību nenesa. Kādu nedēļu vēlāk saņēmu pavēsti un man kā apvainotam vajadzēja ierasties pie izmeklēšanas tiesneša. Aizskrēju pie advokāta P. Stučkas padomos. Mani uzklaudis, viņš teica: „Pirmās briesmas ir gaŗām, jo prokurors jūs nav arestējis. Tagad viss atkarīgs no izmeklēšanas tiesneša, viņš var lietu izbeigt, bet var nodot tiesai.“ Bij skaidrs, ka man kāds laiks būs jānosēž. Ņoteiktā dienā ierados pie izmeklēšanas tiesneša. Nodomāju: „Nudien, simpatisks cilvēks un laipns, — pat drusku maiga izturēšanās pret noziedznieku

Kārlī Zariņu no Ipiķiem“. Šis apstākļis mani drusku nomierināja. Visādas domas skrēja caur galvu, kamēr tiesnesis šķirstīja manu lietu. Pacēlis galvu no papīriem, viņš vaicāja: „Kamdēļ jūs izdevāt grāmatu, kas grauj Krievijas valsts pamatus?“

Atbildēju, ka tādi nodomi man nekad nav bijuši. Pierādījumam tiesnesis man lasīja priekšā krievu tulkojumā dzejoli:

Tārpiņš.

Neesi tārpiņš, kas lokas,	To zin —
Kad tevi min.	Kam labāk sokas.
Kad pretī min —	

Viņš tūlīt arī man pasniedza „Kluso grāmatu“, kur šis dzejolis bija ar sarkanu zīmuli pastrīpots un teica, lai lasa oriģinālu. Atbildēju, ka es tai nekā graujoša neatrodu. Tiesnesis iesaucās: „Tā tad jūs solidarizējaties ar autoru?“ Es atbildēju: „Tiesneša kungs! Autors ir dzejnieks un pie tam liels dzejnieks, es turpretim esmu tikai reāls cilvēks, strādāju daudz: dienā pie notāra, vakaros studēju un mācos. Gribas arī man šai lielajā metropolē dzīvot kā latvietim, kamdēļ ar pāris draugiem nodibināju apgādu „Imanta“ un izdevām šo grāmatu.“

Kādu brīdi tiesnesis pārdomāja, neko man nevaicādams. Iekšēji jau triumfēju, jo jutu, ka viņš ar manu iso repliku apmierināts. Neatceros, ko viņš man vēl vaicāja. Biju brīvs.“

Kārlis Zariņš vēl reizi dzīvē izmēģināja roku grāmatrūpniecībā.

1917. g. sākumā kopā ar savu veco draugu grāmatizdevēju Ansi Gulbi bija nopirkuši un Pēterpils centrā ierīkojuši ne visai lielu, bet pietiekami labi apgādātu spiestuvi. Latviešu nodaļa speciāli bija ierīkota mūsu populāro grāmatu iespiešanai. Vai abiem izdevējiem nu būtu bijis viens kopējs ap-

gāds vai katrs izdotu savas grāmatas, tas palika nosenkaidrots, jo pēkšņi uznāca revolūcija, sabruka vecā cariskā kārtība un dzīve izvirzīja citus akūtākus dienas jautājumus. Abiem latviešu ideālistiem pajuka ilgi lolotais plāns — līdz lētu latviešu grāmatu iespēšanai viņi netika. Pēc oktobra revolūcijas bolševiki nacionālizēja visus rūpniecības pasākumus. K. Zariņš nu jau otrreiz zaudēja savus ietaupījumus un atkal labas latviešu grāmatas dēļ.

Lai gan šai latviešu tipografijai bija visai īss mūžs, bet tā jau bija iegājusi sabiedrībā. Pēc pabeigtiem dienas darbiem spiestuves nelielā kantorī allaž pulcējās rakstnieki, zinātnieki un bēgļu aprūpes darbinieki. Telpa allaž bija pilna dūmu kā rija. Zariņam un Gulbim katram bija atvilktnē paslēptas lielas cigāru kastes un tās vienmēr labiem paziņām devīgi atvērās. Un kā gan pīpmanis būtu varējis atteikties no laba cigāra! Dūmi kož tikai nesmēķētājam.

Kādreiz šai darba istabā pēkšņi iebruka pats Trockis ar savu štābu. Te viņš gribēja iespiest opozīcijas avīzi. Tas bija 1917. gada agrā vasarā, kad Krievijā vara piederēja vēl koalīcijas valdībai. Visās tipografijas atteicās Trocka avīzi iespiest. Par velti viņš bija cerējis arī te: abi latviešu tipografi palika tikpat stūrgalvīgi kā viņu krievu kolēģas.

Nekad dzīvē neesmu redzējis tik pašlepna, garīgi augstprātīga un vizdegunīga kunga kā toreiz Trocki. Savā varenības iedomībā viņš piemirsa pateikt pat parasto apsveicinājumu, nepamanīja neviena, kas atradās turpat istabā — ir strādnieks, ir inteliģents viņam bija tukšs gaiss. Var iedomāties, kā savā laikā viņa priekšā drebēja krievu tauta, kad tam kā kara komisāram rokās bija militāra un politiska vara, — visa vara par pilsoņu dzīvību un nāvi.

K. Zariņa sabiedriskais darbs līdz 1917. g. re-

volūcijai risinājās dažādās organizācijās. Kur radās latviešu pasākums, viņš bija klāt, daudzkreiz būdams arī pats darba ierosinātājs un sācējs. Zariņa mājā pulcējās radikālie un demokratiskie studenti, Pēterpilī sabēgušie emigranti no dzimtenes, arī vienkāršie latviešu strādnieki.

Te vispirms nobrieda doma par Pēterpils izglītības biedrības „Dzīve“ dibināšanu, kuŗa sākotnēji uzsāka krasu politisku darbību, kādēļ biedrības valdes locekļi nevarēja vien atkratīties no policijas uzmācības. Zariņš atceras, ka neiecietīgie kreisie kritiķi centušies noliegt visu latviski nacionālu, sevišķi nikni uzbrukdami biedrības teātra komisijai, kā tā iedrošinājusies izrādīt „Indrānus“, jo Blaumanis taču esot reakcionārs un tāpēc viņa darbiem neesot vietas uz demokratiskas strādnieku biedrības skatuves.

K. Zariņam līdz ar citiem „Dzīves“ valdes locekļiem atkal bija jāatbild par biedrības darbību. Viņu gan neapcietināja, tomēr administrācijas melnajā lapā Zariņš ticis ierakstīts. „Tas toreiz maz kādu interesēja,“ saka ministrs, „Sajūsma bija liela, visi sabiedriskajā dzīvē vēlējās ienest jaunu gaismu un svaigu gaisu.“

Administrācija biedrību slēdza. Represijas tomēr nekādas nesevoja. Ar demokratiskiem latvju studentiem nu Zariņš dzīvāk iesāka sadarbību Pēterpils labdarības biedrībā, kuŗas priekšnieks bija enerģiskais, nesavtīgais Pēteris Lūļa, kam vēlāk, Latvijā atgriežoties par agru, bija jāieiet kapā. Zariņu tūlīņ ievēlēja biedrības valdē. Ieplūstot jauniem darbiniekiem, atdzīvojās visas biedrības komisijas un nodaļas. Ja Krievijas vispārīgā valsts politikā toreiz valdīja pēcrevolūcijas drūmā nomāktība, latviešu sabiedriskā un saimnieciskā dzīve Latvijā, un lat-

viešu kolonijās manāmi uzplauka un atdzīvojās. Kopdarbs visur sekmējās labi.

Spraiga kļuva sevišķi kultūras dzīve. Rīgā atkal atvēra durvis otrs pastāvīgs latviešu teātris, kas netiešā kārtā, bet jau ar daudz plašāku sabiedrisku bāzi parņēma 1905. gadā slēgtā Jaunā Rīgas teātra darbu. J. Raiņa traģēdijas radīja jaunu virzienu latviešu teātra mākslā. Tās ietekmēja visus latviešu tautas slāņus tuvumā un tālumā. Jaunam Rīgas teātrim uzmanīgi sekoja arī Pēterpils teātra trupa, ko vadīja ievingrināts teātra spēks Kandāts (viesojās arī Rīgas teātros), savā ansambli saistot drāmatiski apdāvinātas studentes un studentus. Viņa aktieru trupai pastāvēja vistuvākās saites ar Pēterpils labdarības biedrību, kas dibināta 19. gadsimta 70-to gadu sākumā. Labdarības biedrībai pieder nopelni, ka jau tai laikā Pēterpilī rīkoja pirmās latviešu teātra izrādes un koncertus.

Šai vecai latviešu kultūras biedrībai nu tuvojās jubileja, ko vajadzēja godam atzīmēt. Kārlis Zariņš ar Pēteri Lūļu ilgi nedomā: griežas pie J. Raiņa, lai dzejnieks šim gadījumam uzraksta jaunu lugu. Ierosinājums atrod atsaucību, J. Rainis sacer „Pūt, vējiņi!“ Lai lugas pirmizrāde noritētu pilnīgāk, biedrība Rīgā šim uzvedumam angažē dažus izcilus spēkus (Birutu Skujenieci), un „Pūt, vējiņi“ ir krāšņākais biedrības jubilejas zieds. Lielie Rīgas teātri apskauda Pēterpils amatiešu trupu, ka tai piekritusi laime pirmajai rādīt „Pūt, vējiņi“ lugu, kurai lemts bija kļūt par vispopulārāko dzejnieka skatuves darbu. Pēterpils Labdarības biedrība ir no preses, ir sabiedrības par tādu kulturālu žestu saņēma siltu atzinību. Publikas sajūsma izrādē bijusi neaprakstāma. Tikai viens cilvēks šo izrādi neredz, ovācijās nedzird. Tas ir Kārlis Zariņš. Viņš pacietīgi sēž kasē, pārdod biļetes un nobeidzis prie-

cājas par lielo vakara ieņēmumu. Raiņa lugu noskatīties viņš vēlāk brauca uz Rīgu un to nenožēloja, „Jo vismaz dekorācija Rīgā bija daudz labākas“.

Pēterpils latvieši savā laikā bija nodibinājuši kooperatīvu kredītsabiedrību, lai ekonomiski stiprinātu Krievijas galvas pilsētā nokļuvušos latviešus. Kad 1915. gadā Pēterpilī saplūda bēgļu masas, priekšā jau atrada īsti solidu un bagātu latviešu naudas iestādi. Tās saimnieciskā nozīme latviešu dzīvē jāvērtē augsti. Nevien viens un otrs students, kas bija nonācis naudas sprukās, atrada kasē glābiņu, lai mierīgi nobeigtu studijas, bet arī sīkie veikalnieki te meklēja un atrada atbalstu. Šiem saimnieciski maziem ļaudīm būtu bijis vēltīgi klauvēt pie lielo banku durvīm, — tās atvērās tikai pazīstamiem krievu lielveikalniekiem. Latvieši bija visus laikus arī galvenie noguldītāji un kapitāla uzkrājēji. Kases lokāls bieži bija klientu pilns, tur dūca kā bišu stropā — nāca noguldītāji, drūzmējās aizņēmēji. Banku vadīja vecs financlietu praktiķis Oto Bormanis, kas 90-tos gados kā lauva bija cīnījies pret Gulbenes draudzes patronātu un piedalījies draudzes demonstrācijās, uzspiestu mācītāju ievadot, par ko administrācija pasteidzās viņu tūlīt izraidīt no Latvijas. Šis dedzīgais latvietis svešā malā drīz atrada savu spēju pareizu novērtējumu. Ieņēmis atbildīgu vietu, neaizmirsā gādāt arī par latviešiem. Bormanu mājā pulcējās visi pazīstamākie pēterpilieši, bet pēc 1905. g. — no cilpas izbēgušie Rīgas revolucionāri te atrada glābiņu un atbalstu.

Arī Kārlim Zariņam šai bankā bija savs svarīgs postenis. Viņa zināšanas komercietās un pazīšanās ar Pēterpils lielo banku financistiem latviešu naudas iestādei bija nesamaksājama vērtība, sevišķi tad, kad bija jāmeklē kredīti. Bormanis ar saviem pa-

ligiem steidzās paveikt bankas tehnisko darbu, Zariņš ar panākumiem latviešu kredīta kooperatīvu reprezentēja ārpusē. Laikam gan nerunāšu nepatiesību, ja teikšu, ka „bankas direktoram“ Kārlim Zariņam bija atkal jāapmierinājas tikai ar apziņu, ka dara labu saviem tautiešiem, pekunāri nemantodams ne sarkana graša. Runājot par Pēterpils latviešu banku, jāpiemin arī tās lielākais noguldītājs — savādnieks Pēteris Kalniņš, kas bija nācis laikam no Druvienas ēnainiem mežiem. Šis tūkstošnieks varen prata naudu krāt, bet ne izdot. Bēgļu gados Labdarības biedrībā viņš mūs līdz asarām smidzināja ar savām dīvainām krāšanas teorijām un saimnieciskiem plāniem. Viņam tāda izrunāšanās bija svēta lieta, kā sacīt, viss dzīves saturs, bet nebēdīgiem studentiem un pārgalvīgai bohēmai tikai jauks zobgalbis priekšmets. Kalniņš bija turīgs virs, bet uzņāca revolūcija, kas sadedzināja visus bagātnieku kapitālus. Laikam maz izdevās paglābt arī Kalniņam: viņa ilgi krātie cara zelta desmitnieki skandami ieripoja citās kabatās.

Bormanis ar Zariņu, kad savā jautrībā kļuvām pavisam atpogāti, mūs tēvišķīgi aprāja, aizstāvot savu klientu:

„Neaušojaties! Kalniņš ir īsts latviešu naudinieks.“

Ja pasaulē ilgāki valdītu miera apstākļi, Kalniņš patiesi reiz būtu nopircis muižu.

IV

Savas sabiedriskas darbības Pēterpils laikmeta kulmināciju K. Zariņš sasniedza pirmā pasaules kara laikā, kad trīs gadus no vietas rītos un vakaros bija iekļauts bēgļu aprūpes grūtajā darbā. Ar šo paveikumu jau vien pietiek, lai viņam piedēvētu godam pelnītu liela stila darbinieka vārdu. Un tiešām, Zariņš bija īsts palīgs saviem tautas brāļiem posta

dienās. Temperamentīgā aizrautībā, sirsnīgā izpalīdzībā, pats savu dzīvi pilnīgi pamezdams, viņš bija klāt visur, kur palīdzība bija visvairāk vajadzīga. Zariņš gribēja un arī bija „tautas kalps“ bēdu piemeklētiem latviešiem. Kāda iekšēja balss viņam vienmēr atgādina: tu dzīvo labos apstākļos, neaizmirsti, ka tavi tautieši cieš. Sava latvieša pienākumus nedrīksti nomest ceļmalā.

Bēgļu aprūpē Zariņš iesaistījās jau tad, kad bēgļu apgādes darbam vēl nebija nodibināta Centrālkomiteja. Kad 1915. g. jūnija otrā pusē Pēterpilī sāka ieplūst latviešu bēgļi, Zariņš bija Pēterpils Labdarības biedrības priekšnieks. Steidzīgi viņš sasauca visus savus valdes locekļus, lai nodibinātu komiteju ātrai palīdzībai. Mobilizē visus biedrības uzkrātos kapitālus, laiž apkārt ziedojumu listes, bēgļu vilnis nerimst, bet ar katru dienu pieaug. Savāktie līdzekļi izkūst dažās dienās. Agronoms Bisenieks ar mācītāju Zanderu bija pasteigušies nodibināt bēgļu apgādes biedrību „Dzimtene“. Tomēr citas latviešu organizācijas darbā nezaizināja, cerēdami savās rokās paturēt visu bēgļu aprūpi. „Dzimtene“ bija jau saņēmusi valdības pabalstu. Lai nepārtrauktu iesākto palīdzības darbu, Labdarības biedrība Zariņu deleģēja pie Pilsētu savienības, kas tobrīd subsidēja visas kara piemeklēto tautību bēgļu organizācijas. Par šo izšķirīgo gājienu kādā vēstulē Zariņam ir ko stāstīt: „Pilsētu savienības sēdi vadīja Pēterpils pilsētas galva grāfs Ivans Tolstojs, pazīstams demokrātisks sabiedriska darbinieks un zinātnieks. Mani saņēma gan laipni, bet pavēsi. Izprasīja par manas biedrības darbību un nodomiem palīdzības lietās. Kad biju visu noskaidrojis, man vaicāja, cik daudz bēgļu tad mēs gribot apgādāt un cik vēloties no Savienības saņemt pabalstam? Man jau atbilde bija sagatavota mājās: — 3000 bēgļu apgādāt un 3000 Rbl saņemt pabalsta!

Visi saskatījās un sačukstējās. Bez grāfa Tolstoja tur sēdēja vēl kāds pusducis cienījamu sirmu darbinieku — kņazs Obojenskis, grāfiene Pāņina u. c. Kad redzēju, ka visi tā savādi sačukstas, sirds iesāka trīcēt, sāku sevi tiesāt — kas mani dīdija prasīt 3000 Rbl, vajadzēja lūgt 500 vai ko tamlīdzīgu, tad būtu labi un biedrība varētu turpināt darbu. Iznākums tomēr bija negaidīts. Kad man paziņoja, ka viņa grib ar mani sastrādāt un ka no šīs sēdes skaitos Savienības loceklis, aizmirsu visas bēdas.

Liels bija mans pārsteigums, ka pa visu sēdes tālāko laiku pret mani izturējās ar lielāko uzmanību un cieņu, — vēlējās zināt visos jautājumos arī manas domas. Es jau jutos kā zivs ūdenī. Sēdes beigās priekšsēdētājs paziņoja, ka rītu kāds no biedrības ar manu pilnvarojumu var saņemt 3000 Rbl. Viss bija tik vienkārši un dabīgi. Aiz prieka man sakāpa asinis galvā. Pa ielu vārda pilnā nozīmē skriešus devos uz biedrību Pēterpils pusē, visu laiku priekā smiedamies un dziedādams. Biedrībā vēl sastapu A. Gulbi, I. Eizenbergu un citus, kas elpu aizturot bija gaidījuši mani pārnākam. Līdz rītam vēl sēdējām kopā un pārrunājām turpmāko darbības plānu.“

Pilsētu savienības atbildīgie darbinieki Zariņam vēlāk kļuva labi draugi. Kāds no viņiem teicis: „Kad Zariņš pirmo reizi ieradās sēdē, tūlīt iekaņoja mūsu sirdis. Ienāca pazemīgi un klusu, bet kad sāka runāt par latviešu bēgļu ciešanām, acis iedegās un lūpas meta dzirksteles. Mums visiem kļuva skaidrs, — ar šo cilvēku jāstrādā kopā un lēti nelaidīsim viņu vaļā. Prasība pēc 3000 Rbl. 3000 bēgļiem dziļi aizkustināja. Mēs zinājām, ka tas nebūs pietiekami, bet negribējām oponent Zariņa patriotismam. Bijām vienis prātis visi, ka šim cilvēkam dosim naudu tik, cik tam patiesībā vajadzēs.“

Bēgļu aprūpība bija jauns pasākums. Sākumā neko nevarēja paredzēt, kādu budžetu katrreiz uzstādīt. Bēgļu vilnis auga augumā. Latviju bija atstājuši 300 līdz 400 tūkstoši latviešu, apgādājamo bēgļu skaits vien pārsniedza 200.000 cilvēku. Pirmajiem trijiem tūkstošiem naudas sekoja miljoni. Šo rindīņu rakstītājs, kam bija uzticēta Centrālkomitejas naudas izsūtīšana, bēgļu aprūpei paguva pārvest veselus 18 miljonus zelta rubļu. Nevienš pats no mums komitejā nebija pieradis pie tik lielām naudas summām. Kad bija jāsaņem pirmais krievu rentejas 50 tūkstošu rubļu asignējums, uz banku gājām vairāk cilvēku kopā, lai būtu droši pret burlakām un laupītājiem. Vislielākais asignējums uzreiz Centrālkomitejai bija 1.500.000 rubļu. Uz renteju gājām abi ar komitejas priekšnieku Jāni Čaksti, kas drošības pēc vēl nāca līdz uz valsts banku. Tikai tad, kad miljonu lielais naudas dokuments bija nodots bankas kasierim, viņš mierīgi pamāja ar galvu un aiziedams smaidīgi noteica: „Rīkojaties nu droši tālāk.“

Zariņš bēgļu apgādē iesāka strādāt ar visu savu fizisko un garīgo spēku jaudu. Divus ar pusgadu viņš palika vēl savā notāra kantorī. Rītos skriešus atskrēja uz Centrālkomitejas sēdēm, pazuda atkal dienas darbā, bet vakaros rīkojās Labdarības biedrībā, kas bija Pēterpils apgabala latviešu bēgļu faktiskā apgādātāja. Vairāk nekā divus gadus līdz krievu revolūcijai šo milzīgo darbu viņš veica pilnīgi par brīvu. Pēterpils labdarības biedrība Lieļajā prospektā 71 visu šo laiku bija bēgļu galvenais centrs. Te strādāja itin prāvs skaits darbinieku, bet arī tiem nācās grūti veikt visus darbus. Talkā bija jāņem naktis, jāmobilizē vesela rinda izpalīgu.

Zariņa biedrība neapmierinājās tikai ar materiālā pabalsta izsniegšanu, bet aprūpes darbam piešķīra

plašāku vērienu. Bija jānoorganizē arī tautas kultūras darbs. No kaŗa briesmām uz Pēterpili bija atbēguši daudzi Rīgas lielo teāŗu aktieri. Laba tiesa no tiem krieviski neprata paprasīt pat ceļu (A. Mierlauks, B. Rūmniece, H. Freimane, A. Michelsons), tāpēc piemērotu darbu Pēterpilī tiem nebija gandrīz iespējams sagādāt. Šos kultūras darbiniekus atstāt sēkli arī neviens negribēja. K. Zariņam, A. Gulbim, A. Būmanim un citiem nu lēmums iss: lai spēlē tālāk teāŗi. Abu teāŗu citkārt naidīgās māsas un brāļi tagad tūliņ apvienojās draudzīgā saimē, kas pie nācīgā spoŗumā uzturēja latvieŗu teāŗa labo slavu visus bēgļu gadus Pēterpilī. Notika rēgulāras labi sagastavotas izrādes, A. Mierlaukam un A. Briedītim — Amtmanim uzņemoties māksliniecisko vadību. Savu pastāvīgu bēgļu teāŗi Pēterpilī nenodibināja pat lielākas tautas; latvieŗiem tāds tomēr bija. Krievu avīzes par izrādēm ievietoja glaimīgas atsauksmes, neslēpjot savu izbrīnu, kā gan tik maza tauta kā latvieŗi, šādos grūtos apstākļos var nodibināt un ar privātiem līdzekļiem uzturēt nacionālu teāŗi. Zariņa biedrība tieŗām bija izdarījusi lielu pakalpojumu latvieŗu mākslai. Kad nodibinājās Nacionālais teāŗis Rīgā, saliedēts aktieŗu trupas kodols bija jau gatavs. No Pēterpils jaunais teāŗis atveda sev līdzī uz Rīgu arī vienu no vislābākajiem tagadējiem latvieŗu raksturlomu tēlotājiem — Jāni Osi, kas bija Labdarības biedrības audzēknis ģimnazijā un volontieŗu aktieris trupā.

Nav aizmirstams arī K. Zariņa darbs skolu lietās. Nelaiķis valsts domnieks J. Zālītis un viņš — bija latvieŗu pārstāvji Tatjanas komitejā, kuŗas kompetencē ietilpa visu bēgļu kultūras lietu apgāde. Latvieŗu delegātiem nekādas lielas rūpes nesagādāja izdabūt līdzekļus bēgļu pirmmācības skolām. Sareŗģīts jautājums jau kļuva, kad bija izprasāmas sum-

mas vidusskolām ar latviešu valodu kā galveno mācības valodu. Talkā ņemot motivētu argumentāciju, Tatjanas komiteju izdevās pārliecināt par tādas skolas nepieciešamību. Palīdzēja arī tas apstāklis, ka krievu prese un sabiedrība sāka biežāk runāt par latviešu bataljoniem, kas ar varonīgo kareiviskumu guva vispārīgu popularitāti. Pirmā latviskā ģimnazija bija Izglītības biedrības vidusskola Rīgā, ko Latvijas laikā pārvērtā par II Rīgas pilsētas ģimnaziju. Ar to bija pārvarēts galvenais kavēklis un rasta iespēja dibināt vidusskolas arī citur (piem. Valmierā).

Pēterpilī Zariņam gan neizdevās panākt latvisku ģimnaziju, bet vidusskolu tomēr atvēra un blakus tai visu laiku pastāvēja bezmaksas internāts. Kurzemnieku un Rīgas bēgļu bērni tagad mierīgi varēja nobeigt iesākto, bet kaŗa pārtraukto, vidusskolas izglītību. Audzēkņu skaits skolā bija prāvs un tos pa lielākai daļai mācīja latviešu skolotāji direktora Serkova vadībā.

Zariņa labdarības biedrība bez tam ierīkoja kopmītnes fiziskā darba nespējīgiem. Tur patvērumu atrada visnotaļ vecie aktieŗi, jo teāŗa izrādes tiem nespēja dot iztikas minimu. Bēgļiem, sevišķi amatniekiem, ļoti palīdzēja darbnīcu atvēršana. Tur pagatavoja zināmus priekšmetus pašu bēgļu vajadzībām, bet dažas nodaļas strādāja armijai. Sevišķi priecīgas par viegliem un pietiekami labi atmaksātiem darbiem bija kareivju mātes, kuŗām ar savu izpeļņu bija iespējamms jūtami atvieglot bēgļu ģimeņu ierobežotos budžetus.

Pēc Krievijas revolūcijas 1917. gada martā, Zariņš galīgi atstāja savu ilgo darba vietu Goetza kantorī, lai pilnīgi varētu nodoties bēgļu lietām vien. Viņa pastāvīgā klātiene Centrālkomitejā bija kļuvusi nepieciešama. Bija notikušas dažas lielākas pārmaiņas

— V. Olavs Somijā miris, priekšēdis Jānis Čakste uzņēmies Kurzemes guberņas komisāra posteni, pārceļoties dzīvot uz Tērbatu. Tērbatā bija noticis otrs plaši reprezentēts latviešu bēgļu kongress. Ar daudziem jaunās Krievijas valsts vīriem Zariņam bija jau agrāk laba pazišanās, tā kā visas lietas krievu iestādās piekrita kārtot viņam. Tas lielā mērā nāca bēgļu aprūpes darbam par labu. Ministrijās bez tam bija skaidrojami dažādi uz Latvijas iedzīvotājiem attiecīgi jautājumi, kas sniedzās jau pāri bēgļu parastās apgādes apmetiem. Kārlis Zariņš, ja tā var teikt, toreiz bija kaut kas līdzīgs latviešu sūtnim pie krievu valdības. Daudzas svarīgas lietas, kas tagad jau aizmirstas, bet tad bija ar pirmšķirīgu nozīmi, viņam izdevās nokārtot ātri un viegli. Krievu iestādēs daudz kas bija grozījies mazām tautām par labu. Tomēr viena un otra mūsu taisnīga prasība atrada visai sīvu pretsparu. Tādās reizēs dispuģēdams, Zariņš nemeklēja pa kabatām pēc vajadzīgiem vārdiem, neaprvāvs un tūliņ nekapitulēja, bet turējās līdz galam, kaut arī vienu otru reizi bija mājās jānāk tukšām rokām.

Boļševikiem sagrābjot varu, izšķirts bija arī mūsu bēgļu Centrālkomitejas liktenis. 1917. g. kongresā demokrātiski ievēlētā Centrālkomiteja, sevišķi latviešu komūnistiem, bija kā dadzis acis. Tās autoritāte tāpēc tūliņ bija sagraujama un darbinieki izkliedzināmi. To arī izdarīja, kaut gan ne tik gludi, kā toreizējie jaunie varas vīri sākumā bija cerējuši. Un cik savādi — starp šiem komitējas uzspriģzinātājiem ar krievu matrožu štiku palģdģību atradās arī divi agrākie Pēterpils labdarģbas biedģrģbas darbinieki — Roze un Ersis. Tie vairs nekā nevarēja sastrādāt ar savu agrāko priekšģēdi. Roze kā latviešu komūnistu oficiālais pārstāvis iekšģlietu komģsariātā savā varas apstulģbumā Zariņu 1918. g. vasarā

iesūdzēja pat tautas tribunālam, apvainojot to it kā bēgļu naudas izšķiešanā, kaut gan Zariņa rokās visu laiku neatradās ne kapeikas bēgļu naudas. Šis aplamais apvainojums — komunistu tribunālam bija jāatzīst par nepamatotu. Tomēr ar to lieta nebeidzās un Zariņam ar dzīvības briesmām vienā dienā vajadzēja pēkšņi pazust no Pēterpils, jo bija nodots čekai (K. Zariņš, Par Latvijas tapšanu).

Bēgļu Centrālkomiteja savu atklāto darbību bija spiesta izbeigt jau 1918. g. sākumā. Komitejas locekļi to nedarija labprāt, bet atkāpās tikai bruņotas varas priekšā. Bēgļu lietu kārtošana pēc tam turpinājās kādā citā vietā. Izgaiņātie darbinieki sevišķi rūpējās par tām latviešu skolām, kas nepieslējās boļševikiem. Bēgļu aprūpe, kā tas nu pierādījās, boļševikiem nemaz nerūpēja. Pēterpilī atlikušiem Centrālkomitejas darbiniekiem bija jāveic arī klātnākušie jaunie uzdevumi, stiprinot latviešu nacionālās pozīcijas, lai vajadzīgā brīdī rastos iespēja proklamēt Latvijas brīvvalsti. Zariņš līdz ar citiem nepiekusis strādāja Pagaidu nacionālās padomes ārlietu komisijā, kurā sagatavoja lielvalstu sūtņiem plašus memorandus, laiku laikiem sasauca latviešu sabiedrisko darbinieku apspriedes, izdeva avīzi „Ziņas par Latviju“ utt.

1918. g. vasarā radās pirmā iespēja latviešu bēgļus sūtīt atpakaļ uz Latviju, Pēterpilī nodibinājās Baltijas vācu komiteja, kas sazinājās gan ar vācu okupantiem aiz frontes, gan boļševiku valdības iestādēm Pēterpilī. Uz Latviju varēja braukt tikai tie, kas pierādīja savu izcelšanos no Baltijas guberņām. Bet kas tādas apliecības varēja izdot? Visas latviešu biedrības bija slēgtas, nepastāvēja vairs arī bēgļu centrālais orgāns. Boļševiki bez tam šādu latviešu atgriešanos visiem līdzekļiem kavēja. To darīt ieteica K. Zariņam, kas darbu uzņēms ar

grūtu sirdi, jo apliecību izdošanas procedūra bija stipri sarežģīta. „Manas izdotās apliecības daudzus izglāba no nāves“, savās atmiņās saka sūtnis K. Zariņš: „Parakstiju daudzus tūkstošus šādu apliecību.“ Tiem, kas vēlējās atgriezties, sastādīja speciālus bēgļu vilcienus. Atgriezās plašos apmēros gan inteliģence, gan laucinieki, kuņus bargais liktenis bija aizvedis uz Krieviju.

Tas bija svētīgs, lielā apmērā palīdzības darbs, kas veikts pie tam tīri privātā kārtā. Jāsaka, šis darbs bija arī pēdējais Zariņa darbs Krievijā latviešu labā. Pametis visu likteņa varā, Zariņš uzņēmas dzīvības briesmu pilnu braucienu uz Latviju, lai vairs nekad neatgrieštos pilsētā, kur darba pienākumā un panākumos bija aizvadīti jaunības 20 labākie gadi. Glābdams savu kailo dzīvību, basām kājām, ar groziņu uz muguras, laimīgi viņam izdevās pāriet provizorisko kaŗa robežu starp Torošino un Pleskavu. Pēc īsa laika Zariņš smaidīgs jau ieradās Rīgā, lai te sāktu jaunu darba posmu.

V

Pārnācējs bija bezgala priecīgs, ka beidzot varēs palikt dzimtenē un strādāt savas tautas vidū. Tā bija bijusi karstākā vēlēšanās jau no jaunības dienām. Uz Pēterpili brauca mācīties, ne tur palikt un strādāt. Krievu zeme kā jau redzējām, tomēr vajadzēja nodzīvot divus gadu desmitus.

Nevedās arī šoreiz. Dzīves apstākļi atkal izjauca visus labos nodomus. Zariņš no jauna bija spiests doties svēšumā un ilgus, ilgus gadus būt atkal prom no Latvijas. Mūsu republikas vadītāji Zariņu bija izraudzījuši diplomātiskam darbam, lai gan pats sākotnēji par šo darbu negribēja ne dzirdēt.

Līdz ar citiem emigrantiem no dzimtenes viņš

1919. g. janvārī iebrauca Londonā, kur gribēja nogaidīt, kā tālāk noritēs politiskie notikumi Latvijā. Visu laiku domāja pāriet privātā dzīvē, vai arī turpināt darbu Rīgas pašvaldībā, kur kādu laiku bija izpildījis jaunās pilsētas valdes sekretāra pienākumus. Londonā saradās M. Skujenieks, adv. V. Zāmuels, adv. J. Kēmanis, Arvīds Bergs, A. Kēniņš, Edg. Bergs un vēl daudzi citi. Latvijas pagaidu sūtniecību vadīja Z. Meierovics. Caurbraucot uz Parīzi, drīz pēc tam no Zviedrijas iebrauca Tautas Padomes prezidents Jānis Čakste, ko uz Stokholmu politisko jautājumu kārtošanaī bija delegējis jaunais Latvijas parlaments. Parīzē pašlaik sapulcējās miera delegācijas. Ja gribēja ko panākt savas dzimtenes labā, arī latviešu vīriem tur vajadzēja būt klāt, runāt, rakstīt un visādi cīnīties par jaundibinātās republikas atzīšanu.

Prezidents Čakste Londonas sūtniecībā sasauca latviešu sabiedrisko un politisko darbinieku apspriedi. Nebija ko kavēties, jārīkojas ātri un visiem saskanīgi. Sanāksmē, kurā piedalījās visi Londonā dzīvojošie agrākie Bēgļu centrālkomitejas locekļi, bija izšķirami daudzi praktiski organizācijas jautājumi. Sēdes beigās J. Čakste, aizrādījis, ka Latvijai drīz būs vajadzīgi diplomāti, uzaicināja pieteikties uz kuŗu valsti katrs no klātesošiem gribētu braukt. Viens min vienu, otrs atkal citu zemi. Zariņš klusē. Tad J. Čakste iejautājas: „Vai tad Zariņš nekur negrib iet par diplomātu?“ Tūliņ seko atbilde — gribu braukt atpakaļ uz Rīgu. Par tādu atbildi runātāju viens otrs zobgalīgi pakircina, bet sēdes beigās Čakste Zariņam vienatnē teicis: „Jūs izjaucāt manus nodomus un plānus. Tikai jūsu dēļ uzstādīju klātesošiem tādu jautājumu, lai pieteicas sūtņa posteņiem ārzemēs. Jūs biju nodomājis nofiksēt uz kādu lielāku vietu.“

J. Čakste labi pazina Zariņa darba spējas no Bēgļu centrālkomitejas laika, kur bija iemantojis priekšsēža pilnīgu uzticību. Tāpēc to nelaida vairs vajā, lai gan Zariņš visādi ķepurojās pretī, aizbildinādams, ka neesot šim darbam piemērots, nepārvaldot franču valodu utt. Tāds cilvēks taču diplomāta postenim nevarot lāga noderēt. Nelīdzēja nekas, bija tomēr jābrauc uz Parīzi un jāķerās pie darba. Tā vēlējās autoratīvais Tautas padomes prezidents un tālāka atteikšanās būtu izvairīšanās no pienākumiem. Pats negribēdams, Zariņš tā kļuva Latvijas diplomāts. Tagad viņš ir mūsu diplomātu saimes seniors un šai darbā pavadījis jau 28 gadus. Ārlietu ministra Z. Meierovica izdotās diplomātiskās pases Nr. 1 īpašnieks ir Kārlis Zariņš.

1919. gada aprīlī Zariņam kā Latvijas diplomātiskam pārstāvim jau bija jādodas uz Zviedriju, kur toreizējais zviedru ārlietu ministrs Hellens draudzīgi apsveic pirmo Baltijas austrumkrasta brīvvalsts pārstāvi,apsolot visas diplomātiskās privilēģijas, ko dara bez kāda īpaša atzišanas dokumenta Stokholmā sūtņa postenim jau bija nozīmēts Fr. Grosvalds, ilggadīgais Rīgas latviešu biedrības priekšnieks. Cienījamam un daudz pieredzējušam vīram ar Zariņu bijušas jānokārto dažas ļoti kutelīgas lietas. Vienā no tam — kāda kuģa atdabūšana Latvijai. Stokholmas ostā ilgāku laiku stāvēja pie Rīgas pierakstītais „Saratovs“, kas visu laiku bija braucis zem krievu cara karoga. Boļševiku revolūcijā tam ticis uzvilktis sarkanais karogs, tad Latvijas un pēc tam atkal sarkanais. To nu katrā ziņā vajadzēja dabūt prom uz Rīgu. Bet kā to izdarīt?

Bija jānomaksā ostas nodevas, jānolīdzina veikalniekiem parādi, jāiepērk ceļam pārtika, braucienam ogles. Bet naudas nav ne sūtņiem, ne kapteinim Tomsonam. Grosvalds kādu dienu Zariņam, kas

vadīja kasi, šķelmīgi ieprasā: „Nu, Zariņ, vai kasē ir tik daudz naudas, ka varam par kuģi samaksāt?“ Kā viens, tā otrs labi zina, ka kase ir pilnīgi tukša. Tomēr cenšas uzturēt labu omu, abi spēlē lielas vēstniecības vadītāju lomu. „Gluži kā mākslinieki operā „Bohema“, kas nezina ko likt mutē, galvu nenokaļ un izturas kā lieli kungi.“

Zariņš uzņemas šo jautājumu nokārtot, un savu misiju izpilda sekmīgi. Stokholmā viņam pazīstams Francijas sūtnis un turienes diplomātiskā korpusa doļēns Delavaud's, kas neslēpa savas lielās simpatijas latviešu tautai.

„Nogāju pie cienījamā franču diplomāta, ja tā var teikt — kollegas,“ saka Zariņš.

„Delavaud's, mani ļoti laipni uzklaušījis, vaicāja, cik lielas summas mums vajagot. Man pārskrēja auksts un karsts pār kauliem, bija kauns teikt, summa pārāk liela mūsu pašu budžetu vērā ņemot — ap 10.000 kronu. Delavaud's pasmaidīja, paņēma čeku grāmatiņu, pakasīja aiz auss: „Bet vai jūs tiešām šo naudu atdosit?“

Paceltu galvu Zariņš kā jauns brūtgāns pie altāra stingri atbild: „Jā.“

Nauda rokā, tai pašā dienā izdarītas visas maksāšanas, nokārtotas formalitātes, tā kā otrā rītā kuģis jau varēja atstāt Stokholmu. Bet tai pašā dienā oficiālās iestādēs boļševiki uzrādījuši tiesas lēmumu, ka „Saratovs“ piederot viņiem. Kā nu vairs boļševiki varēja kuģi apķīlāt, ka tas ar paceltu Latvijas karogu peldēja pāri Baltijas jūrai uz Latvijas krastu.

Ar „Saratovu“ Latvijas brīvalsts pirmajos gados saistītie tālākie notikumi latviešu atmiņā nebūs vēl izdzisuši, „Saratovs“ paglāba pirmā kabineta locekļus, kad tos grasījās apcietināt vācu kaŗaspēks.

Pēc Stokholmas, Latvijas sūtņa pienākumus Zariņš uzņēmas Somijā, kas toreiz bija tāda pati neizveidota jauna Eiropas valsts kā Latvija. Kā somiem, tā latviešiem nebija izstrādājusies ne diplomātiskā prakse, ne izveidojušās stringras tradīcijas. Latviešiem ar somiem nebija vēl arī cik necik tirdzniecisku sakaru. Bet simpatijas bija abpusējas. Draudzības tilts starp abām tautām bija jau mests. Somu ārlietu ministrs Holsti ar saviem jūras kuģiem atbrauca uz Rīgu draudzības vizītē. Runāja pat par Somijas mūsu valsts de jure atzīšanu, kas nepielidījās tikai tādēļ, ka Somija negribēja aizsteigties priekšā vecajām Rietumeiropas lielvalstīm, kuŗu atzīšana jaunām valstīm bija dzīvības jautājums. Drīz pēc tam atbrauca arī somu parlamenta delegācija, notika no abām pusēm prezidentu vienošanās. Daudzas latviešu speciālas delegācijas ceļoja uz Somiju.

Abu tautu ievadīto tuvināšanās akciju mūsu sūtnis centās uzturēt ar visām sabiedrības šķirām — valsts vīriem, politiķiem, presi, māksliniekiem, saimnieciskiem darbiniekiem. Atceros, ka 1920. g. Ellija Rozentāla kundze, skulptors B. Dzenis un es aizbraucām pakaļ kara laikā Somijā mirušā latviešu gleznotāja Jaņa Rozentāla trūdiem. Mūsu sūtniecībai tad nebija pat savu telpu, tā mitinājās „Fennija“ viesnīcā. Jau pirmā vakarā visa somu prese bija sūtņa mājas viesi. Otrā dienā viņš uzņēma somu Nacionālā teātra direktoru Kalimu ar dažiem vecākiem aktieŗiem. Pēdējā dienā sēdējām greznās somu rakstnieku rīkotās brokastīs kādā greznā ārpilsētas restorānā. Zariņš izlietoja gadījumu, lai rastu kontaktu ar visām mākslas un kultūras darbinieku aprindām. Rozentālu izvadot uz kuŗa „Döblen“, dziedāja studentu koris, mākslinieki nolika vaiņagu un pavadībās piedalījās izcili somu darbinieki.

Kad sūtnis K. Zariņš bija atkal Zviedrijā, tur risinājās tādi paši sirsnīgi sakari abu tautu starpā. Prezidents Zemgals ciemā atbrauca uz Stokholmu, bet 1929. gadā Zviedrijas ķēniņš Gustavs V bija Rīgā visas tautas jūsmīgi apsveikts Latvijas viesis. Zviedru ekskursijas uz Latviju, latviešu — uz Zviedriju, brauca šurp un turp. Pirmā ierosme bez šaubām nāca atkal no sūtņa, vēlāk sirsnīgas attiecības veidojās tālāk sabiedriskās organizācijās un speciālos institūtos.

1928. g. ar J. Raini bijām Latvijas pārstāvji pasaulei rīkotos Ibsena piemiņas svētkos Norvēģijā. Stokholmai cauri braucot, Zariņam atlika laiks J. Raini savest kopā ar labākiem zviedru rakstniekiem un Nobeļa premijas kapitula locekļiem. Man bija sagādāta iespēja satīkties un iepazīties ar Zviedrijas teātra darbiniekiem. Sūtnis formalists, kādi pa lielāki daļai reprezentē savas valstis, to uzskatītu par viņa diplomātiskos pienākumos neiederīgu uzdevumu. Ne tā Zariņš, kas, kur vien varēdams, tuvināja cilvēkus cilvēkiem, vienas tautas arodniekus pazīstamus darīja ar tā paša darba darītājiem otrā tautā. Tā jau ir mūsu laika diplomātija, visas tautas, ne vairs atsevišķu personu diplomātija.

Tālāk sūtņa gaitas Zariņu aizveda uz Tallinu, ilgus gadus Latviju viņš jau pārstāv Anglijā, savā laikā vadīja ārlietu ministriju. 28 gados viņš ir padarījis Latvijas labā milzu darbu, veicdams gan svarīgus diplomātiskus uzdevumus, gan kārtodams valstu saimnieciskos un kultūras jautājumus. Visu to pārskatīt un pareizi novērtēt spēj tikai tas, kas nopietni sekojis mūsu valsts visiem ārpolitikas jautājumiem un iepazīnis katrreizējās komplicētās politiskās situācijas kollīzijas.

Man daudzreiz bijusi izdevība sūtni Zariņu redzēt

darbā daudzās zemēs un dažādu aprindu ļaudīs. Būdams vienmēr uzmanīgs, draudzīgs un laipns pret visiem, vienkāršs vārdos, vēl vienkāršāks savā cilvēka stājā, cilvēkus nedalot nekad virs un apakškatēgorijās, Zariņš prata atrast sev un Latvijai uzticamus draugus. Visās zemēs, kur darbojies, par sevi vienmēr ir atstājis iecienīta cilvēka un lietpratīga diplomāta piemiņu.

Viņš drīz un paliekami iegūst cilvēku simpatijas. Augstos un zemos savaldzina ar imponētāju vaļsirdību, optimistisku noskaņojumu un pašātvību visa labā uzvarai. Šim cilvēkam nekad uz sejas nav diplomāta maksas, viņš ir rosmīgs, savās rīcībās drošs cilvēks, kas glaimīgi necenšas vareņiem izpatikt, arī nekad neslēpj savas domas.

Kārtot un pārvarēt grūtos jautājumus viņam palīdzējusi intuitīva apstākļu izpratne, sava redzes viedokļa konkrēts nostādījums, rīcības precizitāte, neatkāpīga aktivitāte.

Jau piecus gadus Kārlis Zariņš ir ārkārtīgo pilnvaru nesējs. Grūta nasta un atbildības pilns pienākums nesams par labu latviešu tautai un tās sagrātai demokrātiskai valsts iekārtai. Tautas bēdu nasta spiež vissmagāk...

VI

Raksturā Zariņš ir nosvērts un apdomīgs. Joņaina aizrautība un ātra iejūsmināšanās, kas ar katru nākamo stundu tikpat ātri saplok un izgaist kā nākusi, pilnīgi svēša viņa iedabai.

Ja pie kāda darba ķeŗas klāt, to dara nevien ar visu sirdi, bet arī stipri pārdomāti. Mīlot visās lietās sistemātiskumu, stingru iedalījumu, viņš strādā rūpīgi, uzcītīgi un pakāpeniski, nekad neatliekot grūtākos darbus rītdienai. Nedzenas pakal

uzreiz diviem zaķiem, bet organizēti, neatlaidīgi tuvojas savam uzdevumam. Darbā vienmēr pratis precīzi pielietot nevien savus garīgos, bet arī fiziskos spēkus. Agrā jaunībā jau izpratis, ka katra zaudētā diena un stunda ir zudusi darbam un mūžam. Brīžiem šis zaudējums nozīmē vairāk nekā zaudēt naudu, jo cilvēks tā var pazaudēt pats sevi. „Zariņš nav zaudējis ne minūti no sava dzīves laika“, tā nesen teica kāds viņa jaunības draugs. Patiesība arī ir. Ar pulksteņa precizitāti viņš iedala dienu, neko neaizmirst, visur pagūst laikā būt klāt un laikā aiziet. Šis sprieguma pilnais vīrs lāga nevar saprast, kā cilvēks var sēdēt nekā nedarīdams, laiku pilnīgi nepiepildīdams, savu uzdevumu aizmirsis. Nav brīnums, ka Zariņš paspēj vienā reizē būt četrās vietās un divām rokām padarīt četrus darbus. Tas ir teikts, varbūt druksu pārspīlēti, tomēr patiesība arī nav tālu.

Kā cilvēks Zariņš ir saulains un izlīdzintājs; darbinieks bez savtīgām kombinācijām un maskētas viltīgas spēles. Senā latviskā godīguma un morālās tīrības sajūtas vadīts, viņš pilnīgi uzticas cilvēkiem un visur meklē tikai labus un godīgus cilvēkus protams, ne bez vilšanās. Viņa leksikonā nekad nav eksistējis katēgoriskais apgalvojums — tas ir slikts cilvēks, bet tas vēl daudz ļaunāks. Vienmēr cenšas cilvēkus vienot, radušos asumus nolīdzināt, kaut gan ne vienmēr tas sasniedzams kaislību sabangojumos un pretešķību asumos.

Simpātiska ir Zariņa centība katram izpalīdzēt, būt visiem cilvēcīgi labam. Allaž uzklaušīgs, iedarbīgs gan kā cilvēks, gan kā amata persona. Viņš grib satīkties un parunāties ar katru, kas nāk pie viņa: palīdz, ja vien iespējams. Tagad katru dienu viņam piesūta simtiem vēstuļu no visām malām, kur vien mīt latviešu bēgļi. Sūtnis caurām naktīm sēž

savā darba istabā, atbildot uz jautājumiem. Daudzi prasa noteiktu atbildi, bet kādu atbildi var dot, ja pats to nezina. Dažs grib panākt pasaules notikumu atrāku norisi un domā, ka mūsu pārstāvis to varētu paveicināt. Jā, jautātāju ir daudz, bet Zariņš viens pats; devējs viens pats, prasītāju simts. Tur arī savaldīgākais varētu beidzot zaudēt pacietību. Ne tā Zariņš. Viņš cenšas būt iecietīgs un izpalīdzīgs. Un kā lai neuzklausa un nerunā, kad tauta iet bojā, un latviešu nelaime tik bezgalīgi liela.

K. Zariņam allaž augstā cienā ir ētikas un augstākās humanitātes principi, kurus nav mainījis dzīvē pēc vajadzības kā apbružātas drānas vai novalkātus zābakus. Ko jūt un domā, teic vaļsirdīgā atklātībā, ja arī viņa izteiktie ieskatī vienam otram nebūtu patīkami. Jau Ipiķos bija sirdī iegulusi kristiānisma augstākā ideja — nedari citiem to, ko negribi, lai tev citi dara. Šo morālo principu viņš centies cītīgi pildīt savā dzīves gājumā, vairīt vairīdamies kādam tīši nodarīt pārestību, kādu pazemot vai noniecināt. Tikai tāds gaišums, tāda pietāte un patiesa cilvēka mīlestība arī citos cilvēkos var rast siltu sirds atbalsi. Mūsu tautas dziesma gudri saka:

„Visi man labi bija,
Kad es pati laba biju.“

Būdams dziļi reliģiozs, Zariņš visu mūžu svētbijīgi virinājis baznīcas durvis un nav aizmirsis savu Dievu pielūgt klusā nakts stundā. Tā bijusi sirds vajadzība, iekšējas pārliecības lieta, mierinājums un stiprinājums. Ar augstākās dievišķās atziņas paudējiem, garīgi skaidriem un savos vārdos un darbos patiesīgiem baznīcas vīriem Zariņam vistuvākās attīces. Tā tas bija dzimtenē, tā tagad svešumā. Ir labi, ka daudzi izcilie cilvēkmīlestības un brālības kapotāji un ticības idejas cīnītāji

lielās tautās tagad kļuvuši arī latvju tautas cēnienu patiesi atbalstītāji.

K. Zariņam piemīt jauks, dzestri atkarpains humors, sprigana valodas attapība. Ar maziem bērniem Zariņš šad tad var kļūt pat drusku grotesks. Un nevajag jau daudz — bērns labi uzķer lielā sākto rotaļu. Spontāna nevainīga pajokošanās uz ielas. Un mazais vīriņš patikami pārsteigts, priecīgi ierosināts vēl ilgi noskatās lielajam pakaļ. — Redzēts tas onkulis nav, bet varen patikams gan! Arī savus biedrus viņš bieži izsmidina vai nu ar kādu paša sadomātu sižetu, kaut kur pamanītu komisku situāciju, zīmīgu valodas repliku vai operdziedātāja pārlieku izceltu aktierisku nostāju. Vaļīgs ekprompts, izteikts tā starp citu. Nenogaidījis paša saceltos smieklus izskanam, viņš jau atkal ir prom.

Zariņš pierādījis neapstrīdāmu tieksmi pēc daiļjūtīguma — īsta mākslas baudījuma. Pēterpils Marijas operā un balētā nebija gadījuma viesis. Gadu no gada viņam tur bija abonements. Un ne tur vien — arī simfoniska koncerta ciklos. Šis abonementa kartes tad nu staigāja no rokas rokā, sagādājot daudziem lielu mākslas prieku. Arī latviešu grāmatu labāku draugu par Zariņu būtu bijis grūti atrast — nekad grāmatai nebija plauktā ilgi jāgaida neatgrieztai un nelasītai. Nav jāteic daudz, ka arī latviešu rakstnieki, aktieņi, dziedātāji vienmēr gājuši kopā ar savu draugu un labvēlīgo atbalstītāju.

Latviešiem ir sens ticējums: laimīgi cilvēki piedzimst ar krekliņu mugurā. Varbūt ir tā, varbūt arī nav, bet mans vecais draugs gan domā, ka viņam tāds krekliņš būšot bijis mugurā. Tāda dzīves laime, kāda viņam gadījusies, piekrītot, tikai laimīgam cilvēkam. Vispirms laime ģimenē. Zariņš ir sievu ņēmis francūzieti. Sākumā gan nav pilnīgi nešaubiņas pārliecības, ka abi varēs pilnīgi iedzīvoties viens

otra psihē, jo satīcies ziemeļnieks ar dienvidnieci, luterānis ar katoļticīgo, nākuši arī katrs no citām aprindām. Bet sakaņa rodas pati no sevis. Tikai francūziete spējīga tā pieķerties savai ģimenei un sava vīra darbam kā Henriete Zariņa. Šai šarantai un smalkjūtīgai dienvidniecei, Latvija nav tukša sakaņa, bet tā ir arī viņas dzimtene, arī viņa visur jūtas vienota ar šīs sava vīra tautas priekiem un bēdām. Kā kaņa laikā raudāja par savu izpostīto Franciju, tā tagad skumst par bēdu piemeklēto Latviju. Šī krietnā sirds pieder abām tautām, abām valstīm — Latvijai un Francijai.

Un kā gan dzīvē var gadīties! Rotaļādamies bērnu dārzā Parīzē, Henriete Zariņa kopā ar citiem bērniem mēchaniski dziedājusi latviskus vārdus: Rīga, Rīga, Jelgava! nesaprazdama nozīmi. Parīzes miera konferences laikā viņa bijusi mūsu delegācijas franču sekretāre, vēlāk sūtniecības darbiniece Helsingforsā. Tad jau sen zinājusi, kur Rīga, kas Jelgava. Ar sevišķām valodas spējām apdāvināta, Henriete Zariņa latviešu valodu izmācījusies dažos mēnešos no dzirdes vien, nelietojot nekādas mācības grāmatas. Var iedomāties pārsteigumu, kad vienā jaukā dienā sūtniecībā mazā parīziete sāka runāt skaidrā latviešu valodā.

Ģimenes dzīves priekam — Henriete Zariņa nav tikai laulāts draugs, bet arī izpratīga sava vīra darba biedre — ir pievienojies vēl gaišs personības izlīdzinājums, draugu morāls atbalsts, dvēseles miers. Viss ko šie cilvēki dzīvē panākuši, ir vedies un laimīgi piepildījies. Tikai tautas posts un atšķirtība no dzimtenes vēl uzguļas kā smags akmens. Vēl to novelt, vēl redzēt brīvu un neatkarīgu Latviju!

— Šis Ipiķu zemnieka dēls vienmēr ir palicis savs un kā tautas izteiciens saka: skatījies acīm,

klausījies ausīm; dzīvē stāvējis uz savām kājām, strādājis savām rokām, domājis savas domas. Viss, kas iegūts, tikai paša guvums. Self made man, kas pats droši nobruģējis savu dzīves ceļu.

Apzīlbinātājs dzīves lēciens — no Ipiķu tīrumiem un Igalu zemnieku istabas līdz pasaules imperijas Lielbritānijas Buckinghamas pilij, kuŗā iegājis nevis kā mēms statistis, vai nobijies nomalē ierāvies vērotājs, bet gan kā pilntiesīgs un apzinīgs lielās demokratiskās kultūras pasaules loceklis.

K. Skalten

KĀRLIS SKALBE

Latvijai ir divi visā zemē tālu pazīstami ezeri — Alaukstis un Inesis. Par tiem Kaudzītes Matīss dzirdējis teiku, ka vecu vecos laikos abi ezeri šņākdami un krākdami nākuši pa gaisu no Alūksnes puses, bet Piebalgas augstienē saķildojušies, jo abi bija izraudzījuši vienu un to pašu apmešanās vietu. Ķīviņā tā aizrāvušies, ka viens otru sākuši neganti buksnīt. Inesis saņēmis septiņus cirtienus, un sitienu vietās tūliņ izaugušas septiņas salas. Alaukstis dabūjis tikai vienu plauku, tāpēc tam tikai viena sala pašā plašā ūdens vidū. Senais naidis sen jau aizmirsts. Abi apmierināti. Ineša salās agrā vasarā saldi vēsmo liepu ziedi, kvēlaini nozied mežrozītes un skaļi iztriecas lakstīgalas.

Tāpat Alaukstam nekā netrūkst: to sargā kalni un pakalnes, mīļi ielenc bērzu birzis vai skujkoku tumšās skupsnas. Zilās novakarēs pār to sasaucas gani un ezermalas ļaudis, ardami paugurainos tīrumus vai veldami plāvās smages siena vālus. Alauksta krastos aizsmaržo kuplās ievas, un putni tikpat priedīgi lido pār to kā pār Inesi. Alaukstis arī ir laimīgs, ka var dot savus dzidros ūdeņus Vidzemes ziedu un dziesmu upei Gaujai.

Vecpiebalgai ir divi augsti kalni: Smetes kalns un Incēnu kalns, kas pret zilām Latvijas debesīm

lepni pacēlušī izspūrušās galvas. Tiem vidū nolikta dziļa ieleja, jo sastrīdījušies kalni varētu sākt plūkties tāpat kā savā laikā ezeri. Ja tie nomestu savas smagās nastas, tad diezin kā klātos Alaukstam ar Inesi. Kārlim Skalbem abi kalni tad nu ir zemē aprakti milži. Lielais pasaules radītājs ar gudru ziņu licis ietaisīt dziļu ieleju, bet Incēnu pasaku ķēniņš abus milžus piesaistījis zemes smagumam, jo katram pašam jānes pasaules grūtums, bet arī šai grūtumā un smagumā ir savs prieks un laime.

Gleznaini ir šie stāvie Piebalgas kalni! Grūti tie kļūst tikai gājējam, ja tam vasaras svelmē jākāpj augstienē, un nabaga zirgam, kam ziemu vai vasaru augšā jāuzvelk un lejā jānones smagie vezumi...

Smetes kalna piekāvē saulgozī, kur auguši un pasaulē aizgājuši abi brāļi Kaudziši, ātrāk nekā citur nobriest Mādaru lauki. Turpat Tauna malā stāv zaļos kokos paslēpušies Kaikaži, kur šūpuļa vieta Antonam Austrīnam. Pašā Incēnu kalna virsauhē, ko ielenc zaļas egles un smuidri bērzi, tomēr nespēdami to nosargāt no vējiem, sauli ieraudzījis Kārlis Skalbe.

Staigājot starp Alaukstu un Inesi, Smetes kalnu un Incēnu kalnu, pagājusi divu Piebalgas lielāko dzejnieku dzīve. No šiem kalniem un ezeriem tie brīžiem attālinājušies, tāli aizklīduši svešajās zemēs, lai tad atkal atgrieztos pie savas bērnības zemes — dzimtenes. Grūti pasacīt, kas šo debesu malu vairāk mīlējis — kritiskais racionālists Kaudzītes Matīss, vai teiku un sapņu dzejnieks Kārlis Skalbe. Skaidrs gan ir tas, ka no savas dzimtenes kā dārgāko mantojumu tie visam mūžam savās dvēselēs līdzī pāņēmuši Piebalgas balto birttaliņu šalkoņu, tālo pakalnu atbalsis, abu ezeru zilgmi un lielceļu vilinājumu.

„Savā dzimtenē esmu atstājis daudz mīļu skujām apbirušu eža taku. Vislabāk man tomēr patika liel-

ceļš, kurš gāja kalnā gar mana tēva māju un pa kuŗu varēja aiziet plašajā pasaulē," saka dziesminieks Kārlis Skalbe.

Baltie Piebalgas ceļi aicina uz tālumiem, bet tie aizgājušo sauc arī atpakaļ.

Tu, dziesmotā dzimtene!

I

Pagājušā gadsimta pēdējos gados Vecpiebalgā, blakus jau slavenajiem brāļiem Kaudzišiem, spirtīgi iesāka zaļot jauns literātūras zelmenis, — te auga jauna rakstnieku paaudze, kuŗas priekšgalā nostājas Kārlis Skalbe, Augusts Bračs, Hermanis Albats. Pēc gadiem trim viņiem pievienojās Antons Austrīņš, Jānis Bērziņš, Anton Salums un vēl daži citi. Kad, aizvadījuši mācības gadus Upītes skolā abi ar Antonu Austrīņu iestājāmajos Vecpiebalgas draudzes skolā, kas godbijīgi glabāja Kronvalda un Zariņu Kārļa tautas atmodas kulturālās tradīcijas un nacionālo ideālismu, Kārlis Skalbe skolu jau bija atstājis. Ar dzejnieku līdz tam nekad nebiju saticies, dzīvojām taču katrs savā Piebalgas malā — es muižas galā, viņš Jaunpiebalgas robežas tuvumā. Mūs šķīra arī zināma gadu starpība. Kādā dienā Antons Austrīņš mums citiem puikām skolā pačukst noslēpumū: „Vai zināt, Piebalgai radies jauns dzejnieks, būs vēl lielāks par Kaudzītes Matisu.“ Rāda „Balsi“, kur daži dzejoļi iespiesti ar Austrā parakstu. Kas tas tāds? Tas pats jau esot. Tikai dzejnieka īstais vārds esot Kārlis Skalbe. Austrīņš no Kārļa skolas biedriem, kas ar viņu kopā tikko pavasarī bija atstājuši draudzes skolu, saklaušināja vēl kādas interesantas ziņas. Nu mēs zinām jau vairāk. Tomēr jauno dzejnieku redzēt no mums nevienam neizdevās, — viņš pār Smetes kalnu jau bija aizgājis pasaulē.

Bija pagājis labs laiks, kad kādā brīvdzundā palaistos skolēnos izplatījās priecīga vēsts: atnācis

dzejnieks Kārlis Skalbe. Skolas priekšnieks Jānis Sliede viņu bija ieaicinājis pie sevis, lai iepirktos jaunākās grāmatas. Skalbe toreiz bija sācis kolportiera gaitas, lai tautā nestu gara gaismu. Kad dzejnieks atkal iznāca pie puikām, viņa grāmatu sainis bija krietni vien saplācis, — J. Sliede bija grāmatu draugs. Skalbi zēni ielēca no visām pusēm. Vecie skolas draugi sirsnīgi kratīja roku un bija bezgala lepni, ka pazīstas ar dzejnieku. Jaunākie puikas ziņkārīgi stāvēja nomalis un tikai noskatījās. Interese kļuva vēl lielāka, kad skolēnu rokās parādījās maza sarkana grāmatīņa „Pie jūras“, ko bija rakstos iespīdis piebaldzēns Ozols Cēsis. Tā Skalbes pirmā grāmata, ko pats bija izdevis par saviem līdzekļiem, vēlāk dziļi iekrizdams parādos. Visās klasēs grāmata gāja no rokas rokā; visi lasījām ar aizgrābtību, gan lāga vēl nesaprazdami jauno ideālistu, kam tik grūti jācinās ar jūras bangām. Jūru nebijām neviens pats redzējis; dzeju sarakstot, arī Skalbe to nebija redzējis. Ka jūra te jāsaprot kā dzīves simbols. nevienam vēl neienāca prātā, jo visu tad ņēmām pārāk tieši.

Dzejnieks atkal nozuda no Piebalgas. Runāja, ka dzīvojot Raunā; strādājot pie pagasta skrīveņa par palīgu. Esot kļuvis varens aktieris. Raunēniešus smīdinot līdz asarām. Lielos gadskārtīgos svētkos Labdarības biedrībā šad un tad parādījās arī Kārlis Skalbe, ap kuņu aplīpa pusaudžu puisēni kā bites ap savu māti. Mums vēl no zābaku zolēm nebija nobirušas Piebalgas smiltis. Bet Skalbe bija redzējis pasauli, zināja jau pateikt, kas mākslā labs, kas ļauns. Tāpēc jaunā draudze dzejniekā klausījās, elpu aizrūjusi.

Atmiņā palicis kāds liels koncerts, kur Labdarības biedrības koris atskaņoja Šillera „Zvana dziesmu“. Sopрана solo izpildīja Anna Maija Brigadere. Viņas

dziedāšana mūs tā saviļņoja, ka starpbrīdī, pēc Skalbes ieteikuma, sadabūjām un zālē līdzī paņēmām kuplu ozola zaru, ko pasniegt Rīgas viešņai. Būtu jau pasnieguši puķu saišķi, bet kur tādu uz ātru roku lai sadabū? Bet nu radās nepārvarams šķērslis, ko pirmā sajūsmā nebijām apsvēruši: kas lai šo Piebalgas ozola zaru aiznes uz skatuvi? Teica vienam, teica otram, bet neviens neuzdrošinājās iet pār zāli. Vienojāmies, ka ozola zars jāpatur Skalbem, jo viņš ir tāds pats mākslinieks kā rīdziniece. Dzejnieks visu vakaru tā arī nosēdēja ar ozola zaru rokā un viņa pelēki zilajās acīs plaiksnījās silts mākslas prieks. Varbūt tā bija pirmā atzinība, ko saņēma rakstnieks.

Kad Skalbe aizgāja uz Ērgļiem pie Pēterā Blaua — nevaru atcerēties. Bet nu mēs zinājām, ka viņš ir tepat mūsu tuvumā. Tuvākie draugi mainīja ar viņu vēstules, no tām dabūjām zināt visus literāros jaunumus. No Ērgļiem nāca interesanti nostāsti, dažreiz mums kļuva pazīstami Skalbes dzejoļi jau pirms tos iespieda laikraksti, iemantojām modē nākušās ērgļeniešu trakās dziesmas, saņēmām Veidenbauma aizliegtās dzejas ar Marseljezas tulkojumu utt. Tam visam uzkrītām kā izsalkušie maizei.

Ērgļos bija nodibinājies mazs dzejnieku Olimps. Tur pastāvīgi dzīvoja Rūdolfs Blaumanis, Pēteris Blaus, tiem cienīgi piebiedrojās Kārlis Skalbe. Bieži Ērgļos ieradās A. Būmanis, sērsa Viktors Eglītis un daudzi citi jaunie rakstnieki, kam iznāca staigāt pār Vidzemes augstiem kalniem. Skanēja dziesmas, raisījās zobgalīgas asprātības. Kārlis Skalbe bija iegājis augstvērtīgā gara pasaulē.

Visa latviešu sabiedrība toreiz bija jau savādas trauksmes pilna. Kaut kā gaidīja, kaut kā ilgojās. Tautā bija iesācies rūgšanas laiks. Arī mūs spārņoja jaunības romantika, ko vēl pavairoja J. Poruka,

A. Niedras un R. Blaumaņa nule kā klāja nākušie ievērojami daļdarbi. Dzīve sāka ziedēt...

Vasaras svētdienās jaunie piebaldzēni meklēja cits citu rokā. Mūsu pulkā bieži atradās arī Kārlis Skalbe, kas nu jau bija skolotājs Ērgļos un kam vasarās bija brīva kunga dzīve. Skaļos vakaros pār pakalniem tālu aizskanēja jauno balsu gaviļošana. Tur dziedāja Skalbes jaunība, kam vēl dzīves ērkšķi nebija sadūruši sirdi. Kā sprakstoša raķete gaisā aizlidoja Hervega ciņas trauksme „Jau pagājusi baigā nakts“, nošalca „Trimpula“. Dziesmai sekoja dziesma: „Zelts un sudrabs patīk man“, „Pie melnās valzivs Askalos“, „Pie Kuldīgas“, „Reiz tumšā naktī vadīju“, kas bija Skalbes mīlākās dziesmas. Dziedādami laimē apreibām, domādami, ka mums pieder visa pasaule, kaut arī tikai dziesmu pasaule. Rīti jau blāzmoja, kad bija izdziedātas visas revolūcionārās un drastiskās modernās dziesmas, jaukās tautas dziesmas neaizmirstot. Prātīgie Piebalgas tēvi domīgi kratīja galvas: tie labu galu neņems. Drīz tas arī piepildījās: no mūsu vidus krievu žandarmi pirmo izrāva Cirstu skolotāju Jāni Bērziņu, vēlāko padomju Krievijas sūtni, kuŗu, dažus mēnešus noturējuši Cēsu cietumā, izsūtīja uz pieciem gadiem noņemšanā Oloņecas guberņā.

Sācijas bija lielo pārvērtību laiks. Kad jaunais vīns rūgst — tas iet malām pāri. Mūsu Piebalgas dziesmu ozolam jau agri nokrita dažā lapa.

II

1904. gads Piebalgas jaunatni izklīdināja uz visām pusēm, dzimtene palika klusāka un mierīgāka — nemiers bija aizgājis. Arī Skalbe bija spiests atstāt Ērgļus. Viņa brīvdomība un nepievaldīgās valodas par satrūdējušo carisko iekārtu jau sen bija aizsniegušas policijas un tautskolu inspektora dzir-

dīgās ausis. Skolā tāds revolucionārs vairs ilgāk nebija ciešams. Visam vēl pievienojās vēl kļūmīgais gadījums ar proklamāciju žūksni, kas, braucot no Ērgļiem uz Piebalgu, bija nepamanīts izkritis no ratiem un nonācis tieši uradņika rokās. Skalbem bija drīzāk no Piebalgas jāpazūd, kur kopā ar savu vēlāko dzīves biedri, bija nodomājis pavadīt kādu laiku. Dzejniekam iesākās grūtais slapstīšanās un bēguļošanas laiks. Netraucēts viņš varēja uzturēties tikai tur, kur to vēl nemeklēja vai ļaudis vaigā mazāk pazina. Austrīņš aizgāja par skolotāju uz Ģipku, Salums savu pēdējo mūža gadu dzīvoja Suntažos. Daudzi mūsu draugi pārnāca Rīgā. Tas visiem bija jādara arī tāpēc, ka Piebalgā tiešām bija kļuvis grūti elpot. Konservatīvie piebaldzēni balstīja ķeizara troni un no revolucionāriem jauniešiem vairījās kā no lipīga mēra.

Rīgā dzīvoja Skalbe tikai laiku pa laikam. Kā nemiera putns viņš tad lidoja no vienas vietas uz otru. Drīz bija Cēsīs, Koknesē, Ērgļos, drīz atkal Rīgā. 1904. g. rudens dienas nodzīvoja Atradzē, kur J. Akurāters ar K. Krūzu bija noirējuši mazu vasarnīcu un dzīvoja kunga dzīvi. Šad un tad tur viesos ieradās rakstnieki. Braukdams uz Ērgļiem, pie viņiem labprāt padzīvojās Rūdolfs Blaumanis, visus trīs dzejas bohemiešus apglāstīdams ar tēvišķu mīlestību. Vismīļākais Blaumaņa dēls bija Kārlis Skalbe.

Nesamierināmais rūkoņa R. Blaumanis ļāva pilnu vaļu savai mīlestībai, bet neaizmīrsa arī satīru. Blaumanim nepatika draugu pārāk krāsās revolucionārās tendences. Pēc nopietnām pārrunām par rakstniecību un mākslu, pārmainot nevainīgas, bet tomēr kodīgas zobgalības, iekvēlojās atkal vecu vecie, Ērgļos sāktie, bet nepabeigtie strīdīņi par sociālismu un cilvēku vienlīdzību sociālajā iekārtā.

Blaumanis nebija prātniecisks dialektiķis. Nebija diezīn cik daudz interesējies par sociāliem jautājumiem, tomēr viņam bija nemaldīga reāla dzīves izjūta. Iekaisis viņš savu domu neprata labāk argumentēt kā tā: „Jūs man tik skaisti runājat par cilvēku vienlīdzību. Bet saki, Kārli, vai tu proti pats sev pašūt zābakus?“ Protams, Kārli neprata. „Eċe nu, te tev bija tā lielā vienlīdzība darbā un maizē.“ Kārli jau arī to vienlīdzību nebija sapratis tik šauri praktiski. Kad 1906. g. sākumā iesāka trakot krievu soda ekspedīcijas, šis pats nosvērtais, vienmēr apdomīgais, pamācību kārais, tomēr vienmēr augsti ētiskais Rūdolfs Blaumanis ar visu savu dvēseles īgnumu un pilsonisko bezbailību atklāti protestēja pret Latvijā notiekošām mežonībām un varmācībām. Savas tautas aizstāvēšanā tagad pilnīgi sapratās pilsoniskais Blaumanis ar karstgalvīgo revolucionāru Kārli Skalbi. Nu vairs draugiem nebija jārājas.

Rīgā iebraucot, Kārļa Skalbes, R. Blaumaņa un citu rakstnieku iemīļotākā apmešanās vieta bija Suvorova viesnīca. Bet ja Skalbem, Austrīņam vai Akurāteram nebija pie rokas vajadzīgo „tīmpu“ — un tas gadījās diezgan bieži — viņiem tomēr bija nodrošināta naktsmāja Maskavas ielā, kur kāds piebaldzēns Rundēlis turēja savu aptieku. Ne jau pie paša bagātā provizora, kas bija bailīgs kā meža zaķis un visus brīvdomātājus ienīda sirds dziļumos, bet pie viņa vienkāršā radnieka Jēkaba Dreimaņa, kas kalpoja aptiekā un kam dzīvošanai bija ierādīta pagraba istabiņa ar logu uz sētu. Tas bija „bohēmas pagrabiņš“, kurā norisinājās daudzi toreiz svarīgi literāri notikumi, kas vēl nav memuāru literātūrā pienācīgi apgaismoti. Pagrabiņš bija diezgan pašsaurš. Tajā jau dzīvoja trīs Piebalgas puīši: Jēkabam Dreimanim toruden piebiedrojās viņa brālis Kārli.

kas gatavojās ģimnazijas abiturījai, un es, Jo Dreimanis man bija tuvi veci radnieki. Četri mēneši, kamēr dzīvojām šai pazemē, pagāja liksmē vien. Dienās te bija satikšanās vieta. Naktī, ja draugiem nebija citur mājas vietas, pagrabiņā gulējām cits pie cita, saspiesti kā silķes mucā. Vakaros Austriņš tricīnāja savu resno balsi, Skalbe smējās pārgalvja smieklus un pusnopietni, pusjocīgi mācīja sociālās gudrības visjaunākajam no mums — Kārlim Dreimanim, kas bija varen lāga zēns, bet drusku paballīgs, tāpat kā viņa mātes brālis filistrs Rundēlis. Mazais Kārlis lielam Kārlim nikni ķepurojās pretim, teikdams, ka šis atzīstot gan progresu, bet socialistus ne. Skalbe sirsnīgi vīpsnāja: „Vai zini, Kārli, tad mēs tevi sauksim par progresistu. Tu būsi mūsu progresists.“ Progresista vārds Kārlim Dreimanim tā arī palika visu mūžu, kamēr tas studēja Rīgas politechnikā un pirmajā pasaules karā aizgāja bojā. Pa to laiku Jēkabs Dreimanis ar Jāni Akurāteru klusi strādāja savu revolucionāra pagrīdes darbu. Viņi darbojās ar hektografu, novilkdami lielā skaitā proklamācijas un dzejas — revolucionārās un liriskās — Skalbes un Akruātera, Jēkabsona un Krūzas. Tie nebija partijas vīri, kas tur slepenībā līkājās sviedriem vaigā, bet gan revolucionārā patriotisma ierosināti individuālisti. Sevišķi aktīvs šis darbs kļuva 1905. g. pirmajās janvāra dienās, kad Pēterburgā bija jau notikusi ļaužu apšaušana. No Ģipkas Rīgā bija iebrācis Antons Austriņš ar Kārli Skalbi, kas tur neapmierinātībā bija nodzīvojis vairāk mēnešus. Sevišķi pārgalvīgs bija kļuvis Antons Austriņš. Maskavas, tagad Latgales, un Lāčplēša ielas stūri dimdināja viņa balss pērkonis: „Tev, cara valstij, uzdzeru, lai nīktu...“ Dziesmas skanēja varen braši un neviens vēl nebija pamanījis, ka ap šo „bohēmas pagrabiņu“ (Kārļa

Skalbes apzīmējums) jau ilgāku laiku slaistas un ložņa spiegi un visu uzmanīgi novēro. Kad 13. janvārī izgājām no šā pagrabiņa, lai pievienotos milzīgajai strādnieku demonstrācijai, neviens neparedzēja, ka tajā visi kopā jautrā pulkā vairs nekad nesanāksim. Austriņu ievainoja pie dzelzs tilta, dažas dienas vēlāk apciētināja abus brāļus Dreimaņus. Nekad vairs dzīvē nesastapām jauko sirds cilvēku Jēkabu Dreimani, ko izsūtīja uz Sibīriju. Diezin vai ļauns nebūtu ķēris arī Kārli Skalbi, ja viņš tai dienā nebūtu bijis aizkavēts piedalīties gājienā; vai kas būtu noticis, ja to sastaptu „bohēmas pagrabiņā“, kad tur iebruka žandarmi. Palaimējās arī man, jo ļaužu drūzma mani aiznesa citā virzienā. Gadu vēlāk Vecpiebalgā nošāva jauno dzejnieku Antonu Salumu, kas arī bija pastāvīgs pagrabiņa viesis.

Piebalgas dziesmu ozolam dzīve notrauca lapu pēc lapas...

III

Skalbe bija palicis bez draugiem un materiālas bāzes. Nezin kam bija radusies laimīgā ideja sarīkot Skalbes vakaru, jo dzejnieka vārds jau skanēja tālu tautā. Dzejoļu krājums „Kad ābeles zied“ un pasaka „Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties“ bija visvairāk revolucionārā jaunatnē lasītās grāmatas. Skalbes pusē bija visa literārā kritika, atskaitot varbūt Andrievu Niedru, kas ar savu abstrakto aistētiku par vari gribēja atrast vainas un par Skalbes pasaku uzrakstīja gaŗāku kritiku, nekā bija pats dzejas darbs. Skalbes nodomus sirsnīgi atbalstīja Blaumanis, visādi palīdzēdams vakaru sarīkot. Tas notika Rīgas Latviešu biedrības plašajā zālē 1906. g. februāra vidū un bija stāvgrūdām publikas pilns. Izpildītājos, ja atmiņa nevil, — bija P. Sakss, Malvīne Vīgnere-Grīnberga, Ellija Rozentāle, kļaviernieks Daugulis, Rūdolfs Blaumanis. Vēl acu

priekšā zīmējas aina, kad beigās Rūdolfs Blaumanis ar varu uz skatuves uzvilka kautrīgo Kārli. Un tā viņi tur stāvēja roku rokā, spilgtas gaismas apmirdzēti, skatītāju sajūsmas apšalkoti. Tādas ovācijas tradicionālās Rīgas Latviešu biedrības telpās līdz tam reti kad bija piedzīvotas. Varbūt tikai Kronvalda laikā, kad tas turēja savas slavenās runas Rīgā. Abiem dzejniekiem bija jāparādas vēl un vēl. Aristokratiskais Blaumanis iedrošinājās publikai vēlīgi uzsmaidīt, demokratisks Skalbe stāvēja apmulsis, it kā no sava sapņa iztraucēts.

Tas bija Kārļa Skalbes lielākais morālais un materiālais panākums. Dzejnieks kāpa kalnā. Viņam pavērās visas sirdis. Skalbi sumināja jaunatne, apsveica pat dzelīgais sociāldemokrātu vadonis Jānis Jansons, kuņš dažus gadus vēlāk jau meta dusmu zibeņus arī pār Kārļa Skalbes galvu, kas līdz ar citiem jauniem rakstniekiem bija iedrošinājies publiski deklarēt, ka vēl svarīgāka par politisko brīvību ir cilvēka gara brīvība.

Vai Kārlis Skalbe bija, kā toreiz sacīja, „organizēts sociāldemokrātu partijas biedrs“, — nezinu. Ja ar partiju kāda tuvība bija, tad gan tikai formāla, ne būtiska. Dzejnieks bija par daudz savdabīgs, lai uzreiz iekļautos partijas rāmjos. No partijas vīriem viņš reakcionāra vārdu izpelnījās jau 1905. g. rudenī. Skolotāju kongresā, no kuņa ar kaunu padzina Andrievu Niedru, Kārlis Skalbe iedrošinājās Latvijai prasīt autonomiju. Tā bija partijas baušļu nozaimošana, jo toreizējie Latvijas sociāldemokrāti gribēja būt tikai Krievijas sociāldemokrātu partijas paklausīgi izpalīgi bez kādām tendencēm. Dzejnieku ievēlēja arī skolotāju birojā, bet tur nekāda sekmīga sastrādāšana neiznāca. Plaša vērās plašumā... Skalbe vairāk sāka piegriesties savienībniekiem, kur darbojās Dr. Valters, J. Aku-

rāters, K. Krūza, Traubergs un ideālistiskais revolucionārs Rolavs, kas mūsu dzejniekam bija sirsnīgs draugs un kuŗa varmācīgo nāvi pie Grobiņas emigrācijā atcerējās ar dziļām sērām. Akurāters, Krūza un Kārlis Jēkabsons ar dzeju deklamācijām labprāt uzstājās nomaļu biedrībās vai savienības lielajos sarīkojumos „Uļeja“ zālē. Skalbe no tādas publiskas reprezentēšanās izvairījās. 1905. g. revolūcijā viņš laikam vienu vienīgu reizi runāja mītiņā un tad arī tikai par Latvijas skolu jautājumiem.

Krītot cenzūras spaidiem, Rīgā 1905. gada rudenī parādījās jauni preses izdevumi. Redaktori kļuva arī abi jaunatnes dzejnieki — Kārlis Skalbe un Jānis Akurāters. Pirmā redakcijā iznāca „Kāvi“ ar literāri politisku raksturu, kuŗā Skalbe rakstīja ir kritikas, ir politiskas apceres. Akurāters izdeva žurnālu „Pret sauli“ un viņš lielāku vērību piešķīra daiļliterātūrai un mākslai. Abi žurnāli sadzīvoja brālīgi. Skalbe ar rakstiem atbalstīja „Pret sauli“, to pašu darīja Akurāters attieksmē uz „Kāviem“. Kā vienam, tā otram žurnālam mūžs bija visai īss. Iznāca tikai 2 numuri. Sekas: soda ekspedīcija uz sāka vajāšanu pret abiem žurnāliem un abiem redaktoriem. „Kāviem“ būtu bijis diezgan grūti pieķerties, jo paša redaktora raksti nebija krasi noskaņoti, citādi tas bija ar Antona Austriņa darbiem. Viņš bija uzrakstījis pārāk vaļīgu satīru „Debesīs pa Krievijas revolūcijas laiku“, kuŗā valdības orgāni saskatīja tišu baznīcas dogmu nozaimošanu. Austriņam par to uzbruka arī literārā kritika (piem. Zeltmatis „Staros“), ko gan Skalbe attapīgi noraidīja. Žurnāla lieta Skalbem bija arī viens no galveniem ieganstiem, kādēļ bija jādodas emigrācijā. Pēc gadiem pieciem sešiem viņu arī sasniedza Pēterburgas palātas ārkātīgi stingrais sods — gads un 8 mēneši cietuma ieslodzījumā.

Sodu Skalbe, tāpat kā Vilis Olavs, cieta pane-
sīgi, visu vainu uzņemoties uz sevi vien. Tiesa pie
atbildības varēja saukt arī autoru, bet tikai tad,
ja redaktors līdzstrādnieku izdod. To nedarija ne
Skalbe, ne Olavs.

Un te nu vietā teikt dažus vārdus par Skalbi kā
redaktoru. Šai darbā man bijusi izdevība dzejnieku
vērot ilgus gadus — sākumā „Kavos“, „Ziemas
naktīs“ vēlāk „Jaunajā Latvijā“, „Jaunākās Ziņās
un visbeidzot „Latviju Mēnešrakstā“. Jāsaka, ka
otra tik smalkjūtīga, jaunradoša un nobla redaktora
latviešiem nav bijis. Skalbe vienmēr nāca ar
ierosinājumiem, jaunām idejām, ko pavadīja dziļa
sirsnība un garīgs atbalsts autoram. Dzejnieks tik
mīli prata katru aicināt darbā, ka viņam atteikt
bija tiešām grūti. Daudzi dzejojumi un pat grā-
matas radušās kā sekas no Skalbes smalkjūtīgās
draudzības un redaktora takta. Anna Brigadere
atzīstas, ka viņas „Spēka dēls“ diezin vai būtu
kādreiz pasaulē atnācis, ja Skalbe nebūtu viņu tik
laipni aicinājis, līdzstrādāt krājumā „Latvju strēl-
nieki“. Arī es par sevi varu sacīt, ka mana atmiņu
grāmata „Pazīstamās sejas“ diezin vai kādreiz tiktu
uzrakstīta un iespiesta, ja Skalbe nenosēdinātu mani
pie rakstnieku — mākslinieku portretējumiem. Man
bija jāpamet kāds lielāks pasākts darbs, lai iz-
pildītu redaktora vēlēšanos. Tagad esmu viņam pa-
teicīgs, ka viņš uzvedinājis uz jaunām domām.

Skalbe ar saviem līdzstrādniekiem teicami sa-
pratās. Viņš dzīvoja līdzīgu visu savu autoru darbiem.
Ja kas stāstā, dzejā vai apcerējumā bija jauks, re-
rators to tūlīt sirsnīgi pateica autoram. Ja kas
bija svītrojams, manuskriptu ilgi grozīja rokās un
labi pārdomāja, pirms lika krist vārdam vai vārdu
kopriņdai. Vienmēr bija labi kā darija Skalbe.
Jaunos dzejniekus viņš labprāt atbalstīja, bet tukšiem

dzejas zvārguļiem nelika ilgi skanēt. Vai katrs iesācējs par varu grib zināt, kāpēc īsti viņa sacerējums neder. Skalbe tad nu pamatīgi izskaidroja, norādīdams uz kļūdām un trūkumiem, lai gan citi redaktori no tādām diskusijām parasti izvairās. Viņš neieredzēja ne acu galā patētisku frazeoloģiju, jo pats savos rakstos un dzejās bija nonācis līdz absolūtai vienkāršībai, pareizāki sakot, — līdz visaugstākai mākslai. Skalbes dzejoļos nav neviena lieka vārda, nevienas stereotipiskas gleznas, tik stingrs redaktors viņš bija pats pret sevi.

IV

Ar Kārli Skalbi ceļi man kopā gājuši vairāk nekā 40 gadu. Kad viņš bija redaktors, es bija līdzstrādnieks. Atceros vecos „Latvijas“ laikus. Laba, kulturāla avīze, bet diemžēl maz naudas. Taupības dēļ Blaumanis tikai sestdienas literārā pielikumā, iedrošinājās iespiest vienu vai divus dzejoļus. Pēc viņa vadīdams literāro daļu, es nevienam akcionāram piekrišanas neprasījis, laužu iegājušos kārtību: „Latvija“ uzsāka iespiest uzreiz veselus dzejoļu ciklus: Skalbes, Akurātera, Annas Brigaderes, J. Jaunsudrabiņa, Bārdas, Austriņa. Daļa dzejnieku atradās emigrācijā, katra viņu uzrakstītā rinda tūlīt bija jāpārvērš naudā. Vismazāk gan varēja gaidīt Skalbe, viņam arī nekad nebija jāgaida. Kaut tikai rakstītu vairāk, jo katrs uzrakstītais vārds bija zelta dukāta vērts. To atzina arī kulturālie „Latvijas“ izdevēji, kas man nepārmeta izšķērdību, kaut gan atļautais budžets bija vairākkārt pārkāpts. Skalbe rakstīja maz un tikai beletristiku. Politiskās „Mazās piezīmes“ sāka iespiest jau daudz vēlāk. Atceros, kā Kārlis Skalbe 1914. g. rudenī aizbrauca uz kaņālauku par korespondentu. Viņš bija sarunājis ar „Dzimtenes Vēstnesi“.

Rīgas redaktori nu gaidīja brīnumus. Dzejnieks sniegs briesmīgus kaŗa aprakstus par liķu kaudzēm un sapostītām pilsētām, bet to vietā Skalbe rakstīja dzejiskas gleznas par dzīviem cilvēkiem, apcerēja dzīves sīkumus, kam tomēr bija vispārēja nozīme. „Dzimtenes vēstneša“ nervozie kungi laiŗ telegrammu pēc telegrammas — lai raksta taŗu par ņausmām. Bet Kārlis Skalbe sūta atkal gleznas — ņausmu viņš nevar un nevar saskatīt un, ja ņausmas ir, tad ņurnālistiski aprakstītas tās nav tik interesantas. Dzejnieks ar vieglu sirdi ņķīrās no lielā laikraksta, pāriedams pie Antona Benjamiņa kapeikas avīzītes „Jaunākām Ziņām“. Dzejnieks nu gāja pašā tautā, uzklausīja visas dzīves balsis, uzminēja ļauŗu vaju-dzības un to visu pasniedza gleznainā, tēlu bagātā dzejotā valodā. Ja gribat — to var saukt par dzejas ņurnālistiku, kas latvieŗu konvencionālajā un stereotipiskajā presē bija pavisam jauns paņēmiens. Skalbes sadzīves gleznas rakstītas ar dzejas spārnotību, dziļu mazo cilvēku psiholoģijas izpratni, smalku dzīves nojautu. Sirds te runāja ar sirdi, dzejnieks ar devīgu roku meta tautā spārnotus vārdus, atrazdams visur atbalsi. Benjamiņš savai avīzei bija ieguvis vārda burvi, mazā avīzīte auga augumā, vēlāk lasītāju skaita ziņa kļūdama par lielāko avīzi Ziemeļeiropā. Tādu avīzes izaugšanu un neparasto izplatīšanos tautā lielā mērā veicināja Kārļa Skalbes sadzīves ainas, vēlāk kaŗa gleznas un visvēlāk — mazās piezīmes, kas aptvēra lielus un mazus jautājumus, gara kultūru un tautas nacionālās problēmas. Skalbem ņai virzienā sekoja J. Akurāters, Edvarts Virza, Jānis Jaunsudrabiņš, daudzus mazākus garus nemaz neminot, kam bija daudz dzejas, īsti labas domas, bet nebija, ja tā var teikt, Skalbes dzīves aroma, gara rotaļīguma, dvēselīgas vienkāršības.

Dzejnieks mīlēja sēdēt ņās avīzītes vienkāršajā

redakcijā, Parka ielā Nr. 3, kur cigāru dūmos, troksnī un nervozā atmosfērā uzbūra savas miera pilnās rindas. Sākumā viņš rakstīja gludi, rindu pēc rindas, simmetriskā atstatumā, bet jo tālāk gāja, jo vairāk burti sāka lēkāt, pārspilējumā runājot. kļuva zirga lielumā un joņoja līdz autora domu straujuma. Lapaspusē tikai 4 vai 5 rindas, kas vienmēr optimistiski cēlās uz augšu. Skalbe nežēloja papīra un tāpat kā Blaumanis mīlēja rakstīt uz laba papīra un tikai ar tinti, reti kad ar zīmuli. Viņam sakrājās vesela kaudze aprakstītu lapu, varētu domāt — nupat iznāks paprāva brošūra, bet skaties vien — nav vairāk par 100 rindām. Pēdējos gados dzejnieks strādāja mājās, manuskriptu vienmēr laikā nogādādams spiestuvē. Viņš nekad nesteidzās, netaisīja rindas, neatšķaidīja domas daudzvārdībā, visu centrēja noteiktā virzienā. Pavisam citāds rakstības veids bija Akurāteram. Viņš sprakšķēja kā ugunī iemesta sausa egles šķila. Turpat redakcijā uz rupja novelkamā papīra ar zīmuli šķieda rindu pēc rindas un tik steidzīgi, ka bieži piemirsa pat vajadzīgo interpunkciju. Akurāteram nebija nekādu grūtību vienā dienā uzrakstīt kaut vai piecus, sešus avižu rakstus, kas tad, protams, arī nevarēja lepoties ar lielu domu oriģinalitāti, temata pārdomātību. Dzejā un daiļprozā Akurāters tomēr nekad tādu vaļību sev neatļāvās.

Redakcijā Skalbem nekad nebija jāsēd. Viņš bija privilēģētais, varēja iet un nākt, kad gribēja. Bet katru dienu tomēr kārtīgi ieradās darbā. Ja darbs vēl spraiģā gaitā, viņš klusi uzmeklēja tos, kas darbu jau beiguši, vai arī tērzēja ar jauniem līdzstrādniekiem, kas viņu apmeklēja. Kārlis bija pienākuma cilvēks, vienmēr gribēja darbot'es, apzinīgi pildīt savu uzdevumu. Šī darba nopietnība sevišķi izpaudās „Latvju Mēnešrakstu“ rediģējot. Viņš rūpīgi

lasīja manuskriptus, pārskatīja korektūras loksnes, bija gaužam neapmierināts, ja kāds nelūgts iedomājās iejaukties viņa kompetencēs.

Ienācis redakcijā, katram silti acīs ieskatīdamies, reti kad sacīja „Labrīt“ vai „Labdien“, bet gan: „Nu, ko tu esi pārdomājis?“ Laikam mums visiem vajadzējako ko ļoti nopietnu pārdomāt. Pirmā brīdī apjūc un jūties tā kā vainīgs, ka nav iznācis laikā nekā prātīga šorīt pārdomāt, bet tas bija tikai Kārļa parastais ievads tālākām sarunām. Ja ne rītu, parītu, viņš atkal noprasa ar savu klasisko: „Nu, ko tu esi pārdomājis?“ — „Visas pasaules problēmas, bet nekas prātīgs neiznāk“, dažreiz skanēja atbilde. Un jānosmejas bija vaicātājam un atbildētājam.

Kārlim Skalbem redakcijā bija liela cieņa. Viņa autoritātei augsta vērtība bija ne vien kollegu vidū, bet arī starp izdevējiem. Antons Benjamiņš dažreiz gan bija latviski iedomīgs miljonārs, bet labu padomu viņš nekad neatraidīja. Svarīgos un izšķirīgos jautājumos Benjamiņš vienmēr gribēja dzirdēt Skalbes vārdu: „Pagaidīsim, kamēr atnāks Skalbe, ko viņš teiks, tā darīsim“, un darīja arī. Skalbes nojauta katreiz bija pareiza.

V

Kārlis Skalbe neizsakāmi mīlēja savu dzimto vietu Incēnus, bet ne tik daudz savus pagasta ļaudis. Kad vien bija iespējams, dzejnieks pavasaros pazudis, nevienam lēti nedevās rokā: savā lauku mājā neļāva ievilkāt tālrūni, sarakstīties ne ar vienu nesarakstījās, literāri arī daudz nestrādāja.

Latvijas vasaras mierīgo plūdumu mīlēdams, K. Skalbe katru dienu līdz apnikumam Vecpiebalgā izstaigāja savas bērnu dienu skujām apbīrušās takas, vai augas stundas nosēdēja savā bērzu un eglīšu

jaunaudzes smalcē. Jo kuplāka un biezāka tā kļuva Incēnu kalnā, jo Kārlim mīļāka. Šai jaunā mežā dzejnieks liedza nogriest pat pātagas kātu. Alksņi alksnājā saauga un pārauga, bet tur ar cirvi nedrīkstēja rādīties arī pats Incēnu zemes saimnieks — dzejnieka dēls Jānis. Ja dažreiz kāds no saviēšiem ierunājās, ka tos krūmus gan vajadzētu kādā stūrī nolīst un ietaisīt tīrumu, rakstnieks tad sadusmojies no visas tiesas. Kad 1943. g. Jāņos ciemojoties K. Skalbes Saulrietu senlaicīgā pilī neuzmanīgi biju iebildis: „Tev, Kārli, tie jaunie bērziņi tā saauguši, ka pilnīgi aizsedz izskatu uz Alaukstu, vajadzētu vai likt izdzīt stigu,“ Kārlis pārsteigts paskatījās manī un dedzīgi izsaucās: „Vai tev prāts, nekad“. Tā kokus mīlēt, kā Skalbe mīlēja var tikai dabas dzejnieks un panteists. Smuidrie bērzi viņam bija mīli draugi. Tiesa, tie viņam aizsedza noejošo vakara sauli, arī skatu uz ezeru, bet toties sargāja arī māju no dzestriem, skaudīgiem un nepanesami gaudīgiem rudens vējiem. Kad jaunā māja vēl stāvējusi slaido bērziņu iekļauta, dzejniekam bieži uzmākušās bažas, ka vaļā palaistie, tālā plašumā nestie Piebalgas augstienes vēji, kādreiz nenocel viņa mājas jumtu. Šai birzī dzejniekam bija pazīstams katrs krūms, katrs atsevišķs koks. Slaikās Incēnu egles kādreiz bija aplauzis trakais orkāns. Tepat 200 salauzītu un sasvaidītu koku gulēja pie zemes. Kārlis tad drūmu vaigu staigājis starp tiem kā pa kapsētu. Ilgi nevarējis apmierināties.

Tuvinieki zina stāstīt, ka dzejniekam diena nebijusi pilnīga, ja nepaguvis izsēdēties uz saviem meža celmiem un akmeņiem, kur vislabprātāk lasījis līdzpaņemtā grāmatu vai šo to atzīmējis. Viņa uzticamākais pavadonis klejojot meža vienmēr bijis melnais Duksis, kas tā pieradis pie sava laipnā mājas kunga, ka pēdējos gados galīgi pa-

metis savas ganu gaitas, saņemdamas no gana smagas sukas, protams, tikai tad, kad istais žēlnieks nav bijis tuvumā. Kur bijis dzejnieks, tur Duksis. Un šis Incēnu Duksis bija dzejniekam sapnī atnācis pakaj, kad tas gulēja savā nāves gultā Stokholmas Serafima slimnīcā.

Saulrietu pilskungs savā meža godībā bija ieaudzējis veselu zaķu dzimtu. Tafsijās pirkt pat bisi un kādreiz rīkot medības. Bet tas gan palika tikai vārdos. Šaut uz sava paša zaķi dzejnieks gan laikam nebūtu varīm piedabūjams. Nevien šie zaķi, bet arī putni tā bija pieraduši pie savādā, domās iegrimušā nekustīgā sēdētāja, ka netraucēti dažreiz uzmetušies uz dzejnieka platmales.

Laī pilnīgi izbaudītu meža klusumu un iesāktam dzejas darbam neuzmāktos sveši trokšņi, Kārlis Skalbe pašā birzs biezākā vietā bija licis uzcelt gliņu namiņu. To pēc dzejnieka iecerēs un prāta bija tiešām jauki izveidojis viņa znots — jaunais arhitekts Legzdiņš. Bet ar to dzīvošanu un noslēgšanos vientulībā nekas gan nav iznācis. Pret abiem vīriešiem stingri nostājusies mājās sieviešu valdība, tā kā cerētā vasaras māja bijusi jāpārvērš par īstu latvisku pirti. Tam beidzot nepretojies arī dzejnieks, jo neviena latvieša mājā taču nevar iztikt bez latviskās pirts, kur krietni iztveicēties sestdienas vakaros. Ja nebūtu iemītas taciņas uz romantisko meža mājiņu, neviens to nespētu arī atrast. Mājiņa kādreiz devusi drosmi dažiem latviešu sabiedriskiem darbiniekiem te meklēt patvērumu, kad Latvijā valdīja baismīgie laiki...

Kārlim Skalbem būvēšanas prieks ar to vēl nebeidzās. Vecās tēva kalējmājas vietā (visi atceras viņa dzejoli „Mans namiņš“) viņš gribēja redzēt jaunu celtni, labi ierīkotu latviešu saimnieku māju. 1943. g. vasarā tur jau ligoja Jāpus. Tā tiešām oriģi-

nāla celtne, apjumta ar jūrmalas ezeru kaula nie-
drēm, iekšpusē ierīkota īpatā latviskā stilā ar bez-
gala praktisku un ekonomisku telpu iedalījumu.
Dzejnieks atkal bija mierā ar znota veikto darbu.
Šai mājā nu varēja tālāk dzīvot Incēnu kalējmājiņas
vecais pasaku gars.

Savas pēdējās dzīves vasaras dzejnieks savā
dzimtenē pavadīja starp mīļiem un jautriem ļaudīm.
Viņam netrūka sirsniņu kaimiņu un labu draugu.
Saulrietos gandrīz nekad neapklusā smieklī. Reta
diena pagāja, kad te neiegriezās latviešu ceļotāji
— studenti, skolēni, dažnedažādi ekskursanti, daž-
reiz pat pāris simts skaitā. Kam vien bija izdevība
braukt pār Vidzemes vidienas zaļajiem kalniem un
šā vai tā aizķert Vecpiebalgu, tie visi iegriezās
„pasaku ķēniņa“ Kārļa Skalbes klusajā valstībā.
Ceļotāji uzmeklēja un apsveica savu tautas dzejnieku.
Dziedāja dažreiz arī koņi, atskanēja sirsniņi vārdi,
pašām dzejniekam sirsnībā atplaukstot. Saulrieta
vecajā pils zālē, kas ir tik plaša, ka telpu nepie-
trūka pat desmitiem cilvēku, izguldināti daudzi jo
daudzi latviešu atklātības darbinieki. Šīs mājas
saimnieks un saimniece nevienu tālinieku neatlaida
bez laipnas uzņemšanas, pacienāšanas un nakts
mājas. Saulrieta viesu grāmatā ir uzglabāti daudzi
slaveni ieraksti.

Grūtajā vācu okupācijas laikā, kad drūmums
valdīja apkārt un katra patriota sirds ilgojās pēc
domu biedriem, Kārlis Skalbe bija atradis iegānu
draudzīgu ļaužu sanāksmēm. Ar viņa rūpību un
gādību Vecpiebalgā atjaunojās no Kronvalda un
Kaudzīšu laikiem iecienītie un bieži svētītie „zivju
svētki“. 1943. gada vasarā arī es varēju iejaukties
tādā svētku omulībā Alauksta malā. Kopā bija
sanācis savu 80 cilvēku, abu Piebalgu jaunatne
un sabiedriskie darbinieki. Saimnieks bija Kārlis

Skalbe ar savu dzimtu. Tāda ļaužu tuvība un sirsnība var atplaiksnīties tikai grūtos brīžos. Siltā vasaras vakarā Alauksta ezera līcis skanēja dziesmās un smieklos, tālu blāzmoja lielais ugunskurs, virs kuņa vārijās tikko sazvejotās zivis. Mūs rīdziniekus pārsteidza dažādiem labumiem piekļautie grozi, bija darīts arī miestipš — zivju svētkiem nekā netrūka. Šai vakarā vispriecīgākais un jūsmīgākais dziedātājs bija pats Kārlis Skalbe. Tiešām, šalca atkal Piebalgas vecais dziesmu ozols, kā citkārt agrā dzejnieka jaunībā, vairāk nekā 40 gadus atpakaļ. Tā arī bija pēdējā gaišākā Skalbes vasara dzimtenē.

VI

Abas svešās okupācijas varas Kārlis Skalbe sajuta kā smagu un ļaunu liktens nastu latviešu tautai, tomēr nepagura, paturēdams sirdī ticību taisnības uzvarai un tautas labākai nākotnei. Mūsu bēdu laikus dzejnieks paredzēja jau 1939. g. 12. septembrī, kad bijām ieaicināti laukos kādas dzimumdienas svinībās. Jaunatne smējās un jokoja, klausoties radiofonā. Un tad pēkšņi pārsteidzoša vēsts: krievu komunisti gāžas Polijā, vāciem palīdzot ātrāk pieveikt vēl galīgi nesakauto poļu armiju. Pār Kārļa Skalbes seju pārlaidās melna ēna. Visi skatieni pievēršās dzejniekam. Sevī iegrimis, brīdī klusējis, lēni piecēlies, teica: „Draugi, šodien mēs pazaudējām Latvijas brīvību. Drīz par mūsu zemi nāks posta dienas, kuņām galu paredzēt tagad grūti...“

Viņš runāja, vai labāk sakot, runādams radīja, arvien vairāk savās domās un jūtās iesildams. Beidza jau ekstāzē. Nekad neesmu dzirdējis tādu svētu sajūsmu par Latvijas brīvību, tādu ticību un pašvību tautas garīgiem spēkiem, ne arī tādu nomierinājumu, ka pēc melnās nakts atkal reiz ausīs

jauns svabadības rīts. Skalbe teicis daudzas aizgrābtīgas runas, šī nu bija viena no visbrīnīgākākām. Žēl, ka to neviens toreiz neuzrakstīja. Tā patiesi būtu jauka lapa Skalbes grāmatā, bet latviešu tautai gaišreģa evaņģēlijs. Un tiešām, drīz latviešiem nāca viena diena baigāka par otru. Vārdos miermīlīgais austrumu kaimiņš izstiepa roku arī pēc Latvijas, un otrs mūsu tikpat „miermīlīgais sābris“ rietumos to viņam pasteidzās ielikt saujā. Mums bija lētīcīgi ļaudis, kas ticēja. Skalbem optimisma nebija. Dzejnieks aplkusa.

Arī tad, kad nāca boļševiku okupācija, Kārlis Skalbe klusēja, iegrīmdams vēl dziļāk savā sirds vientulībā. Šī klusēšana savā ziņā arī bija runāšana, klusa apsūdzība... Skalbi uzmeklēja jaunie varas vīri, gribēdami, lai viņš ar savu rakstnieka spalvu būtu vienmēr viņu vidū. Dzejnieks varēja saņemt visādus materiālus labumus, tomēr rāvās atpakaļ un klusēja, savu dzejnieka pārliecību turēdams skaidru. Arī otra okupācijas vara gribēja tāpat izlietot viņa vārdu kādai savai starptautiskai propagandai, bet atbildei saņēma īsu un noteiktu: nē.

Skalbe tad savas sirds domas izteica dzejā. Ap-slēptajā simbolikā viņš figurālajā salīdzinājumā prata ielikt savas slepenās domas par Latviju. Šo veidu viņš visvairāk izlietāja vācu laikā. Pēc katra tāda jauna dzejoļa parādīšanās kājās cēlās apmelo-tāju armija, dzejniekam iznāca nepatīkamas sa-runas ar administratīvām iestādēm, bet arī Skalbe nebija kritis uz mutes. Viņš ar saviem vaļsirdīgiem, brīžiem vientiesīgiem paskaidrojumiem, ņemdams palīgā pat vecus nostāstus un teikas (piem., par dzejoli „Daugavas zvejnieks“ „Latvju Mēnešraksta“ 11. nr, 1943.), vienmēr laimīgi izkļuva no naidnieku izliktām amatām. Ja viņam arī pilnīgi nenoticēja, nekādu akciju pret viņu tomēr arī neuzsāka.

Kaŗa sākumā dzejnieks vientulīgi dzīvoja savos Incēnu „Saulrietos“. Ko viņš būtu Rīgā darijis, kur trakoja vācu šovinisms, uz katra soļa apvainodams latviešu nacionālo pašapziņu. Laimīgs bija, ka beidzot varēja nodibināties „Latvju Mēneŗraksts“, kuŗa vadību uzņēmas. Sastopoties ar intrigām un spleņiem diplomātiskiem gājieniem no kādas godkārīgu un neapmierinātu rakstnieku grupas puses, kas vērsās pret jauno žurnālu, redaktoram tomēr izdevās ap žurnālu sapulcināt gandrīz visus ievērojamākos latviešu rakstniekus, lai kopēji sekmētu latvisko domu. Žurnāls visu laiku paturēja savu garīgo neatkarību, mākslas ziņā paceldamies augstā stāvoklī. Ja vācu okupācijas laikā latvieŗiem bija kāda gaiŗa oaze, tad tas bija Skalbes vadītais „Latvju Mēneŗraksts“, vienīgais patriotiskais nacionālais laikraksts Latvijā. Visi pārējie izdevumi bija vācu prese latvieŗu valodā, ko uzspieda lasīt, bet no šiem izdevumiem katrs latvieŗu patriots prata laikus norobeŗoties. Skalbem un viņa tuvākiem līdzstrādniekiem vajadzēja apbruņoties ar milzīgu pacietību, attapību un dzīves gudrību, lai novērstu draudoŗas briesmas. Kad rakstīs par ŗiem drūmajiem gadiem, literātūras vēsturnieki ar pateicību pieminēs Kārļa Skalbes redaktora kluso patriotisko darbu.

Būdams žurnāla redaktors, viņš uzturēja kontaktu ar visiem latviski domājoŗiem rakstniekiem, pat ar tiem, kas nekad viņam nebija bijuŗi tuvi domu biedri. Tā bija apbruņojama tolerance, un tikai Skalbes garīgā autoritāte varēja nolīdzināt visas pretrunas. Skalbes māja rakstniekiem bija patīkama sapulcēŗšanās vieta. Kaŗa laikā dzejnieks dzīvoja Antonijas ielā pretim Alberta ielai. Kāpņu gaitenī uz iedzīvotāju melnās tāfeles bija glīti pašrocīgi uzrakstījis savu vārdu. Man pastāvīgi ple-

mirsās mājas numurs, bet Skalbes dzīves vietu viegli atradu pēc dzejnieka raksta.

Jāsaka: Kārlis Skalbe bija vēlīgs un viesmīlīgs saimnieks. Viņš gaidīja viesus, mīli viņus saņēma. Pie viņa neviens nenāca nelaikā. Dzejnieks nolika pat steidzamu darbu, lai ar atnācēju pamatīgi izrunātos. Seviski priecīgs bija, ja viesis bija tuvs cilvēks, ar kuņu varēja izrunāties no sirds, bez kādām aplinkām. Tādās reizēs Skalbe gribēja zināt visu, kas norit latviešu sabiedriskajās domās un ieskatos. Ja sadzirdēja ko smādējamu, negodīgu, dzejnieks iedegās dūsmās, sašutumā viņa balss kļuva skaļa, ironijas pilna. Turpretim labā omā dzejnieka balss skanēja kā sudraba zvaniņš, dažreiz sajūsmiņāts milēja uzsist ar dūri uz galda.

Kārlis Skalbe sarunās vienmēr vairāk bija klusētājs nekā runātājs. Bija bezgala pacietīgs un izpratīgs klausītājs. Viņam piemita sevišķa klausīšanās māksla, kas sarunu biedrim katrreiz brīvi izraisīja domas, vedināja būt vaļsirdīgam. Bet, būdams, klusētājs, viņš spraigi vibrēja līdz katrai stāstītāja interesantākai domai vai saistīgākam atēlojumam, tikai šad un tad izmezdams pa vārdam. Klusēt ir lielāka māksla nekā runāt. Ir cilvēki, kas vieni paši pierunā visu istabu. Tiem reti kad atveņas cilvēka sirds. Skalbem vienmēr atvērās citu sirdis.

Dzejniekam bija klusa un ērta darba istaba. Viņš varēja netraucēts sēdēt mīkstā krēslā atzvēlies un pārdomāt savas dzejas tēlus, jo Lizete Skalbe un citi šīs mājas iemītnieki dzejnieka mieru rūpīgi apsargāja. Vienīgi tikai mazdēls Andris tai varēja iebrukt, kad vien tam iekrita prātā. Šim mazajam vīriņam ar vectēvu vienmēr iznāca svarīgas darīšanas, jo Andris ar saviem zīmējumiem bija kļuvis arī mākslas cilvēks. Abi bija nešķīrāmi draugi, viens

otram tā piekērušies, ka kopā vien gribēja būt. Tiešām, stundas tiem būtu bijušas tukšas un gaŗas, ja viens otram nepateiktu mīļa vārda, neieskatītos acīs. Dzejnieks vispār bija liels bērnu draugs, tomēr par visiem vairāk, laikam, mīlēja savu Andri.

Šis mājas mierā dzejnieks mīlēja lasīt grāmatas. Vismīļāk uzmeklēja vecus, sen jau aizmirstus autorus, kuŗu nodzeltējušās lapas vecmodīgos sējumos sedza putekļi. Starp tiem bija vācu, krievu un, protams, latviešu rakstnieki. Skalbe nekad nelasīja pašas lasīšanas dēļ — jo vairāk izlasīts jo labāk, — bet prieka pēc, uzmanīgi rindu pēc rindas sekodams rakstnieka fābulai un tēlojumam. Sevišķi mīļa viņam memuāru literātūra, daudzreiz žēlojās, ka latvieši šai virzienā pārāk maz vēl darijuši; mudināt mudināja rakstīt atmiņas, kas būšot vēlākiem kultūras un literātūras pētniekiem vērtīgs materiāls. Aizejot gadiem, tās pazūdot uz visiem laikiem.

Bija interesanti Kārli Skalbi vērot uz ielas. Viņš gāja lēnām, vismīļāk uzmeklēja vientuļas vietas. Uz ielas viņš tomēr nebija kādā citā pasaulē aizsappojies dzejnieks, bet gan īsts dzīves skatītājs, uzmanīgs cilvēku vērotājs. Rakstnieks jutās tuvs visiem ceļā sastaptiem gaŗāmgājējiem. Katram cilvēkam bija savietis. Dzejnieks sevišķi priecājās pār jaunatni. Kad gaŗām gāja smuidri latviešu jaunekļi vai kaŗavīri, daļas latviešu jaunavas vai veselīgi skolas bērni, savu līdzgājēju pēkšņi pametis, K. Skalbe apstājās ielas malā, ilgi tiem laimīgi noraudzīdamies pakal.

Šajās vientuļās un arī diezgan regulārās dienas pastaigās dzejnieks bieži uzmeklēja vecu sētnieku, avīžu pārdevēju vai apstājās pie mēteļotā ormaņa ielas stūrī. Tie viņam jau bija veci paziņas, ar tiem draudzīgi bija triecis par lielo politiku, mazo ļaužu rūpēm un vajadzībām. Vienkāršie laudis uzticējās

sirmajam kungam ar laipno seju. Viens un otrs varbūt zināja, ka tas ir slavenais dzejnieks Skalbe, bet kas rakstnieku no izskata nepazina, tomēr nojauta, ka šim cilvēkam ir zelta sirds un labs prāts uz visiem. Dzejnieks dziļi un patiesi gribēja dzīvot unisonā ar savu tautu.

Dzejnieks kaut kur par kādu savu varoni ir teicis, ka jaunībā Rīgā ienācis, gribējis goddevīgi sveicināt katru pretimnācēju. Šo varoni varam identificēt ar pašu dzejnieku. Pa ilgajiem gadiem apstākļi bija tā pārgrozījušies, ka pazemīgo cilvēku Rīga tagad sveicināja katrs trešais pretimnācējs. Kārlis Skalbe bija kļuvis jau visas tautas pazīts un iemīlots dzejnieks.

VII

1944. g. vasarā dzejniekam bija vigrūtākā — isā laikā nu trešo reizi Latvijai uzbruka kaŗa briesmas. Posta lavīna arvien auga augumā un vēlās tuvāk Kārļa Skalbes mierīgai mājas vietai. Lielgabalu dunoņa Saulrietu kalnā māju jau tricināja līdz pašiem pamatiem. Latvijū nopostīja un izlaupija aizejošā armija. Dega mājas un bēgļu masas plūda uz dienvidiem pa visiem dzimtenes ceļiem, glābdamas tikai savu kailo dzīvību.

Dzejnieka seja satumst: vai tiešām latviešu tautai atkal būs jāatstāj sava zeme un jādodas smagajās bēgļu gaitās? Mierīgo dabas apcerētāju pārņem satraukums un iekšējs nemiers arī viņu dzen prom no dzimtās vietas. Viņš negrib iet tālu prom, bet tikai laiciņu padzīvot kādā klusākā Latvijas stūrītī.

Bet kā tādā jūklī tikt projām? Incēniem ir tikai viens pats darba zirgs, tas vajadzīgs saimniecībai. Nav arī nekādu panākumu mēģinājumam zirgu iegūt pirkšanas ceļā. Un tikai tad, kad no Madonas ar bēgļu vezumu karavāni Incēnos ierodas dzejnieks

K. Skalbe šķiras no dzimtenes

Medenis, rakstniekam rodas iespēja beidzot taisīties ceļā, līdz paņemot tikai visnepieciešamākās lietas. Dzejnieks no kaŗa gribēja tikai pabēgt uz laiku, bet šī aizbraukšana bija pēdējā. Notikumi straujā gaitā virzījās uz priekšu. Vidzemes jūrmalā arī vairs nebija palikšana, bija jāmeklē kāda iespēja tikt pāri Baltijas jūrai uz brīvo Zviedriju, jo braukt uz Vāciju Skalbe negribēja. Tikai brīvā zemē var elpot brīvu gaisu un rakstīt brīvus vārdus. Zviedrija pie tam bija jeme, kas 1905. g. dzejnieku jau reiz pie tam bija zeme, kas 1905. g. dzejnieku jau reiz bija paglābusi no krievu asinskārās sodu ekpedīcijas; viņš cerēja, ka te viņš kā politisks bēglis no savas dzimtenes okupantiem arī otrreiz atradīs patvērumu. Skalbe emigrācijā devās drošs un nākotnes ticības pilns; viņš līdz beidzamam gribēja dalīties ar tautu tās sūros likteņos!

Dzimteni viņš atstāja ne tāpēc, lai glābtu dzīvību vai ziemeļu demokrātijā meklētu kādas dzīves ērtības. Dzejnieks zināja, ka viņa dzīve jau no-

dzīvota un ir jau nonācis tai apskaidrotā stāvoklī, kad nāve vairs nebaida. Bet viņš zināja arī to, ka dzimtenē viņam vairs nav nekāda darba. Veselus piecus gadus tur brīvam dziedātāju putnam vajadzēja klusēt. Skalbe vēl gribēja brīvi runāt, brīvi rakstīt, mierināt, skubināt, cerības dot. Viņš bija tautas dzejnieks — cīnītājs, mērķu iezīmētājs, arī sirdsapziņas tiesnesis, kam savs pienākums bija pildāms līdz galam. Zviedrijā drīzāk nekā citur varēja saglabāt savus radošos spēkus, kas tik nepieciešami tautai traģisko pārdzīvojumu brīžos.

Būdams jau nopietni slim, aukstā lietainā oktobrī, K. Skalbe uzņemas grūtās bēgļu gaitas. Viņam pacietīgi Kurzemes jūrmalā jāgaida dienas un nedēļas dažreiz samirkušam mežā zem kokiem sēdot, kad būs iespējams iekļūt glābšanas laivā, lai ar nāves briesmām pārklātu pār rudens vēju sabangoto jūru, ko turklāt dienu un nakti cītīgi apsargāja ienaidnieka kaļa kuģi.

Zviedrijā K. Skalbe ir atkal atdots dzīvei un darbam. Viņš it kā grib atgūt pazaudēto: cītīgi raksta un ar visu krūti stājas sabiedriskā darbā. Viņš ir tūlīn klāt bēgļu aprūpē. Rautin raujas ārā no nometnes nodrošinātās dzīves, lai pats sev atrastu peļņu un darbu. Viņam nepatīk jauno bēgļu bezdarbība, veco sīkās rīvēšanās, tukšā politizēšana un kāda brīnuma gaidīšana. Tai vietā, lai stiprinātu savu veselību, Skalbe sabiedriskās darbības alkmē aizrāvās varbūt par daudz. Nevienam viņš nevarēja atteikt, paklausīja katram aicinājumam, mēroja gaļu gaļos ceļos no nometnes uz Stokholmu, lai klāt būtu visās apspriedēs un sapulcēs. Visi gribēja uzklaut Skalbes domas un spriedumus, jo viņam kā tautas dzejniekam bija dvēselīga un redzīga inspiācija. Tāda dzejnieka aktivitāte nāca vispārības lietai gan par labu, bet pavisam ļauna bija viņa

slimajām nierēm. Stokholmā iebraucis, rakstnieks nevarēja ieturēt nekādu dieti, apstākļi bija tik grūti, ka rītā nezināja, kur vakarā atradīs naktsmāju. Viesnīcas vispār bija bija grūti atrodamas un tās maksāja bargu naudu, kādu nevarēja atļauties izsniegt organizācijas, vēl mazāk tās varēja samaksāt nule atbraukušais, visu pazaudējušais latviešu bēglis.

Ir slimība, ir nenormālie dzīves apstākļi ātri sagrauza dzejnieku. Viņš gan turējās stingri, neaizmirsa savus dzidros smieklus, nevienam ne par ko nesūdzējās, bet redzīga tuvinieka acs jau bija nomanījusi, ka K. Skalbes gaitas kļuvušas lēnākas un nevarīgākas. Gāja jau pie spieķa stingri pieturēdamies. Varēja vērot smagu nogurumu visā viņa saturā un domgaitās. Ne viņš pats, ne citi tam piešķīra nopietnu vērību, dzejnieks daudz reiz bija slimojis, un vienmēr ticis atkal uz kājām, tāpēc vājumu uzskatīja par vienkāršu pārejošu parādību.

1945. g. 23. martā Kārlis Skalbe no kādas attālkas Zviedrijas vietas bija atkal ieradies Stokholmā, lai piedalītos rakstnieka Jāņa Grīna 55 gadu atcerē Fargersjō latviešu bēgļu nometnē. Pēc daudziem apsveicējiem runāja arī Kārlis Skalbe, siltu un sirsnīgi kā arvien. Grīna personību raksturodams, viņš teica dzejiskus salīdzinājumus par rakstnieka un mākslinieka uzdevumiem savā tautā. Šai karakteristikā varēja viegli saskatīt daļu no paša Skalbes individualitātes. Nevienam nenāca ne prātā, ka K. Skalbe publiski runā pēdējo reizi un atvadās no plašākas latviešu sabiedrības uz visiem laikiem.

Pēc dažām dienām dzejniekam jau bija jāmeklē ceļš uz Stokholmas Serafima slimnīcu. Slimības gaitā gan bija strauji kritieni gan uz labo, gan ļauno pusi. Bija cerības, ka vājuma sagurums pāries. Bet ārstu izdarītā analīze tuviniekiem visas cerības at-

nēma: vecais, ielaistais nieru dilonis neganti ārdīja slimnieka novājināto organismu, sākās komplikācijas, tās vairs nespēja pārvarēt medicīna. Stāvoklis pasliktinājās sevišķi pēdējā slimības nedēļā. „Skalbe mirst“, tā satiekoties drūmi un satraukti teica viens otram latviešu kultūras darbinieki.

No laukiem iebrauca Lizete Skalbe, kas neatgāja ne soli no sava mūža drauga slimības gultas. Par dzejnieku bez zviedru ārstiem rūpējās vēl divi latviešu dziednieki — K. Dolietis un A. Skrastiņš, bet visiem dārgo dzīvību glābt vairs nebija iespējams.

Skalbes kundze atceras, ka divas dienas īsi priekš nāves dzejnieks kļuvis brīnum možs, šo to vēl baudījis, ārstiem vienmēr pavēsīgi atbildējis, ka viss ir labi, nesāp nekas. Pēdējā dienā (svētdien 15. aprīlī), kļuvis stipri nepacietīgs, kad ienākusi žēlsirdīgā māsa, parasti jautājusi: „Kā klājas?“ Atbildējis tikai kundzes skubināts: „Schmerzt alles.“ Tie bijuši vispār dzejnieka pēdējie vārdi.

Visu dienu vairs nerunājis nekā. Pret vakaru sākusies agonija, kas ilgusi dažas stundas. Elpa kļuvusi lēnāka, tad apstājusies pavisam.

„Paskatījos pulksteni, bija dažas minūtes pāri pusnaktij,“ nobeidz Lizete Skalbe.

VIII

Pēdējo reizi dzejnieku apmeklēja Serafima slimnīcā dienu priekš viņa nāves. Slimnieks, smagi elpodams, gulēja visu laiku aizvērtām acīm, bet jau bez mocošām sāpēm. Apsveicinoties viņš pavēra acis, no segas pretī sniedzās balta roka, un lūpas čukstēja: „Labi gan, ka tu atnāci.“ Plakstiņi paši atkal smagi aizkrita. Nedēļu pirms tam Skalbe vēl runāja un smējās. Uz segas gultā tad atradās divas Turgeņeva grāmatas, kurās tikko bija lasījis. Temperatūra gandrīz normāla: tas viss deva cerības, ka

dzejnieks drīz atgriezīsies dzīvē. Septiņās dienās Kārlis Skalbe ātriem soļiem bija tuvojies mūžībai. Seja iekritusi, ķermenī nāvēģis vārgums, visas zīmes rāda, ka šķiršanās brīdis nav vairs tālu. Ar nedaudz apmeklētājiem klusi sarunājas nogurusi Lizete Skalbe. Dzejnieks pats vairs neteica ne vārda.

Atvadoties, spiežot jaunības drauga roku, vēlreiz paveŗas dzejnieka pelēki zilās acis, kuŗās atmirdz Alauksta zilais spīdums. Asa sāpe iedzeļ sirdī: šīs acis nekad vairs neskatīs eglaino Incēnu kalnu.

Paiet laiks, aiziet draugs pēc drauga. Mums paliek tikai atmiņas par aizgājušo un žēlumš par zūdušo.

Edw. A. S. S. S.

EDVARTA VULFA
personība un darbs.

1

^v
Sī gadsimta sākumā Rīgā no visām Latvijas malām kā gāju putni pavasarī salidoja latvju jaunieši, kas gribēja te mācīties vai galvas pilsētā meklēja drošāku materiālu pamatu zem kājām. Vidusskolu absolventi ieplūda Rīgas politechnikā, bet pirmizglītību beigušie pārtikušo laucinieku bērni drošu piestāju atrada jaunajās privātģimnazijās, kurās bija atvēruši rosīgi un uzņēmīgi latviešu literāti. Klāt nāca jaunie gleznotāji — daži jau vīra gados — mūziķi, rakstnieki, žurnālisti un krietni plašais ieredņu pulks, kurū vidū arī atradās cilvēki, kas centās uz augšu. Visi šie pārnācēji gribēja dzīvot un strādāt savas dzimtenes lielākajā kultūras centrā. Rīgā tad auga un izveidojās mūs jaunā demokrātiskā inteliģence kā noteikta sabiedrības grupa. Tā gadsimta sākumā bija galvenokārt visu kultūras pasākumu veicinātāja un sekmētāja, jo pārāk materiālās interesēs iegrimusē pilsonība latviešu vispārības lietās vēl bija diezgan glēva un pakūtra. Galvenie Rīgas teātri (1902. g. beigās Rīgā jau bija divi patstāvīgi latviešu teātri) izrāžu un koncertu apmeklētāji, iznākušo grāmatu cītīgākie lasītāji, gleznu ieguvēji, avižu un žurnālu līdzstrādnieki izvirzījās

vispirms no šīs garīgi možās, jaunības drosmes un tautiskās pašapziņas augšupceltās akadēmiskās un mākslinieciskās inteligēnces. Tā savā starpā bija draudzīga, sevī nediferencējusies saime, kas, ja arī formāli nebija satuvinājusies, garīgi tomēr bija vienota ciešām saitēm. Katru spējīgu jaunatnācēju, ja tikai pats bija cik necik rosīgs un darbīgs, tūlīņ uzņēma savā vidū bez aizspriedumiem un, cik iespēja, labvēlīgi atbalstīja. Nevienam jau nebija iemesla kādu apskaust — augstākais kultūras postenis latviešiem tad bija teātra direktora amats un tādu bija tikai divi, nedaudzas materiāli labāk situētās redaktora vietas trijās četrās avižu redakcijās, tas arī bija viss. Bankas un krāšanas kases savās rokās stingri paturēja latviešu lielpilsonība, kas savā starpā sīvi cīkstējās par ienesīgiem direktoru posteņiem. Bet nemantīgās inteligēnces ceļš vienmēr sākās no mazuma, no paša sākuma.

1904. gada rudenī Rīgā ieradās jauns students — Jelgavas dzejnieks Edvarts Vulfs, kas šo un to jau periodikā bija iespiedis ar pieņemtu vārdu Odiņš. Viņš bija pārtulkojis un Rīgas lielajiem teātriem iesniedzis dažas krievu autoru lugas (Čehova „Ivanovu“, Ge „Sodu“ u. c.), sagaidīdams, ka tās izrādīs. Jaunais pārnācējs Rīgā priekšā atrada vienu un otru savu agrāko Jelgavas paziņu, kas jau bija „iegājis latviešu sabiedrībā“ un iepazinies ar ievērojamākiem latviešu kultūras darbiniekiem. Ideju un visādu plānu kalēja bohema, kas gribēja veco nojaukt, lai celtu jauno, un bez lieka graša kabatā jau būvēja jaunu mākslas teātri un dibināja plašu literāru apgādu, tūlīņ sagūstīja ideāli noskaņoto astoņpadsmit gadus veco zemgalieti, kas ar pirmo dienu kļuva aktīvs un dedzīgs mākslinieku un rakstnieku grupas darbonis. Viņš satuvinājās un sadraudzējās ar rakstniekiem un dzejniekiem Kārli Strālu, Kārli Krūzu,

Jāni Jaunsudrabiņu, K. Jakobsonu, Ed. Cālīti, Pāvilu Gruznu, aktieņiem — Viļumu Vēveri, Ed. Liepiņu (ar pēdējo kādu laiku dzīvoja vienā dzīvoklī), gleznotājiem — Voldemāru Zeltiņu, Aleksandru Strālu, K. Ceplīti u. c., kas visi alka darbības, panākumu un laikam arī slavas. Vulfa paziņšanās aplis drīz vien aptvēra abu teātru izcilākos aktieņus, avižu redakciju pazīstamākos līdzstrādniekus un jo plašas „mežonu“ studentu aprindas, kas diendienā satikās koncertos, teātru pirmizrādēs, lielajos un mazajos nomaļu teātros, deklamāciju vakaros, iecienītajos priekšlasījumu sarīkojumos un lētajā Austras Dreifogeles ēdienu mājā Dzirnavu ielā. Šais aprindās un šai sadzīves vidē Ed. Vulfs pavadīja savas atklātības darbības četrpadsmit gadus (rakstnieks nomira tikko 32 gadus vecs), augdams kopā ar latviešu kultūrālo sabiedrību un līdz ar saviem dziļākiem domu biedriem attīstīdamies par sava laika ievērojamu kultūras darbinieku.

Jau pašā sākumā Edvarts Vulfs atstāja savaldziņošu iespaidu ar ārējo tēlu, cilvēcīgo nostāju, impoņējošu sapņainu dzīvīgumu, kautrīgo mazrunātību. Varēja saistīt viņa slaiķi noaugusi, labi izveidotā statura, nesteidzīgās atturīgās kustības, no kuņģiem sen jau bija nozudusi laucinieku nedrošā neveiklība, dzejnieks lielās pelēkzilās dzirkstīgās acīs, kuņģis daudzreiz atvizēja ziņkāre vai iegailējās zobgalīga ironija, cieši sakniebto lūpu kaktos slēptais sērīgais smaidis, atklātā baltā pierē, kas liecināja par domdarbības intensitāti un beidzot — sevī iegrimis vientuļa cilvēka domīgums. Koši melni mati rakstnieku vairāk tuvināja romāņu nekā ziemeļnieku tipam. Tērpies politehnikas studenta formas svārkos ar zeltā spīdīgiem uzplečiem, mazliet pakausī atvāztu formas cepurī, pats drusku uz priekšu sagumis, Ed. Vulfs nesteigdamies, viens pats staigāja

pa Krišjāņa Barona ielu, apkārtni un cilvēkus uz-
manīgi vērodams.

Vulfs mīlēja sabiedrību un no savas vientulības
tiecās pēc tās, bet no lielas ļaužu drūzmas, oficiālām
izdarībām vairīt vairījās. Ja bija spiests piedalīties
lielās viesībās, allaž uzmeklēja klusāku stūrīti, vis-
mīļāk sēdēja viens pats vai savu vistuvāko cilvēku
sabiedrībā, stundām ilgi klusēdams. Atbildēja vienīgi
uz tiešiem jautājumiem un tad arī tikai rezolūti —
jā, nē. Apkārtējo skaļām sarunām reti kad piešķīra
kādu vērību. Rakstnieks iegrimis sevī palika savrū-
pējs un kluss. Pats viņš teica, ka tādos brīžos lab-
prātīgi uzliekot sev plīvuru uz sirds. Viņa skatiens
klīda kaut kur tālumā, gaŗām cilvēkiem, pāri mirdzī-
gam viesību spožumam un greznumam. Tā bija
sākumā, tā vēlāk. Rakstīdams vēstulē par kādām
viesībām, kur viņam piekritusi redzama vieta, rakst-
nieks nevar vien nobrīnīties, kā gan tas gadījies, ka
pa visu vakaru varējis pateikt piecpadsmit vārdus,
kas taču esot bezgala gŗūti un baigi: „Citu cilvēku
klābūtnē man visas klapītes (kā mutē, tā sirdī) aiz-
krit ciet.“

Bet bija brīži, kad šis noslēgtais klusētājs un citu
uzklausītājs, no mazrunātāja pārvērtās par daudz-
runātāju. Tas bija tad, kad intīmajā draugu pulciņā
bija iekaisis par kādu lietu, ko vajadzēja aizstāvēt
vai noraidīt. Viņa argumentācija un pierādījumu
spēks pārliccināja, Vulfs runāja temperamentīgi.
gleznaini, runai brīvi plūstot. Rakstnieks nekad savu
lietu neatstāja pusceļā, bet vienmēr centās to novest
galā. Bet bija atsevišķi gadījumi, kad Puliera padēla
runa kļuva pavisam asa, pat agresīva, sprēgāt sprē-
gādama attapību virmuļojumā. uzbrukuma kodī-
gumā. Tas bija tad, kad viņš nebēdīgi dzirotāju
pulkā sēdēja pie laba vīna glāzes. Tādos brīžos
Vulfs varēja runāt, kā teic, par deviņiem mēmiem.

Ar labu prātu nevienu viņš nelaida pie vārca. Katrs klātesošais no viņa dabūja savu tiesu. Savam upurim tieši virsū skatīdamies, vienu aci šķelmīgi piemiedzis, runātājs tikai plāva un plāva. Viņš tad gribēja izteikt visu, kas sakrājies nedēļām, mēnešiem. Vulfs bija bez gala vaļsirdīgs un neatkāpīgs. Viņa runa tādās reizēs bija skarbākā kritika, reizē ekspromta šaržējums, cilvēka slepenu domu atminējums, bet arī draudzīgs pajājums un īstas labsirdības apliecinājums. Meistarīgi viņš atraidīja biedru iesaucienu, dzēlīgās piezīmes, katram atrodot vajadzīgo atbildi ar komiskām puantēm. Dažs labs tādos jautros brīžos, kad viņa gars iekāpis galvā, kļūst neciešami ļauns, uzbāzīgs, pat draudoši kašķīgs. Vulfs turpretīm, bija pati sirsnība, pati milība un rokā paņemta labsirdība. Ko bija sarunājis, ko teicis, kam uzbrucis — tūlīt aizmirs. Nobijies pats no savas vaļsirdības, varbūt arī savu pārsteidzību nožēlodams, katru reizi otrā dienā pie draugiem paklusu apjautājās, kas tad īsti vakar tāds noticis un ko šis tādu traku palaidis. Ja bija cirtis pāri strīpai, tūlīt centās to nolīdzināt.

Šādos vaļīgos, sakāpinātas enerģijas brīžos, Vulfs izdarīja daudzas nevainīgas nerātības. Tā kādreiz slavenajā Rīgas viesnīcā viņš pēc sevišķas receptes pavāram uzdeva novārit pilnu bļodu lielāko vēžu un tad veda uz Lielupi slīcināt, lai tie noderētu Zemgales upei par vaislas eksemplāriem. Draugu pavādīts, klātesošiem zaļumniekiem par lielu uzjautrinājumu, viņš vēžu ielaišanu izdarīja punktīgi, neaizmirdams jau iepriekš izstrādātu ceremoniālu. Tad ar atvieglotu sirdi iesēdās nākamā vilcienā un aizbrauca uz Majoriem pie savas izredzētās. Kādu citu reizi, sēdēdams kopā ar komponistu E. Dārziņu Kazarova viņa pagrabiņā, Puliera padēlam nobriest plāns, kā atriebties draugiem, kas ātrāk aizgājuši,

pamezdami iesilūšos Bakcha draugus vienus pašus. Aplēsējis, ka aizgājušie pašlaik laižās pirmajā cietajā miegā, Ed. Vulfs nosūta tiem uz dzīvokļiem pirmās apsveikšanas telegrammas, jo centrālais pasts pagrabiņam atrodās turpat blakām. Pēc kādas stundas nāk jauna telegramma (tālruņu dzīvokļos tad bija maz): „Mēs vēl esam dzīvi. Dzeram uz tavu veselību“. Bet kad gaiļi nodziedājuši pirmo un otro reizi, Vulfa telegrammas draugus uzmodina pa trešam lāgam. Otrajā rītā, gan vēl kārtīgi neizgulējies, dzejnieks gluži nevainīgs sēdēja redakcija, nekā nelikdams manīt par nakts miera traucējumiem, kaut gan iekšēji savu prieku grūti varēja valdīt.

Savā laikā paziņas ilgi smējās par Ed. Vulfa un toreizējā satiriskā žurnāla „Lietuvēna“ redaktora Jūlija Pētersona un Pāvila Gruznas vajā palaistiem ekstravagantiem stiķiem un satiriskām vaļībām. Puliera padēlam tādas komiskas izdarības bieži bija veiktas kopā ar aķīgo jokukāro Gustavu Žibaltu un joviālo Kristapu Košķinu, kad tie vakaros sēdēja apsprieždami drāmatika nākamās parodiju uzvedumus. Bet tās bija un palika tikai mākslinieciskās bohēmas jautrības iedzirkstījums, nepieciešams un vajadzīgs ikdienas vienmuļīgajā dzīvē. Nevainīgs jau neviens nedabūja ciest.

Ed. Vulfs bija palepns zemgaliētis, reti kad pats uzmeklēja cilvēkus, bet visus tos, kas nāca pie viņa, saņēma ar draudzīgu laipnību. Rakstnieks neaizmirsā savu pašcieņu, vienmēr nostājās kā vīrs, neglaimoja un nelišķēja nevienam pašam, ja tam bija arī vara un zelts. To apliecinādams viņš raksta kādam tuvam cilvēkam (1917. g. 3. februārī) „Lūdzies savu mūžu esmu ļoti maz. Es pat neatceros tādu brīdi. Pat savu tēvu nekad neesmu lūdzies.“ Šī viņa iedzīmtā rakstura stingrība parādījās gan mazās,

gan lielās lietās. Galīgi slimu Vulfu nopēma zaldātos, bet viņš bija par lepnu, lai lūgtos paviršos krievu kaŗa ārstus vai mēģinātu aizstāvēt savas tiesības. Kalpodams armijā, rakstnieks nonīkst un vārda tiešā nozīmē fiziķiski sabruk, bet tomēr viņam neatveras mute. Cieš līdz beidzamam, kamēr to nogulda slimības gultā, no kura vairs nespēj piecelties. Vēlāk pats par sevi ironizē: „Nezinu, kā dabūšu atpakaļ savu vēderu. No tā nav palicis ne ēnas pāri. Kad no zaldātiem pārbraucu, biju izkaltis strimalas veidā.“ Kad 1914 g. rudenī „Latvijas“ izdevējos pārsvaru guva konservatīvais virziens, kam rakstnieks nesimpatizēja, Vulfs tūliņ izbeidza līdzdarbību redakcijā, lai gan nevarēja paredzēt, kā kaŗa laikā spēs nokārtot ģimenes materiālos apstākļus. Ieskatu dēļ sanācis konfliktā ar Pēterpils avīzes „Baltija“ izdevējiem, Puliera padēls nemeklē nekāda kompromīsa izlīguma, bet tūliņ gatavs atstāt darbu.

Bet rakstnieka moraliskais stiprums nebūt nebija brammanīga dižošanās ar principiem. Būdams labirdīgs, satīcīgs un elastīgs, Vulfs prata ātri iedzīvoties apstākļos un labi saprasties ar cilvēkiem. Kaŗu nesāka nekad pirmais, bet ja kādā akcijā bija iesaistījies, nekad nepalika sēdam ar nolaistām rokām. Viņu neatstāja garīga laipnība, godprātīgums, nekad viņš negribēja būt vienpusīgs patmīlis. Daudzreiz nonācis gaļējībās, vai aizstāvēdams ieskatus, ko pats kādreiz atzinis par aplamiem (piemēram aizstāvēdams Rīgas latviešu teātra pārāk salkano un pelēcīgo repertuāru), domu izmaiņās stūrgalvīgi neietiepās, bet mēģināja atrast izlīdzinājumu.

Ed. Vulfa personībā iemīta divi galvenie pretmeti — vientuļnieka grūtsirdība un humorista vaļīgs nebēdīgums. Raksturā būdams kautrīgs, atturīgs, pat bailīgs, viņš bija dziļi iemīlējis vienatni, klusus ap-

ceres brīžus. Arēji nosvērts, savaldīgs un zemgalnieciski vēss, rakstnieks tai pašā laikā iekšēji kvēloja, reaģēdams uz vissīkākām parādībām, kas skāra viņa personu, Brīžiem galīgi neuzticējās cilvēkiem, brīžiem atkal pārlietu tirdīja un mocīja pats sevi, meklēdams visādus ieganstus sevis notiesāšanai, kur no viņa puses nebija ne vainas, ne pārkāpuma. Dažreiz šie viņa dvēseles stāvokļi robežoja ar pilnīgu izmisumu. No uzmācīgās hipohondrijas aizmiršanas meklēja humorista vīzīgos smieklos, kas laiku pa laikam šķitās esam pat forsēti. Tas tomēr grūtirdību neizgaisināja. Blaumanis ko jocīgu uzrakstījis, smējās pilnā kaklā. Smieklī viņu atveldzināja. Vulfs, turpretim, savus labākos feļetonus uzrakstījis, reti kad atplauka, palikdams nospiesti sērīgs. Smieties viņš smējās gaužam maz, vismazāk pats par saviem anekdotiem.

Vientulību iecerējis, rakstnieks tai pašā laikā bij dzīves alcīgs, ilgodamies pēc ciešas saskarsmes ar sabiedrību un cilvēkiem: „Es ar tādu interesi raugos dzīvē, ka esmu iemilējies katrā jaunā nākošā dienā. Es gaidu nepacietīgi, ko tā nesīs un meklēju izsmelt kaut ko priekš savas sirds un sava prāta visur un vienmēr. Es mīlu cilvēkus visā viņu kopībā, mīlu katru atsevišķu cilvēku, ciktāl tas vispār nav līdz pēdējam nicināms (A-ņa jaunkundzei 1917. g. 24. janvārī rakstītajā vēstulē)“.

Dzīve Vulfam bija pienākums. Katra cilvēka dzīves jēgu meklēja kalpošanā sabiedriskam labumam, garīgam progresam, cilvēku morālai izaugšanai. Tomēr Vulfs nekad nebija tendenciozs moralists vai skaudrs sludinātājs. Augstāku dzīves un cilvēka dvēseles izpratni meklēdams, kas visnoteiktāk izpaudās viņa pēdējos divos dzīves gados, rakstnieks tomēr vienmēr palika kluss un pazemīgs

mākslinieks un vērīgs psihologs; ne stingrats soģis, bet cilvēku vājību izpratējs un attaisnotājs.

Ed. Vulfa reālista iedabā iekļāvās arī sentimentālisms, izkrāsots ar romantiku un ievīts neapmierinātībā. Paļaudamies savām nepārvarāmām fantastiskām tiksmēm, reālo dzīvi viņš bieži centās izdiļināt, padarīt jaukāku, ja ne tiešamībā, vismaz tad savā izsapņojumā. Dzejniekam vienmēr bija kāds noslēpums, ko viņš glabāja, kāda sevišķa iedoma, ko gribēja redzēt iemiesotu. Vienmēr kaut ko viņš gaidīja. Tā nebija bagātība, ne ievēriba. Drīzāk tad pēkšņa, visu uzvaroša mīlestība vai apskaidrots garīgums, kas cilvēkiem top dots kā liela debesu dāvana. Kādam augstākam mērķim Vulfs būtu bijis ar mieru upurēt visu savu dzīvi. Tāpēc savas dvēseles dzīvē viņš nebaidījās no ciešanām vai, kā pats mēdza teikt, no „garīga caurvēja“, lai pēc visa dziļi izjustā un pārciestā paliktu ieguvums — „sāpīgais žēlums“. Dzīves romantisma vadīts un tvīkdams augstākas gara saskaņas, Ed. Vulfs 1916. gada vasarā noslēpumaini sarakstas ar jaunu, visiem pilnīgi svešu literatūras darbinieci A. Stundu, aizsūtīdams jaunavai ap 50 vēstuļu (K. Strāls Edvarta Vulfa dzīve). 1917. gada sākumā, lai atvieglotu sirdi un pateiktu to, ko nespēj izteikt mutes vārdiem, A-ņa ļaunkundzei dzejnieks raksta katru pārdienu intīmas, dvēselīgu izjūtu pilnas vēstules. Viņš raksta dāmai, ar kuru katru dienu satiekas. Šo vēstuļu beigās sakrājas savu 60, un tās liecina par rakstnieka dzīves slavinājumu, izjūtu īstību, apgarotas cilvēcības meklējumu. Fantasts, kam sirds neliek miera.

Ed. Vulfa darba spriegumu un produktivitāti varēja apbrīnot. Viņš centās sevi izteikt. Šī dziņa nebija uzspiesta, tā nāca no pašiem būtības pa-

matiem. Puliera padēlam vajadzēja rokā tikai pacelt spalvu — un rindas bira pašas no sevis. Viņš ne-strādāja regulāri, katru dienu zināmas stundas, bet vienmēr rakstīja aizgūtnēm, pat tad, kad citi apkārt jautri, trieca, pīpoja papirosus un sūca brūno moku. Kad radās viela un nodoms — pilnīgi pazuda darbā. Sācis rakstīt (arī lugas), viņš beidza tikai tad, kad bija pielicis pēdējo punktu. Sižetu nepārdomāja ilgi, maz studēja psiholoģiju, nemeklēja ne situācijas, ne vides raksturojuma. Vulfam nekad nebija piezīmju grāmatiņas, kurā atzīmēti dzirdētie zīmīgākie tautas izteicieni vai ierakstītas redzēto cilvēku ārejās savādības un rakstura īpašības. Jāsaka, ka viņam nebija arī stingras darba dispozīcijas. Ja kādreiz kur ilgāk sēdēja, tad pie pirmā teikuma, ar ko iesākt darbu. Viņš rakstīja ar apskaužamu vieglumu. Kur cits mocītos dienām ilgi, viņam pietika dažu acumirkļu. Ja iznāca labi, bija labi, ja kāds darbs kur samežģījās un aizcirtās, brīvi nesavijās, — palika arī tāds pats, kā uzrakstīts — neapstrādāts, pietiekami neizslīpēts. „Ja man uzrakstītā darbā jāizdara lielāki grozījumi vai labojumi, tad labāk sarakstu pavisam jaunu lugu“, Vulf bieži mēdza aizbildināties, kad, pārspriežot kādu viņa nolasītu jaunu skatuves darbu, aizrādījām uz vēlamiem labojumiem vai papildinājumiem. Var teikt, ka visi viņa darbi uzrakstīti vienā paņēmienā (daži viencēlieni sarakstīti vienā pašā dienā) un atklātībā, kā jau teikts, parādījušies pirmtekstā, bez labojumiem, bez stilistiskā noslīpējuma. Tā nekad nedarīja Blaumanis, kas no savām rokām neizlaida ne rindas, kas nebūtu stilistiski nolīdzināta, vēl un vēl pārbaudīta. Tapēc sevišķi pirmā laikmeta Vulfa darbiem vietvietām pietrūkst nobeigtības, daļu samēra un domu noskaidrības, izteiksme vietumis sentimentāla, valoda fražaina, stāstījums nelīdzināts.

Bet neaizmirsīsim, ka Vulfs, strādādams dienas darbu, maz varēja brīva laika atlicināt tīrai literatūrai. Un tomēr četrpadsmit gados dažādos literatūras žanros viņš paguvis sarakstīt vismaz kādus desmit lielus sējumus. Tāda ātrrakstīšana, ja nav vēl iegūta stila noteiktība un pārdzīvojumu bagātība, bieži pamudina uz paviršību, noved pie formas pazaudēšanas un satura izsīkšanas. Zināmā mērā to var attiecināt arī uz Vulfa sākuma darbiem, kas lielu oriģinālītāti neuzrādīja un tikai atsevišķos gadījumos pacēlās pāri vidusmēram. Viņa mākslinieciskās dāvanas attīstījās lēnām, ko vēl aizturēja lielā tieksme rakstīt visās literatūras nozarēs (dzejā, stāstā, dramā, feļetonā, kritikā), kas pārlietu sadrumšloja radošo enerģiju. Vissekmīgākie Vulfa darba gadi bija abi pēdējie, kad bija atsvabinājies no ikdienas darba redakcijā, varēja mierīgi pārdomāt savu darbu sižetus, nesteidgamiem zīmēt cilvēku tēlus, kā arī pētīt un vērot dzīvi, kas sniedza allaž jaunus pārdzīvojumus un pieredzējumus. Tālu no dzimtenes un draugiem, dzīvodams svešos ļaudīs, viņš padziļina mākslinieciskās izjūtas, sintezē agrāk pieredzēto un kaut kur dziļi atmiņā uzglabāto provinces pilsētiņas vidi, pārskata senāk dzimtenē no svešatnē redzētās cilvēku sejas, kuņģus tad ietver savās labākās lūgās un stāstos. Var teikt, ka Vulfs ar katru jaunu darbu kļuva interesantāks, pasaules skatīšanā īpatāks, stilā kompaktāks, izteiksmē krāšņāks. Rakstnieks bija sasniedzis sava talanta pilnuzplaukumu un no viņa spalvas varēja sagaidīt augstvērtīgus darbus, sevišķi sadzīves komēdijā ar raitu darbības norisi, iezīmīgiem raksturiem un saistīgām situācijām. Tur viņam bija daudz vēl teicams un veidojams.

Vulfs steidzās dzīvot. Šī dziņa viņā izpaudās ar mutuļainu spēku jau jaunībā, bet sevišķi tad, kad

krūtīs sajuta darbojamies ārdošo diloņa vājumu. Atceros dienu priekš viņa nāves, kad apmeklēju rakstnieku, kas tikai ar ārkārtīgu gribas spēku vēl turējās pie dzīvības, bet viņam domas par miršanu bija tālas. Klātesošie visi zināja, ka E. Vulfs dzīvo savas pēdējās stundas, jo vecais ārsts traģisko noslēgumu jau bija paredzējis nedēļu agrāk. Kaut kas savāds un mistiski neizprotams bija šar Vulfa naivajā ticībā, brīnuma gaidīšanā, kas no slimnieka beidzot nogriezīs nāves asmeni. Apmeklētāji valdījās, runāja nebēdīgi jautrajā tonī, piespiesti smaidīja, izlikdamies, ka ar slimnieku tiešām viss ir labākā kārtībā. Nebūt nebija tā, ka slimais galīgi neapzinātos savu grūto stāvokli, tomēr brīnumam viņš ticēja ar visu dvēseles spēku. Kad Vulfu redzēju dzīvu pēdējo reizi, viņš jau bija pārcietis pirmo agoniju. „Vakar tikko izglābos no nāves. Es turējos pretī. Vai zini, tā nāve nemaz tik briesmīga nav. Es pārdzīvotās sajūtas lūkošu uzrakstīt“, Vulfs nosaka. Un sāk atkal sapņot par dienvidiem, kur saule un zirdrais gaiss drīz pārvarēs jauno slimību, neapzinādamies, ka politisko apstākļu dēļ uz turieni nemaz nebija iespējams nokļūt. Rakstnieks, apstākļus aizmirsis, gaŗi izrunājās (pareizāk — izrakstījās uz papīra, jo balss jau bija zaudēta) par saviem turpmākiem plāniem un nodomiem. Slimnieka intereses visu laiku saistījās gar rakstniecības, mākslas, teātra lietām. Toreiz grūtos Latvijas apstākļus viņš nemaz negribēja atcerēties. Sēd krēslā, iedzer viesu līdzpaņemto šampānieti, raksta sprigana humora pilnas asprātības, izlikdamies, ka viss aizmirsts un nu sākas jauna dzīve. Tomēr atvadoties, roku patsniedzis, sāpīgi man saka: „Šis gan būs pēdējais rokas spiediens“. Tā arī bija. 1919. gada 14. janvārī, pulkst. trijos rītā izvārgūšais rakstnieks beidza dvasot. Viņu skatīju jau mirušu.

II

Edvarta Vulfa dzīves ritums sācies 1886. gada 16. decembrī Jaunplatonēs Ķidraucku Vilkos, kas atrodas bagatā Zemgales līdzenumā, tuvu Platonēs upītei, pāris kilometru no Rīgas un Šauļu šosejas un pirmajā pasaules kaņā izbūvētās dzelzceļa stīgas. Rakstnieks turīga lauksaimnieka dēls, kura 200 pūrvieta lielā zemes platība visa ir auglīgs tīrums zem arkla. Mājas pļavas tiesai atlikusies tikai maza renīte starp druvām, pa kuru pavasaros aiztecēja liekie ūdeņi un kur vasaru izviļinājās septiņi, astoņi Ķidraucku labi koptie zirgi. Govīm bija jāganas tīrumos. Ap māju kuploja vecs ābeļu dārzs, bet dienvidvakaros augļudārzam cieši pieklāvās slaida bērzu birstaliņa, kur saimnieks reti kad kalpam lika nocirst ilksi vai sagriezt lapainos zārus sestdienas pirts slotai. Bērziņi bija vēl par maziem, lai no tiem jau iznāktu lemesnīca. Tapēc birzi taupīja. Māju ar sarkano kārniņu jumtu, saimnieka un kalpa galu nodalījumu, ziemeļpusē ielenca kupli saaugusi ērkšķaina dzīvžoga sēta, aiz kuņas bija ceļš, pa kuru Ķidraucki un kaimiņi brauca uz Jelgavu. Daļa saimniecības ēku palika aiz dārza un žoga, bet citādi diezgan parocīgi sasniedzamas.

Edvarts ģimenē bija vecākais dēls. Brālis Jānis un māsa Anna, kas arī abi jau tagad miruši, bija daudz jaunāki un dzimuši tēva Dāvīda otrajā laulībā. Ķidraucku saimnieks izglītots vīrs, mācījies Jelgavas vidusskolās, pilnīgi prata vācu valodu, cilvēks ar gaišu skatienu dzīvē, labs zemes kopējs un kārtīgs mājas vadītājs. Viņš bija īsts pater familias — stingrs, noteikts, autoritātīvs. Ja Dāvīds Vulfs rīkoja saimi vai ģimenes locekļus, tad šis rīkojums bez iebildumiem visiem bija pildāms. Viņš runāja maz, bet ja ko teica — vārds vienmēr bija likts īstā vietā. Kā zāle tekošā ūdenī, tā viņš augu dienu

kustējās savā sētā bez mitas un apstājas, labi ja diendusā atkrizdams kādu stundiņu. Bija cilvēks ar īsta praktiska saimnieka aci. Ar jauku humoru apveltīts, viņš mīlēja prieku un attapību. Sadzīvē bija klusētājs, vērotājs un, vairāk pasīvs nekā aktīvs, pilnīgi tāds pats kā viņa vecākais dēls. Kad ar Ķidraucku tēvu iepazīnos, tam jau sirmums bija iemeties matos un īsi apcirptajā bārdā. Tomēr dzīves vecums no viņa atradās vēl tālu. Gāja stalti, iznesīgi, dzīves smaguma nastas nenomākts. Viņš jau bija neatkarīgs zemgalietis, kam nevajadzēja locīties citu priekšā.

Dāvidam Vulfam svars bija ne tikai savās mājās, bet visā pagastā. Viņu vēlēja atbildīgākos amatos. Kad vajadzēja, pagasta ļaudis vienmēr viņu izraudzīja par savu uzticības vīru. Jaunplatonieši (tolaik bija trīs Platones), pie kuņģiem piederēja Ķidraucku mājas, bija kroņa zemnieki, kas no laika gala gan mājas iepērkot par dzimtu, gan dzēšot uzkrātos pārādus, baudīja dažādas materiālas dabas priekšrocības. Dažam labam zemturim tas nāca gan vairāk par ļaunu nekā labu, jo viegli padevās nebēdīgai dzīvei, nolaida mājas, maz lāgojot par saimniecību. Arī zemgaliešu lepnaiss bajāra gars prasīja savu tiesu. Rudeņos uz Jelgavu aizveduši četrās piecās orēs sakrautos kviešu maisus, šie brammani kopā ar pušiem turienes krogos dzēra cepures kuldami vairāk dienas no vietas. Mājās pārradās tikai tad, kad visi krogi bija izdzerti, visa nauda izšķiesta.

Dāvids Vulfs nebija lielbnieku un dzirotāju draugs. Kā kroņnieks savā dzīvē bija stipri patstāvīgs, neatkarīgs, bet ne iedomīgi lepns. Ja rudens deva bagātīgu kviešu vai āboliņu ražu (Ķidraucki par āboliņa sēklām dažu gadu ieņēma līdz 3000 rubļiem, taisni tik daudz, cik Vidzemē maksāja mazāka zemnieka māja), naudas padoms netika ne-

lietīgi izsēts vājā, bet aiztaupīts nepieciešamām vajadzībām un bērnu skološanai.

Vulfa tēvs bija grāmatu un laikrakstu mīļotājs. Avīžu vecie gada gājumi jau no tēva tēva laika bija iesieti un glabājās istabas augšā. Bibliotēkā bija atrodamī vārtīgi sējumi gan vācu, gan latviešu valodā, kas diezgan neparasta parādība praktiska saimnieka mājā. Mājās pārbraucis, Edvarts mīlēja ieskatīties šais nodzeltējušos sējumos, pārceļoties sen aizgājušajā aizmirstajā dzīvē. No šīm vecajām tēva grāmatām nākošais rakstnieks bija meklējis pirmos literāros ierosinājumus. Neskaitāmas reizes ir tikušas pārslasitās vecās „Pēterburgas Avīzes“ ar Zobgāja nodaļu, dziļi atmiņā uzglabātas „Latviešu Avīžu“ izteiksmes dīvainības un vāc mācītāju vecā stila smagnējums. Bet Jelgavas kārklu vācieši rakstniekam devuši vācu valodas jocīgo žargonu, ko izmantoja humoristiskos rakstos.

Edvartam māte mirusi jauna ar diloni, kad dēls vēl gulējis šūpulī. Rakstniekam par māti nebija nekāda priekšstata, nekādu tiešu atmiņu. Runādams par mātes glāstu, viņš kādā vietā rezignēts saka: „Es māti nepazīstu, man ir bijusi laba pamāte, bet mātes man nekad nav bijis“. Pēc citu nostāstiem Edvarta māte bijusi skaista, dziļi jūtīga, labsirdīga un sapaļaina sieviete. Agri uzbrukusi slimība ātri pārvarējusi ziedošo dzīvību, visai viņas dzīvei piešķirdama cietējas sāpju vainagu. Mātes piemiņai Vulfs veltījis jūsmīgu dzejoli (Mātei).

No mātes Edvarts droši vien saņēmis lirika spējas, iegremdēšanos sapņos, elēģiskās izjūtas, iedragāta cilvēka vientulības trauslos pārdzīvojumus un arī iedzimto ieņēmību pret diloni. Turpretim tēvs rakstniekam būs devis smalkjūtīgo atturību, cilvēku pazišanu, novērotāja dāvanas, humoru un

satīru. Šīs spējas laimīgi apvienotas, Ed. Vulfa darbos vēlāk ieguva māksliniecisku saliedējumu un izteiksmes spilgtumu.

Nākamam rakstniekam jāaug vientulīgos apstākļos, bez rotaļu biedru tuvības. Tēvs bija spiests apprecēties otrreiz, jo lielās mājas nevarēja atstāt bez saimnieces vadības. Pamāte rūpīga un taisnīga, iedabā drusku paskarba. Par Edvartu viņa visu laiku gādā tāpat kā par saviem bērniem, kas gados stipri jaunāki par padēlu un nav bijuši līdzinieki Edvartam. Pamātes rūpes neizbeidzās vēl tad, kad rakstnieks jau sen bija aizgājis no mājas un sataisījās jau nodibināt savu ģimenes dzīvi. Par nākamo vedekli Hertu Frišfeldi saņēmuši diezgan vienpusīgu un pagalam nepareizu informāciju, abi vecīši no Ķīdrauckiem negaidot kādā dienā bija ieradušies pie slimā dēla Majoros, lai to atrunātu no pārsteidzīgām precībām. Vēlāk pārpratumi noskaidrojās, starp vecajiem un jaunajiem Vulfiem panākot pilnīgu saprašanos.

Nav jābrīnās, ka Edvartam bija jāaug pašam par sevi. Zemgaliešu mājas stāv izklaidu, katra par sevi, ne vienkopu ciematos kā Vidzemē. Ja viņš gribēja citus bērnus redzēt, bija jāiet krietns gabals uz kaimiņu māju, kurpretīm Vidzemes sētā bērni sabirst kā zvirbuļi vasarā. Kalpu galā arī draugus nevarēja meklēt, jo gājēji pa lielāko tiesu bija leiši no Jānišķu apvīdā, kas, latviešu valodas neprazdami, dzīvoja noslēgtā savrūpībā. Un diezin vai bagātam Zemgales saimniekam būtu bijis pa prātam, ja toreiz dēls draudzīgi saietos ar svešiem kalpa gala iemītniekiem. Vidzemniekiem tik krasas nošķirtības starp saimniekiem un kalpiem nekad nav bijis. Vientuļnieka sajūtas ar sevi slēptu vairīšanos no citiem dzejniekā iemītušas jau no bērnu dienām, bet spēcīgā dabas izjūta tiešs ieguvums no tēva viņojošām

rudzu un kviešu druvām, ko tikko skatiens spēj pārredzēt, no tikpat plašajiem ziedoša āboliņa laukiem, kas saldi smaršo mēnesnīcas naktis. Dienās pār šiem Dieva svētītiem klajumiem debesu zilgmē dzied cīruļu pulki, nakts mierā grieze griež savu vienmuļīgo dziesmu. Liela dzīvība dvašo visos Zemgales laukos.

Vulfa ģimene un Ķidraucku sēta no laika gala apkārtņē skaitījusies par visviesmīlīgāko māju. Cilvēki vaļas brīžos šurpu nākuši ir aicināti, ar neaicināti, vienmēr atrodot te laipnu uzņemšanu. Sevišķi svētdienu pievakarā sapulcējušies savu vajadzību apspriešanai visi tuvākie kaimiņi. Starp tiem sevišķi mutīgs vecais rada gabals Baukšenieks, vīrs ar košu melnu bārdu un dedzīgām čigāna acīm. Tam par bijušiem laikiem un tagad esošiem notikumiem vienmēr tik daudz ko stāstīt un spriest, ka viņš ar savu runāšanu nekad netika galā. Baukšenieks pie tam stāstīja vecā, sulīgā tautas valodā, kas Edvartam ļoti patika. Daudzus šī vīra vārdus un raksturīgākos izteicienus rakstnieks ievietojis savos stāstos un feļetonos.

Kad Edvarts jau dzīvoja Jelgavā un Rīgā, Ķidraucku viesi lielos svētkos bija viņa skolas vai darba biedri. Svētku sestdienā divas gaŗas ores ar iesietiem virvju sēdekļiem un diviem knašiem skrējējiem katru ratu priekšā mājvietā sagaidīja atbraucējus. Un tad omulīgais brauciens drāzās pa gludo Šauļu šoseju. Skan priecīgas jokošanās, ķircināšanās, jautras dziesmas. Bija tikai paskatiens — un divdesmit kilometri nobraukti vienā paņēmiēnā.

Dādidam Vulfam šī nebēdīgā jaunatnes kavalkāde tā bija iepatikusies, ka tas jau laikus rakstīja uz Rīgu, lai nu svētkos atkal neaizmirstot atbraukt.

Rakstīja ne vairs dēlam, bet tieši mums viesiem. Edvarts acis vien ieklēta, kad dažreiz vaicājām vai šis ar nodomājis braukt mums līdz un Ķidrauckiem. Šai viesmīlīgajā mājā ir ziemu, ir vasaru viesojušies daudzi latviešu rakstnieki un kultūras darbinieki, — prof. Dr. J. Bokalders, Emīls Dārziņš, Viļums Vēveris, Pāvils Gruzna, Kārlis Strāls, Kārlis Krūza, prof. Dr. A. Ķešans, šo rindīņu rakstītājs un vēl daudzi citi.

Skolas gaitas rakstnieks iesāk Jaunplatonē pagasta skolā, kur kopus mācās zēni un meitenes, visi pagasta saimnieku un kalpu bērni. Tā ir pirmā Edvarta saskarsme ar bērnu pasauli, kas tam ilgi bija palikusi sveša. Skola viņam izliekas kā dievnams, skolotājs šķietas esam pārdabīga un svēta būte, tā kā puikam aizraujas elpa (dzejolis Skolā). Ar katru dienu skola zēnam kļūst mīļāka, bet skolas biedri tuvīni kā brāļi. Ķidraucki no skolas atrodas netālā gājumā, tā kā pusdienas brīvdzīvē bieži var aiztecēt uz mājām. Sākas laimīgas dienas.

Mācības skolā jaunajam sācējam veicas itin labi, viņš uzmanīgs un vērīgs. Paplašinājas interešu aploks, rodas labi draugi. Nu viņš iegājis savā ziņā jau sabiedriskajā dzīvē. Pēc trim ziemām un trim vasarām, kas pagājušas nemanot, pirmmācības skola sekmīgi pabeigta, tā kā var domāt par tālāko izglītību pilsētā. No divām skolām jāizvēlas viena: vai nu Jelgavas ģimnazija vai reālskola. Turīgajiem zemgaļiem ķertos pie goda, ja bērni būtu jāsūta semināros, lauksaimniecības vai mērnieku skolās. Katrā ziņā tie jāvada tikai vidusskolā. To dara ar Edvartu arī vecais Ķidrauckis.

Pilsētas skolas apstākļus labi nepazīdams un rūpēdamies par turpmākās izglītības piemērošanu savām garīgajām tieksmēm, Ed. Vulfs izraudzījās reālskolas tipu, lai gan viņam piemērotāka būtu

piebiedrojas prof. Dr. Jānis Bokalders, vienīgais vidzemnieks. Latviešu zēni visās lietās turas cieši kopā, cits citu draudzīgi atbalstīdami. Mācību ziņā visiem priekšgalā izvirzas Jānis Rapa (Jāņa Bokalders atmiņas), dažus gadus klasē bijis primus, sevišķi viņam veikušies matēmātiskie priekšmeti. Vulfs ar Dambergu vislabāk pārzinājuši krievu literatūru, ar ko jau bija paguvuši pamatīgi iepazīties. Vulfam bez tam vēl piemitusi izcila krievu valodas prasme, par ko nevarējis vien nopriecāties krievu valodas un literatūras skolotājs Kaļņikovs, ka latvietis un turklāt laucinieks raksta un runā pareizāk par daudziem krievu tautības skolēniem. Edvarts sevišķi spīdējis ar saturīgiem, labā valodā sacerētiem domrakstiem.

Kaļņikovs kā liels dzejas cienītājs audzēkņos iepotējis mīlestību uz Puškinu un Ļermontovu. Tas skolēnus pamudinājis pašiem izmēģināt roku dzeju sacerēšanā. Klasē drīz vien radušies pašiem savi dzejnieki. Dzejas rakstītas krievu valodā. Kaļņikovs audzēkņu dzejas tad labojis, apspriedis un labāk padevušās lasījis klasei priekšā. Starp skolas dzejniekiem atradušies — vēlāk ievērojamais vācu dzejnieks un romānists Hans Ginters (Guenther), V. Dambergs un E. Vulfs. Cik skolas biedri atceras, lietpratīgais Kaļņikovoys visvairāk uzteicis Vulfa dzejoļus, bet vēl stipri kritizējis Gintera literāros mēģinājumus.

Vulfa pirmie vingrinājumi saistītajā valodā nav uzglabājušies. Pēc nāves dzejnieks atstāja isti prāvu dzejoļu krājumu krievu valodā, bet laika tecējumā tagad tas gājis zudumā. Viens no pašiem pirmajiem dzejoļiem ir „Strādnieka nāve“, kā sacerešanas laiks apzīmēts ar 1903. gadu, bet daži dzejoļi rakstīti vēl agrāk. Vairāki dzejoļi veltīti iemīļotājam skolotājam Kaļņikovam. Vispār jāsaka, ka viņa pirmo dzejoļu

gavā Vulfs tiku tikām varēja noskatīt un prātā ie-
gaumēt dažnedažādus sadzīves tipus ar viņu pro-
jecētām savdabībām, sikmanīgo liekulību un forsēto
ārīgo taisnīgumu. Te ir meklējami prototipi viņa
komēdiju personāžiem, te skatīts paskolotās inteli-
ģences gaisīgums, iezīmēts jaunais latviešu sievētes
tips, kas atteikusies no lauku dzīves, bet pilsētas
tradīcijās vēl garīgi nav ieaugusi. Jelgavā viela
krājas rakstnieka daudzajiem feļetoniem, sevišķi
madamas Birķ un Eiķ lieliskajām žargona sarunām.

Pilsētā ienācis Vulfs nenododas izklaidīgai vaļi-
bai, garīgam laiskumam vai tukšajam flirtam, kā
daudzi lauku pārnācēji. Tāpat viņu nesaista kreisi
noskaņotās Jelgavas jaunatnes slepenās sanāksmes,
kur ģimnazisti un reālskolēni lūkojuši izšķirt vienā
rāvienā vai visus svarīgos sociālpolitiskos jautā-
jumus. Pret šiem gudrajiem „politikaņiem” viņam
aizspriedums, tos uzlūko ar zināmu skepsi, apzino-
ties, ka cilvēks par tik nopietniem jautājumiem
spēj spriest tikai tad, kad uzkrājis vajadzīgās zinā-
šanas, ieguvis dzīves pieredzi, isi sakot — kad jau
pilnīgi spriest spējai nobriedis. Tai vietā Vulfs labāk
sēd bibliotēkās, ierokas grāmatās un steidzās ie-
pazīties ar klasīku plašajiem darbiem. Viņam viegli
pieietami pasaules literatūras izellie darbi, jo, četras
valodas pārvaldīdams, visu var lasīt oriģinālā. Litera-
tūra un māksla ar katru jaunu dienu vairāk un
vairāk kļūst viņa sirds lieta.

Diezgan spēcīgu latviešu literatūras ierosmi E.
Vulfam sniedzis redaktora J. Veismaņa dibinātais
un vadītais mēnešraksts „Vērotājs”, kurā savus
jaunos darbus iespieda R. Blaumanis, K. Skalbe,
J. Akurāters, Anna Brigadere, A. Saulietis, A. Ķeniņš
un daudzi jaunie dzejnieki. Pirmo reizi latviešu
žurnālā parādījās izsmeloši un autoritatīvi raksti par

izciliem glezniecības meistardarbiem un cittautu tēlotāju mākslu, ko sniedza sava aroda speciālists — daiļinieks Janis Rozentāls. Literārās kritikas nodaļa varēja sameklēt pārspridumus par visiem ievērojamākiem rakstniecības notikumiem Latvijā un ārzemēs. Iesācējs dzejnieks droši iegāja viņam līdz tam nepazīstamā pasaulē.

Rakstniecības iespaidus stiprināja arī pārjaunotās „Latviešu Avīzes“, ko vadīja tas pats „Vērotāja“ redaktors, literārā pielikumā ievietodams tikai vērtīgus oriģinālus un tulkojumus. Bez šiem latviešu izdevumiem Ed. Vulfam bija sasniedzami vācu un krievu biezie mēnešraksti, kas iespieda jaunāko rakstnieku darbus un savas slejas pildīja ar plašiem sabiedriskiem rakstiem. Šķiet, ka topošais dzejnieks laikmetu cīņu ieskaņas saņēma no šīs teorētiskās literatūras, ne tieši no dzīves pašas. Secinājumā — Vulfš lūkoja dzejojot arī sabiedriskās dzejas garā. Bet tā neizskanēja vēl diez cik pārliecinoši un droši.

Reālskolā Vulfam nebija jākaujas ar trūkumu, aiz ko varēja dzīvot bez rūpēm un labi apgādāts labā panzijā. No mājām saņemamais pabalsts viņu visādi apgrūtina un saista. Jauneklis grib būt neatkarīgs, dzīvot pats no savas peļņas vien. Tāpēc meklē darbu, ko bez lielām pūlēm atrod. Kā vienam no skolas labākajiem valodu pratējiem, viņam piedāvā daudz privātstundu. Katru dienu zināmā laikā Vulfš apmeklē savus skolēnus vai nu mājā vai apmāca pie sevis panzijā. Jaunais repetītors tik veiksmīgi veic savu darbu un slīņkus māc piespēst strādāt, ka vairs nespēj atkauties no piedāvājumiem. Atlīdzībai dažū mēnesi saņem vairāk par simts rubļiem, kas ir milzīga summa jauneklja rokās. Vieglā peļņa varētu pavedināt uz slideniem ceļiem, bet Vulfš nopelnīto naudu nedomā izlietot savām

vajadzībām, bet kārtīgi katru mēnesi to aizsūta tēvam uz Ķidrauckiem, lai gan šī nauda tur nemaz nebija tik vajadzīga, ne arī tēvs no dēla ko bija gaidījis.

1904. g. pavasarī rakstnieks nobeidza reālskolas sesto klasi. Atliek vēl gadu pavadīt vidusskolā, lai pabeigtu pilnu kursu. Visi klases biedri paliek skolā, bet Vulfs vairs nav noturāms Jelgavā. Arī vecāki pastāv, ka jābeidz pilnīgs skolas kurss, tomēr Edvarts nav pierunājams. Šādai pēkšņai apņēmībai bijis dziļāks psiholoģisks iegansts, saistīts ar jaunības aizsaproņanos, kas viņa ilgāku uzturēšanos Jelgavā padarījis par neiespējamu. Vulfs jau laikus bija izpētījis, ka Rīgas politehnikas komercnodaļā studentus uzņem ar sešklasīgu reālskolas izglītību. Citas fakultātes, sevišķi inženieru nodaļa, rakstnieku vēl mazāk interesēja, jo te matēmātisko priekšmetu bija nesalīdzināmi vairāk un tie pagrūtāk padevās. Komerennodaļā mācīja visas jaunās valodas, kuru studēšana jauneklīm vienmēr sagādāja prieku. Izvēle varēja būt tikai viena. Citās fakultātēs bez tam vēl reālskolas pabeigšana bija obligāta.

Pārņākot Rīgā, dzejniekam sākās pilnīgi jauns dzīves posms. Viņš cieši nodomājis studēt un strādāt ar vēl lielāku darba spriegumu kā Jelgavā. Pirmajā laikā arī pierāda sevišķu citību, katru dienu kārtīgi apmeklēdams lekcijas, konspektēdams profesoru priekšlasījumus un iepazīdamies ar nepieciešamiem palīglīdzekļiem attiecīgās disciplīnās. Drīz vien matrikulā dabū ierakstu par jauno valodu pabeigtu kursu, kas vājākiem valodas pratējiem bija ciets rieksts. Augstskolā darbiem kārtīgi ritot, Vulfs bez šaubām būtu pārvarējis savas nodaļas daudzus, viņam maz interesantos, bet katram jaunajam ekonomistam tomēr nepieciešamos tirdzniecības praktiskos priekšmetus. Bet nāca traģiskais 1905. gads, poli-

tiskie sabangojumi skāra arī politechnikas studentu dzīvi. Apstākļu netraucēts augstskolā Vulfs paspēja nostrādāt tikai vienu semestri. Janvāra demonstrācijās bija piedalījušies studenti, visvairāk tā saucamie „mežoni“, kas nebiedrojās studentu korporācijās un piederēja dažādām tautībām. Kādā ielu sadursmē nošāva krievu studentu Pečurkinu, kura paglabāšana izvērsās par jaunu protestu Krievijas cara birokratiskai valdībai. Par studentu iejaukšanos politiskajās lietās administrācijas atbilde bija īsa — darbi politechnikā, tāpat kā citās Krievijas augstskolās, jāpārtrauc uz nenoteiktu laiku. Cerību pilnais Vulfs paliek uz sēkļa.

Pa to laiku agrākie Jelgavas klases biedri no-beigši reālskolu. 1905. g. J. Rapa un J. Bokalders ierakstas tai pašā fakultātē, kurā priekš gada iestājās Ed. Vulfs. Vulfam gads bija pagājis bezdarbā, darot citus blakus darbus, tikai ne studējot. Vulfam tas bija liktenīgi. Vēlāk viņš vairs tā neiesila par studijām un nekad nevarēja saņemties augstskolu nobeigt. Katru semestri viņš gan kārtīgi samaksāja lekciju naudu, cītīgi pastrādāja kādu laiku, bet tad atsala, jo pārlietu bija saistījies blakus darbos. Kad jau atklāti parādījās dilonis, vairs nebija arī spēka strādāt.

Pārtraucot dabus augstskolā, Vulfs savā studiju sākumā neatstāj Rīgu un nebrauc uz mājām, bet pievēršas literātūrai, meklējot nodarbību žurnālistikā, jo gaidīt uztura naudu no mājām nepieļāva viņa lepnums un smalkjūtība. Apskatoties pēc nodarbības, tūliņ gadas izdevība dabūt vietu L. Vitvicka liberālās krievu avīzes „Rižskaja Misļ“ redakcijā. Tur viņš uzņemas latviešu avīžu referenta pienākumus, ko kārtīgi izpildīja vairāk gadus no vietas. Darbs bija pa prātam un spēkam. Šai avīzē ir parādījies viens otrs īsāks Vulfa literārs sacerē-

jums, tomēr diezgan reti, jo avīze galveno nozīmi piešķir politikai, informācijai, literātūrai ierādot gauži maz vietas. Darbs redakcijā rakstnieka talantam nenāca par labu. Drīz vien Vulfs vairs negribēja apmierināties ar savas avīzes informēšanu, bet no latviešu preses referenta pārvērtās par vienkāršu reportieri, sniedzams ziņas arī visām vācu un latviešu avīzēm. Avīžu skaits tolaik Rīgā bija krietni prāvs, tāpēc reportāža vilināja ar lieliem ienākumiem. Ja sniegtā ziņa parādījās visās avīzēs, rindas honorāru varēja apskaust arī ievērojams rakstnieks. Vulfs dažā mēnesi tā saņēma milzu honorāru, pat līdz pieci simts zelta rubļu.

Rakstnieks drīz vien pamanīja, ka savu talantu samaina sīkā naudā, mechaniskajā darbā kļūst garīgi sterils, lieki zaudē laiku, galīgi iztukšojas. Viņš pamet maz interesanto reportieru kolēģiju un tuvojas vairāk māksliniekiem un rakstniekiem, sajūzams, ka daļlīterātūra tomēr būs īstais darbības lauks. Vulfā atkal pamostas dzejnieks. Ieinteresēts par teātri, raksta savas pirmās sajūsmas drāmas un pārtulko veselu virkni moderno autoru dramatisko darbu. No aktieriem viņa sirds draugs kļūst sajūsmīgais modernā teātra virziena piekritējs Viļums Vēveris, kas sarīko pirmo Materlinka izrādi Jaunajā Rīgas teātri un sataisās drāmatisko mākslu studēt Reichera drāmatiskajā augstskolā Berlīnē. Aleksandrs Strāls un sevišķi Voldemārs Zeltiņš, kas gleznoja stipri īpatnēji, galīgi noliedza sastingušo akadēmismu, lauku teātriem gatavoja mākslinieciskas dekorācijas un jauno literātu un aktieru atbalstīts, dienām ilgi fantazēja par tūlītēju latviešu mākslas teātra izveidošanu. Kaut kur Dzirnavu ielā arī Vulfs vienmēr bija klāt šais „mākslas apspriedēs“, allaž atsaucīgs, džentelmeniski biedrīks, sajūsmas nests. Kārlis Štrāls sāk izdot rakstniecības žurnālu

„Dzelme“, kurā parādās ievērojamā rakstnieku deklarācija par mākslas brīvību. Vulfs deklarāciju gan nav parakstījis, bet tomēr bija žurnālam tuvs un ražīgs līdzstrādnieks. 1906. g. „Dzelmes“ numuros ir iespiesti daudzi viņa dzejoļi, apcerējumi un raksti par teātri. Lasītāji Vulfa darbiem piegriež jau uzmanību un jaunais autors kļūst pilntiesīgs jauno rakstnieku saimes loceklis.

Panākumi iezīmējas nevien rakstniecībā, bet arī teātrī. 1906. g. 15. jūlijā „Apollo“ teātrī pirmo reizi izrāda Vulfa tikko sarakstīto divcēlienu lugu „Rožainās dienas“, kas pēc tam apstaigā visas Latvijas mazo teātru skatuves. Tai pašā laikā „Apollo“ teātrī parādās Vulfa tulkotais Čehova „Ivanovs“ un Ge „Sods“ (1906. g. 2. jūlijā un 10. sept.), galveno vīrieša lomu tēlojot R. Veicam. Pa to laiku Vulfs jau paguvis krieviski pārtulkot J. Paļeviča lugu „Purvā“ (dažus gadus vēlāk lugu latviešu aktieŗi spēlēja krievu valodā), un 1906. g. rudenī tulkoja Jaunsudrabiņa „Traģēdiju“, cerībā, ka lugu izrādīs vietējais krievu teātris, kas tomēr nepiepildījās.

No izcilākiem latviešu aktieŗiem Vulfa vārdu pirmais populāru darīja Viļums Vēveris. Būdams jau Berlīnes Reichera drāmatiskās augstskolas students viņš rīkoja viesizrādes, lai propagandētu moderno mākslu un rastu līdzekļus turmākajām studijām. Vulfa lugu „Tea Moreni“ (kopā ar Pšibiševska „Laimi“) tobrīd izcilais Vēveŗa ansamblis izrādīja 1906. g. 1. oktobrī Rīgas latviešu teātra zālē, kas bija noīrēta svētdienas pēcpusdienas sarīkojuman. Kā „Tea Moreni“, tā „Laimes“ skatuviskais veikums sacēla izbrīnu teātra aprindās. Citkārt stingrais un nepieietamais kritiķis J. Duburs izrādi visai atzinīgi apcerēja trijos „Baltijas Vēstneša“ numuros. Vēveŗa viesizrādes ar tādiem pat mākslas veikumiem notika

Jelgavā un Liepājā, kur ar tēlotājiem laurus dalījās autors, kas, pametis darbus Rīgā, vienmēr brauca Vēveņa ansamblim līdzī uz provinci. Protams, ne tik daudz savas slavas, kā biedriskas ziņkāres pēc.

Ed. Vulfa pirmos drāmatika panākumus gadu vēlāk vainagoja „Tea Moreni“ un „Rožaino dienu“ izrāde (1907. g. 26. un 30. sept.) Rīgas latviešu teātrī. Direktors P. Ozoliņš debitoram bija izrādījis granda labvēlību, visām lomām dodams savus pirmos aktierus, kā, piemēram, lugā „Tea Moreni“ — Jūliju Skaidrīti, R. Veicu, E. Laubertu; „Rožainām dienām“ — Daci Akmentiņu, Jūliju Skaidrīti, B. Rūmnieci, P. Rudzīti, E. Laubertu, R. Veicu.

Varētu domāt, ka pēc tik pārlicinošiem panākumiem, Vulfs galīgi pievērsīsies teātrim. Tā nenotiek. Īsāku laiku viņš gan ir drāmaturģis 1908. g. dibinātajā Jaunajā Rīgas teātrī, bet vietu drīz atstāj un nopietno drāmatisko rakstniecību atceras tikai 1911. g., sarakstīdams traģēdiju „Izabella“. Pa to laiku rakstnieka literārās intresēs vairāk saista lirika un humoristiskais feļetons, kas gūst izpausmi diendienas avižrakstos. Literātūras fonda 1908. g. izsludinātam dzeju konkursam Ed. Vulfs saraksta kuplu dzejoļu krājumu, iegūdam godalgu. Ja atskaita pašus pēdējos, tie vispār ir labākie Vulfa dzejoļi.

Vulfam grūti tikt vaļā arī no žurnālistikas, kas nodrošināja kārtīgu mēneša ienākumu. Tas vajadzīgs tāpēc, ka bija jau noskatījies nākamo dzīves biedri. 1909. g. rudenī viņš pieņem „Latvijas“ administrācijas piedāvājumu, ar 1910. g. sākumu uzņemties satiriskās nodaļas „Skaidienas“ vadību, ko vienu gadu pēc Blaumaņa nāves rediģēja Anna Brigadere. Redakcijā viņš priekšā atrod A. Nonācu, A. Bērziņu, K. Krūzu, mūzikas kritiķi E. Dārziņu, glezniecības apspriedējus J. Rozentālu un J. Jaunsudrabiņu, kā

Bet tad pār Eiropu nāca katastrofa, pirmais pasaules kaŗš smagi ķēra arī Vulfu. 1915. gada vasarā viņš līdz ar citiem latvieŗiem uzņēmas bēgļu gaitas, palikdams bez pajumtes un bez jēl kāda materiāla nodroŗinājuma. Tāds pats bēglis bija viņa tēvs ar ģimeni, ko krievi aizdzina ar varu no Zemgales. Edvarts vispirms uzmeklēja savējos Bologoje pilsētā, bet tur viņam palikšanas nebija. Ziemeļkaukazā dzīvoja sievas māte, kuras vīrs mērnīeks. Tie aicina pie sevis. Brauc turpu. Un te nu sākās rakstnieka moku pilnā dzīve. Jādzīvo puteķļainā stepes ciemā (vēlāk Svētā Krusta pilsētā), kur nav nekādas sabiedrības, nekādu kultūras labierīcību. Materiālie līdzekļi jātaupa līdz beidzamam, jo abiem ar kundzi jāpārtiek vienīgi no aviķu gadījuma honorāriem. Teātri dzimtenē nedarbojas, ķurnali neiznāk. Dabūt Krievijā piemērotu vietu nav nekādu izredķu. Atliek vienīgi literatūra. Lai aizmirstos un aizdzītu uz mācīgo grūtsirdību, Vulfs raksta un raksta, nezina dāms, kur sarakstītās lugas un stāstus liks, kam viņi būs vispār vajadzīgi. Deviķu mēneŗu laikā (no 1915. g. augusta līdz 1916. g. maijam) Vulfs svēŗatnē sarakstījis trīs lugas (starp tām savas labākās komēdijas „Svētki Skangalē“ un „Sensācija“), vairākas drāmatiskas miniatūras un lielu skaitu stāstu, kurus pakāļpalicēji grāmatās un avīzēs iespieda vēl ilĝus gadus pēc rakstnieka nāves.

Tad Ziemeļkaukazā viņam nāk negaidīts trieciens. Kā kaŗaklausības ĝados esoŗam Vulfam jāierodas ārstu pārbaudē. Komisija divas reizes rakstnieku atzīst par slimu un ĝienestam nederīgu, treŗo reizi lāĝa veselības stāvokli nepārbaudot, noņem un aizsūta uz Armaviru. Zemessargu apmācības ĝalīgi salauķ Vulfu jau tā vārgo veselību, slimība uzbrūk ar neparastu niknumu, tā kā rakstnieku beidzot tomēr jāatvaļina no ĝienesta.

Vulfs visu laiku bija taisījies uz dzimteni. Uz Rīgu aicināja teātrnieki, kas dzina rokā jaunās lugas. Pēterpilī nodibinājās jauna dienas avīze „Baltija“, kur Vulfu gaidīja literatūras nodaļa. Rakstnieks izšķīrās par Pēterpili. 1916. g. aprīļa beigās (28 aprīlī) pošās garā ceļā, bet jau 14. maijā kopā ar neliķi A. Būmani izdeva jaunās avīzes pirmo numuru. Vasaru dzīvoja Pavlovskā, katru rītu braukādams uz redakciju. Rudenī pārvadājās dzīvot pilsetā, piedalījās Jaunā teātra darbībā, apmeklēja mēģinājumus, kad A. Mierlauks sagatavoja „Sensāciju“, bieži bija redzams mākslas sarīkojumos, bet citādi dzīvoja noslegtu savrūpēju dzīvi. Veselība neuzlabojās un to uzlabot arī nebija nekādas iespējas. 1917. g. februārī sākās vecās Krievijas sabrukums. Vienu gadu nodzīvojis Pēterpilī, Vulfs to atstāja 1917. g. maija sākumā beidzot atgriezdamies dzimtenē.

Pēterpils laiks gan viņam nebija ražens literāri, bet katrā ziņā tas viens no ievērojamākiem visā Vulfa mūžā. Pēterpilī notika lūzums rakstnieks pasaules uzskatā. Agrākais mērenais liberālis pārorientējās politiskajā pārliecībā un literāros ieskaotos, arvien vairāk tuvodamies kreisajam sektoram. Visas lietas un parādības aplūkodams no sāniem, Vulfs latviešu pilsonības politiskajos centienos un rakstnieku sagrupējumos atrada daudz negatīva, konvencionāla, redzēja vadošu ideju trūkumu, kliķu tendenci, tukšu plātīšanos. „Baltijas“ 1916. g. 74. un 75. numurā parādījās ar šifru parakstīts raksts „Rakstnieki un rakstniecība“, kas bija Vulfa sacerējums. Autors nežēlīgi strostēja individuālistus, prasīja noteiktu virzienu, skaidrus literārus saukļus, vaļsirdīgumu un godīgumu. Pilsoņu rakstnieku aprindās raksts radīja sašutumu. Redakcijai gan tiešās sarunās, gan vēstulēs izteica pārmetumus.

Visi brīnījās par anonīma raksta autora pārdrošību, bet neviens nezināja, ka šis pārgalvnieks ir pats Ed. Vulfs. Rakstniekam Haraldam Eldgastam, kas arī nav apmierināts ar raksta saturu, Vulfs kā savam komilitonim un draugam privātā vēstulē atzīstas, ka to rakstu sacerējis viņš, raksturodams tūvāk savu jauno nostāju: „Es esmu ticis izrauts ārā no indifereņtisma attiecībā uz sabiedriskiem jautājumiem. Esmu taisījis slēdzienu par to, kādā ceļā turpmāk jāiet cilvēkiem un cilvēcības pamatiem. Es zinu, ka daudz man būs jāziedo no vecā, no tā, kas man gadiem palicis mīļš, bet ja tas būs vajadzīgs, — neko darīt. Būs jācieš. Es zinu arī, ka mani sagaida daudz vilšanās, bet arī no tām negribu būties. Rakstniecība man ir visa dzīve. Es nebūt neesmu iedomīgs uz sevi un nemīlu savu personu izcelt. Es varbūt pat pārāk zemu sevi vērtēju... Man stāv tuvāk jaunreālisti nekā romantiķi un simbolisti“. (Kurzemes Vārds, Nr. 203, 204, 1919). Rīgā šī pārorientēšanās noslēdzās galīgi. Vulfs bija aizgājis no tautiskās pilsonības un arī no saviem agrākiem aistētiskiem principiem.

Ziemeļu Palmīra Vulfam vēl sagādāja pēdējo prieku un pārdzīvojumu dziļumu, jo te viņš bija sastapis sev tuvu, apgarotu un sirsnīgu būti, kas izprata slimā dzejnieka mainīgos dvēseles stāvokļus, pēkšņās enerģijas paismu, klusināto lēnprātīgumu un rezignāciju. Šī gara simpatija Vulfam dāvāja gaišas dzīves krāšas, cerību vieglumu, smeldzošas liriskas izjūtas un darba gaišās izredzes nākotnē.

Rīgā atgriezies, Vulfs satiekas ar veciem draugiem, dibina trupu miniatūra teātrī, ko gan vācu okupanti neapstiprina, strādā „Jaunāko Ziņu“ un „Rīzskoje Utro“ redakcijā. Pavasarī, kad viņš Rīgā atbrauca, teātru dzīve jau bija izbeigusies, rudenī teātri vairs nedarbojās, jo bija pārmainījies poli-

tiskais stāvoklis. 1917. un 1918. g. ziema dzejnieka veselībai visai smaga. Tuviniekiem ārsti vairs nedod cerību. Vasarā rakstnieks vēl apciemo Ķidrauckus, kādu laiku tur veselodamies pasēdas saulē, bet redzamu panākumu un uzlabojuma nav.

Kad 1918. g. augusta beigās pārbraucu Rīgā, no agrākā Vulfa vairs bija palikusi tikai ēna. Viņš bija tik nespēcīgs, ka dzīvokli vairs neatstāja, visu laiku palikdams gultā. Bet literārais darbs turpinājās agrākā spriegumā, rediģējot dažus izdevumus un sacerot daiļdarbus. Sevišķi aktīvs Puliera padēls kļuva, kad atjaunojās „Jaunākās Ziņas“ un proklamēja Latvijas brīvvalsti. Nebija dienas, kad avīzē neparādītos no viņa kāds jūsmīgs dzejolis, attapīgs fejetons (piem. Portfelis) vai dienas skats. Bet tas arī bija pēdējais uzliesmojums. Plēnēdama lēnām dzisa rakstnieka dzīvības svece.

Par Vulfa pēdējiem mirkļiem tiešu un izjūstu atmiņu tēlojumu sniedza Zelma Krodera kundze, kas pēdējā stāvējusi pie mirstošā dzejnieka gultas:

„1919. gada 13. janvāra rītā, ap pulkstens vienpadsmitiem uzgāju apciemot rakstnieka ģimeni, jo Vulfs ar kundzi no Pēterpils aizbrauca jau 1917. gada maijā, bet es krievu galvaspilsētu atstāju tikai 1918. g. decembrī. Bažu pilna spēru kāju pār rakstnieka dzīvokļa sliekšni, jo biju dzirdējusi, ka viņa slimības gaita ņēmusi ļaunu virzienu. Nevarēju arī iedomāties, kādu Vulfu ieraudzīšu. Savas pēdējās dienas rītā viņš gulēja gultā mierīgs, kluss, ar likteni samierināts, kāds viņš bija arī dzīvē: lēnprātīgs un darbīgs.“

Vulfa kundze slimniekam ienesa pusdienu, no kuras viņš pamēģināja tikai karotes galiņu, bet neaizmirs piebilst:

„Cik savādi! Tur cilvēki mirst badā, tiem nav ko ēst, bet te vienam sniedz labāko no labākā, bet šis kā izlēpis neēd nekā.“

Diena pagāja klusā skumībā. Slimais rakstnieks neizdvesa ne vaida, ne nopūtas. Ar lielu pacietību un pazemību viņš izturēja savu slimību, negribēdams ticēt nenovēršajamam un visu laiku dzīvoja pieķēries sapņiem par savu darbu un nākotnes nodomiem. Tā bija arī viņa pēdējā diena.

Ap deviņiem vakarā viņš kā piekūsis ielaidās snaudā. Pārguruse kundze lūdza, lai palieku pie rakstnieka gultas un pa laikam paraugu pulsu. Viņa pati atgulās un iemiga.

Bija jau pāri pusnaktij, varbūt ap diviem trim rītā. Vulfs sakustējās, gurdeni cēla roku pie kakla, tad atlaida. Pacēla galvu kā elpu meklēdams. Apklusā.

Raudziņu atkal pulsu, bet vairs nesataustīju. Tas bija rakstnieka nāves brīdis. Pat mirējam raksturīgā gārdziņa nedzirdēja.

Cik kluss un mierīgs viņš bija dzīvē, tik klusi viņš arī nomira. Modināju kundzi. Pasaucām pazīstamu kaimiņieni, zvanījām ārstam, kas pateica, ka nenovēršamais noticis un Edvarts Vulfs jau aizgājis.“

III

Dzejoļus Edvarts Vulfs sācis rakstīt piecpadsmit gadus vecs, vispirms krievu, tad latviešu valodā. No pirmajiem dzejoļiem uzglabājušies tikai daži. Viens no tiem ir astoņrindu gaņais „Turp“, kas sacerēts 1901. gadā un iespiests kopoto rakstu trešajā sējumā. Vairāk dzejoļu toties uzglabājies no turpmākiem gadiem, sevišķi 1903. gada, kuņos iesācējs dzejnieks parāda jau drusku vingrāku roku, plašāku dzejas priekšmetu izvēli, gludāku pantu, kaut gan lielāku

izteiksmes oriģinalitāti vėl grūti sazīmēt. Par vieglu dzejas rotaļāšanos tālāk nav tikts. Pantiem pietrūkst pārdzīvojumu tiešuma, formas cietāka kaluma, dziļāka domu satura. Nav noliedzams, ka dzejniekam ir lirisks iekvēlojums, mūzikāla izteiksme, sparīga cenšanās sevi izteikt, bet nav atrasta, viņam piederīga īpata dzejas valoda. Vārsmas saistīdams, gleznas un ritmus meklēdams, vienu otru ieskaņu aizgūdams, viņš acīs tomēr paturējis latviešu lirikas labākos paraugus.

Dzejas saturs un forma vairāk noskaidrojas 1905. gadā rakstītos dzejoļos, kam tieša laikmeta ietekme. No vienas puses tā ir individuālisma (īpaši 1906. g.), no otras — sabiedriskā cīņas dzeja. Agrākās jaunības jūsmas, mīlestības ilgu un dabas idilles nogleznojumu vietā asāk ieskanas viens otrs sociāls motīvs, izpaužas dzēlīgs pārmetums par vājākiem nodarīto pārestību, akcentējas traģiskas izjūtas (Septiņi sodītie), pasvītroti parādas arī individuālista subjektīvie pārdzīvojumi, dvēselīgie meklējumi, sakāpināta patētika. Dzeja jau ieguvui lielāku krāsu un izskaņu dažādību, izteiksme kļuvusi spilgtāka, vienkāršāka, pārliecinošāka. Vulfs jau parādījis savu lirika pamatīpašību, ātri mainīgo impresionisko izjūtu, mazāk noskaidrotu domu atziņu apceri. Rakstot Vulfs daudz uzmanības sāk pievērst panta mūzikālam vijīgumam, vārdu rotaļīgiem sakombinējumiem, kur ēmocionālā efekta padziļinājuma dēļ atkārtoto vārdus, pat veselus teicienus, pēc sava ieskata maina rindu garumu utt.

Ed. Vulfa dzejoļi tai laikā jau biežāk parādas žurnālos un laikrakstos. Plašāku dzejnieka ievēribu iegūst gan tikai 1908. un 1909. g., kad godalgotās dzejas iespiež dienas laikraksts „Dzimtenes Vēstnesis“. Godalgotajā dzejoļu krājumā, kas toreiz grāmatā neiznāca, Vulfa lirika guvusi pievilcīgu

dzīves apceres mierīgumu, sirsnīgu skumjību, jūsmotāja sapaņainību. Reizā tā arī atmiņu dzeja par bērnu dienām, mīļiem cilvēkiem, tēva māju. Dzejnieks ar sirsnīga dēla pateicību piemin mirušo māti:

„Caur tevi es skatu šo pasauli,
Šos zeltotos saules starus,
Šis putnu dziesmas daudzbarsīgās
Un ziedos likstošos zarus.
Tu, māte, dzīvību devi man,
Lai pasaules troksnī es ietu,
Dod, mīļā, kad gaitas šīs beigšu,
Pie sevis man dusas vietu.“

Skaisti un aizgrābīgi ir arī citi atmiņu dzejoļi, kā „Vecmāmiņas bēres“, „Ziemassvētku rīts“, „Bez saules“, „Svētvakarā“, „Satikšanās“ un t. t. Dzejas atmiņu ceļus dzejnieks labprāt mīl staigāt arī vēlāk, atcerēdamies Zemgales līdzenumu un savus tuviniekus, bet nedzejo vairs tik naivi jūsmīgi.

Ar graciozu vieglumu, vēlīgu humora iedzirkstījumu un psiholoģisku zīmējuma īstību Vulfis ir rakstījis veselu rindu priecīgu un gaišu dzejoļu, kur labsirdīgi pasmaida par cilvēkiem un viņu dzīves traģikomiskiem atgadījumiem. Šie dzejoļi nav ieturēti tik stingrā formā un izteikti klusinātā izjūtā kā noskaņotie liriskie, bet saistīt tie saista uzmanību ar savu dzīvīgumu un reālo dzīves izjutumu. Šais dziesmās Vulfis atļaujas iepīt ikdienišķajā sarunas valodā ieviesušos citu valodu raksturīgos teicienus, ko nekad nedara liriskā dzejā. Dzejnieks vienā pašā dienā un vienā laidienā varēja uzrakstīt kā intīmu lirisku, tā satiriski ironisku dzejoļi, pirmā gadījumā lietodams maigās pasteļa krāsas, otrā — triepdams jo spilgtu un biezu krāsu sablīvējumu.

Pie šiem sulīgiem žanra gleznojumiem Ed. Vulfis ar sevišķu labpatiku pakavējies 1918. gadā, kad,

runājot viņa paša vārdiem, „ar tarkšķi krūtīs, aizsmakušu rīkli“ un „apbalvots ar diloņa vispirmās šķiras krustu“ (Sekas) dzejnieks gulēja slimnieka gultā vai sēdēja Ķīdraucku dārzā saulē atļaidies. Tādi smalka raksturojuma dzejoļi, kā: „Grietas dzīve“, „Grietēna liktenis“, „Idille parkā“, „Laimīgais“, „Kārumnieks“, „Mierīgais“ un c. uzrakstīti koncentrēti, meistarīgā tvērumā un pieder pie labākā, kas sniegts šai dzejas novadā.

Kaŗa un bēŗļu gados (1915—1918), pretēji apgalvojumam, ka kaŗa laikā mūzas klusē, Vulfs lirikā uzrāda lielu produktivitāti, iedvesmas apgarotību un tematikas plaŗumu. Viņa dzeja emocionāla, dziļi cilvēcīga, saistīta ar tautas bēŗdām un tās traģisko likteni. Jo spēcīgi izskan patriotiskie motīvi, pazaudētās dzimtenes mīlestība, sāpīgais kaŗa posts, bēŗļu nelaime. Dzejoļi „Aizgājējiem“, „Kurzemes bēŗlis“, „Dod mieru“, „Kurzemē“ ir izsāpējuŗas sirds kļiedziens, aizgrābtīga sāpju dziesma, kas dziļi atbalsoja izklīdinātas tautas sirdi. Dziedājums „Kurzemē“ rakstīts uz bijuŗās dzīves un mājokļa drupām, nezinot, kāda būs dzejniekam un viņa dzimtenei rītdiena.

Ir vēl citi motīvi, kas izpauŗas Vulfa pēdējā laika dzejā. Tur mīlestība iemirdzas kā gaiŗa svaigzne, tur atsacīŗanās sāpīgums, bezcerīga ilgoŗanās un dvēseles vientulība. Dzejnieks allaŗ atrodas savādā pacīlātā gara stāvokļi, satrauktu personīgu pārdzīvojumu varā. Šāds drudŗainais dvēseles stāvoklis pa daŗai slimības sekas, pa daŗai vispāŗīgā bezcerīgā stāvokļa atbalss, bet visnotaļ gan laikam paŗa dzejnieka intīmo pārdzīvojumu neapdzēŗams kvēlojums. Dairas un liktenīgas ir Vulfa dziesmas, ko viņŗ velŗtījis Latvijas atplauķŗšanai un tautas jaunai dzīvei, kas bija sākusies pēc ilgiem cieŗanu gadiem („Latvijai“, „Zvanītajs“ u. c.).

Vulfs pazīstams kā izpratīgs citu tautu dzejnieku tulkotājs latviešu valodā. Dzeju tulkot viņš sācis jau 1901. gadā. Visvairāk tulkoto dzejoļu uzglabājies no 1904. g.; tie lielāko tiesu ir vācu dzejnieku Fr. Grillparcera, Arno Holca, Hermaņa Hesses, Detlava Lillienkrona, Richarda Dēmela un krievu — A. Tolstoja, D. Merežkovska, K. Baļmonta, Buņina un dažu mazāk pazīstamu autoru darbu latviskojumi.

IV

Edvarta Vulfa humoristiskie un satiriskie sacerējumi dzejā un prozā apmēra ziņā aizņem ļoti redzamu, ja ne pašu galveno vietu rakstnieka atstātajā literārā mantojumā. Darbi izkaisīti daudzos periodiskos izdevumos. Kopotos rakstos no tiem ievietota tikai niecīga daļa, aiz ko lasītājam atņemta iespēja tuvāk iepazīt savā laikā izcilā feļetonista atjautību, garīgo mundrumu, aso dzīves parādību uztveri. Ir tiesa, ka viens otrs dienas apskatam veltijs feļetons tagad zaudējis aktuālo nozīmi, bet lielākais vairums Vulfa feļetoni kā kutūrvēsturiski sabiedriskās dzīves materiāli interesanti arī tagad, tos katrs lasīs ar labpatīku. No plašā materiāla kompetentam redaktoram nebūtu grūti sastādīt divus trīs krietni pabiezus Puliera padēla humoristisko darbu sējumus. Tas kādreiz būtu jādara tāpēc, ka ar to saistīta Vulfa desmit gadu ilgā žurnālistiskā darbība un šais feļetonos jo spilgti izpaužas latviešu sadzīves ēnainās un smejamās parādības gadsimta pirmajos divos gadu desmitos.

Sākotnēji Edvarts Vulfs pievērsās daiļliterātūrai — lirikai un iejūtīgajām sajūsmas drāmām, kas bija tālu no mutuļainiem dienas notikumiem. Bet tad latviešu presē pēkšņi gaumē nāca tā saucamie „dienas skati“, kuŗus 1907. g. iesāka „Dzimtenes Vēstnesī“ rakstīt kāds maz apdāvināts krievu žūr-

nalists Ivins. Jau agrāk avīzes „Latvija“ skaidienā varen skaļi prata smieties Rūdolfs Blaumanis, no acīm neizlaizdams ne vienu pašu komisku gadījumu, uz zoba ņemamu sabiedrisku faktu. Tas bija augsti vērtējams mākslas feļetons, ar ko grūti bija sacensties maz asprātīgajam „Dzimtenes Vēstneša“ rakstītājam. Visizplatītākā un bagātākā latviešu dienas avīze bija spiesta meklēt latviešu rakstnieku, kas cik necik ar savu spalvas svaru līdzinātos Blaumanim. Draugu redaktoru ierosināts, kas jaunajā, vēl maz populārajā rakstniekā bija pamanījuši atjautīgu vizētāju, Ed. Vulfs sāk rakstīt „dienas skatus“, isā laikā kļūdams pazīstams satirisks feļetonists. Visi avīžu gadījuma feļetoni palika ēnā, pēc Blaumaņa nāves Vulfam vairs neradās konkurents.

Savas lielās dzīves tēlotāja humorista spējas dzejnieks varēja lietā likt sevišķi tad, kad 1910. gada sākumā pārnāca „Latvijas“ redakcijā, kur no Blaumaņa laikiem valdīja noteiktas literāras tradīcijas, ko augstā cieņā turēja visi lielā dzejnieka darba turpinātāji. „Skaidienas“ vadību uzņēmdamies, Vulfs pārdēvējās par Puliera padēlu, dodams svīnīgu solījumu, ka cītīgi mīs tās pašas tekas, kuŗas gājis mūsu humora vecmeistars. Puliera padēls nepalika kaunā, viņš godā turēja sava patēva vārdu. Var teikt, ka Puliera padēls lasītājos savā laikā bija pat populārāks nekā rakstnieks Ed. Vulfa īstais vārds, ar ko parakstīja visus nopietna satura darbus.

Ievēriba nenāca pati no sevis. Puliera padēls strādāja neapnicis, cenzdams būt oriģināls uztverē, svaigs izteiksmē. Viņam drīz vien nepietika ar sestdienas pielikumu, raibās ainas bija jāiespiež arī avīzes parastos numuros, dažreiz pat katru dienu. Sevišķi iemīļota bija viņa „mazā avīze“, kur asprātīgā feļetona formā apskatīja visvisādus notikumus

ārējā un iekšējā politikā, sadzīvē, mākslā un t. t., netaupīdams neviena paša, kas bija ko jaunu vai smejamu izdarījis. Lielu ievēribu ieguva viņa pusnopietnā, pusjocīgā stilā zīmētie jūrmalas tipi, kur ietverti smalki cilvēku raksturojumi. Šī raksturošanas māka vēlāk spilgti izpaudās Vulfa drāmatiskajos darbos. Puliera padēls ar lielu veiksmi turpināja abu Puliera klačotāju — madam Birķ un madam Eiķ žargoniskās divrunas. Sākumā sevišķi liela cīņa Puliera padēlam iznāca ar Fr. Veinbergu, kura reakcionārās tieksmes un pārspilētā valdītāre noslāpēja visas spirtākās vēsmas Rīgas latviešu biedrības pasākumos. Visvairāk cieta Rīgas latviešu teātris, kur V. bija teātra komisijas priekšnieks. Ko Veinbergs teātra lietās „Rīgas Avīzē“ rastija nopietni, to otrā dienā Vulfs „Latvijā“ ņēma nikni uz grauda, lai gan abas avīzes zināmā mērā varēja uzskatīt par Rīgas latviešu biedrības oficiāliem preses organiem. Tas gāja pat tik tālu, ka kādu dienu Puliera padēls avīzē publiski nosolījās Fr. Veinbergu kādu laiku likt pilnīgi mierā. „Latvijas“ redakcijā pavadītie pieci gadi (no 1910. g. sākuma līdz 1914. g. novembrim) ir panākumiem bagātākie un spožākie Vulfa redaktora darbībā.

1915 gadā Vulfa feletonus iespieda „Līdumā“, ko vadīja kopā ar viņu no „Latvijas“ aizgājušais šefredaktors O. Nonācs. Kara laikā, kad 1915. g. vasarā krievu administrācija izvāca Rīgu un rakstnieks aizbrauca bēgļu gaitās, Ed. Vulfs savus satiriskos rakstus sūtīja „Jaunākām Ziņām“, bet vēlāk (1916.—1917. g.) vadīja literāro daļu un satirisko feletonu („Pie āķīgā nāburga“) Pēterpils avīzē „Baltija“, ko izdeva bēgļu centrālkomitejas atbildīgie darbinieki. Puliera padēla satiriskā amplitūda te kļuva vēl plašāka, tematu izvēle daudzpusīgāka — Rīgas vietā bija stājusies Krievijas galvaspilsēta Pēterpils — bet

Vulfam vairs nebija tādas sirdskarsmes par satirisko feletonu kā agrāk dzimtenē. Bez tam, kā zinām, Vulfā bija notikusi krasa politisko ieskatu maiņa; viņam visās vietās jau grūti bija saskaņoties ar liberālās pilsonības ieskatiem. Bet ja viņš arī feletona veidā ko rakstīja par pašu lietām (par vispārīgiem politiskiem jautājumiem avīzē parādījās no krievu satiriķiem aizgūti raksti), tad tie dzirkstīja spriegā domu uztverē un izdomas bagātībā, nekad nebija pelēcīgi vai apskapstējuši. Pēc Latvijas proklamēšanas Puliera padēls sparīgi atkal ķērās pie humorista spalvas (pareizāk gan sacīt — pie zīmuļa, jo visus savus pēdējos darbus rakstīja slims gultā gulēdams), bet viņa dzīves sau'e jau ātri laidās uz rietu.

Puliera padēls satirā nav skaudrs karotājs, kas ne pa labi, ne pa kreisi neskatīdamies, atvēzējies tikai cērt. Tāpat viņš nesmejas sarkastiskus smieklus, kas cilvēkus apvairo, pazemo un garīgi iznīcina. Puliera padēls nekad arī nebija īdzīgs pamfletists vai subjektīvs paštaisns tiesātājs. Rakstot vienmēr mekleja pēc vispārinājuma, tipizācijas, savos labākos feletonos centrā izvirzot ne personu pašu, bet aprakstāmās īpašības, ačgārno, komiskajā situācijā nonākušo darbību, pretsabiedriskus nostrāvojumus. Puliera padēls augstu cēla sabiedrisko labumu, skaidro cilvēcību, nekad nemēģinādams būt bravurisks melu un viltus masku norāvējs kā atsevišķiem cilvēkiem, tā veselai sabiedriskai grupai. Tiesa, satiriķim pagalam antipātiski bija uzpūtīgie ļaužu izmantotāji, jaunbagātnieki, augstu amatu tīkotāji, pašlabuma meklētāji, skaļie tēgātāji, ārišķīgie tikumības svētuļi, godkārības velna apsēstie, atpakaļrāpūļīgie, uzmācīgie politikāņi un t. t. Tie tad nu par savām izdarībām bez žēlastības saņēma satirisko pātagojumu. Tālāk Puliera padēls mīlēja pazoboties

par „pašmāju ģenijiem“, izbazunētiem literāriem no-
virzieniem, modes ākstiēm, visādiem parvenijiem.
Bet rakstnieks, tēlodams dzīves ēnas puses, nekad
nerunāja ar naidu, nicinājumu, aplam tīšu nonie-
cinājumu. Brižiem gan viņš šaržēja, sabiezināja
krāsas, asi konturēja, bet Vulfs tomēr bija par daudz
labsirdīgs un smalkjūtīgs, lai satirā galīgi pazudinātu
tos, par kuriem rakstīja. Viņš vairīt vairījās no
bargām grimasēm, vārdu indiguma, jo vaina taču
nav atrodama tikai pie viena vien. Smejoties par
citiem, brižiem jāsmejas arī pašam par sevi. Lai
izceltu cilvēku raksturīgās vājības vai apkarojamās
tieksmes, humorists lietāja attapības pilnus para-
doksus, kuru izpausmē paslēpta smalka skepse,
dzēlīga ironija par dzīves lielo traģikomēdiju, kuras
lidzspēlētāji lielākā vai mazākā mērā esam mēs visi.

Vulfs feļetonā tiešam prata sirsnīgi smieties. Tie
laba, jūtīga cilvēka smieklī, kam patīk liksma rotaļa,
jautras mainīgas situācijas, kaprīzi dvēseles stāvokļi,
komiski skati. Viņam kā feļetonistam nebija at-
sevišķas ļaužu grupas, kurai brukt virsū ar visu
niknumu. Tematus saviem feļetoniem dzejnieks
viegli atrada tiklab salonā, biedrībā, presē, vienādi
aprakstīja augsti vai zemi stāvošos, pilsētniekus un
lauciniekus. Bez uzmanības viņš neatstāja arī savus
tuvākos darba biedrus — rakstniekus, gleznotājus
un aktierus, kurus vislabāk pazina.

Savos feļetonos Vulfs vairāk ir mākslinieks nekā
politiķis, vairāk dzīves parādību uztvērējs nekā
sadzīves labotājs un nebūšanu asš graizītājs. Tēlo-
dams viņš mīl pasīvu, bet ne aktīvu stāvokli. Nekad
savu personu necenšas izvirzīt izcilā priekšplanā un
sargas uzreiz izliet visu sakrāto žulti pār sava upura
galvu. Vulfa feļetonista paletē nav tikai asi kon-
trastētais baltais un melnais, bet ir diezgan plašas
un pievilcīgas maigāku starpkrāsu kombinācijas.

V

Rakstnieka drāmatisko darbu saraksts arī itin prāvs. Ja neskaitam mazākus viencēlienus, tad to sanāk ap trīsdesmit. Visvairāk ir komēdiju (13), tad seko drāmas, sajūsmu gleznas un drāmatiskas problēmu studijas, kam beidzot pievienojas liela stila parodijas ar stipri aktuālām laikmetīgām ieskaņām. Daudzi darbi pasākti, bet nav nobeigti, kā, piemēram, drāmatiskā pasaka „Zemnieka dēls“ (uzrakstītas četras ainas), triscēlienu drāma „Un lieli būsīt...“, drāma „Olga Grant“, „Nāves uzvara“, komēdija „Pavasars un biedrs un c.

Drāmatiķa darbību viņš iesāka ar liriskām sajūsmu gleznām, kurās nenoliedzama Čehova, pa daļai arī Materlinka un Pšibiševska ietekme. Pie tām jāpieskaita „Rītos, kad sapņi dzied“, „Tea Moreni“, „Klusuma bērni“, „Rožainās dienas“, „Ea“, „Svešas krāsas“, „Svētie meli“ un citas vēlāk rakstītās drāmatiskās etiēdes. Pirmie darbi vēl nav sevī kristalizējušies, psiholoģijā nolīdzinājušies, attēlotie cilvēki it kā bez īsta dzīvīguma un dabiskuma. Tāds samocīts izdomu produkts sevišķi ir drāmatiskā etiēde „Rītos, kad sapņi dzied“, kurā autors grib traģiskā nostātījumā izvirzīt mākslinieka dzīves drāmu plašajā vārdu plūdumā un pie matiem vilktos kontrastos, nekur neiegūstot, mākslinieciskas pārlicības svaru. Citās lugās it kā ar nolūku ticis meklēts izsvērts estētisks izsmalcinājums, forsēti psiholoģiski stāvokļi, cilvēkus nostādot pārāk krasos pretmetos. Dažu („Tea Moreni“, „Klusuma bērni“) cilvēku vietā izvesti līdzības tēli, kam jāsimbolizē abstrakti jēdzieni — mūžīgais daļums, dzīve bauda, cilvēku egoisms, absolūtā šķīstība; citur („Ea“, „Svešas krāsas“, „Rožainās dienas“) uzsvērtais dzīves skarbums un neīstums nomāc dziļi jūtīgu un patiesīgu cilvēku sirdstieksmes.

Vispār šajās lugās daudz liēkas liriskas jūsmošanas, darbības šķetinājums par ilgu uzkavējas vienā vietā, bet cilvēku raksturojumos, sevišķi „vājo cilvēku“ zīmējumos, Vulfam jau izdevies atrast īstu izjūtu intimitāti, raksturīgas sevišķības, pārdzīvojuma tiešumu. Ja radošais spēks vēl vietvietām izplēnē, izdoma ne visur saskaņojas ar izvedumu, tomēr Vulfa drāmatiskiem pasākumiem mākslinieka vēriens nav vairs noliedzams.

Arī turpmāk drāmatiķim nopietnā drāma ar sadzīves izvirzītām problēmām neiziet no prāta. Jau 1906. g. viņš uzraksta ludziņu „Jēkabs Krauklis“, tēlojot reālus lauku cilvēkus un dzīves īstenību bez jēl kādas simbolistiskas izkrāsas. Romantiskās drāmas paraugā ieturēta arī dzejiskā valodā rakstītā drāma „Izabella“. Rakstnieks attālinājies no šīdienes jūklja, izmeklējies vēsturisku vielu, darbības norisi pārceldams uz 14. gadsimta Navarru. Drāmas centrā redzam heroiski spēcīgus, savās labās tieksmēs un ļaunās iegribās viengabalainus cilvēkus, kādu jaunākiem gadsimtiem pietrūkst. Drāmu, ko Vulfs bija dāvinājis Dacei Akmentiņai, pirmo reizi izrādīja Rīgas latviešu teātris 1912. g. 7. martā, pēc tam vēl dažas reizes to atkārtodams. „Izabellai“ gaidītie panākumi nesekoja un slimais dzejnieks uz Krimu aizbrauca neapmierināts. Savu tiesu vainīgs bija teātris, kas lugas uzvedumam nebija devis pienācīgu sagatavojumu, bet bez vainas nebija arī autors, kas drāmā par daudz jūsmoja, par daudz pievērsās liriskiem skatiem, drāmatiskā straujuma vietā jo gari izrunādāties. Turpretim nākamā drāma „Pasaka par nāvi“ jau daudz labāk izdevusies un tai bija arī lielāki panākumi uz skatuves (pirmo reizi izrādīta Jaunajā Rīgas teātri). Četrās atsevišķās ainās drāmatiskais kāpinājums sasniedz pieaugošu noskaņu. Dominējošā pamatizjūta —

naves personifikācija un tās neaicinātā klātbūtne visus tur, kur vismazāk gaida — apvieno un saskaņo atsevišķus, dažādu dzīves notikumu tēlojumus. Drāmatizējumā oriģināli paņēmieni, daži spilgti raksturojumi, veikla dialogu valoda, krietna skatuves pazišana. Izteiksme nav vairs vaļīgi izplūdusi, bet pienācīgi koncentrēta.

Ne mazāk asi drāmatiski konturēta ir sulīgos reālpsicholoģiskos toņos rakstītā dzīves drāma „Meli“, kas latviešu inteligences ģimenes dzīves atspoguļojums. Pienācīgi izsvērti raksturi, veikli vadītā darbība, pregnantā valoda „Meliem“ piešķir laba drāmatiska darba kvalitāti. „Pasaka par nāvi“ un „Meli“ jāatzīst par labākajām Ed. Vulfa sadzīves drāmām, kas mūsu teātra repertuārā vēl nav zaudējušas savu vietu.

Jāsaka, ka drāma tomēr nav Vulfa drāmatiskā talanta stiprākā puse. Tā gan būs meklējama komēdijā, kurai rotaļīgs vieglums, tīkama humora ievīzpojumi, tiešā dzīvē saskatīti tipi, saistīgi situāciju samezģlojumi. Te rakstnieks ar nolūku neizvirza svarīgas problēmas, nelieto skanīgu vārdu tīrādes, bet visu uztver atjautīgā vienkāršībā. Tā nav tikai mīļa niekošanās, jautra teātra spēle, bezbēdīga bezmērķīga iztrakošanās, bet jau pati dzīve tiešajā izskatā vai tās komiskā šķērsģriezumā. Komēdiju autora joki nekad nav, kā teikt, bez sava sāls, bet komēdijas priekšmets bez nopietnām pārdomām. Lugā skatoties mums ar vienu aci jāsmējas, kamēr otra tai pašā laikā domīgi skata nopietno, kas slēpts aiz smiekliem. Šajās joku lugās Vulfam vairs nav tukšu vietu, kā pirmās sajūsmas lugās vai drāmās. Visas darbības personas nogleznotas jau ar vingru portretista roku, katram tēlam piešķirot atšķirīgas krāsas. Komēdiju struktūra — vai tā liela vai maza — labi pārdomāta, drāmaturgiski veikli ievadīta

darbībā, vienmēr spriegas caurviņu darbības apvienota. Autora dzīves skatījums tomēr gan vairāk pilsētniecisks nekā lauciniecisks.

Komēdiju personāži komplektējas no mazpilsētas inteligences, pārtikušas pilsonības, pārnācējiem no laukiem. Šad un tad sacerētājs savu skatienu iemet arī laucinieku dzīvē. Bet gan tikai garāmejojot.

Māksliniecisku gatavību Vulfis visvairāk saņiedzis „Sensācijā“ un „Svētkos Skangalē“, kas abas rakstītas vienā laikā un pieder pie drāmatika pēdējiem darbiem. Pirmo varam apzīmēt par situāciju komēdiju, kas būvēta ne tik daudz uz raksturiem, kā pasvītrotiem komiskiem gadījumiem. Te raksturi tēloti ārēji, komisms izrīt ne no paša cilvēka būtības, bet vairāk no nedabīgiem, reālas dzīves īstenībai pretstatā esošiem stāvokļiem. Nejauši radušies nedabīgi dzīves apstākļi veikli variēti „Sensācijā“ un ir komiskās iedarbes galvenais virzītājs spēks. Gadījums sabango pilsētu, sajaukdams vīru un sievu prātus. Visi meklē un ņer vainīgo, paši liekulīgi izlikdamies nevainīgi, bet vainīgā nemaz nav. Mazpilsētas vidi autoram izdevies notēlot visai plastiski, vienā un otrā vietā lietojot šarža papēmienu, gan arī stipri sabiezinātas krāsas, bet no rupjiem burleskas jokiem autors pratis taktiski izvairīties. Tā ir jautru smieklu piebārstīta spēle. Būtu aplam, ja šo komēdiju uzskatītu tikai par karikatūrisku tipu krātuvi, kā tas dažreiz notiek izrādēs.

„Svētki Skangalē“ turpretim tieša raksturkomēdija, kas izaug no raksturu konsekventas attīstības, darbības un notikumu sarežģījumu secības, personām nonākot konfliktā ar apkārtni, sabiedrību un iedarbīgiem pretspēkiem. Arī te notikumi noris mazpilsētā; arī te divas, viena otru apkarujošas

sabiedrības grupas. Ko vieni atzīst par labu, otrie tūlīt steidzas nopelt un noķengāt. Tā bija raksturīga laikmeta parādība Latvijā priekš pirmā pasaules kara. Tā notika centrā, tā nomalē. Savstarpējās cīņās nenogurdināmas grupas rādīdams, Vulfs tomēr neaizmirst mazpilsētas romantiku, siržu divkaujas, jaunības drastiskumu, darbībā iepīdams visādus komiskus intermezzo kā līdztekus nozarojumus. Šoreiz komēdijā ietverta pat trāģiska persona — vecais Bumbieris, pirmais Skangales biedrības dibinātājs, atmodas laika darbinieks, vēlākais kātorznieks, vēl vēlāk neviena nepazīts apkalpotājs cienījama pilsoņa namā. Vulfs Bumbieram liek noslēpumaini klusēt, bet kad vajadzīgs — arī sacelties, lai pēc tam nolīdzinātos nodarītās pretestībās un vecais dzīves filosofs svinētu savas dzīves lielo uzvaru.

Daudz jauka humora, gaišas asprātības un cilvēku iedabas izpratnes sastopam Vulfa viencēlienos, kas rakstīti gan prozā, gan dzejā. Par vienu no labākiem viencēlieņiem mūsu skatuves literatūrā jāuzlūko Vulfa „Līnis murdā“, kur veikli skatītāju priekšā nostādītas precību kāras sievietes, kas neviena negrib vaļā laist sprukās iekritušo gleznotāju Līni. „Tapiņa atgriešanās“ ir komisma pilna lauku aina. „Pielūdzējos“, tāpat arī citās pantos rakstītās lugās, dzejnieks jau tuvinājas elegantai franču salona konversācijai. Te gudra un šķelmīga sieviete veikli iegrozās no nepatīkšanām, bet cietēji paliek apmulķotie vīrieši. Bez viencēlieņiem Vulfam laba tiesa dialogu, miniatūru, paša izdomātiem vai patapinātiem sižetiem. Šie darbi speciāli sacerēti miniatūras teātra vajadzībām.

Mūsu autoram pieder vēl viena lugu šķira, kas savā laikā bija populāra Francijā, kad izsmēja pseidoklasicisma stila pārsātinātību, bet Vinē ar šo žanru laurus guva aktieris un rakstnieks Johannes

dažnedažādus komiskus un drāmatiskus gadījumus, kas daudzkārt ir izšķirēji dzīvē, kā arī attēlo nobriestošos mainīgos cilvēku psiholoģiskos stāvokļus. Stāstu darbība noris pilsētā un laukos, Latvijā un Krievijā. Darbības personās ieraugam inteligentus ļaudis, bet tie vairs nav atsevišķu grupu pārstāvji kā Vulfa lugās, bet individualizēti īpatņi, ko stāstos arī iespējams notēlot daudz pilnīgāk.

Vulfam piemīt visas rāma objektīva stāstītāja iezīmes. Viņa rāstījums allaž ir vienkāršs diezgan samērīgs, bez gudru prātojumu izpušķojumiem, bez nemotivētas novirzīšanās uz blakus priekšmetiem; visur te darbojas dzīvas personas, ne vairs autors pats. Notikumus apskata ar objektīva referenta precizitāti (paša Vulfa apzīmējums), bez kādas steigas un nervozitātes analizē priekšplanā izvirzīto cilvēku pārdzīvojumus, aptveroši zīmē vides raksturojumu, uzreiz sliedēs ievirza dispozīciju un nevilcinādamies do tiešu virzienu iesāktai darbībai. Stāstniekam pavisam maz poetizētu dabas aprakstu, ar kuriem izlīdzas mazāk dināmiski rakstnieki, kam bieži apraujas konfliktu nostādījums vai kollīziju atšķetinājums. Vulfs stingri turas pie fabulas, notikuma, raksturu pakāpenīgas attīstības, atsevišķu daļu samēra. Var just, ka rakstnieks vienmēr ir pašā dzīvē iekšā, vaļējām acīm raugas cilvēku dvēselēs; viņa personas dzīvo un elpo, tālu stāvēdamas no estētizētās leļļu literatūras mākslīgi izgaismotām nedzīvām figūrām. Redzam kā cilvēki izaug mūsu acu priekšā, kā noveidojas psiholoģiski, kļūdami vai nu simpatiski vai antipatiski. Neteiksim, ka šajos stāstos stils būtu jau izdrāsts, pilnīgs, izteiksme viscaur mākslinieciski krāsaina, viela centreta līdz pēdējai iespējai, rakstnieks vienmēr būtu oriģināls un izdomā dziļš, — tomēr māksliniecisku nosvērtību, izjūtu intensitāti, krietnu cilvēku pazīšanu un labu

tēlošanas prasmi gan neviens literātūras pazinējs Vulfam negribēs atņemt.

Vai tas nav savādi, ka Vulfa stāstos pirmās lomas vienmēr piekrīt sievietēm, kuras arī notēlotas pārliecinošāki nekā vīrieši. Tā diezgan reta parādība mūsu daiļrakstniecībā. Allaž ir tā, ka rakstnieks vīrietis vislabāk tēlo vīrieti, bet sievietes iznāk pabālas (tas manāms pat pie Blaumaņa un jaunākiem prozaikiem). Tāpat ir ar rakstniecēm. Aspāzijas un Annas Brigaderes lugās un stāstos attēlotie vīrieši skicēti tikai kontūrās un neviens nevar tomēr lepoties ar nobeigtu garīgā tēla portretējumu. Pie Vulfa otrādi — vīrieši mazāk saista viņa uzmanību nekā sievietes, tāpēc sievietes drošāk zīmētas nēka vīrieši.

Sieviešu tēlos un raksturos rakstnieks meklē dažādību, neapmiernādamies ar atkārtotām variācijām. Viņš tiešām ir sievietes psiholoģijas labs izpratējs un turklāt drošs eksperimentētājs. Daudzos stāstos un lugās Vulfam izdevies parādīt vitālu, nīpru, neatlaidīgu, mazliet šaudīgu un draišķīgu, bet ar lielu dzīves izjūtu apveltītu latviešu sievieti. Rakstnieks to atrod ir laukos (Grietēns), ir mazpilsētā (Lilija „Svētki Skangalē”), ir izsmalcināta pilsoņa greznajā viesistabā (Ea). Šī sieviete vienmēr ir nevaļīga, tai simts dažādu darbu, viņa steigā no acīm izlaiž svarīgas, bet pārlieki pieķeras mazsvarīgām lietām, viscaur parādīdama atklātu zelta sirdi, ko bieži pārprot. Ar smalku sievietes instinktu viņa vienmēr atmin pareizo ceļu un visas lietas izšķir ar cilvēcīgu sapratni. Viņas ir patstāvīgas — ja ko iecer, tad tam pieķerās ar visu sirdi. Rakstnieks vairākos stāstos iedziļinājies agrāk tik pazīstamajā, tagad jau nozudušajā latviešu ģimnazistes jūsmotājas psiholoģijā. Šai jaunavai visrobustākais aktieris un sevmīlis ir īsts Apolons un dievs (Vallija stāstā „Vilšanās”), kura dēļ pat prātīga meiča daudzreiz

paliek mīlas slima. Smalki zīmēts raksturs ir kāda cita ģimnaziste, lauku sabiedriska darbiniece, teātra pulciņa primadonna („Komtese Ērika“) — veselīga, reāli domājoša bravūrīga saimniekmeita. Viņa prot paņemt visu, ko dzīve sniedz.

Stāstnieks studējis mākslas un teātra darbinieču raksturus, kam netrūkst simpatiskas nostājas. Stāstā „Sveša vara“ varone, pazīstama dziedātāja Ella Butlere, sevī iemilina naīvu lauku zēnu, sākumā arī nebūdamā pati vienaldzīga. Tomēr mākslinieces godprātība izbeidz bīstami sāktu mīlas spēli un uz pilsētu tā atpakaļ aizbrauc ar mierīgu sirdi. Problēmātiska, bet arī interesanta ir baletdejojāja Litija („Laimē“), kas būdama mīļākā daudziem bagātniekiem, dziļi iemīl nabagu mākslinieku. Kad pēdējais iegūst kuplu mantojumu, iekārto greznu dzīvokli un sāk dzīvot bagātnieka dzīvi — Litiju viņš tūlīt zaudē. Citāda ir no ceļa nomaldījusies un dzīvē īsto vietu neatradusi Oliņa („Aktrise“), kas gribēja būt aktrise ar savu sievišķīgo jaunību, bet bez nepieciešamām drāmatiskām dāvanām. Oliņa neprot laikā apstāties. Pa slidenu ceļu ejot, Oliņai tāpēc jāaiziet postā. Īsta rijīga hijene ir Māša („Pridorožņiks“), kam nav kauna ne goda.

Pie tīri sievišķām dabām, kas autoru saista ar savām īpatnām, dažreiz neizskaidrojamām tieksmēm un dziņām, piederas gudrā, kreisi noskanotā studente Ellija („Kas viņai vēl vajadzīgs“), izraudzīdama par savu mīlas ideālu tukšu, nenoizīmīgu, bet ārēji paskaistu, glumi nosukātu puisi. Nesavaldītas erotikas varā ir Emmija, kas pirmā izmet tīklus, lai savaldzinātu savu naīvo skolotāju. Šī pati mīlētīeksme spēcīgi izpaužas stāstā „Ziedi, kas ceļmalā vīst“, kur intelīgenta krievu jaunava Olga, telegrafiste nomales dzelzceļa stacijā, ir laimīga, ja var apmierināties ar druskām no dzīves bagātīgā galda. No-

velē „Līziņa“ zīmēta lauku meitene, kurai jāizaug nenormālos apstākļos un drīz dzīvē jāpazaudē jaunības dzidrums un dvēseles skaidrība.

Rakstniekam ir arī lepnas, sevi apzinīgas sievietes-mātes, kas apgarotībā un svētā pienākuma pildījumā augstu paceļas pār savu apkārtni (Elza „Atbraucējā“). Šīs sievietes cilvēcības augstumā un lepnumā necīgs kļūst viņas bērna tēvs, tāpat šī nelāgā tēva izredzētā, kas atbraukusi atpirkties ar naudu.

Viriešus raksturodams, Vulfs labprāt mīl vielu ņemt no aktieru vides. Šie glumie, elegantie iznesīgie kungi, kas uz skatuves katru vakaru rāda Romeo un Hamletus, rakstnieka nostatījumā nebūt nav pievilcīgie varoņi. Tie sausi egoisti, maz izglītoti ļaudis, (vēstulēs raksta nevis sirds, bet sirtc), intriganti, perverzi baudītāji, kas vietā un nevietā lielās ar savām vieglām sievietēm uzvarām. Labākie no viņiem dažreiz spēj rīkoties arī drusku cilvēcīgāk, kā to, piemēram, dara Zemgars („Vilšanās“).

Dažos stāstos Vulfs aizskāris vienu otru trāģisku motīvu, parādījis aizlauzta dzīves zudumu un likteņsvaidīto cilvēku nenovēršamo bojā eju. Tāds drāmatisks tēls visā augumā ir inženieris Lēmanis, kam jāsaplok zem iedzimtības trāģisma grūtās nastas. Inženieris Lēmanis viens no Vulfa garākiem un arī labākiem prozas darbiem. Ne mazāk psiholoģisku studiju un iedziļināšanos prasījis kāds cits, no krievu dzīves ņemts stāsts „Pridorožniks“, kuŗā noveidots mazs un neievērojams cilvēciņš visā viņa dzīves pelēcīgumā, mechaniskā vienmuļībā, mazvērtības sajūtā. Te nav nekā gaiša, nekā priecīga. Un tomēr šo cietēju tēlu Vulfs pratis zīmēt aizrautīgi, siltās un pievilcīgās krāsās, paceļot pelēko nomaļes gājēju drāmatiska varoņa cildenumā.

Likteņa ironija un neizprastas dzīves jēga brīžam

atrod vietu daudzos rakstnieka stāstīņos, kas rakstīti ar daudz pieredzējuša cilvēka mierīgumu. No atmiņas lasītājam nevar pazust tādi gabali, kā „Ceļa biedrene“, „Teniss“, „Vērtības“, „Kristības“ un citi.

Runājot par Vulfa rakstnieka jaunradītāja darbību, gribētos teikt, ka viņa talants un garīgā kapacitāte, manudomu, visspožāk iemirdzas drāmatiskos darbos, sevišķi komēdijās, kas rakstītas aprīņojamā vieglumā, tiešā dzīves izjutumā un cilvēku raksturu labā izpratnē. Ja liktenis Vulfam būtu lēmis vēl dzīvot kādu gadu desmitu, latviešu teātris no viņa būtu iemantojis vismaz vēl piecas sešas pirmklasīgas komēdijas. Bet arī tas, ko viņš paguvis veikt, agri aizgājušam rakstniekam nodrošina paliekamu vietu mūsu teātra repertuārā un latviešu literatūras vēsturē.

* NIKOLAI *
SKUNK
* 73

NIKLĀVS STRUNKE

I.

Čau!

Jūs ieraugat savā priekšā iznirstam un tā sveicinam Niklāvu Strunki. Tā tas katru reizi, satiekoties un atvadoties. Šis isi aprautais „Čau“ māksliniekam jau ilgus gadus raksturīgākais teiciens. Vārds gan nav paša izdomāts, bet atvests uz Rīgu no Romas un ir turienes itāļu gleznotāju parastais salutējums.

Čau!

Niklāvs Strunke. Šim vārdam jau ir sevišķa skaņa. Tas runā pats par sevi. Un kam gan Latvijā būtu bijis svešs šis oriģinēlais cilvēks un vitālais mākslinieks — piecdesmit gadus vecais vīrs ar balti saziēdējušu galvu, impulsīvs, vienmēr nevaļīgs, ekspansīvs, ātri eksplodējošs. Un tomēr bagāta mākslinieciska daba un īsts aistēts, kam dzīvē nav nekā augstāka un svētāka par pilnvērtīgu mākslu. Vajaga tikai dzirdēt, ar kādu iedzirkstījumu, nopietnību un domu apmirdzu viņš runā par mākslas uzdevumiem. Spriedumos, kas vienmēr tieši, neizvairīgi, nepiekāpīgi, sevišķi ja runā par vāju darbu, viņš nepazīst nekāda kompromisa. Allaž ir nesaudzīgs kā pret sevi, tā citiem. Bet ja priekšā stāv augstvērtīgs darbs, viņu allaž pārņem laimīgs mākslas prieks, jo Strunkes dabai ir sveša parastā mākslinieku greisirdība, kas bieži liedz būt

objektīvam citu darbu vērtējumos. Savu atzinību viņš nekad neliegs labam darbam un labam māksliniekam, vai nu tas personīgais draugs, vai nedraugs. Var nepatikt Niklāva Strunkes frivolie izbrukumi un izlaidīgā balamutība, bet kad runā par mākslu, valoda viņam kļūst dzirkstīga, savaldziņoši patiesīga, garīga un gribētos pat teikt — intuitīvi gudra. Stāstīdams viņš iekvēlojas liesmās, salīdzinājumus, sentences, secinājumus viegli sasaistot vienu ar otru nepārtrauktā loģiskā kāpinājumā. Tā vairāk ir fantazijā skatītu tēlu valoda nekā domu abstrakcija, kurā vairāk vienkāršu būtisku vārdu nekā komplicētu un pārgudrinātu fražu. Tā kā runā Niklāvs Strunke par mākslu svēto garu, mākslinieka uzdevumiem, glezniecības idejām vai stila smalkumiem, var runāt tikai cilvēks, kam vienmēr un visur ir savs īpats lietu skatījums, sava oriģināla doma, paša piedzīvojumu nobriedinātas atziņas. Tādās reizēs Strunke piemiedz savas drusku tuvredzīgās acis un klausītājam tā vien liekas, ka viņš runādams jau ieskatās pašā mākslas būtībā, iegrimst jaunrades noslēpumā. Vēl mazdrusciņ un tūliņ vārdos būs atvērts šis mūžam nekad neizteicamais noslēpums.

Strunke tiešam prot dziļi domāt par mākslu. Viņš reizē ir mākslas entuziasts ar naivu bērna uztvēri, un daudz pieredzējis sava darba meistars, kā arī vispusīgi skolots teorētiķis. Ar mākslas zinātnieka erudīciju viņš savos darbos viegli pārvar un droši atšķetinā daudzas sarežģītas formas problēmas. Ne par velti Strunke ir izlasījis tikdaudz grāmatu par mākslu un māksliniekiem, kā varbūt neviens cits latviešu gleznotājs, bet vēl vairāk pieredzējis ilgajā darbā, savos eksperimentējumos, nebeidzamos meklējumos. N. Strunke nav vieglas, ātri pārejošas jūsmas mākslinieks, bet gan saprātīgs, pacietīgs un disciplinēts spirituālists, kas darbā

meklē līdzsvarojumu starp dvēseles gaišredzi, gara atklāsmi un mākslas darba formas nobeigtību. Ja iesācis atrisināt kādu glezniecisku vai kompoziicionālu uzdevumu, nekad viegli nelaižas vaļā, lēti nepadodas, bet neapnicis urbjas un rokas līdz beidzot nodoms atrisināts.

Niklāvs Strunke laikam gan būs daudzpusīgākais latviešu gleznotājs, kas ar vienādām sekmēm un interesi strādājis visos tēlojamās mākslas no-starojumos. Tāda darba daudzveidība vienam un otram varētu kļūt nelabvēlīga, sadrumstalojot radišanas spējas daudzos virzienos. Ne tā Strun-kem. Viņam daudz ko teikt, aiz ko ir priecīgs, ka var strādāt daudzās teknikās. Darba daudzpusība viņam nav slogs, bet garīga atpūta.

Strunke vispirms ir grafiķis par excellence. Grafiķā jau viņš radījis pats savu stilu, kas tik savdabīgi izteiksmīgs, ka šim grafiķam vienreiz vien pavirši uzmetot acis, pat vienkāršs skatītājs nemaldīgi pateiks — tas ir Strunkes darināts. Smalkā un rūpīgi izkoptā teknikā viņš jau ir spējis izrotāt 700 latviešu grāmatu ārpuses, bet 25 grāmatās meklējami viņa gaumīgie, saturam cieši pieklāvīgie ilustrējumi. Istus ilustrāciju šedevrus mākslinieks visnotaļ sniedzis K. Skalbes pasaku grāmatās, Latvju tautas pasakās, „Tūkstots un viena nakts“, A. Grīna „Dvēseļu puteni“, Brāļu Grimu pasakās, Gētes „Hermani un Dorotējā“, Veseļa „Latvju teiksmās“ un t. t. Saistīt saista izvirzītie latviskie tēli Aspazijas, Annas Brigaderes, Plūdoņa un citu latviešu rakstnieku grāmatās; te pārpilnam reālā tiešuma un arī fantazijas dzidrā viegluma.

Viņa zīmētāja veiksmē tālāk izpaudusies daudz grāmatu zīmju, diplomu, adrešu un plakātu darinājumos. N. Strunke te ir strādājis gan ar tušu, zīmuli, gan vienā krāsā, gan daudzkrāsaini.

Kādi 50 zīmējumi ar latviskiem motīviem nodērējuši porcelāna apgleznošanai. Mākslinieka latvisko šķīvju kolekcijas, diplomātu piederumā, tagad apstaigā daudzas Eiropas pilsētas.

Sevišķi tuvu viņam jau no laika gala stāvējusi skatuves dekorācija kā dramatiskā uzveduma izdailinātāja. Šai novadā sasniegta respektējama gatavība un atrasta sava droša pieeja. Pirmās dekorācijas viņš gleznojis Nacionālam teātrim, vēlāk pāriedams Strādnieku teātri un Nacionālajā operā, kur kā skatuves gleznotājs teicis vārdu arī baleta un operetes uzvedumos. Nacionālam teātrim Strunke inscenējis 14 lugas, Nacionālajā operā 14 operām sniedzis lielāka apjoma skatuves gleznojumus, Strādnieku teātri bijuši 4 mākslinieciskie ietvari, bet neviena Dailles teātri, kas jau visu laiku pieturējies pie viena dekoratora sistēmas. Šiem uzvedumiem darināti arī simtiem krāšņu stila kostīmu.

Ja pirmie darbības gadi vairāk bija pievērsti dekorācijai, grafikai, zīmējumiem, krāsainiem akvareļiem, tad pēdējais laiks Strunki saista pie eļļas gleznas — ainavām, žanriem, grupu notēlojumiem. Sevišķi intensīvi viņš ar tiešo glezniecību nodarbojies pēdējās vasarās Latvijā un tagad emigrācijā Zviedrijā, savos jaunākos darbos ietverams gan ziemeļu dabu, bet visvairāk gan dzimtenes ainavas un žanrus. Tie galvenokārt ir intīmo atmiņu gleznojumi par nesen pieredzēto un traģiski pārdzīvoto. Savu tāli šķirto dzimteni gleznotājs skata tik konkrēti, ka viņam nav vajadzīgi nekādi skicējumi no dabas, lai skatītājam parādītu apjaužāmi skaidri dzimtenes postījumus, bēgļu gaitas, nelaimes kopā samestus cilvēkus, bīstamos jūras braucienus, kā arī Latvijas dabas daiļumu.

Visjaunākā laikā Strunke lielā spriegumā strādā portretā (prof. Fr. Baloža, K. Skalbes, V. Strēlertes,

Artura Bērziņa, A. Johansona u. c.), tajās ietverot cilvēka dvēseles vaibstus un mūžam mainīgos psihologiskos vibrējumus. Viņš ir nodomājis uzgleznot veselu virkni latviešu kultūras darbinieku portretu, un tā būs plašākā galerija, kas rādīs sava laikmeta cilvēku sejas.

Tāpat mākslinieks veiksmīgu roku pielietājis stikla glezniecībā, kas līdz šim Rīgā bijusi maz piekopta mākslas tehnika. Tādi viņa stikla gleznojumi skatami Virsnieku klubā, Preses pilī Siguldā un Rīgas 11. pamatskolā.

Te vēl jāpievieno, ka Strunkes uzmanību vienmēr saistījusi daiļamatniecība un tautas māksla, kas latviešu mājas dzīvē ieņem arvienu svarīgāku vietu. Lai celtu un sekmētu latvisko mājas kulturu, viņš rotājis keramiku, porcelāna vāzes, šķīvjus, sacerējis daudzus metus istabas lietām, izdailinādams tās arī ar zīmīgām krāsainām inkrustācijām.

Strunkes mākslinieka daudzpusībai vēl jāpie-skaita esejas, kritikas un teorētiskas apceres, kas iespiestas Latvijas un ārzemju izdevumos. Šie raksti sacerēti savu ieskatu noskaidrošanai, bet bieži tie kalpojuši arī latviešu mākslas propagandai ārzemēs, īpaši Itālijā, kur mākslas žurnālos „Noi“, „Il Socolo XX“ ievietots krietns skaits viņa apceru un teorētisku iztirzājumu.

Niklāvs Strunke ir apaugļojošu ideju savaldzi-nāts darba cilvēks un spēka dēls, kas savos šauros plecos iespējis nest daudzas smagas nastas. Daudzreiz tīri brīnums rodas, ka šajā mazajā un trauslajā ķermenī var piemānot tik lielas darba spējas un radītāja potenciālās rezerves. Tā vien liekas, ka viņš nepazīst ne piekusuma, ne sevis izsūkuma, ne apstājas vai atpūtas vajadzības. Strunkem reizā ir desmit darāmu darbu un viņš patiesi strādā vairāk rokām, nekā divām vien. Darba diena stingri iedalīta un izmantota. Varat

pie mākslinieka iet kurā dienas laikā gribēdami, viņš allaž iegrimis darbā, vai pārlicies pār galdu ko zīmē, vai, bereti galvā uzlicis, triepj uz audekla savas iemīļotās okera un zilganās krāsas. Ja tā viņš nestrādātu, nebūtu visas mākslinieka mājas pamales un sienmales piekrautas gleznām, skicēm, akvareļiem, grafikām, nemaz jau nerunājot par daudziem darbiem, kas novietoti 11 muzejos, vai ir mākslas cienītāju kolekcijas un draugu īpašums. Protams, tāpat nav pietrūcis darbu ko izstādīt 25 izstādēs, gan speciālās, gan vispārīgās, kurās ņēmis dalību un kas notikušas Latvijā un lielās Eiropas galvas pilsētās.

N. Strunkem nepiemīt garīgais laiskums, radīšanas nevarība un psiholoģiska ierūsēšana. Trenējas darbā, tāpat kā katru dienu trenējas sportists vai vijoļu mākslinieks, lai nepazaudētu formu. Strunke negaida ierodamies „dievišķo iedvesmi“, nevarīgi satraukts neskraidā apkārt, bet ņem droši oti rokā un darbs pats dod radīšanas ieliksi un uzmundriņošo pulsējumu. Māksla ir grūta, un to nespēj pacelt augstumos iejūsma vien, ja to ik uz soļa nepavada darba ikdiena, darba arodnieciska meistarība.

Strunkem, kā katram īstam meistaram, darbs nekad nav pabeigts. Vienmēr viņš atrod ko koriģēt, ko papildināt, neizslēdzot pat pilnīgu pārveidojumu.

„Man tur būs vēl ilgi jāstrādā“, — ir viņa parastais teiciens, kad aizrāda jau uz darba nobeigtību.

Gleznotājs par visu vairāk ienīst rotaļīgo paviršību, nepārdomātību, nepabeigtību. Tiešām viņš nekā nezīmē un neglezno pirms idejiskais saturs nav pilnīgi noskaidrots, vienalga vai tas vienkāršs grāmatu vāks, vai teiksmas būtībai raksturīga ilustrācija, vai dzimtenes gleznojums

plašā skatījumā. Meklējot savās gleznās ēnu un gaismu rotaļīgo spēli un monumentālītātes cildumu, viņš ar neatlaidīgo dimanta slīpētāja pacietību atkal un atkal atgriezās pie iesāktā darba. Meistarība to prasa. Ja jau viss jaunradē tik viegli padotos un iekristu pats no debesīm klēpī, neviens mākslinieks nepazītu ne radīšanas moku, ne radīšanas lielo prieku.

Niklāvs Strunke ir viens no nacionālākiem gleznotājiem kā savas mākslas latviskās būtības izteiksmē, tā sīzeta izvēlē, raksta piemērojumā un formālā apdarē. Tas, ko viņš glezno vai zīmē, nav latviskās dzīves tiešamība šīsdienas aspektā, bet gan poetizēta fantastiska izsapņošanās par latviešu senām dabesīm, pazemi, pasaku varoņiem un ideju cīnītājiem, dievteikām un mitoliģiskām personifikācijām. Ne senatnes etnografiska rekonstrukcija, — kaut gan mākslinieks daudz vērības piēgriezis senrakstiem, izrakumu priekšmetiem un rotājumiem, stipri visur pieturoties pie dokumentētām formām un ornamentikas, — bet gan individualizēts archaiskums ar senlatviešu gaišām reliģiskām izjūtām, naivās dzīves uztvēres salāsnojumumu un aizkrājušās pagāniskās enerģijas sastrāvotiem kāpinājumiem. Latviešu pasaku puķainās miniatūrās N. Strunke ir koncentrējis liela apjoma refleksijās, parādot latviskas dvēseles skanīgumu, latvieša atšķirīgo ētisko nostāju un psiholoģisko pārdzīvojumu smeldzīgumu. Viņa pasaku varoņiem piemīt savāds laipns garīgums un pievilcīga cilvēciska labvēlība; tiem nav nekā ļauna, nekā griezīga, gruzdoša vai postoša. Ar savu uzmanīgo lirisko naivumu mākslinieks jo dziļi iegremdējies tautas psihē un brīnumainās dvēseles dzīves norisēs. N. Strunkes subtilo izjūtu centrā vienmēr stāv latviskās senpasaulē teiksmainība, mistiskā apmirdza, dzīvotprieka kūšājums.

Mākslinieks emocionāli noskaidrojis arī mūsdienu Latvijas daiļuma dinamiku un to darījis jau reālākā tvērumā, ar zināmu romantisku izkrāsojumu. Šo citur neatrodamo skaistumu un sadzīves vidi viņš sastop gan Latgales mirdzošo ezeru un briestošo druvu tālajās panoramās, gan Vidzemes zaļajos pakalnos, ko ielenc smudras bērzu un egļu birztaļas, gan dabas skopā Kaugurciema vienmuļi ritošos zvejnieku dzīves apstākļos. Kas citam šķistosniecīgs vai vienaldzīgs, Strunkem dievudievs. Vienreizīgo viņš saskata vecajā noplukušajā Latgales žīdu miestīņā, radīšanas ierosināts pievēršas Krāslavas tīrgum un Daugavpils pussakritušām siktīrgotavām. Katreiz godbijīgi apstājas pie kokā grieztiem Kristus tēliem, un svētiem apūstūļiem kas vientuļi stāv Latgales un suitu zemes krustceļos un, lietū mirkdamī, visu vēju apšalkti, svētot sargā no nelaimēm savu dievticīgo tautu. Kalnu strēķos ietvertā un neskaitamu lielceļu šķērsotā gleznainā Piebalga, viņam tad kļūst Dieva dārzs — Latvijas Toskaņa, bet vecā Kuldīga atgādina Venēciju.

Jā, Niklāvs Strunke mīl savu zemi, savas tautas aizgājušos laikus, teikas un pasakas, laukus un pilsētas, ganu zēnus un varoņus, arājus un sējējus, jo tur pulsē dzīvības pilnos rītmos mūsu tautas gars un atspūļgojas tautas svētumi. Viņš ar īsta mākslinieka degsmi, iztēles karsmi un jauneklīgo iemīlēšanos ir cēlis lielā makslas godā latviešu senatni un mūsu nacionālās īpatības un garīgās vērtības; viņš parādījis arī Latvijas sāpju seju jauno laiku brāzmainās aukās.

II.

Niklāvs Strunke dzimis 1894. gada 6. oktobrī Polijā, Gostiņinas pilsētīnā, kas mierīgi novietojusies Čenstochovas tuvumā. Tēvs Janis Strunke — trešā pulka virsdienesta feldfēbelis, māte —

krīeviete Marija Safronova, jaunībā bijusi skolotāja. Tomēr istā Strunkes dzimtsvieta ir Valmiera un tās apkārtnē, kur Briedeniešos vairākos gadsimtos Strunkes paguvuši okupēt vai veselu puspagastu. Māksliniekam izdevies sameklēt ģimenes radu rakstos noteiktas ziņas, ka viņa senči tomēr nav vidzemnieki, bet isti zemgalieši. Septiņi brāļi Strunkes 17. gadsimta vidū ieceļojuši un uz dzīvi apmetušies Valmieras apriņķī. Stipri sazarotam Strunkes ģimenes ciltskokam pieder viens un otrs izcils latviešu sabiedriska darbinieks. Tā, piemēram, latviešu dedzīgs patriots un tautiskā laikmeta cīnītājs ir bijis mākslinieka tēva brālis — ģimnazijas skolotājs Strunke, kas savas skolotāja gaitās sācis ievērojamā Valmieras draudzes skolā, vēlāk pāriedams uz Pēterburgu. Viņa vietā tad stājies prof. Fr. Baloža tēvs, viens no pirmajiem latviešu senatnes pētniekiem, pamudinādams savu dēlu darīt to pašu. Šo skolotāju Strunki diezgan izteiksmīgi notēlojis Augusts Deglavs savā kultūrvēsturiskajā romānā „Rīga“, bet gleznotājs T. Udris abus kultūras darbiniekus portretējis.

Strunkes senči asimilējušies un saradojušies ar daudzām ievērojamām vidzemnieku latviešu ģimenēm, piemēram, ar Briežu ģimeni, kas izveidoja Valmieras draudzes skolu. Tēva māte ir Anna Vasara, cēlusies no skolotāju semināra direktora Jāņa Cimzes dzimtas. Niklāvs Strunke, lai gan jaunībā tiecās uz kosmopolitismu, vīra gados sāk nopietni izkopt dzimtas tradīcijas, atcerēdamies un godā turēdams savus senčus kur vien un kā vien varēdams. Kad savā laikā uz Latvijas brīvdabas muzeju pārvietoja veco Valmieras draudzes skolas ēku, viņš tās izdaiļošanai neliedza kādu visai vērtīgu tālāika karti, jō tur taču bija strādājis viņa krusttēvs. Kādreiz rados viņš bija sadzenājis kādu retu savu senču senlietu. Niklāvam vairs nav miera, kamēr

to iegūst uzglabāšanai savā īpašumā, jo tas taču nācis no sentēviem.

Niklāva bērņibai bija jāaizrit svešos ļaudīs un nelatviskā vidē. Viņš audzis starp kara vīriem. Tēvs drīz šķīries no mātes. Pie viņa palikuši abi bērni — vecākais dēls Jānis un jaunākais Niklāvs. Nodoties bērnu audzināšanai karavīram Strunkem, protams, nav vaļas, jo diena no rīta agruma līdz vēlam vakaram jāpavada kareivjus apmācot. Ziemu ar bērņiem dzīvo pilsētā, vasaru izbrauc nometnēs. Abi puikas vienmēr cītīgi seko tēvam, aug savvaļā sacensdams viens ar otru bērnu nerātņībās un pašu sagudrotās pārgalvībās. Gribēdams zēniem iepotēt kaut kādu disciplīnu, tēvs neatrod labākas izejas, kā abus dauzoņas nodot sava denčika latvieša Lapiņa stingrā uzraudzībā un audzināšanā.

Lapiņš nav bijis tukšs prātā, viņam netrūcis arī talanta, zemnieka apķēribas, bet audzinātājs gan nav nekāds stingrais bijis. Būdams lāga Vidzemes zēns ar skaidru sirdi, viņš iemīl abus latviešu „krievēnus“ kā savus jaunākos brāļus, viņu jautrās ēvergēlības nevis apslāpēdams, bet vēl pabalstīdams. Puikām tā vien vajaga. Mājā gājusi vaļā istā jezga, tā kā arī vecam Strunkem brižiem nevarībā nošļukušas rokas — ko ar tādiem lai izdara. Kad mazais Niklāvs sācis raudāt, Lapiņam nav bijis labāka apmierināšanas līdzekļa par paša pipīti, ko vienmēr veicīgi iebāzis zēnam mutē. Audžu tēvs bijis muzikāls, gluži brangi spēlējis vijoli, dziedājis jūsmīgi tautas dziesmas, pasakas izstāstīt vien nav varējis. Visi trīs dzīvojuši draudzīgi un mīlīgi, puikas liptin lipuši Lapiņam klāt un viņš tos nekad nav atstūmis. Niklāvs vēl šodien nav aizmirsis, ka Lapiņš viņam iemācījis pirmo latvisko dziesmu, kad tam bijuši tikko aizvadīti divi gadi, ko vienmēr atkārtojis svinīgos gadījumos:

„Niklāvs kāpa ozolā,
Bite dūra pakaļā.“

Niklāvs Strunke šim Lapiņam pateicību parādā vēl par kādu citu lietu. Vecāki gan izšķīrušies, bet māte nevar aizmirst sava miļā dēla Niklāva. Gan visādi izlūdzas, bet tēvs paliek ciets un puiku viņai neatdod. Kādā dienā, kad tēva nav mājā, pie dzīvokļa nometnē piebrauc lepns divjūgs. Māte tā sailgojusies pēc dēla, ka nodomājusi to slepeni nolaupīt un aizvest uz Varšavu. Niklāvs nedabūn pat lāgā iekliegties, kad jau atrodas ratos un straujie zirgi joņo uz priekšu, aiz sevis saceldami milzīgus putekļu mākoņus. Pārsteigts Lapiņš noplāta tikai muti, bet drīz arī atjēdzās, ka labi nu vairs nav. Tēvam tiek drīz padota ziņa, abi lec mugurā ugunīgākiem pulka zirgiem un nu drāž ko māc. Gūsteknis beidzot panākts, atpestīts un pārvests mājās. Lapiņam svēti jānosolās, ka mājās nelaidīs pār sliegsni nevienu svešu sievieti, bet Niklāvs un brālis Jānis nestaigā turpmāk pa kapsētu un laukiem. „Ja mani toreiz būtu izdevies aizvest, laikam tad krieviņš vien būtu iznācis,“ mākslinieks dziļdomīgi noprāto.

Kad Niklāvam jau 8 gadi un tuvojas skolas laiks, Jānis Strunke dēlu sūta atpakaļ uz dzimteni, uz Valmieru, jo negrib, ka tas mācītos svešās skolās un ieaugtu svešā garā. Valmierā dzīvoja tēva māsa Karlīne, zverināta vecmeita, stingra valodā, noteikta rīcībās, prasīga izdarībās. Par viņas izcilām audzināšanas spējām brālim tālumā bija nesatricināta pārlicība. Pie tam māsa jaunībā bija dzīvojusi aristokratu namos, zināja, kas ir smalka uzvešanās. Pēdējās nu pavisam trūka savvaļā augušam karavīra dēlam. Un 1903. g. ziemā, kad tā jau gāja uz pavasara pusi, Niklāvs uzsāk savu pirmo garo ceļojumu uz Vidzemi, lai tur izmācītos latviešu valodu, piesavinātos labas

pilsoņu manieres, un apmeklētu ģimnaziju. Tomēr tik gludi tā lieta nerit, kā tēvs bija iedomājies. Niklāvam jau izaugusi pašam sava galva. Viņš ir īsts nemiernieks. Visās lietās un vietās sparīgi pretojas krustmātes dresūrai. Tā viņu grib audzināt dievbijīgā garā, sūta svētdienās baznīcā, bet puika kādreiz aiziet savus ceļus. Kad krustmāte viņu par to grib krietni sapluinīt, Niklāvs certas pretī, sparodamies, ka viņš piederot pie ķeizera ticības, neesot nekāds luterānis, uz to baznīcu neiešot. Pieminot ķeizaru un pareizticību, krustmāte paliek klusāka: ko var zināt, kas puikam ienāk prātā. Niklāvs tā vienā vietā jau ir ieguvis uzvaru. Abi paliek naidīgā stāvoklī, jo iespītējas arī tēva māsa, kura citās lietās nav tik lēti iebaidāma un tās raksturs salaužāms. Kad vienreiz gadā Ziemassvētkos no poļiem atbrauc tēvs, tam vienmēr jānotur lielā tiesas diena, piespriežot sodus, bet Niklāvam jāsamaksā gadskārtējā grēku bilance. Un ko nopelnījis, to arī saņem bez atlaides.

Brālīs Jānis mācas uzcītīgi, ir pirmais skolēns klasē. Ne tā veicas Niklāvam, kas lāga nevar pastāvēt nevienā pašā skolā. Pirmdienā iestājas, sestdienā jau no skolas laukā. Te viņš izmēģinājas māsu Petersonu, te Pakalnieša, te kroņa pilsētas skolā, bet nekur neatrod savu vietu, kur mācības tam ar krūzīti lietu galvā. Vienmēr nelaimīgs uz jaunu skolu iedams, bet laimīgs, kad no šīs skolas ticis projam. Protams, skolotāji arī neraud, kad šķirties iznācis tik drīzi.

Ilgāka uzskavēšanās Niklāvam iznāk tikai Liepiņa progimnazijā, kur priekšā atrod vēlāk pazīstamos „Valmieras puikas“ — jau mirušo rakstnieku Pāvilu Rozīti, dzejnieku Jāni Kārkliņu, Linardu Laicenu, zurnālistu Kaktiņu, inž E. Lauci un citus. Tie visi ir revolucionāri noskaņoti latviešu lauku puikas, kas

bez politikas turklāt interesējas arī par latviešu literātūru un mākslu. L. Laicens jau Liepiņa skolā Niklāvu iemāca īsti cienīt krietnu grāmatu. Strunkem laba grāmata visu mūžu tad arī stāvējusi pirmā vietā tūlīņ pēc gleznas. Valmieriešu ierosināts un, Pēterpilī aizbraucis, viņš raksta dzejas, saraksta pat garāku lugu, kas gan nav izrādīta. Dzejošanas kāri mākslinieks nav atstājis vēl tagad. Liriskos apceres brīžos viņš droši ķeras pie spalvas. Daudzreiz Niklāvam iznāk gluži jauks dzejas darbs vai arī dziļi pārdomāta eseja par mākslu. Gleznotāja jaunākie dzejojumi ir par Stockholmas skaistumu un kārīgo mūku. Man domāt, ka zem tiem varētu droši stāvēt jau atzīta dzejnieka vārds.

Pie Liepiņa Niklāvam labāk veicas arī mācības. Matadors gan viņš ir tikai krievu valodā, ko pamatīgi iemācījies bērnbībā. Par to lauku zēni, kam ar valodām iet pagrūtāk, Niklāvu apskauž. Klases biedri viņu citādi nesauc kā — „tas dūšīgais krieviņš“.

Bet aktīvais dēku gars viņā nav zudis. Kad jāizdara kāds zēnu stīķis, Strunke vienmēr pirmais. Nezin kā skolotājs Jānis Greste klasē bija nejauši ieminējies, ka eksperimentam gluži labi noderētu kāds kaķis. Otrā rītā Niklāvs ierodas skolā ar lielu, labi barotu runci padusē, ko tas pa ceļam kaut kur pakampis pilsētiņā. Šis sports zēnam tā iepatikas, ka nu Grestem vairs nav miera un gala: nākamā rītā atkal smalks runcis ir klāt. Pilsētā par kaķu pazušanu jau izceļas dzīvas valodas. Tas Niklāvā tikai paceļ mednieka garu. Viņš būtu aplasījis visus Valmieras vecmeitu kaķus, ja Grestes Jānis būtu tikai pielāvis un ņēmis tos pretī.

Klāt ir 1905.gada rudenis. Tolaiku Cēsu un Valmieras dižvaronis ir dzejnieks Apsesdēls. Viņš runā gan Cēsīs, gan Valmierā tirgus laukumā uz

mucas pakāpies, bet skolu puikas tam aplipuši apkārt kā biezs mūris. Viņi arī grib palīdzēt taisīt „revolūciju“. Starp klausītājiem visdedzīgākais pastāvošās kārtības gāzējs ir vienpadsmit gadus vecais ķeizarticīgais zaldāta dēls Niklāvs Strunke.

„Ko mani tā skaties, kā Krancis uz desu! Ja esi revolucionārs, stājies vidū!“ Viņam uzsauc Apsesdēls, toreiz Augusts Apsītis.

Niklāvam nav vairāk nekas jāteic. Tas kļūst Apsesdēla dedzīgākais sekotājs. Nospriež, ka jāslēdz visas skolas. Nākamā rītā, kad Liepiņa skolā sanāk skolēni un klasēs iedezina petrolejas lampas un gaitenī apjukumā spaidas skolēni, te vienā, te otrā vietā steidzīgi pavīd kāda zēna baltā sprogainā galviņa. Tas ir Niklāvs, kas steidzas izpildīt savu pirmo revolucionāro uzdevumu. Viņš norimstas tikai tad, kad visās klasēs vairs nespīd ugunis. Sadusmots rājas direktors Liepiņš, lūko pat noķert vainīgo, bet tas jau sen ir gabalā. Skolēni urjavodami atstāj skolu, streiks ir sācies. Pret kaut ko taču bija jāprotestē. Un tā nav krievu valdība, ne cara režīms, Liepiņa skola, ne skolotāji. Skolēnu sapulce Valmieras latviešu biedrības zālē pieņem stringru rezolūciju un tā vērsta pret pašu vecākiem. Šai „svarīgajā akcijā“ Niklāvam piederējusi viena no galvenām lomām.

Zēna ekstremitāte parādās ne šai lietā vien. Viņš ir salasījies stāstu par Robinsonu Krūziņu. Kāpēc gan nevarētu būt arī latviešiem tāds Krūziņš, kas cienīgi nestu Niklāva Jāņa dēla Strunkes vārdu? Kādu rītu Niklāvs neiet vis uz skolu, bet veikli pasviežas sānis no parastā ceļa, steidzīgi nogriezdamies uz meža pusi Zaķu salā. Dzīvos nu mežā, gulēs zem zaļas egles. Tēva māsaī Karlīnei par lielu uztraukumu Niklāvs trīs dienas un naktis iztur un neierodas mājās, klīsdams pie Ažu kalnu, Zaķu salu, Tūtera ozoliem. Krustmāte audzēkni meklē malu

malās, ņemot pat palīgā Valmieras policiju. Pilsētā jau paklist valodas, ka Jāņa Strunkes puika ir ņēmis galu. Bet Niklāvs nav vis gājis slicināties Gaujā. Kādā lietainā agrā ritā, kad ielas vēl ļaužu tukšas, pazudušais „dabas cilvēks un džungļu ceļotājs“ pēkšņi pārrodas mājā, nosalis, izsalcis, saslapis un galīgi nobružāts. Tēva māsa Karlīne nu met zibeņus pār grēcinieka galvu, pārmācot pazudušo dvēseli, kas neglābjami nu aiziet bojā. Niklāvam nav neviena paša argumenta sevis aizstāvībai. Viņam paliek bezgala sērīga sirds un vainas apziņa. Jālabojas vien būs, lai kļūtu atkal godīgs cilvēks.

Ja nu nekas nav iznācis no vientuļās dzīvošanas zem kruma mežā, tad pasaules slavu var iegūt arī citā ceļā. Valmierā dzīvo mākslinieks T. Udris, kas Niklāva skolotājs. Vai gleznotājam daudz kā vajaga, — pietiek ar oti, audeklu un krāsām. Ietaupījis drusku naudas, Zāģera veikalā ieperkas krāsu pulveri, puspudeles pernicas, pie Tena Ulmaņa iegādājas garu oti un tad svinīgā un pašapzinīgā gājienā dodas tieši uz Aža kalnu.

„Kurp tu tā?“ iejautājas uz ielas sastaptie skolas biedri.

„Prasa kā mulķi — vai neredzi, ka uz etīdēm.“

Visu dienu Niklāvs cīnas Ažu kalnā. Divi gleznojumi ir gatavi. Mājās pārnācis tos lepni izklāj istabā susināšanai. Pats ir bezgala apmierināts. Bet yecai Karlīnei pret krustdēla mākslu nav nekādas cieņas.

„Kas tā par negantu smaku istabā!“ viņa izsauca un Niklāva abi darbi acumirkli pazūd plītē. Pirmā brīdī jaunais mākslinieks bezgala noskaišas, jūtas nāvīgi aizvainots, bet tad nāk pie atziņas — māksla nav vis joku lieta, tas ir smags, grūti ceļams akmens. Dažam tas nemaz nav kustināms. Tā ir pirmā apņēmība, ka jākjūst tomēr reiz par īstu

mākslinieku un arī pirmā un pēdējā reize, kad Niklāvs Strunke tik vieglprātīgi ir domājis par mākslu.

III.

Valmieras idillei tomēr drīz pienāk beigas. Mākslinieka tēvu 1904. gadā iesauc krievu un japāņu karā. Viņš aizbrauca uz tāļajiem austrumiem, kur piedalās daudzās kaujās, parādīdams izcilu varonību, par ko saņem paaugstinājumu virsnieka pakāpē un daudzas goda zīmes, arī. Sv. Jura ordeni. Kaņam beidzoties, Jānis Strunke vairs neatgriežas agrākā pulkā polu mazpilsētīnā, bet tiek pārcelts uz Pēterpili ķeizara miesas sargu „Zelta rotā“. Viņš nu ir pils galma virsnieks, dzīvo ērtos apstākļos, saņem paaugstinātu virsnieka atalgojumu. Tagad tam iespējams pie sevis uz galvaspilsētu pārvest abus dēlus, lai tie mācītos labi iekārtotās galvas pilsētas skolās. Vecākais dēls Jānis parāda teicamas valodnieka spējas un viņš beidz klasi pēc klases ar izcilām sekmēm. 1914. gadā jau ir štaba virsnieks, bet kara laikā pazūd bez vēsts. Tēvs grib, lai Niklāvs beigtu ģimnaziju, studētu, vai izvēlētos kara vīra karjeru. Vecais Strunke, nobeidzis Bērzaines ģimnaziju pie Cēsīm, savā laikā pats bija domājis studēt augstskolā. Ja nu tēvam no studēšanas vajadzēja atteikties, tad vismaz kādam no viņa dēliem jāiegust akadēmiskā izglītība. To prasīja viņa virsnieka lepnums. Pie Jāņa tēva cerības sāka jau piepildīties, bet ar Niklāvu vairs negāja gludi, tas bija pa varīm ieņēmis prātā, ka grib kļūt gleznotājs un nekas cits. Tad nu sīvi ciniņi notiek tēva un dēla starpā. Abi stūrgalvīgi iecertas un neatkāpīgi turas pie saviem ieskatiem. Beidzot tomēr iestājas pamiers. Virsnieks Strunke, dabūjis zināt, ka arī mākslas skolas audzēkņi var nēsāt smalku spīdošu mundieri un viņš, kā visi Krievijas armijas virsnieki, kas par visu augstāk stādīja mudieru, vairs nepretojas Niklāva nodomiem.

Cik necik apmācījies pēc programmas, Niklāvs Strunke tura iestājas eksāmenu Štiglica mākslas skolā. Jaunam aspirantam gan veikla roka zīmējumos no dabas, ko mākslinieks T. Ūdris Valmierā saviem skolēniem krietni ierādījis. Turpretim ornamentā, kur eksaminātors bija skulptors Meijers, Niklāvs nespēj uzrādīt pat apmierinošas sekmes. Un sekas — mākslas skolas durvis viņam to rudeni aizslēdzas cieti. No tāda kļūmīga stāvokļa viņu izpestī vēlākais darba kollega Aplociņš. Kādēļ pēc vienas neveiksmes tūlī mest bisi krūmos? Keizarskā mākslas veicināšanas biedrības skolā var mācīties tikpat labi kā Štiglicā. Arī šīs skolas audzēkņiem tiesība nēsāt studentu formas svārkus, kas galvenokārt nepieciešama lieta bija vecajam Strunkem, bet par skolotājiem arī te ir slaveni krievu mākslinieki, kas atkal no svara Niklāvam. Tad nu Keizarskā mākslas veicināšanas skolā 1909. g. iesākas Niklāva Stunke mākslas studijas, kas sastrāvodomās ar katru gadu iet plašumā un dziļumā un nav izbeigušās vēl tagad, kad Strunke jau ir visu atzīts mākslas meistars.

Jau pašā sākumā viņš darbam iededzina visu savu sirdi un cenšas iedziļināties visās tēlotājas mākslas disciplīnās. Panākumi neizpaliek. Brīvā zīmējumā parāda jau tādu veiksmi, ka pēc trijām nedēļām no pirmās klases pāriet otrā. Kompozīciju cītīgi studē pie Rēriča, grafiku pie Biljibina, stila kompozīciju pie Cuko, protreju pie Naumova. Viņš ar nodomu ilgi nekavējas jaunākās klasēs, ātri pamet priekšmetus, kas nav pa prātam vai viņa attīstībai maz ko dod. Kamēr citi vēl strādā pie vienkāršiem rasējumiem, Strunkis jau darina plašus dekoratīvus metus „Olga nodedzina Kostromu“, „Bēgšana uz Ēģipti“, kas parasti bija ceturtās klases audzēkņu mākslinieciskais uzdevums. Par savu

mākslas veikumu viņš vienmēr saņem profesora uzslavu un pamudinājumus.

Strunkes daudzveidīgai mākslinieciskai darbībai un dažādu tehniku labākai izpratnei pamati tātad likti jau jaunībā. Skolā mācīdamies, viņš cenšas aptvert jo plašu mākslas loku, iedziļināties daudzās tehniskās disciplīnās. Viņš ar sirsniņu sajūsmu strādā kokgriezumu darbnīcās, labprāt lipina skulptūras un vingrinās keramikas nodalēs. Viss viņu interesē un aizrauj ar savu jaunumu. Par specializēšanos vienā novadā tas domā vismazāk. Vēlāk, kad mācās jau Mākslas akadēmijā, apmeklē arī grāfa Zubova mākslas vēstures institūtu, kur studē krievu un vispārīgo mākslas vēsturi. Un arī jau agri viņš piegriežās modernam mākslas virzienam — kubismam, no kura savos reālā konstruktīvisma meklējumos gan ir attālinājies, bet to atmetis nav nekad. Kubistiskā virzienā viņu stiprinājis un balstījis gleznotājs Mich. Bernšteins.

Piecpadsmit gadu vecais mākslas audzēknis grib nevien mācīties, bet sākt arī pelnīties, lai nevajadzētu būt atkarīgam no tēva. Viņam jau laba pazišanās ar Pēterpils trešās ģimnazijas zīmēšanas skolotāju poli Ģ., kas izdod skolēnu žurnālu „Skolēns“, maksājot par katru zīmējumu rubli honorāra. Uzaicinājumu līdzstrādāt saņem arī Niklāvs. Tur iespiesti viņa pirmie darbi. Ar laiku jau žurnālā iestrādāti kādi desmit rubļi. Redaktors gaida, kad čaklais līdzstrādnieks nāks pēc naudas, bet Strunke nerādas, jo nevar pārvarēt savu iedzimto kautrīgumu, — kā par savu darbu var ņemt naudu. To pamanījis, izdevējs nopērk pie Daciāro isti lepnu etiķu kasti un pasniedz viņam atzinībai. Sajūsmā tūlīn izbrauc uz Pēterpils apkārtni gleznot. Pēc beigtā darba Niklāvam nezin kā uznāk nepārvarama vēlēšanās ar kasti pavizināties no kalna. Kastei nu jābūt ragaviņam. Kājas gaisā sacēlis un pilnā balsī

kliegdam, Niklāvs laiž no kalna lejā. Dāvātā kaste tomēr neiztur, tā pajūk uz visām pusēm. Prieki vējā. Vēlāk gan kasti šā un tā salāpa un tā vēl gadu desmitiem pildījusi savu uzdevumu.

Ceļš paveras arī uz citiem izdevumiem. Tēvocis Vaņa izdod populāro tautas avizīti „Kapeika“, kurā sāk līdzstrādāt arī Strunke. Otrs tēvocis Kostja prot sacerēt skanīgas un diezgan asprātīgas reklamu dzejas un tās sāk ilustrēt Niklāvs. Ar šīm dzejām un zīmējumiem bija pilnas visas tālaika krievu avīzes, protams, ievietotas gan tikai sludinājumu daļā. Veci pīpmaņi vēl atcerēsies daudz reklamēto papīrosu šķirni „Desert“, kam „vāka zīmējumu“ ir devis mūsu mākslinieks.

N. Strunke tik impulsīvs un sabiedriskās darbības kārs, ka tam jāmeklē saskarsme arī ar citām mākslām. Vienaldzīgs viņš nav pret krievu teātri, kurā toreiz sāka skaļi skanēt modernistu balsis. Uzmanības centrā novatori Meierholds un Jevreinovs. Pēdējais bija sastādījis jauno aktieru trupu un kaut kur Pēterpils pievārtē — Sālspilsētiņā — rikoja spāņu klasiķa Lope de Vegas „Fuento Ovehuna“ izrādes. Strunke gan neiekļuva trupas pirmajos aktieros, bet sava vieta viņam tur bija. Pirmā lielākā izpelna — 35 rubli nākusi tieši no šī teātra. Darbi mākslas skolā prasa arvien vairāk laika, teātris ir jāatstāj galīgi, lai tajā atgrieztos tikai 1919. gadā un vairs gan ne kā aktieris, bet kā skatuves gleznotājs.

Tai pašā laikā Pēterpili riko prof. Jāzeps Vītola 25 gadu muzikālās darbības jubileju. Jubilāram ir savs latviešu dziedātāju koris. Arī uz šo kori Niklāvs metis acis. Svinīgais koncerts tiek rīkots Konservatorijas zālē un kora dziedātāju vidū ir arī Strunke, kurš šos laikus atcerēdamies paaugstinātā balsī cēli nosaka:

„Es toreiz lieliski dziedāju basu.“

Lai iedziļinātos pilnīgāk Rēriča mistikā un archaismā un Biļibina skaidrajā pareizticīgo svētbildiskumā, N. Strunke cauras dienas nosēd Pēterpils publiskās bibliotēkas plašajā zālē, urbdamies krievu senrakstos, vecā folklorā un ilustratīvos izdevumos. Sevišķi viņu savaldzina Afanasjeva pētījumi „Poetičeskoje vozzeņije slavjana na prirodu“. Tur starp citu Strunke smēlas arī pirmās zināšanas par senlatviešu poēziju, teikām un pasakām. Arī par apģērbiem un ornamentiskiem rakstiem, kuru izpētīšana un jaunradišana tīri individuālā skatījumā kļuva vēlāk par Niklāva Strunkes mūža darba galveno satvaru. Turpat bibliotēkā modusies mākslinieka lielā interese par antiskumu un pirmatnējo primitīvismu, savu dzīvo iedvesmojumu saņemot no Leo Baksta „Dafnis un Chloja“ ilustrācijām. No šīs grāmatas sākas viņa primitīvisma, kubisma, fantastiskās nacionālās ornamentikas un reāliski mākslinieciskais sintetiskais sakaldinājums.

IV.

Ap 1911. gadu Rīgas ielās parādījās jauna figura, kas uzreiz pievērsa sev pilsoņu izbrīnas pilnu uzmanību. Tas nebija parastais Rīgas cilvēks. Vispirms to rādīja jau oriģinālais apģērbs un demonstratīvā nostāja. Ķērpulaini kupli brūni mati, kas nesavaldīti pajukuši uz visām pusēm, melni samta svārkī, tādās pat īsas samta biksas, plata balta apkakle, kājās melnas zīda zeķes, pie krūtīm sidraba sakta ar 3 zvaigznēm. Rokā liela boze, plecos melns, vēja šūpots apmetnis kā Hamletam. Pamaza auguma elastīgais jauneklis, kas vai aiz jaunības oriģinālītātes bramanības, vai arī lai pastieptos kādus centimetrus augumā, nēsāja smailas dāmu karpītes ar bezgala augstiem papēžiem. Ja, tāds cilvēks Rīgā vēl nebija redzēts.

Kas viņš tāds? No kurienes nācis šurpu?

Tādam jautājumam varēja tad atbildēt tikai viņš pats. Niklāvs Strunke, kas bija latviešu jaun-sācējs mākslinieks, kam aiz muguras jau bija daudzās Valmierā, Pēterpilī, Maskavā valā pa-laistas brāzmainas dēkas. Niklāvu gan labi pazina mazais Valmieras skolēnu pulciņš, bet Rīgai tie vēl tolaik nebija daudz vairāk pazīstami par šo svešo savādnieku.

Jaunības trauksmju dzīts un dziļākas intereses vadīts, N. Strunke bija ieradies Rīgā, lai pētītu latvisko stilu un kādu laiciņu mācītos pie Jūlija Madernieka. Tādam darbam Niklāvu bija sasku-binājis gleznotājs Atis Maizītis, kas Sauliša zalonā Tērbatas ielā bija jau paguvis reprezentēties ar savu gleznu izstādi un tātad jau atzīts mākslinieks.

Rīgā Strunke bij bijis tikai vienu vienīgu reizi, kad puikas gados brauca no Polijas uz Valmieru. Pilsēta tam bija pilnīgi sveša. Ne viņš zināja, kur dzīvo Madernieks, ne arī bija padomājis, kā varēs Rīgā iekārtoties. Maizītis gan Maskavā bija visādi drošinājis, šaubas izgaisinādams: „Kas tur ko ilgi domāt. Uzprasi tik katram pretim nācējam uz ielas un tas tūliņ parādīs, kur dzīvo Madernieks. Tad tu arī zināsi, kas tev jādara.“

Strunke no Maskavas atbrauca rožainu cerību spārnots. Trofeju komisijā, kurā viņš strādāja kopā ar Maizīti, bija uzkrāts 600 Rb]. Naudai vajadzēja būt jau Rīgā pastā priekšā. Bet jau uz pirmā soļa vilšanās. Maizītim kopēji pelnītā nauda viegli bija izslīdējusi no rokām. Niklāvam nekas nebija vairs atlicis pāri.

Ko nu darīt svešā pilsētā? Kāds cilvēks parāda ceļu uz Rīgas Latviešu biedrību, ku dabūn zināt Madernieka adresi. Jauno mākslinieku draugs atbraucēju saņem ļoti laipni, uzmanīgi apskata līdz atnestos akvareļus un pateic, lai nu dūšīgi

sāk strādāt. Bet no kā dzīvos — tas bija jāzin Niklāvam pašam.

Jau otrā dienā Strunke uzmeklē „uteni“, kur ar žēlu prātu šķiras no saviem Pēterburgas mākslas veicināšanas skolas goda svārkjiem un zilām diagonāla biksām. Šī piespiestā operācija ienes taisni tikdaudz, ka var samaksāt pusmēnesi dzīvokļa saimniecei.

Jau nākamā dienā atbraucējs sēd pie M. Siliņa muzejā, neapnicis zīmēdams latviskus ornamentus. Divas nedēļas aizskrien ātri, bet stāvoklis paliek tik grūts, ka Ģertrudes ielā jāuzmeklē Zilais krusts un jāķer Junga izmestais „Glābšanas riņķis“. Pazudušo cilveku glābējam Jungam iepatīkas Niklāvs ar savu dzīvo dabu. Viņš dod istabiņu, gādā iztiku, ļauj arī zīmēt savā žurnālā. Bet par to Strunkem kārtīgi jāiet pātaros, jāstāv rītos rindā pēc kafijas, kas šķietas pavisam nepiederīga lieta brīvam māksliniekam. Drīz arī Jungam nāk ausīs, ka Niklāvs, kad pagadas brīva kapeika pie rokas, mīl iegriesties krodziņā. Jungam vairs nepatīk ar Birtsleja stilā zīmētie Niklāva zīmējumi; „pārtaisīšanai“ arī nav nekādu sekmju — un vienā dienā jaunais mākslinieks ir uz ielas brīvs Dieva putns. No tālienes viņam skan vēl ausīs Junga dievbijīgā balss: „Jūs vajaga glābt, jūs esiet jāpārtaisa, citādi aiziesit bojā!“

Sākas visgrūtākais cēliens mākslinieka mūžā. Ar tēvu, no kura varētu gaidīt pabalstu, saites pārtrūkušas. Ir tēvs, ir dēls nostājušies pretējās kaujas pozīcijās, nekāds izlīgums nav gaidāms. Tomēr visām smagajām dzīves likstām jauneklis prot turēties pretī, viņš kā jauns kaķēns vienmēr krīt uz kājām, lai cik augstu nediena to būtu pacēlusi. Nākamās dienās viņam jāmaina amats — latviskā ornamenta tīkotājs un akvareļa veidotājs

ķeras pie daiļkrāsotāja otas. Krāsotāju meistars Kalbiņš Rēveles ielā viņu ieņem savu strādnieku pulkā bez kādas pārbaudes, noticēdams Niklāva skaļajai mutei, — kas gan tad tas būtu par gleznotāju, kas neprastu izkrāsot vienkāršai istabai sienas. Patiesībā šis darbs viņam pilnīgi svešs, jo nekad vēl nav krāsotāja oti cilājis savās rokās. Kad nākamā rītā ierodas darbā kādā jaunbūvē pie jaunas Gertrudes baznīcas, kur tam jāpalīdz izkrāsot vestibils, Niklāvs visu dienu vairāk novēro citus nekā pats strādā. Pēc dažām aizvadītām darba dienām amats jau stingri sēd rokā, bet pēc kādas nedēļas meistars to paaugstina par vecāko zelli. Niklāvs gudri dod citiem norādījumus, draudzīgi uzsaucot: „Puikas, bet nu vicojat!“ bet pats uzkāpj uz jumta un stundām ilgi svelnējas karstā vasaras saulē.

Amats ir labs, peļņa vēl labāka, tas apmierinātu vienu un otru, bet Niklāvs neaizmirst arī savu tiešo uzdevumu — glezniecību. Atta Ķēniņa mājā pašos bēninos noirē pat veselu jumta stūri, kur atver studiju. Viss jau būtu gājis jauki, ja rastos tikai vajadzīgie līdzekļi. Māldera darbs ātri izbeidzas. Darbnīcai jāizput, jo nevar samaksāt īri. Gan šad un tad vēl pats vakaros uzlien augšā nakti pārgulēt, bet to var darīt tikai slepeni, nevienam neredzot, jo Ķēniņa sētnieks ir varen acīgs, kaut gan Niklāvs grib but vēl acīgāks. Kad durvis saslēgtas, uzmanība neko nelīdz, jāiet viena māja tālāk, kaut kur taču nakts jāpārlaiž. Siltākā laikā nākamais mākslinieks gluži labi izguļas Bastejkalnā uz sola, bet Domā iet apsildīties, kad ārā kniebīgi auksts. Ja citur patvertni nav atradis, dažreiz uzlien jaunbūvē pie paša skursteņa; rītā pamostoties ir pilnīgi apsnidzis ar sniegu un, kā saka, sasalis kramā. Tāda ir dzīve, kas ņemusi savos smagos skāvienos!

Ģrutos apstākļus ignorēdams un cerību nezau-
dēdams, Strunke neatlaidīgi sper soli pēc soļa savā
mākslinieciskajā izveidībā. Ar saviem jaunākiem
darbiem kādreiz viņš icdūšojas aiziet pie dižmeistara
Jāņa Rozentāla, kas jauno mākslinieku uzslavē,
pamudinādams strādāt tālāk. Atvadoties Rozentāls
uzraksta pat ieteikšanas vēstuli Glaubera soda
firmas īpašniekam. No tā jaunais gleznotājs Rīgā
saņem pirmo mākslas pāsūtījumu par 25 zelta
rubļiem. Turpretīm labi ievadītās sarunas ar
grāmatnieku Jāni Rapu izjūk. Strunke bija illu-
strējis kādu latviešu pasaku krājumu. Rozentāls
par ilustrācijām bija nodevis labu labo atsauksmi.
Tomēr zemgalnieciski apdomīgais un veikala lietās
pārāk uzmanīgais, citādi gan jauniem kultūras
darbiniekiem labvēlīgi izpalīdzīgais Jānis Rapa
paliek nepieietams: „Jā, jūs vēl esiet pārāk jauns,
nogaidiet kādu laiku.“

Jaunā grāmatu ilustratora dedzība pagaist.
Lielā grāmatu apgādā strādādams viņš varētu cerēt
uz publikas ievēribu, varētu savas spējas izkopt.
Būtu arī drošāks materiālais pabalsts. Tai vietā
viņam nu jāuzmeklē mazie latviešu grāmatizdevēji
un savas spējas jāpielietā lubu literatūras illustrē-
jumos.

Gadsimta sākumā Rīgā tāds pazīstams lētās
literatūras apgādātājs bija Augusts Lācis Avotu
ielā. Viņam par literāriem līdzstrādniekiem bija
Paegļu Mārtiņš, E. Rudzītis, nopietnākiem uzde-
vumiem kādreiz arī dzejnieks Kārlis Štrāls. Vākus
zīmēja K. Ceplītis, Aleksandrs Štrāls u. c. Augusts
Lācis tad nu arī mīlīgāk par J. Rapu pieņēma
Niklāvu Strunki, kas neuzstādīja nekādas augstas
prasības. Laikam gan tikai retam latviešu mākslas
pazīnējam zināms, ka daudziem Agusta Lāča bur-
laku romāniem vākus zīmējis un pielikuma illu-
strācijas darinājis Strunke. Tādas grāmatas,

piemēram ir „Turku zultāns un 300 sievu harema noslēpums“, „Spānijas kalnu roze“, „Gudrais Ansis un velns“ u. t. t. Rudzītis ar Paegli gādāja literārus tulkojumus vai pārstrādājumus, Strunke pagatavoja ilustrācijas, bet Augusts Lācis katru nedēļu iespieda vismaz vienu loksni. Veikals plauka, jo vienkāršā publika uz briesmu romāniem krita kā muša uz medu. Niklāvam Strunkem tagad vismaz bija garantēts nedēļas ieņēmums trīs zelta rubļu apmērā, ieskaitot vēl dažas piedevas graudā. Ja nu to vēl iespēja palielināt — un tas nemaz nenācās grūti — ar zīmējumu honorāriem Kukura joku žurnālā „Gailis“, šo to iespējot Jessena „Jaunības Tekās“ vai fotografa Skariņa izdevumā, tad jau varēja runāt par zināmu „materiālu nodrošinājumu“.

Latviskā stīla meklējumi nepārtraukti turpinājas. Strunkes mīļākā lektīra kļūst latviešu tautas dziesmas un pasakas. Tāpat kā J. Rainis, viņš folklorā meklē istāka latviskā gara atklāsmi. Jūlija Madernieks studijā, kurā bez viņa mācās vēl Romans Suta, Uģis Skulme, Lūdofs Liberts, N. Strunki redz jau mazāk. Pirmā sajūsma pārgājusi un skolēnam ar skolotāju jau radušās zināmas uzskatu diferences. Tai vietā, lai neapnicīgi strādātu darbnīcā, Niklāvs arvienu biežāk uzmeklē dzīvo dabu, pazūd Rīgas apkārtnes priedēs un mežos, kur visu zīmē tiešā skatījumā. Tā rodas sava pieeja mākslinieciskai vielai, īpatas izteiksmes vingrums, glezniecības spēju rūdijs.

1914. gadā Niklāvs Strunke pirmo reizi izstāda savus darbus latviešu gleznotāju izstādē, savu autopotretu un zīmējumus pasakām, un ar to viņš kā mākslinieks akreditējās plašākas latviešu sabiedrības priekšā. Jaunā mākslinieka vārdu neaizmirst pieminēt prese, un tas vairs nav svešs tiem, kas interesējās par jauno mākslu.

V.

Pirmam pasaules karam izceļoties, Niklāvs Strunke atkal ir Pēterpilī. Ģimenē iestājusies saprašanās, tā kā jaunais mākslinieks var citīgi strādāt Mākslas akadēmijā Matē darbnīcā, daudzreiz ar savām pārspīlētajām krāsu kombinācijām sabaidot ir profesoru ir studentus. Vispār Strunke toreiz mīlēja galējības, akcentētu mākslas kreisumu, jo ne par velti centās iet ekstrēmistu mākslinieku avangardē. Tas tieši arī bija laikmets, par kuru Strunke tagad saka, „Māksla slimoja ar kreisuma drudzi, kad no pamatiem ārdīja vecās, akadēmiskās tradīcijas un, attēlojot priekšmetu formas, tās sašķēla un deformēja līdz abstrakcijai, līdz galējībai. (Daugava, 1945., 132 lp.) Ja šādā galējā virzienā Strunke turpinātu vēl ilgi strādāt, diez vai mūsu mākslinieks jēl kādreiz būtu kļuvis tik latviski īpats, kāds ir tagad. Kara laika pagriezienā Strunke atrada savu tautu un tiešo uzdevumu, savas mākslas jaunradi ievirzot jaunās būtiskās līnijās.

Liels latviešu kara bēgļu vilnis 1915. gada vasarā aizsniedza arī Pēterpili. Starp desmitiem tūkstošiem dzimteni zaudējušiem bija arī itin prāvs latviešu kulturas darbinieku skaits, kas pieturu atrada Krievijas galvas pilsētā. Tur bija gleznotāji, rakstnieki, mūziķi, aktieri, žurnālisti. Nodibinājās bēgļu apgādāšanas centrs, attīstījās dzīva sabiedriska darbība. Niklāvs Strunke, kam līdz tam bija pazišanās tikai ar krievu aprindām, tagad nāk tuvākā satiksmē ar latviešu gara darbiniekiem, nodibinot ar dažiem no tiem īsti sirsniņu draudzību. Bēgļu un strēlnieku laiks bija latviešiem patētisku cīņu laikmets, pilns drūmuma, ciešanu, posta, bet arī cēlas varonības un nacionāla lepnuma izpausmes. Latvietis tad meklēja latvieti.

Pēterpili dzīvoja V. Purvītis, no Somijas bieži ciemā atbrauca J. Rozentāls, te darbojās J. Kuga, B. Dzenis, T. Zaļkalns. Pilsētā bieži bija redzams K. Skalbe, Ed. Virza un citi atklātības darbinieki. Latviešos valdīja patiess sabiedriskums, neviens pats saīdzis nenoslēdzās par sevi, bet intensīvi dzīvoja kopīgi brālīgu dzīvi. Bez oficiālās sabiedriskās darbības, kurā katrs šādā vai tādā veidā bija iesaistīts, spraigi ritēja intīmā sadarbība šaurākos pulciņos. Katru nedēļu notika regulāras mākslinieku sanāksmes Pekara kafejnīcā, kur draudzīgā saimē pulcējās gleznotāji, rakstnieki un mūziķi. Tās bija svētīgas un idejiskas ierosmes bagātas novakares, kur spontāni izlauzās daudzi jauni nodomi kopējās latviskās lietas celšanai. Te daudz runāja par tautas nelaimi, turpmākām izredzēm un katra individuāliem pienākumiem. Šajās sanāksmēs bezbēdīgais Strunke nekad neiztrūka, kaut gan sākumā vairāk klausījās nekā runāja, jo bija pats jaunākais starp visiem; viņš vispārības lietās arī nevarēja vēl lepoties ar kādiem lieliem piedzīvojumiem. Bet Niklāvs nebūtu bijis latvietis, ja nervozā drebā nepulsētu līdzī lielajiem notikumiem tautas dzīvē un pilnu krūti neielpotu sava laikmeta liesmaino garu. No tā brīža Strunke bija tur, kur bija latviešu tauta.

Pēterpili Strunkem bija liktenīga sastapšanās ar gleznotāju Jāzepu Grosvaldu, iemantojot no tā brīnišķīgu ietekmi un neatsverami vērtīgu māksliniecisku draudzību. Agrī mirušais Grosvalds ilgāku laiku bija jau nodzīvojis Parīzē, tur ar dziļu intuīciju tuvodamies romāņu mākslai un kultūrai un pievēršdamies agrīnās renesanses primitīvismam. Viņš jau bija pārdzīvojis mākslas ekstrēmismu un dziļi nopietni tuvojās savas tautas traģiskiem pārdzīvojumiem, cenšoties brīvi un neietekmēti izteikt sevī nesto skaistumu. Rīgā viņš bija nodi-

binājis savu dombiedru pulciņu (Ubāns, Tone, Drēviņš u. c.), būdams tā idejiskais vadītājs. Pēterpili atkal Grosvalds bija jauno gleznotāju uzskatu paudējs, iedvesmētājs, virzītājs. Viņš ar savu cilvēcisko šarmu un latviskā gara meklētāja pārliecību tūlīt savaldzina stūraino Niklāvu Strunki, kas pulciņa mākslinieciskai ideoloģijai pievienojas ne formeli, bet pilnīgi būtiski. Rīgas „Zaļā puķe“ bija ieguvusi cītīgu sekotāju.

Kam pieder „Zaļās puķes“ nosaukums, — man nav zināms. Laikam gan pašam jauno gleznotāju iedvesmētājam Jāzepam Grosvaldam. Kā romantiķi savā laikā bija izvēlējušies par savu simbolu, Zilo puķi, tā 1915. gadā jaunie Rīgas mākslinieki atrada Zaļo puķi. „Zaļās puķes“ pirmsākums saistās ar kādu leļļu teātra izrādi, kas notika privātās telpās ierobežotam viesu skaitam. Izrādes ierosinātājs un rīkotājs bija J. Grosvalds. Dzejisko tekstu bija sacerējis Karlis Krūza un to pats ritmiski skandēja pirmizrādē. Ar lellēm rīkojās teātra maestro J. Grosvalds, viņam kopā ar K. Ubānu piederēja arī dekorācijas. Grosvalda pirksti, vadot un figurīņas vajadzīgās situācijās nostādot, slidēja veikli un nīrbīgi, katrā vietā piemērojot leļļu kustības svinīgam romantiskam tekstam. Skatītāji priecājās un smējās līdz asarām.

„Zaļo puķi“ atkārtoja vairāk reizes, jo par to stipri bija ieinteresēta latviešu kulturālā sabiedrība. Uzvedums kļuva populārs un daudzus pantus satiekoties skaitīja no galvas, ka, piemēram:

„Spīdibrūni, Spīdibrūni,

Ko uz man tā glūni?

Zilizaiga, Zilizaiga,

Mana mīļā Maiga!“

Strunke no drauga stāstījuma jo sīki iepazīstas ar jokpilno, asprātīgo spēli. Rīgā bija vēl uzglaba-

jušās kastēs novietotas lelles, dekorācijas un, pats par sevi saprotams, arī teksts. Tomēr strēlnieku laikā „Zaļās puķes“ izrādes vairs nav atjaunotas. Zaļās puķes uzveduma ideja Strunkem tā iepatikusies, ka vairs lelles neizmēta no prāta. Kādu laiku ar liela bērna prieku šīs lelles Strunke mīlēja virtuozī dancināt rītos un vakaros, jo ģimenē vēl nebija ieradusies paša bērni. Vēl 1925. gadā kāds N. Strunkes darbnīcas apmeklētājs ir rakstījis: „Leļļu viņam pāris duču. Tie stāv uz galda, palodzes, grīdas, — visur mētājas dažādu dzīvnieku sugu un dažādu rasu cilvēku miniatūriskie attēli. Viens no tiem pat pakārts auklā virs darba galda. Bērnu māksliniekam nav, bet viņš pats ar bērna aizrautību mīl paspēlēties ar lellēm. Grūti atturēties no smiekiem, kad Niki, kā mākslinieku sauc viņa draugi, uzmauc uz rokas pērtiķa brunčus un rāda, kā tas viņu zīž.“

Var teikt, ka Niklāvam lelle bija nevienvientiesīgi naiva prieka spēle, bet arī psiholoģiski būtisks atribūts. Te jāatceras mākslinieka otrais pašportrets, kurā tas sev blakus zīmīgi nostādījis kultūras un dabas pretmetus — spīdošu cilindri un bērna spēles lietiņu — lelli.

Strunkes dzīves gaitas drīz vien galīgi savijas kopā ar J. Grosvaldu. Pēdējo kā armijas virsnieku mobilizē. Būdams kavalērijas kornets, karā iesaukts viņš neiet vis uz krievu pulkiem, bet grib palikt kopā ar strēlniekiem, uzņemoties vadīt 6. Tukuma pulka jātnieku izlūku daļu. Niklāvs arī vairs nevar nociesties mājā un brīvprātīgi dodas „lozēs“. Komisijā izmēra krūtis, tās tomēr netur mēra. Niklāvs visādi izlūdzas, lai taču ārsti šim pieliekot dažus centimetrus klāt, bet viss ir veltīgi, komisija viņu ieskaita kara dienestam nederīgos. Tolaik cits par to būtu priecīgs, bet Niklāvs staigā apkārt kā ēna. Viņš katrā ziņā grib būt latviešu strēlnieks, lai kopā

ar savu mākslas draugu Jāzepu Grosvaldu celtu Latvijas slavu. Strunke, tapat kā visi jaunie entuziasti kaujas laukos grib ieelpot „laikmeta gaisu, jo tajā jūt laiku, kas veido jaunas tautas cīnītāju sejas un jaunus raksturus“. Viņš joņo atpakaļ uz Pēterpili pie Latviešu bataljonu vadoņa J. Goldmaņa, no kura galu galā izdodas dabūt papīru, ka ir piekomandēts strēlniekiem. Frontē nu bija visi trīs Strunkes — tēvs ar abiem dēliem. No kara pārnāca tikai Niklāvs: tēvs krita kaujā, bet brālis pazuda bez vēsts.

Niklāvs ir ietīcis arī J. Grosvalda vadītajā izlūku komandā, un parāda īsti vērīgu galvu kara mākslas piesavinoties. Iemācas auļot zirga mugurā, bezbēdīgi piedalas naktīs izlūku gājienos, kā īsts karavīrs bramanīgi nes jātnieka mundieri, piešiem šķindot un garam zobenam vareni žvadzot pret ielas akmēņiem sitoties.

„Strunke ļoti ātri piesavinājas visus ārējos pānēmienus, jo temperamenta pilnam, viņam intereseja ārējā pasaule un tās labā viņš upurējās. Augstākai priekšniecībai viņš prata nodot godu ar tādu iznesību, ka ieguva arvien uzslavas“, viņu raksturo Ed. Virza, kas arī kalpoja strēlniekos un kādu laiku dzīvoja kopā ar gleznotāju. Mākslinieks tomēr nekad nav atteicies arī no visgrūtākiem un bīstamākiem uzdevumiem. Viņš vienmēr uzprasījies naktīs gājieniem, jo drāšu aizžogu pārvarēšanā bija ieguvis jauna kaķēna elastīgo lunkanumu. Tomēr ne katrreiz gājieni beigušies laimīgi. Kādreiz no vāciešiem bijis „jālasās“ tik ātri prom, ka dzeloņa drātīm nācies atstāt nevien kroņa mēteli, bet vēl trīs platas sloksnes no paša muguras ādas. Pirmējā trauksmes saspīlējumā nav sāpju sajutis, tās ieradušās vēlāk un pēc tam mocījušas nedēļām ilgi.

Kara vīru stingrais režīms lielā mērā disciplinēja un apvaldīja Niklāva pārplūstošo vaļību, kas tomēr

nav galvenais. Jāsaka, ka pelēko šineli valkājot Strunke visvairāk ir ieguvis kā makslinieks. Šie kopā pulcētie strēlnieki, kas veiksmīgi cīnījās un klusi mira, bija taču pati krievu šineli ietērtā latviešu tauta. Visu pats savām acīm skatīdams un pārdzīvodams, Strunke nu bija lielās tautas traģēdijas aktīvs līdzgaitnieks. Pulkos iesaistītie gleznotāji, dzejnieki un rakstnieki varēja sīkumos un tiešā norisē dokumentēt tautas laikmetīgās gaitas, savos darbos iemūžinot bēgļu un strēlnieku traģisko pārdzīvojumu izjūtas un cildenumu. Ne kopējot, bet visu izteicot savā īpatnē psiholoģiskā uztverē. Šādai mākslinieciskai jaunradošai dokumentācijai tagad neatsverama vērtība, nevien vēsturisko patiesību konstatējot, bet rādot arī sāpīgo cilvēciskumu un tautas varonības dzižumu. Aiziet laiks, aiziet cilvēki, bet šī laikmeta individuāli mākslinieciskā dokumentācija paliks mūžam dzīva.

Jau Rīgā būdams J. Grosvalds bija sācis tēlot savas tautas lielo pārdzīvojumu epeju. Tas turpinājās visu laiku arī Pēterpilī. Uzdevums bija liels. Viņam lielā darba veikšanai vajadzēja drošu palīgu. Niklāvs Strunke, ko jau Pēterpilī bija karsējuši latviešu patrioti, tuliņ bija čakls talcinieks darbā. Notiek arī pilnīga abu jauno mākslinieku ideoloģiska saskaņošanās. Palikdami katrs mākslinieciski savdabīgs, ģenerāllīnija ir abiem viena un tā pati — latviskās formās patiesīgi ietverts lielais tautas posts. Strunke lauž savu aso formu uztveri, gleznojumā un zīmējumā izlietojot vairāk latvisko siluetisko stūrāinību. Mākslinieciskais skatījums pievēršas arī vecmeistariem, pat vecromantiķiem, tomēr visu viņš apcerē caur kubisma prizmu reālistiskā izveidojumā, ko pats tagad nodēvējis par jaunreālismu.

Abi mākslinieki steidz uz mest kara apkārtne

redzēto, ievainotus un mirstošus kareivjus, sagrautas mājas un granātu saplosītus kokus, visu to veidodami ar aktuālības tiešumu un momenta izjūtas aso patiesīgumu. „Ja radišanas darbā nebija kas skaidrs, tad saucām savus izlūkus,“ saka N. Strunke, rakstīdams studiju par J. Grosvaldu (Daugava, 1945. 134 lp.), „un tie ar lielāko labpatiku mums palīdzēja. Ja vajadzēja attēlot kā bumba sprāgst, likāmies no darba galda ārā, lai to novērotu dabā. Tad atkal steidzāmies uz savu zemniču, lai izteiktu gleznieciski spilgtāk to momentu, no kā abi bijām aizrauti.“

Un tiešām, ja gribam skatīt pirmā pasaules kara Latviju, mums vispirms jāuzmeklē J. Grosvalda, N. Strunkes u. c. gleznieciski spilgtie guaši, zīmējumi un akvareļi. Viņiem strēlnieku cikls ir itin prāvs. Grosvaldam tie ieņem vairāk kā pusi no viņa darbiem, tāpat to laba tiesa arī N. Strunkem, kas uzglabāšanai ievietoti kara mūzejā (ap 160).

Pie šiem pirmiem mākslinieciskiem laikmeta dokumentiem N. Strunkem vajadzēja atkal atgriezties pēc 25 gadiem, kad pār Latviju gāja jauns postošs karš. Saplosītā izmocītā Latvija viņa darbos atkal atmirdz sāpju smagumā — gan meistarīgos Latgales, Vidzemes un jūrmalas gleznojumos, gan bēgļu laivu skicējumos, kuras jūras bangas katru brīdi draud ieraut ūdens dzelmē. — Pavid atkal jauneklīgi nopietnās leģionāru sejas, aiz muguras atstājot degošas mājas un ienaidnieka sagrauto dievnamu drupas. Šo laikmeta epopeju mākslinieks nodomājis apvienot ciklā „Dievs, tava zeme deg“. Savā traģiskā izteiksmē un gleznieciskā skaistumā jaunie N. Strunkes gleznojumi sniegsies daudz augstāk par strēlnieku laikmeta iesākuma darbiem. Tie atkal būs diži sava laikmeta pārdzīvojamu mākslinieciski ietvērumi, kas uzglabāsies nākamajām latviešu paaudzēm.

VI.

Pirmā pasaules kara beigas Niklāvu Strunki atkal aiznes uz Krieviju, no kurienes pa dažādiem sāņu ceļiem un dēkaniem piedzīvojumiem Latvijā atgriežas tikai 1919. gadā. Agrākais Rīgas draugu pulciņš pajucis, Jāzeps Grosvalds ārzemēs un drīz pēc tam mirst Parīzē. Bet ir nodibināta Latvijas brīvvalsts, kas sauca jauncelšanas darbam katru cītīgu latvieti. Šim laikmeta aicinājumam tūliņ paklausa arī jaunie gleznotāji. N. Strunke ieslēdzas līdz ar to Rīgas mākslinieku grupā, kas nomaina „Zaļo puķi“, uzsākot savus ķīviņus ar veco akadēmismu. Iekarsēšanās liela, arī Niklāvs nepaliek citiem pakaļ, vienmēr atradams ekspressionistu izvirzītās priekšrindās. Bet tūliņ redz, ka ar demonstrēšanu un lepnu apsviešanos vien radošam māksliniekam nepietiek, jāmeklē dziļums un mākslas pilnīgums; veco nojaucot, jauns jārada vietā. Un tāda mērķā sasniegšanai vajadzīga pārbaude, pašizkaldinājums un norūdījums.

Niklāvs Strunke arvien dziļāk iegrimst sevī, jūtot, ka Rīgā dzīvojot un pasauli neredzējušam būs grūti savas spējas izteikt iecerētā virzienā. Sevis papildināšanai viņš aun kājas uz Rietumeiropu, kuru līdz tam nekad nebija apmeklējis. Un kādā jaukā dienā viņš jau atrodas Berlīnē, kur paveras plašāki apvāršņi, jo te mākslas dzīve pukstēja daudz straujāk nekā Rīgā, kas vēl nebija galīgi atbrīvojusies no Baltijas vāciešu mītpilsoniskā gara šauruma. Berlīnē bija skaļāki arī ekstrēmās mākslas saukļi, kuriem lielum lielā daļā sekoja mākslinieki un publika. Strunke šim pēckara kliežošanam, šķautnaini pozējošam modernismam piebiedrojas jau ar zināmu rezervi. Savās kritiskās izjūtās viņš arvien vairāk nosveras tai no virzienā, kas bija gūts apcerēs ar citiem vienas domas meklētājiem Latvijā. Un tas bija nacionāli

īpatais mākslas ceļš, kas savrūp nogriezās no citur valdošiem internacionāliem virzieniem.

Berlinē Strunke pavada ilgāku laiku, studēdams un piedalīdamies izstādēs. Te viņš iepazīstās ar daudzām Eiropas tā laikmeta slavenībām, ieskatas vecmeistaru darbos, daudz iemanto prātam, mazāk sirdij. Berline ir un paliek oficiāla pilsēta, kurā valda prūsiskā ārišķība un bramanība, ko drusku gan bija jau apvaldījis pazaudētais karš. Tomēr istā mākslinieku dzimtene ir Itālija ar saviem mākslas pieminekļiem, majestatiskām celtnēm, neizsmejami bagātām mākslas darbu galerijām. Roma, Florence, Venēcija, Kapri — ir vietas, kur kādu laiku grib nodzīvot katrs mākslinieks.

Niklāvu Strunki jau sāk uzmanīgi vērot un atjautīgi vērtēt oficiālā Latvija. No Kultūras fonda ikkatrus pārgadus viņš regulāri saņem tā saucamās darba stipendijas, kas gan apmērā nav lielas, tomēr apbalvotam kādam laikam nodrošina studiju iztiku ārzemēs. Šīs stipendijas N. Strunkem tiešām nāk istā laikā. Nu viņš var piepildīt savu seno nodomu — studēt itāļu mākslu pašā Itālijā. Pirmais ceļa mērķis ir Roma, kur dažu nodomāto mēnešu vietā paliek veselus deviņus. Pēc tam ilgus gadus nodzīvo Florencē un Kapri salā.

Šie Itālijas gadi Strunkem bija svētas sajūsmas pilna kalpošana mākslai, aizrautīga mācīšanās un bagāts pāštapšanas laiks. Iesākas nemierīgā bohēmas dzīve ar trūkumu un visādām likstām, kas tomēr mākslinieku nesalauž. Ir brīži, kad viņš nezina, kā pavadīt tumsā un tukšumā dienu, nezina, kas būs rītu, un parītu jo visi resursi izsīkuši. No dzimtenes naudas sūtījumi par padarīto darbu allaž nokavējas, parādnieki netur vārda. Tādās reizēs bieži viņu paglābj vienkāršie un godīgie Kapri salas zvejnieki. Viņi tūlī redz no skata vien, kas nospiež jautro draugu.

„Sinjor Nikola, lūdzu, ņemiet, gan jau atdosiet“, parasti tad viņam saka vecs zvejnieks, sniegdams prāvāku naudas vistokli. Stāvoklis glābts. Tikko Niklāvs saņēmis naudu, pirmais gājiens ir pie draugiem zvejniekiem. Uzticība pret uzticību. Salenieku dzīvē viņš tā iedzīvojas, ka tam draugi visās malās. Viņš iemīlēts un apbrīnots. Ne tādēļ vien, ka gleznotājs salā apgleznojis visas mājas un ieverības cienīgus stūrus, bet arī tālab, ka tam nebēdīga jautrība, temperamentīga runāšana un izteiksmīgi, no itāļiem novēroti žesti. Saliniekiem labi zināmi viņa daudzie vaļā palaistie bohēmiskie jokdarbi, kas tiem pašiem nav veicami. Starp laiviniekiem svešais mākslinieks savs cilvēks, tā kā varējis ar zvejniekiem jūrā braukt, kad vien iepaticies, un tie, pārbraukuši mājās no zvejas, vienmēr viņam atlikuši labākās zivis.

Romā iebraucis, N. Strunke tūlīņ iekļūst mākslinieku aprindās; tur priekšā sastop arī dažus labus paziņas no Berlīnes laikiem. Sevišķi tuvu iepazīstas ar itāļu jaunās mākslinieku gvardes vadoni Marionetti, paraksta viņa izdoto manifestu, sacer teorētiskus rakstus, kurus iespiež itāļu žurnāli. Romā viņam tuvs draugs kļūst teātra direktors un mākslas teorētiķis Antonio Bragalja, kam savs moderns teātris, varbūt mākslinieciskākais visā Itālijā. Pie viņa uzskatāmības kartā Strunke iedziļinās vecā itāliešu masku teātra pamatprincipos, kas daudz tam palīdz vēlāk darināt skatuves gleznojumu latviešu teātros. Romā nobriest viņa īpatnais ieskats par skatuves dekorāciju un tās nozīmi dramatiskā uzvedumā. Itālieši savukārt ieinteresēti par Strunkes skatuves teorijām, žurnālos parādas viņa dekorāciju meti un teātri paši mākslinieku uzaicina inscenēt vairākas lugas.

Tomēr dziļāku ietekmi un savu mākslas uzskatu izveidojumu Strunke iegūst Florencē, šai brīnišķi-

gajā Dantes pilsētā Arno krastos. Strunke kā sapņos staigā pa renesanses pilsētas ielām, kur katra celtne vēsturisks piemineklis. Florences gleznu galerijas ir vienīgās pasaulē, kas tik lielā kopumā uzglabājušas agrinās un vēlākās renesanses meistaru — trečentistu un kvartočentistu nemirstīgos darbus. Ufici un Pitti galerijas visu gleznotāju ilgotā paradīze. Te Niklāvs Strunke skata neizsmeļamā bagātībā trečentistu darbus un no tiem tiek savaldzināts uz visu mūžu. Un vai nav savādi, ka divdesmitā gadu simta mākslas revolucionārs ar visu savu būtību pieveršas tieši šiem pirmās renesanses celmlaužiem, dievišķīgi naiviem, bērticīgiem un bezviltīgiem dabas dzejniekiem un itaļu tautas gara atsvabinātajiem. Viņš sajūt, ka šie mākslinieki ir apbrīnas liksmē priecājušies par dabu, eņģeļiem un dievišķo atklāsmi visumā. Latviešu mākslinieks savā pasaules uzverē tiem tuvs, jo arī meklē savas tautas dzidro dvēseles prieku, senatnisko vienkāršību, sirds pacilātību. N. Strunki ieliksmo sevišķi Džoto un Fra Anželiko (Angelico), kuru darbi kā savā mākslinieciskā būtībā, tā gleznošanas tehnikā kļūst viņa koncentrēto pētījumu priekšmets. Neizdzēšamu iespaidu atstāj sevišķi šo meistaru svētā Asizas Franča brīnišķīgie nogleznojumi, kuros izcelti reliģiskie izjutumi vispilnīgākā cilvēciskā vienkāršībā un patiesīgumā. Te vairs nav nekā no dogmatisma piesātinātās baznīcas, bet tā ir īsta tautas sirds reliģija, kur cilvēks sirsnīgi un brālīgi bijībā sarunājās ar savu, cilvēkam tuvo Dievu, no tā saņemot garam īsto debesu veldzi.

Šī glezniecības laikmeta idejiskā noskaidrošana paver Strunkes radīšanas impulsiem jaunus aplokus, rodot jau agrāk sāktiem nacionāliem meklējumiem stingru pamatojumu. Skolojoties un pētot Strunke neastāj ne uz brīdi savu jaunrades darbu. Viņš

Florences skaistumu apdzied savos krāsainos akvareļos, nelielos gleznojumos, kas pazīstami ar nosaukumu „Florences cikls“. Tas pieder pie mākslinieka izteismīgākiem un stilistiski nobeigtākiem darbiem.

Primitīvisma noskaidrošanas vadlīnija turpinājās tālāk. Niklāva lielā tieksme uz orientālisko ekzotismu jau bija pamodusies Pēterpilī. Berlīnē viņš studēja pat dabas bērnu nēģeru kultūru un vienu laiku, kad bija ilustrējamas nēģeru pasakas, sataisījās braukt pāri Vidusjūrai uz Āfriku. Itālijā būdams atkal ieinteresējās par persu un indiešu smalko miniatūras glezniecību un stilizēto ornamentiku. Visu to grib sintezēt savās mākslinieciskās darbības izpausmē, protams, ne vienkārši imitējot, bet individuālā konstruktīvā pārrādījumā.

Saņēmis dažnedažādus iespaidus un idejām aplīpis kā bite vasarā ar ziedu putekļiem, Niklāvs Strunke steidzīgi aizbrauc uz Kapri salu, lai vientulībā skaidrotu garu un pabeigtu pasāktos darbus, kurus ar nepacietību jau gaidīja dzimtenē. Laiks tomēr ieilga un salā viņš palika pusotra gada, lai gan sākumā bija nodomājis te uzturēties dažus mēnešus.

Kā jau teikts, materiālā ziņā viņam šis laiks nebija viegls. Mākslinieks tomēr nebēdīgi iecērtas, dzīvo grūtumā, tomēr paliek un iztur. No salas, ko bija iemīlējis kā savu zemi, aizbrauca ar bagātu mākslas bagažu, bet tāds ieguvums deva vislielāko apmierinājumu. Kapri laiks ir atstājis jaukus salas gleznojumus, jo turienes šķautnainā daba ar aprautām kontūrām labi iederējusies daiļnieka mākslas koncepcijā, te nobeigti daudzi zīmējumi, starp kuriem galvenā vietā atrodas austrumnieku pasaku „Tūskstots un viena nakts“ līdz beidzamam izstilizētie un noskaņotie ilustrējumi. Gleznojot

viņš ar labiem panākumiem sāk pielietot rūpīgo vecmeistaru gleznošanas tehniku, sākot ar audekla sagatavošanu, krāsu maisījumiem, un beidzot ar gleznas galīgo apdari. Savā radišanas proeesā sāk pieturēties pie pamata principa: forma veca, saturs vienmēr jauns.

Tikai reizu reizēm mākslinieka dzīve Itālijas mākslas centros un Kapri salā iedzirkstas un, pārtraucot darba dienas svētīto klusumu, sāk pulsēt straujākā ritmā. Tas tad, kad atbrauc ciemā kādi latvieši. Neviens latvietis neiet garām Strunkem, neiegriezies viņa mājā. Ja arī viens un otrs nelaikā nāciens pārtrauc iesākto darba dienu, tomēr ir salds prieks svešumā satikt savieti, vēl vairāk, ja tas nāk tieši no dzimtenes. Līdz ar jaunām ziņām atbraucēji atnes sev līdz Latvijas gaisu. Tās ir svētku dienas un tādās reizēs netrūkst itāļu viņa, pasprūk viena otra vaļība, kurai bieži vien ir traģikomisks noslēgums.

1927. gada vasarā Florencē ierodas divi svēceļotāji, divi dzejnieki: Antons Austrīņš un Ādolfs Erss. Niklāvam nu tiem viss pilsētā pamatīgi jāizrāda — klosteri un baznīcas, muzeji un vecie palacco; tiku tikām jāvadā pa ielām, pa kurām kādreiz staigājuši mūžīgās sievietības dzejnieki Dante un Petrarka. Garie dienas gājieni katrreiz nobeidzas kafejnīcā, kur satikšanās priekam tukšo vienu un ortu glāzi vermūta. Tā kādu reizi no kafejnīcas iznākuši, atrod ceļu nosprostotu. Gaida garām braucot Itālijas kronprinci Umberto. Policisti stāv rindām. Nepacietīgie latviešu mūzas dēli kļūst nemierīgi, jo nav sagaidāms tam visam gals. Niklāvs kā itāļu valodas pratējs un vietējo apstākļu kompetents pazinējs, izspraucas pirmais no pūļa un grib svinīgā gājienā doties ielai pāri. Bet nav vēl paspēris lāga soli, kad to rupjā kārtā sagrābj žandarmi, Austrīņš ar Ersu, kas tikko atrāvušies

atpakaļ, žēli noskatas pakaļ, kā aizved viņu draugu. Nelīdz Niklāva protesti, ka viņš ir Latvijas republikas brīvs pilsonis, ne pārmetums, ka pret ārzemniekiem tā nekur nezturas.

Tik viegli un ātri mākslinieks iekļuva vecā sieviešu klosterī ierīkotā Murati cietumā, kur ieslodzītos visu laiku turēja saslēgtām rokām. Pret Niklāvu apvainojums visai bargs — viņš, lūk, esot gribējis izdarīt atentātu. Erss ar Austriņu cietumnieku apgādā gan ar naudu, gan ar papirosiem un citiem labumiem, bet tas arī viss, ko tie iespēj. Niklāvam divas nedēļas gluži nevainīgam tomēr bija jānosēd cietuma velvēs. Šī lieta varēja beigties stipri ļauni, ja itāliešu gleznotāji Marasko un M. Savini, kas bija arī Florences pilsētas komandants, nebūtu iestājušies par savu draugu. Niklāvs nu bija mantojis vēl vienu vērtīgu atziņu — braša mākslinieciska izlepošanās ir laba lieta, tikai ne Itālijas fašistiskajā režīmā.

Turpretīm kādu citu reizi „latviskā uzstāšanās“ izdevusies visai spīdoši. Šoreiz Niklāvs ar saviem draugiem Pāvilu Rozīti un Jāni Kārkliņu un c. nekur no lomām nav izkrituši, viss beidzies laimīgi, iemantots vispārīgs apbrīns un uzslava. Itālieši parasti visu vakaru var ticīgi nosēdēt pie vienas pašas Činzano glāzes. Bet tie savādie svešnieki tur kafejnīcas stūrī dzer stipro liķiervīnu kā ūdeni un ne vairs glāzem, bet veselām pudelēm. Apkārtseidošie sāk no tiesas ausīties, viņos noskatoties kā neredzētā brīnumā. Bet kad latviešu zēniem galdā likta ceturtā vermūta pudele un neviens vēl nav pakritis zem galda, itāliešu izbrīnam vairs nav gala. Dzīrotājus lielā ziņkārē apstāj novērotāji, tiem pievienojas pat ziņkārīgie no ielas. Tas taču ir traki! Nepacietīgie gaidīt gaida, ka nupat, nupat svešnieki apkritis; bet kad vēl izdzerta jauna

pudele, latvieši pieceļas, it kā nekas nebūtu bijis un smaidīdami atstāj kafejnicu. Pārsteigtie itāļi tiem vel noplaukšina pakaj.

Kapri salā, turpretim, dziedāts visvairāk latviešu dziesmu kā nekur citur Itālijā. Sevišķi tad, kad vasaru no Romas atbrauca toreiz jauneklīgi dedzīgais Mariss Vētra ar Nici, abi salā nodzīvodami vairāk mēnešus. Dziedoņiem, kad vakaru sanāksmēs iesakās dziesmas, braši līdzī turējies Niklāvs ar savu basu. Mākslinieka mājā Kapri salā ir jūsmīgi dziedājuši arī citi opernieki — Pelle, Jēkabsons un t. t.

Latvieši un itāļi ir dziedātāju tautas, kas mīl nevien dziedāt, bet arī dziesmās klausīties. Šoreiz dziedāja latvieši, klausījās itāļi.

VII.

N. Strunkes māksla jau sen gaida plašākas apceres un pilnīgāka novērtējuma, jo kā radošs mākslinieks diendienā viņš strādā jau vairāk kā trīsdesmit gadus, ir savu talantu pilnīgi izkopus un radišanas procesus noskaidrojis. Žurnālos un laikrakstos, sakarā ar notikušām izstādēm vai teātra pirmizrādēm parādījušies gan daudzi raksti, tomēr tikai ar vispārīga rakstura vērtējumiem. Tikai daži no tiem, — sevišķi jaunākā laikā „Daugavā“ iespiestā Maijas Cielēnas studija un prof. Vipera negarais, koncentrētais apcerējums par Rīgā notikušo jubilejas izstādi — dziļāk tvēruši Strunkes mākslinieka būtību un skaidrojuši tā formas problēmas. Šķiet, tas ir vēl pārāk maz. Gribētos lasīt aptverošu, analitiski filozofisku noskaidri par mākslinieka darbību kopumā, kādas, diemžēl, vēl pietrūkst.

Pēdējos gados Latvijā gan tika dzirdēts, ka gatavojās Strunkes monogrāfija, kuru rakstot kāds mākslas vēsturnieks un glezniecības teorētiķis.

Tomēr publicēts nekas nav ticis. Vispusīgā apceres grāmatā, sniedzot tajā līdz ar mākslas darbu literāro pārskatu arī maksas darbu attēlus no dažādiem radišanas laikmetiem, noskaidrotos mākslinieka garīgā seja, daudzpusīgais mākslas saturs un tehniskie paņēmieni. Ja kāds no jaunākiem gleznotājiem izpelnījies izsmelošu monografiju, tad gan visnotaļ Strunke, viens no latviski iejūtīgākiem un tautas garīgai pasaulei vistuvāk stāvošiem gleznotājiem.

Cik Strunkes mākslinieciskai darbs plašs, tas skicējumā uzņemts jau raksta sākumā. Šī daudzpusība izpaužas pulka nozarēs un daudzās teknikās. Tā vien liekas, ka Niklāva Strunkes fantazija un radošie spēki nekad nebūtu izsmejami. Grūti pat aptuveni aptvert visu padarīto darbu daudzumu. Tas sniegsies vairākos tūkstošos. Skaitlisks pārsvars laikam būs zīmējumiem, akvareļiem, pasteļiem, guašiem un temperas darinājumiem; tiem bagātībā tūlin pievienojas dekorāciju meti (Teātra muzejā to palika 100), eļļas žanri, ainavas, portreti, akti un klusās dabas gleznojumi. — Milzu darbs ieguldīts tieši teātra dekorācijās. Tur izpaužas bagātīga izdoma, daudz rotaļīgas fantazijas, laikmetiska kolorita un stila smalkuma. Tiešam jānožēlo, ka viss tas pazudis līdz ar nospēlētiem teātra uzvedumiem. Vienam otram māksliniekam šīs dekorācijas jau būtu mūža darbs. Slaveno krievu dekoratoru inscēnējumu skaits diez vai aizsniegs Strunkes inscēnējumus. Tomēr ar šīm dekorācijām vien tie ieguva savā tautā lielu radītāju vardus.

Strunkem skaitā ir ap 50 inscēnējumu (lielo vairāk kā 30). Mūsu dekoratoram pieder latviešu, un cittautiešu, kā klasiķu, tā modernistu izteiksmīgi mākslinieciskie ievērojumi. No latviešu autoru darbiem Strunkes skatuvisko tulkojumu guvuši J. Raiņa „Rīgas Ragana“, un „Zelta Zirgs“, (Nacio-

nāļajā un Strādnieku teatrī), J. Akurātera „Vadātājs“, Annas Brigaderes „Karaliene Jana“, A. Saulieša „Zauls“, Doku Ata „Krišs Laksts“ un t. t., kuru gleznojumos atviz vai nu senais pasaku gars, abstrakts fantastiskums, vai tur arī parādas 18. gadsimta Rīga un Latvijas senā baidīgā muiža. Turpretīm daudz dienvidnieciska gaisa, itāliešu pilsētu krāsainības un saspiesto celtnu arhitektoniska savdabīguma atrodami Galdoni skatuviskos gleznojumos. Jūtams, ka šī vide gleznotājam tuva un tā sniegta, individuālā noskaidrē. Tiešām grūti bija pateikt, vai labākas „Meļa“ „Spēles elles“ vai „Mazās kafejnīcas“ dekorācijas. Tāpat dekorātors teicami iedzīvojies inkvizitoriskās Spānijas cīņu eksplodējumā un viduslaiku reliģiozās askēzes stingrībā (Lope de Vega „Avju avots“, Kalderona „Dzīves sapnis“).

Redzamu vietu ar savām vienkāršotām dekorācijām Strunke ieguvis Nacionālajā operā, nepaļaudamies tur valdošai pārgreznībai. Tādi gleznojumi, kā M. Gļinkas „Ruslāns un Ludmilla“, B. Smetāna „Pārdotā līgava“, G. Lorcinga „Cars un namdaris“, Zandonai „Ekebijas kavalieri“ un Stravinska „Petruška“ ir nevien gaišas lapaspuses meistara lielajā darba grāmatā, bet arī vērtīgs māksliniecisks ieguvums latviešu skatuvei vispār.

Strunke kā dekorātors iet īpatu ceļu, noteikti nošķirdamies no pārējiem latviešu skatuves gleznojumiem. Kur šī viņa atšķirība meklējama?

Teātra dekorāciju mākslā, kā zināms, pastāv divi pretmetīgi stili: iluzionārais, sakpojoties izjūtā un skatītāju cenšoties savaldzināt ar tīri optiskiem izteiksmes līdzekļiem un konstruktīvais, kam pamatā vienmēr reālais tiešums intelekta noskaidrotā skatījumā. Iluzionārais jeb tīri gleznieciskais paņēmiens pieļauj subjektīvus izkrāsojumus, lieto

bieži sabiezinātu krāsu ziedu un galvenokārt ir izrādes ārējiskais izpušķojums. Turpretīm konstruktīvā stilā iekļaujas stingra līnija, plastika, gleznieciskos elementus apvienojot ciešā vienībā ar uzbūvi, dekorātoram vairīt vairoties no nedabīgiem pārspilējumiem. Starpību starp abiem stiliem formulējis H. Vofings: „Lineārais stils sniedz lietas tādas, kādas tās ir, gleznieciskais — kādas tās izliekas.“

Latviešu teātri visu laiku valdījis gleznieciskais izgleznojuma stils. Sākumā tas stipri bija krievu glezniecības ietekmēts, kura pielietoja skatītāja savaldzināšanai milzīga apmēra smalki gleznotus audeklus. J. Kugas radītās nacionālās dekorācijas jaunie, viņam sekojošie gleznotāji centās pārspēt greznumā, krāsu spilgtumā, izdomas fantastiskumā, visu virtuozī un pārmērīgi izraibinādami. Brižiem šķita, ka nu teātri ir tikai viens suverēns mākslinieks — un tas ir gleznotājs, ko apmeklētājs skata ar izbrīnu un aplaudē tā mirdzumam. Protams, ka tādai dekorācijai bija grūti saskaņoties ar autoru, aktieri, mūziķi, jo ik uz soļa piemirsa, ka teātra māksla taču ir sintētiska un kolektīva un bez savstarpēja mākslinieciska līdzsvarojuma un līdzinājuma nav nemaz krietni iespējama.

Niklāvs Strunke, turpretīm, ir apjomiski tematiskais dekorators, kas teātra kopradīšanas procesā stingri ievēro savu gleznotāja vietu un uzdevumu. Izrādi viņš neillustrē ar redzi apžilbinošiem raibiem skatiem, netiecas pēc grandiozi efektīvām piebūvēm, bet teātra ansambli un skatītājus apdomīgi un mērķtiecīgi organizē un ievēd autora izvirzītā idejiskā generāllīnijā. Viņam turklāt ir māka radīt specifisku skatuves apkārtni, nenomācot citus izrādes līdzradītājus, galvenokārt aktieri. Dzejas teksts viņam ir pats galvenais, ne tikai izejas punkts nesavaldīgiem izfantazējumiem. Tekstā

iedzīlīnādamies, cenšoties autoram vienmēr būt adekvats, N. Strunke savās skatuves ainavās sniedz atturīgi skopus kontūrzmējumus, līdz beidzamam vienkāršojot skatuviskās izbūves.

Vairāk plastiskos, mazāk gleznieciskos tēlojumos, Strunke katrai lugai meklē piedienīgu celtniecisku pielaiķojumu, kādu vispārinātu kopapvienojumu, kas, ja lugai liels skatu virknējums, pieļautu tos nospēlēt vienā vietā, pie vienām un tām pašām dekorācijām, vai vismaz pie galvenās pamatuzbūves. Vispārīgo simbolisko konstruktīvo raksturojumu atradis, viņš to izvirza priekšplanā skopiem mākslas un ekonomizētiem materiāliem līdzekļiem, piešķanīgi tad pievienojot tam visus tālākos skatus. Ar to panākta koncentrācija. skatītājs ciešāk saistīts pie dramatiskās norises, nenoslīkst blakus ietekmējumos, bet lugas skatuviskā gaita manāmi paātrinājas.

N. Strunkem ir teicama telpas sajūta, kas režisoram, ir aktieram dod lielas veidošanas iespējas. Teātrī spēles laukuma pareiza izkārtošana ir viens no kardinālākajiem skatuviskās apdares jautājumiem. Daudzreiz darbības norise prasa, lai ansambļa masas koncentrētu vienā nelielā vietā, citreiz skatītājā jārada ar nedaudz cilvēkiem masas iespaids. Plakaniskās, pārāk uz priekšu izvirzītās dekorācijas tā ierobežo un samazina spēles laukumu, ka nav kur novietot cilvēkus, kas iespētu ērti un brīvi kustēties. Turpretim dekorātors ar labu telpas izpratni vienmēr racionāli izmanto spēles laukumu, viegli novieto desmitiem cilvēkus, kamēr otrs skatuvi tā pārblīvē, kā arī pieciem sešiem nav brīvas nostājas. Šāda defekta nekad nebija N. Strunkem. Inscenējumos viņš viegli pārskatāms, ir skatuviski lakonisks un tehniskā izveidē darbinieks ar neapstrīdamu prasmi un lieliem darba piedzīvojumiem.

Tāds pats objektīvais stils un gleznieciskais tematiskums izpaužas Strunkes eļļas gleznu koncepcijā, kur viņa lielā rosme visvairāk parādas pēdējā laikā. Tā, piemēram, viņa individuālā gleznu izstāde 1945. g. rudenī Karlstadtes mākslas muzejā starp 172 izstādījumiem 52 tieši bija gleznas, bet kopejā latviešu un igauņu mākslinieku izstādē Stokholmā 1946. g. pavasarī, kur reprezentējās ar 61 darbu, visvairāk atkal bija gleznu no 1943. un 1945. gada.

Šais nelieli maigos, precīzos un apvienojošos tēlojumos, kur priekšmetam vai figurai pieiets ar nemaldīgu intuīciju, mākslinieks savu pamatdomu izteic droši tvertās, teicami izveidotās kompozīcijās un vienmēr nobeigtos zīmējumos. Gleznās sniegti lietu un cilvēku patiesie attēli, dažreiz pilnīgi simboliskā nostatījumā, citreiz tikai kontūrveidīgi, bet allaž koncentrēti, bez paralelisma, uzmanību atvirzīgiem fragmentiem. Viņš neatstāj nevienas savas gleznas bagāto sīkdaļu savvāļīgi, nesubordinējis to pamatizteiksmei un idejiskam izplānojumam. Tāpēc katra viņa glezna ir izdomāta sīkumos un tai vienmēr jāizteic kāds idejisks nolūks. Saprātīga līniju, laukumu, kustību un priekšmetu dzīvīguma apvienošana ir viņa saceres galvenais satvars, bet dzejisku apgarojumu dod gleznotāja redzīgā fantazija. Gleznu, akvareli vai zīmējumu darinot, Niklava Strunkes roka katreiz ir nemaldīga.

Toties pret krāsu un toņiem gleznotājs jau daudz rezervētāks. Tas, ko citi sauc par krāsu prieku, krāsu kontrastējumu, viņam nekad nav stāvējis pirmā vietā. Tāpēc krāsu gamma ierobežota līdz pēdējam; viņš bēgtin bēg no kļiedzoša spilgtuma, izvairas no pārāk izsvērtiem gleznieciskiem efektiem un pretstatīgām krāsu kombinācijām. Mākslinieks godīgi paliek pie savām nedaudzām pamatkrāsām,

savās gleznieciskās izjūtās mākslinieciskam būtiskumam tuvodamies analitiski filosofiskā iecerē. Strunke pie tam nekad nenogrimst vēlīgā pieglaudē, necenšas gieznot vā, lai izpatiktu lielās publikas gaumei.

Apliecinādams un slavinādams dzīvi, Niklavs Strunke savā pēdējā laika temātikā dziļi ietver reliģiskas izjūtas un tautas smagās ciešanas, kas gleznojumos ir dominejošās. Senlatviešu dabas reliģiju viņš papildinājis ar katoļticības izjūtām; svēto tēliem, (piem. Sv. Francis Latgalē), ticības stiprinātiem klusiem dievlūdžējiem, kas savu atpestošo mieru saņem no mūžīgā Dieva devīgās rokas. Kara vētru plosītie, mājas un dzimteni zaudējušie latviešu bēgļi, kam asaras un šausmas vēl nav izdzisušas acīs, iet savu mocekļa ceļu cēli, iekšeji apgaroti, nesalaužamas ticības augšup celti. Ir jūtams, ka uz katra soļa tiem uzglūn nāve, bet viņu dvēseles mierīgums dod dziļo pārliecību — kas tukšojis ciešanu kausu līdz dibenam, to bojā eja vairs nebaida. Kara postījumus un bēgļu traģēdiju tēlodams, mākslinieks citkārt mierīgā, ziedošā, dziesmu apšalkotā Latvijas pastoralē nu ir ielicis visas smagās laikmeta ciešanas un tautas sāpes, bet arī ticību jaunai dienai. Šīs laikmetīgās gleznas itkā skatītājiem teiktu: tikai tas, kas visu zaudējis, var visu iegūt; tauta, kas tikdaudz cietusi, sagaida savu Lieldienu rītu.

„Strunkes māksla ir naiva, varbūt pat rotaļīgi barga, dažreiz gandrīz vai skopa, bet arvien dziļi patiesa“, rakstīdams par viņa jubilejas izstādi Rīgā ir teicis sveštautietis prof. Vipers. „Viņš ir kompozīcijas mājienu, noklusējamu un neapjaušamu saskaņu meistars, viņa galvenais spēks — dekoratīvi simboliska izdoma, neizsmejama fantazijas rotaļa, kur tēmatiskie motīvi un emocionālās nokrāsas netverami saplūst kopā ar stilistisku rakstu. Tāpēc

par viziteiksmīgākiem līdzekļiem Strunkes rokā kļūst līnija, plats, krāsains plankums un mainīgs mazgājums ar sepiju un akvareli. Emocionālā arabeska — tā, lūk, varētu raksturot viņa īpatnejo valodu“.

Kāds otrs cittaautietis zviedru kritiķis („Värmlands Volkblad“) apliecina gandrīz to pašu: „Strunke ir nepārspējams zīmētājs, kurš, kā liekas, nepazīst nekādu grūtību savu motīvu veidošanā. Viņš strādā dažādiem paņēmieniem un parāda interesantus stila veidojumus. Ļoti labi viņš sevi parāda kā ilustrātoru ar veiklu īstenībai tuvu stilu, kas apliecina dzīvu izdomu un siltu pārdzīvojumu. Kulturvēsturiskie un nacionālie vilcieni spēcīgā un silti dzīvā veidojumā parādīti eļļas gleznās“.

VIII.

Niklāvs Strunke ir karsts mākslas darbu kolekcionārs. Kā aistēts ar izsmalcinātu gaumi ne mirkli nespēj dzīvot prozaiskā apkārtnē. Tāpēc viņa māja no laika gala ir tīrais mūzejs, pilns gleznu, senu gravīru, vecu mēbeļu, rotaļīgi gracioza porcelāna. Te vietu atraduši arī reti latviešu daiļamatniecības priekšmeti, kerāmika, audumi, izšuvumi.

Krāšanas nolūkos Strunkem ļoti bieži jāapmeklē veclietu veikāli, lai atkal no jauna pārbaudītu, vai tur klāt nav pienākusi kāda antīka mēbele, kāda intresanta gravīra, audums vai spēļu lieta. Pie bukinista jāiegriežas pēc kādas grāmatas. Ne jau viss tas tūdaļ jānopērk, bet var jau tikai pacilāt, patīksmināties. Ari tas dod zināmu apmierinājumu. Nebija nekāda nepareizība, ja teica, ka Strunke labāk par visiem pārzināja Rīgas antikvārisko mākslas tirgu un precīzi vienmēr pateica, kur katreiz zināms mākslas priekšmets meklējams un atrodams.

Rīgas krāmu tirgus putekļos ne vienu reizi vien viņam izdevies atrast īsti vērtīgas lietas, kas, nomalē atmestas, aizietu neglābjami bojā, bet mākslinieka restaurētas un uzpostas tīkami papildināja N. Strunke kolekcijas. Kā Purvītis, tā Strunke izdeva lielus līdzekļus, lai iegādātos noskatītos priekšmetus. Niklāvs labprāt atteicās no visām ērtībām, līdz pēdējai iespējamībai sašaurināja izdevumus, bet pie iecerētā priekšmeta katrā ziņā vajadzēja tikt. Ja bija saņemta lielāka naudas summa, tā degtin dega rokās. Niklāvs to tūlīņ steidzās atdot veclietu tirgonim, piemirstot, ka pašam un ģimenei būtu noderējuši citi steidzamāki pirkumi. Padarīto gan pēcāk nožēloja, soloties turpmāk būt taupīgāks, bet tas tikai līdz nākamai reizei, tad viss uz mata atkārtojās no jauna. Zviedriem ir zīmīgs sakamvārds — grūta lieta: iemācīt vecu suni sēdēt. Manuprāt, vēl daudz grūtāk kolekcionāru atradināt no pirkšanas. Niklāvam būtu vajadzīgi simti tūkstoši, lai cik necik apmierinātu savas krājēja iegribas.

Viņa kolekcionāra dziņas nav ierobežotas un koncentrētas kādā šaurākā lokā, bet ir stipri daudzpusīgas. Nepārvarāma tieksme viņam uz antikām lietām, bet ne mazāka arī uz tautas mākslu un latviešu veco amatnieku izstrādājumiem. Par tādu kolekcionāru Strunke kļuvis jau strēlnieku gados, pirmais ieinteresēdamies par latviešu lauku podnieku kerāmiskiem ražojumiem. Šie darbi, izveidoti īpatnās formās, lielā vairumā nāca no Latgales. Varbūt tieši šis apstāklis Strunki pamudināja steidzami apaceļot līdz tam baltiešiem maz pazīstamo latviešu katoļu zemi. Sevišķi mākslinieks ieinteresējās par dažnedāžādi izveidotiem bērnu māla pūšamiem instrumentiem, tā saucamām māla pīlītēm. Krājumu papildinot, Strunke stingri izvēlas tikai tādus pīlīšu eksemplārus, kādus citur nebija atradis vai kādus savai kolekcijai jau agrāk nebija

pievienojis. Drošības pēc vēl pielika klāt dubletus, lai nerastos robs, ja kāda no retākām un grūtāk atkārtojamām pilitēm nejauši aizietu bojā.

Šiem Latgales tautas podnieku darinājumiem ar laiku pievienojās citu Latvijas novadu mālu pīlītes, tā kā pūšamo priekšmetu Strunkes kolekcijā sakrājās veseli 300. Tā bija lielākā šāda veida kolekcija visā Eiropā. Ja par ko bij lepns Niklāvs, tad gan visvairāk par savām pīlītēm, kuras glabāja vienmēr savu acu priekšā un pats tikutikām izpūtās, kad bija nokūsis darbā. Pīlīšu kolekciju bija nodomāts vēlāk nolikt drošā vietā Latvijas valsts vēsturiskajā muzejā, atteicoties arī no savām īpašuma tiesībām. Vai šī vērtīgā kolekcija vēl pastāv — grūti teikt, jo briesmīgais karš daudz ko mūsu dzimtenē ir sagrāvis drupās.

Kerāmisko priekšmetu fonds māksliniekam bija vēl plašāks, bet varbūt gan vairs ne tik, speciāls. Naivās formās un vientiesīgos zīmējumos darinātie putni, zirgi, govis, suni, meža zvēri un visādu „ķiņķēziņu“ figūriņas rādīja raību dažādību un tautas izdomas bagātību. Šo individuālo priekšmetu kolekcijā bija vairāk par tūkstoti, un to ļoti vien apbrīvoja ārzemnieki, kas ieradās Strunkes darbnīcā. Apskatot latviešu tautas kerāmiku, ciltautu mākslas kritiķi nav bijuši skopi cildinājumos. Strunkes tautas mākslas nodalījumā bij atrodamas retas segas, nātni un vilnas izrakstīti audumi, saktas, kalumi, bet par visām lietām pūra lādes, kas savā laikā meklētas pa visu Latviju.

Kādreiz Nicā un Rucavā bija izdevība novērot senlietu mednieku sacensību un skaudību. Mūsu kopējā braucienā piedalījās divi nenovīdīgi brāļi, kas viens otram priekšmetus būtu rautin rāvuši no rokām ārā. Viens no tiem bija Niklāvs Strunke, otrs Liepājas pilsētas muzeja direktors Sudmalis, kas reizā bija arī mums ceļa rādītājs. Pirmais

gribēja izpētīt, kas šai novadā vērtīgs vēl saglabā-
jies, otrs savā krājēja greizsirdībā negribēja nekā
vērtīgāka rādīt, lai vecās lietas neaizklistu uz Rīgu,
bet paliktu uz vietas. Tikai tad, kad apsolījames,
ka neka lielāka nepirksim, Sudmalis palika jau
laipnāks un sāka vest istās mājās. Zemnieku mājās
tad nu ar nepalika neviens klēts un kambara kaktis
neizčamdīts un pūra lāžu saturs nepārcilāts. Brašās
nicietes un rucavietes visādi ķirinājās, negribēja
neko svešiem rādīt, bet pretošanās drīz salūza
atbraucēju mīļu vārdu plūdus, Cik atceros, Niklāvs
toreiz Nīcas nabagu mājā nopirka mazu sudraba
saktiņu, ko bēgļu gaitās ir pārvedis pār Baltijas
jūru uz zviedru zemi. Tai pašā laikā citas materiāli
un mākslinieciski vērtīgākas lietas viņam bija
jāpamet likteņa varā. Šī saktiņa tagad iesprausta
viņa dzīvokļa biežā sienas audumā un svešumā
atmirdz kā maza Latvijas zvaigznīte.

Citreiz Vecpiebalgā tikai ar lielām grūtībām
Niklāvu varēja atraut no mājrupnieku musturotiem
audumiem — galdautiem, divieļiem, salvetēm. No
katoliskās Alsungas viņš atvedis krucifiksu. Bet
starp krievu svētbilžu sejām pavīdēja itaļu madonnu
mīlīgi laipnās galviņas. Tas jau ir tā Strunkes
dabā — katrā zemē un katrā novadā sameklēt to,
kas šai zemē raksturīgs un atšķirīgs no citiem.

Niklāva krājēja gars nav rimies arī tagad bēgļu
gaitās Zviedrijā. Tikko ticis pie sava dzīvokļa
Stockholmā un tajā vēl kārtīgi neapsildījis kājas,
viņš jau prāto un plāno, kā jauno mītni piepildīt ar
piemērīgiem mākslas priekšmetiem. Un tiešam, šis
telpas ar katru dienu nu kļūst pilnīgākas un
bagātākas ar veciem zviedru lukturim, svečturiem,
audumiem, rotaļlietu grupām, mākslas izdevumiem.
Kad pagājušo rudeni mākslinieks rīkoja Vermlandē
galvas pilsētā Karlstatē izstādi un par pārdotām
gleznām bij saņēmis prāvāku summu, tūlīņ no

turienes pārveda plašu, paša sameklētu veclietu un etnografisku priekšmetu krājumu. Kad viņam jautāts, kur tādu kolekciju bēglis lai liek, Niklāvs tieši atbildējis.

„Vedīsim uz Latviju un Vēsturiskā muzejā ierīkosim zviedru nodaļu. Tas būs sākumam, vēlāk varēs viegli paplašināt.“ ...

Strunkes darbnīca Rīgā Mārstaļu ielā, kuras logos katru dienu ziņkārīgi ieskatījās triju baznīcu torņi, varēja lepoties ar daudziem retiem latviskiem priekšmetiem, kam neatsverama mūzejiska vērtība. Tāds, piemēram, bija kāda nezināma latviešu meistara 1803. g. darināts skapis, vēl vecāka laika svečturi un trīsstūrains spogulis, kurā savu daiļumu jau 18. gadsimtā būs vērojusi kāda Strunkes vecmāte. Tīri mūzejiska vērtība arī 1833. gada Zemgales lādei. Kā parauga priekšmetiem vieta vienīgi mūzejā izrakstītiem cimdkiem, audumu krājumiem un t. t.

Strunkes darbnīcai svinīgi gudru noskaņu piešķīra 5000 sējumu lielā bibliotēka, kas sastādīta ar bibliofila mērķtiecību, iegādājoties tikai tādas izdevumus, pie kuriem pašam prieks kavēties un kas pēc iespējas aptver lielāku skaitu grāmatu attiecīgā jautājumā. Šai grāmatu krātuvē varēja atrast tik retas grāmatas par glezniecības meistariem, kādas diezīn vai bija Rīgas publiskās bibliotēkās. Ar lielu rūpību un interesi bija sakārtotas sevišķi bilžu un bērnu grāmatas, teiku un pasaku izdevumi visās valodās. Strunkem bija visplašākā bibliotēka par moderniem glezniecības virzieniem — kubismu, futurismu, supremātismu, imāzinismu, no kuras ar smagu sirdi bij jāšķiras grūtajos okupācijas gados. Visas šīs, ar lielām grūtībām sameklētās un pētniekiem vērtīgās grāmatas neviens arī vairs nelasīs, jo tās kara laikā 1941. gada vasarā sadega Rīgas pilsētas bibliotēkā.

Vēl jāsaka, ka grāmatas krātas ne izgreznošanās pēc, ne palepošanās dēļ, bet Niklāvs Strunke grāmatas patiesi mīl un ar dziļu nopietnību lasa. Mākslinieks tāpēc arī daiļliteratūrā tā iedziļinājies, ka lietpratīgi un aizrautīgi var spriest ir par dzeju, ir par prozu. Ir arī nenoliedzams fakts, ka visu laiku ir dzīvi interesējies tāpat par filosofiskiem un reliģiskiem jautājumiem, tā kā jau savās jaunības dienās Pēterpili varējis sekmīgi diskutēt ar rakstnieku un prātnieku Vjačeslavu Ivanovu, sava laika gudrāko un dedzīgāko krievu dievcīnītāju.

IX.

Niklāvu Strunki saista kāds brīnumsavāds psihisks komplekss: pa varim viņš grib būt tas, kas nav, aiz ko dzīvē uzliek masku un teatrāli spēlejas. Savos dziļākos pamatos tomēr ir emocionāls, pieklāvīgs, pat romantikas apdvests, vairāk sievišķa nekā vīrišķa daba. Viņa rakstura pārsvarā apcerīga pasivitāte, viņš labāk paklausa citam nekā pats pavēl un allaž ir padevīgs paša izraudzītai autoritātei.

Lai paslēptu šo savu intīmo dvēseles cilvēku, bet uzsvērtu vīrišķības ārējo spēku, bravurīgu dižošanos vai pat rupjumu, Niklāvs Strunke forsē, bezgala pārspilē, joviāli lietodāms pagalam sāļītas valodas pikantērijas. Tāpēc ir jāšķir ārējais Strunke no iekšējā Strunkes. Cik pirmais var brīžiem būt izlicīgs, izlēcīgs un trafareti teatrāls, ar lielu muti aplājot visu un visus, tikpat otrs savā iekšējā būtībā patiesīgs, cilvēcīgi sirsnīgs, domgaitās īsts. Šie kontrasti cīnas savā starpā radot divas pretmetīgas sejas. Par gleznotāja sabiedrisko demonstrēšanu un efektu meklēšanu savā laika daudz ir ticis runāts, daudz tur bijis uzpūsta, bet daudz arī patiesa.

Turpretīm mākslinieka īstā seja izpaužas darba

dzīvē, vientulībā ar sevi, iegrīstot jaunradē, mākslas iecerēs un tuvu draugu intimās pārrunās. Te viņam vairs nav jāspēlē, jāizliekas, ne jāslēpjas maskā. Tad pilnīgi atklājas dziļākā cilvēciskā būtība, nav vairs nekur meklētā patosa, ne artistiski pārgriestu grimasu. Niklāvam tad nepiemīt nekas vulgāri rupjš, pats ir līdzsvarots, apvaldīts, spārnoti priecīgs, laipnīgs un sirdsbagāts.

Viņa dabā nav arī uzpūtības, uzkundzības, ne arī nevarīgas nogaušanās. Grūtos brīžos viņš runā par visu, tikai neko par sevi, savām vajadzībām, neizkļiedzot citiem dzīves grūtības. Šis atturīgums un sāpīgā dzīvošana sevī viņam jau no jaunām dienām. Uz to jau zīmīgi aizrādījis dzejnieks Ed. Virza, atceroties strēlnieku laikus: „Nekad viņš nesūdzējas par kādām grūtībām un bija gatavs draugiem dalīties visā, ko tikai tie atrada par vajadzīgu. Viņš visus pārspēja ar egoisma trūkumu. Kad viņam bij nauda, mīlēja rīkot krāšņus vakarus.“ ...

Nekad Strunke nav bijis visgribīgs materiālists, nekad viņam pirmā vietā nav stāvējuši pasaules labumi. Mēs zinām, ka Strunkem jau kā mākslas māceklim bija bezgala grūtņemt naudu par saviem darbiem. Arī tagad, līdzīgi Tolstojam, no visām šīm materiālām lietām būtu raisījies vaļā un atteicies, ja tikai dzīves vajadzības pārāk nespīestu. Pieaugušā ģimenē vajadzību ir daudz, bet mākslinieku ieņēmumi Latvijā ne lieli, ne droši, aiz ko arī nenodrošinātiem gara darbiniekiem jāved visai sīva eksistences cīņa. Jau Jānim Rozentālam ģimenes vajadzībām bija jāstrādā pāri spēkiem ilgiem laikiem galīgi noslēdzoties no cilvēkiem un sabiedrības. Tāpat līdz acīm darbā lestimis Niklāvs Strunke, un tomēr ir tā nespēj novelt dzīves smagās nastas. Viņš nezūdas, naudu meklē tikai tad, kad

ūdens smeļas jau mutē, un dara to tikai tad, ja pašu kāds iespaidīgs cilvēks labi sapurinājis un sastiprinājis.

Nekad viņš nevar pārvarēt savu liktenīgo kau-trīgumu. Cits viņa vietā atnācis sūlin klātu vaļā savu vajadzību. Niklāvs nē. Visādi izrunājās un nekā nepateicis aiziet. Grūti nāk vārdi pār lūpām. Bet tad visus apstākļus pārbaudījis, labi nosvēris kontrahenta pašreizējo gara stāvokli, spiedīgas vajadzības dzīts, ierodas otrreiz. Tāds pat domīgs un mazrunīgs. Man kā bijušam teātra direktoram tādās reizēs vienmēr bija skaidrs, ka vecam zēnam atkal spiež zābaks. Ko vēl daudz runāt? Cik? Niklāvs tūlin atplaukst pa visu seju, viņš ir šoreiz glābts.

Tikai vienreiz naudas lietās Niklāvs sacēla spuras gaisā. 1919. gadā nodibinātais Latvijas Na-cionālais teātris bija nodomājis savu darbību uzsākt ar Raiņa lugu „Zelta zirgs“. Pēc ilgām pārrunām mākslas kolēģija vienojās inscenējumu nodot Strun-kem, kas kā skatuves gleznotājs Rīgā teātra aprindās bija pilnīgi svešs. Mēs, kas viņu ieteicām un sparīgi aizstāvējam, aicinām to kolēģijā, priecīgi apsveikdami. Niklāvs neizrāda nekādu patikumu, stāv eziģi sabozies un ne vaibsta nepakustinādams nosaka:

„Labi, labi, bet papriekšu avansu . . .“

Vēlāk apvainoti noprasam, vai tad tiešam Latvijas valsts iestādei tūliņ sākumā tā vajazēja neuzticēties.

„Ko var zināt, mām dzīvē šādi un tādi ir gadī-jušies . . .“

Strunkes iezīmīgas raksturīgas īpašības ir vaļīgais devīgums un atminīgums. Kam kādreiz ar gleznotāju bijis dzīvē vai darbā jāsatiekas, zinās teikt, ka viņš nevienam nav palicis pateicību paradā un nekad nav piemirsis izdarītu pakalpojumu.

Pirmā izdevīgā gadījumā visu ar uzviju nolīdzina, labu ar labu atmaksādams.

Viņa dāvātāja prieks allaž vienots ar latviešu bajāra plašo vērienu. Ar saviem darbiem viņš laiku laikiem apdāvina draugus un paziņas, nepazīdams skopuma. Savu daļu ir dabušuši visi viņam tuvie latviešu kultūras darbinieki, kad tiem tuvojies kāds izcils dzīves gadījums. Tas viss izdarīts negaidot, bez pompēzas žestikulācijas, tikai sirdsvajadzības skubinājumā. Daudzreiz šis veltes atsūtītas pat bez kāda pavadraksta. Droši vien šo garo ceļu būs aizgājuši daudzi zīmējumi, akvareļi, gleznojumi, bet mākslinieks par to neskumst. Tāds pat dāļātāja aristokratisms, kas vispār mūsu laikos diezgan reta īpašība, vēl piemita vecmeistāram J. Rozentālam, kas dažbrīd plaši atvēra darbnīcas durvis, nevienam aizdāvinātam darbam neraudādams pakal.

N. Strunke rada un sakrāj vērtības, egoistīgi nepaturēdams tās pie sevis. Viņš ir laimīgais bagātnieks, kas sīkstulīgi nedreb par katru savu izrakstījumu vai gleznojumu. Ja māksla dara prieku, visizteismīgākais prieks gan ir abpusīgs prieks, ko mākslas radītājs izbauda kopā ar mākslas saņēmēju. Šādi radītāji, krājēji un priecīgie dāļātāji ir tautas daiļskanīgie zelta koklētāji, kurus neaizmirst.

Strunke ir aicinātas un radošas personības karstākais aizstāvis. Nevien glezniecībā, bet arī dzejā, mūzikā, jo visas mākslas taču vienādi ir svaidījis pats Dievs ar savu svēto garu. Katrreiz iedegas kvēlainās dusmās, ja kāds uzpūtīgs sīkpilsonis vai tēvišķīgi pielipīgs jaunbagātnieks, kam par mākslām maza sajēga, iedomājās pašgudri māksliniekus pamācīt un norāt. Strunke tad brauc pilnās burās, nostrostēdams un aprādams katru, kas pagadās ceļā, arī pasaules lielos neizslēdzot. Neko darīt, ja tas dažreiz vēlāk nāk arī pašam par jaunu.

Tāds zīmīgs vārdu kautiņš kādā Kultūras fonda gleznu izstādē viņam notika ar zemnieku aprindās iespaidīgo, asmēlīgo „Brīvās Zemes“ redaktoru Jūliju Druvu. Pēdējais nebija nocieties paironizēt par tikko apskatītās Strunkes gleznas itkā nedzējisko sižetu. Tas tiešām bija neparasts. Gleznotājs bija iedrošinājies gleznas centrā nolikt sava puikas novalkātos zābakus, iziedams no senās, vairs nediskutējamās mākslas tezes, ka nekas nav banāls un katrs priekšmets kļūst skaists, ja tam pieskāries radītājs gars. Druva zābakus novērtēja no sadzīves praktiķa materiālā viedokļa.

„Ko, par veciem zābakiem jāmaksā tāda nauda!“

Turpat tuvumā bija pagadijies Niklāvs, kas runātājam draudzīgi, uzsit uz pleca:

„Mīļais draugs, tie vairs nav veci zābaki, bet gan mākslas darbs. Nav svarīgi, kas gleznots, bet kā tas gleznots. Mākslinieka darbā debesa dziļumi atspid ūdens peļķē, bet ikdienība pārvēršas mūžībā!“

Ar šo efektīvo atbildi jautājums vēl nebija izbeigts. Nu savukārt klajā nāca visās lietās gudrais publicists Jānis Lapiņš, „Sējējā“ visādi norādams un izsmiedams gleznotāju. Bet ar to mākslas darbu nevarēja iznīcināt. Glezna vēl ilgi rotāja Strunkes darbnīcas sienu.

Mākslu un māksliniekus aizstāvēdams mūsu mākslinieks brīžiem nonāk lielā pacilātībā. Kad ir sajūsmināts vai saniknots paaugstinātā balsī, divas reizes ar roku iesitis paša lūpām, vienmer izsaucas: „Mamma mia!“ tad ir kalngals. Bet ja savai uzticīgai mākslas draudzei sataisījis sludināt jaunu priecas mācību, vai grib izcelt māksliniecisko dižcilību, aizstāvēt gara kultūras svarīgumu, allaž svinīgi konstatē: „Mēs skunstnieki . . .“ Tas nozīmē, ka viņa tālāk teiktam lai neviens nedomā ko pielikt

vai atņemt. Tā neapstrīdama aksioma, kopējs uzskats, jo viņš runā ir savā, ir citu vārdā.

Niklāvs Strunke turklāt nelabojams fantasts, kas tiku tikām izsapņojas mākslā un dzīvē. Ja pietrūktu šīs sapņošanas vaļejām acīm, pārceļšanās irreālībā, mūsu dzīvei daudzreiz pietrūktu arī mirdzuma un skaistuma. Pēc darba divanā atļaidies, vienš bieži aizbrauc uz Centrālāfriku pie dabas bērniem nēģeriem, izceļo Persiju, Indiju un Arābiju, jo tur vēl palicis tikdaudz rītzemju eksotiskās teiksmainības un vēl neizpētītu miniatūras brīnumrakstu. Kas to lai zina, — varbūt savās domās Niklāvs jau ir noskaidrojis kā tikt pie miljoniem. Ne jau pašam. Viņš tad gan zinātu, ko darīt.

Manu domu, par tādu aizsapņošanos ir jāsauc arī visi Niklāva dedzīgi izvirzītie saimnieciskie plāni, dibinājumi, organizējumi, kas labi, paši, par sevi, tikai ne reālizējami. Kas tos veiks? Idejas rast ir viens, idejas reālizēt pavisam kas cits. Fantasti ātri izauklē idejas, bet tikai labi organizātori tās iespēj reālizēt. Niklāvam tādu organizatorisku spēju nav un laikam arī nekad nebūs. Fantazijas savaldzināts, mūžīgi jaunu meklējumu skubināts, viņš ilgi nekad nevar palikt vienā vietā. Praktikum tā nelaime, māksliniekam laime. Un vai nav labāk, ja cilvēks paliek uzticīgs pats sev?

Niklāvam Strunkem sniegs jau sasnidzis matos, bet tas vēl nav rudens. Mākslinieks atrodas savu garīgo spēku pilnbriedā, ideju un ierosmu kūšājošā valdzinājumā, meistarības lepnā vēzienā. To visu mākslā izteikt aicina viņa nākamie darba gadi.

Čau!

JŪLIJS PURĀTS

Latviešu teātra pirmais režisors un kora diriģents.

I

Latviešu teātra vēstures literātūrā jau sen pastāvēja nodibināts, līdz pašam pēdējam laikam nepastrīdēts uzskats, kas ir bijis pirmais latviešu teātra režisors. Par tādu vienmēr un visur ticis dēvēts Richards Tomsons, gaišais, izglītotais pirmā laika latviešu sabiedriskais darbinieks, kas sekmīgi veicis daudzus tautas kultūras kopdarbus. Visiem latviešu teātra draugiem, zināms ar kādu dedzību un sirsnību R. Tomsons savā laikā aizstāvēja un atbalstīja jauno kultūras iestādījumu — Rīgas latviešu teātri. Viņš ir bijis pirmais, kas pēc teātra nodibināšanas tūlīt lokalizēja un sarakstīja lugas, tā kā jau pašos pirmos Rīgas Latviešu biedrības darbības mēnešos (1868. 1. dec.) varēja dāvināt biedrībai savu sacerāto skatu spēli, izteicot vēlēšanos, ka „Žūpu Bērtuli“, ko izrādīja pirmajā latviešu teātra atklātā izrādē vairs turpmāk neuzvestu. Tālāk centīgais, mūžīgi rosigais Tomsons bija viens no galvenajiem pirmo latviešu dziesmu svētku rīkotājiem, viņš sasauca plašu zemkopju apspriedi utt. Vispār Tomsons bija viens no inteliģentākiem un kulturālākiem latviešiem, kas līdz ar architektu J. Baumani bija studējis Vācijā, redzējis pasauli, kur tam bija iespējams arī daudz labāk iepazīties ar drāmatisko mākslu, nekā tiem,

kas visu laiku dzīvoja Rīgā. Ar savu jūsmīgo temperamentu, inteligenci un autoritāti, viņš bija kā radīts vadoņa uzdevumam.

Jau 1868. g. 1. decembra runas vīru sēdē, kā tas lasāms biedrības pirmajos protokolos, ievēlēja pirmā teātra komisija (kopmanis R. Diedrichs, ierednis P. Šillings, skolotājs M. Bankins), kuŗu 1869. g. 2. februārī nomainīja jau jauna teātra komisija — veterinārārsts B. J. Rozenbergs, ligēris J. Reklins, un P. Šillings. Ne vienā, ne otrā komisijas sastāvā nav minēts R. Tomsons. Tam ir savs iegansts. Komisiju nodibinādama, Rīgas Latviešu biedrība pieņēma principiālu lēmumu: „Tiek priekš dažādu darīšanu apspriešanas un izvešanas īpašas komisijas ieceltas ar to spriedumu, ka priekšniecības locekļi nava komisijā vēlami, bet ka tiem ir brīv bez vēlēšanas pie komisijas darbiem klāt būt un dalību ņemt (1868. g. 1. dec. protokols)“. Abi aktīvākie un centīgākie biedrības darbinieki — J. Baumanis un R. Tomsons — bija Rīgas Latviešu biedrības priekšnieka biedri, tāpēc komisijās nebija ievēlami, bet tajās varēja darboties kā priekšniecības locekļi. Kādā citā vietā biedrības kronikā turpretim lasāms (1869. g.): „R. Tomsons tika lūgts vadišanu (t. i. teātra komisijas) uzņemt un teātra spēlētāji no savas puses šai komisijā ievēlēja K Bergu.“

Laikam no tā pirmie nepareizās ziņas izpaudēji secinājuši, ka R. Tomsons bijis arī pirmais latviešu teātra režisors. Daudzi nākamie autori, starp tiem arī šo rindiņu rakstītājs, lietas apstākļus tuvāk vairs nepētīdami, pirmo rakstītāju atzinumu pieņēma par nodibinātu un savos rakstos ar labu ticību atkārtoja ieviesušos nepareizību. Nav noliedzams, ka Tomsons būs bijis pirmais idejiskais teātra komisijas priekšnieks vai teātra direktors, kas noteica repertuāru, rūpējās par administrāciju un nozīmēja izrāžu rīko-

šanas laiku utt., vārdu sakot no biedrības puses ir bijis teātra idejiskais vadītājs. Iekšējās intereses dzīts R. Tomsons droši vien būs piedalījies savu lugu sagatavojumos, dodot aktieņiem aizrādījumus un kontrolējot tēlojumus, ko viņš, kā tas lasāms teātra tēva Alunāna atmiņās, vēl gribējis darīt Alunāna laikā, sanākot ar pēdējo itin asā domu maiņā, bet teātra izrāžu praktiskais sagatavotājs un vadītājs arī viņa sarakstītās lugās ir bijis tomēr tikai Jūlijs Purāts. Nav gan izslēgts, ka pēc Purāta atstāšanās no biedrības koņa diriģenta uzdevumiem, varbūt dažas izrādes aktieņiem palīdzējis sagatavot arī R. Tomsons. Ticamāk tomēr ir, ka visas Rīgas Latviešu teātra izrādes līdz Alunāna atnākšanai ir režisējis jau pieminētais skolotājs Jūlijs Purāts. Izrādes sagatavošana ar iesācējiem aktieņiem prasīja ilgu laiku un arī lielu un pacietīgu diendienas darbu, bet Tomsonam bija maz vaļas, jo bija stipri aizņēmis nevien savos, bet arī visos biedrības pasākumos. Labākā gadījumā viņš varēja būt jauno aktieņu darba pārraudzītājs, lietpratīgs padomdevējs, bet ne vairāk. Tāds viņš arī gan būs bijis, galvenokārt savu abu lugu „Mika“ un „Mika nāk mājā“ sagatavojumos.

Pirmais, kas R. Tomsonam piedēvēja pirmā latviešu režisora nopelnus, bija latviešu kultūras dzīves pētnieks, rakstnieks Augusts Deglavs. Rakstot plašu rakstu par latviešu drāmatisko literātūru un teātra pirmsākumiem Rīgas Latviešu biedrības izdotā konversācijas vārdnīcā, Degalvs starp citu saka: „R. Tomsons bija pirmais latviešu teātra režisors, gan tāpat diletants kā visi citi, tomēr izglītots cilvēks un tāds, kam sabiedrībā stāvoklis, caur ko tam arī nenācās grūti pie saviem līdzspēlētājiem uzturēt pienācīgu autoritāti (Konversācijas Vārdnīca 22 24 lp.). Šāds noteikts konstatējums

bija ievietots biedrības izdevumā un vēl tai laikā, kad autoram bija pieietami visi Rīgas Latviešu biedrības nesadegušie protokoli un teātra arhīva materiāli, kāpēc tam arī visi noticēja. Vēl jāsaaka, ka A. Deglavs jau 90. gadu sākumā ilgās studijās bija iepazinies ar biedrības tapšanas laika vēsturiskiem faktiem un materiāliem, pirmos darbiniekus aprakstīdams savā interesantajā grāmatā „Latviešu pirmais attīstības solis“. Jau reiz izteikto domu rakstnieks nu turpināja tālāk savā kultūrvēsturiskajā romānā „Rīga“, kam par izejas materiālu noderējuši tieši no dzīves ņemti fakti, kuŗus arī centies vai protokoliski notēlot: „Bet Richards Tomsons, kas bija uzņēmis teātra vadīšanu bija nevien dzimis diplomāts, bet arī lielisks runātājs, kas prata pārliecināt“ un turpat tālāk: „Bet kad 14. jūnijā notika „latviskā teātra izrādīšana“, pie tam pirmo reizi Rīgā izrādīja „Žūpu Bērtuli“, tad tas pēc viņu ieskatiem bija kaut kas lielisks. Iznāk Žūpu Bērtulis vien, nopinkājies, savēlies, tev jāsmejas gribi vai negribi un tāpat par citiem... Tikai viens cilvēks ar šo izrādi bija pavisam nemierā, tas bija pats teātra vadonis Richards Tomsons. Viņš bija izteicies, ka tūdaļ ķeršoties pie spalvas un pārceļšot vai sarakstīšot latviešiem kādu piemērotu lugu.“ (Rīga, 362, 363 lp.).

Varētu vēl pievienot citus tamlīdzīgus izrakstus, bet pietiks. Būtu galīgi aplam, ja sacītu, ka Deglavs tīšus prātus pieļāvis tādu nepareizu kulūrvēsturisku faktu konstatēšanu. Katrā ziņā viņš rikojies pārliecināts, savu secinājumu dibinot uz viena vai otra nenoskaidrota biedrības kronikas fakta, tuvāk neizpētījot lietas patiesos apstākļus, kas jau raksta sacerēšanas laikā publiski bija noskaidroti.

Tā, piemēram, sakarā ar Rīgas Latviešu teātra desmit gadu darba jubileju plašs un izsmelošs raksts

bija lasāms „Rīgas Lapas“ 1876. g. 41—45 num; kurā atrodamas jo sīkas ziņas gan par pirmiem aktieņiem, gan rakstniekiem, gan izrādītām lugām. Raksts ir bez paraksta, bet no visa viegli secināms, ka tas pieder teātra direktora Adolfa Alunāna spalvai. Tik pamatīgu informāciju par teātra iekšējo dzīvi un tā drāmatisko darbību varēja sniegt vienīgi tāda persona, kas sīkumos pārzināja teātra apstākļus un visam intensīvi līdzī dzīvojusi. Rakstā atrodams tiešs norādījums, kas ir bijis pirmais latviešu teātra režisors: „Īpašu ievēribu vēl pelna J. Purāts, jo viņš bija pirmais latviešu izrāžu vadonis, bet Purātam vēl savi nelieli nopelni par dziedāšanas kopšanu Rīgas Latviešu biedrībā. Lai šī lieta nenāktu aizmīšanās, gribu te pieminēt, ka pazīstamā laimes uzdziedāšanas dziesma „Augsta laime tam“ ir Purāta sacerēta.“

Atrodams vēl kāds cits norādījums, par pirmo latviešu teātra režisoru. Četrus gadus pēc „Rīgas Lapas“ raksta „Baltijas Vēstnesī“ (1882. g. Nr 280 un 281) iespiests fakts bagāts pārskats „Mūsu latviešu teātra izrādījumi“, no kura atzīmējams šāds teikums: „Nu varēja pieņemt sevišķu teātra vadonu, kura amatu izpildīja J. Purātkungs.“ Raksts, kas Rīgas Latviešu biedrības oficiālā ievietots 200. izrādes gadījumā, parakstīts ar šifru P. M. No visa redzams, ka to atkal rakstījis labs teātra apstākļu pazinējs. Ja Rīgas Latviešu teātra režisors patiesībā būtu bijis R. Tomsons, tad taču viņa vārdu neaizmirstu un nopelnus laika biedri nepierakstītu citam.

Pievedišu vēl kādu faktu. 1869. gadā vācu valodā izdotā Rīgas adrese grāmatā kā aktieris minēts Jūlijs Purāts (Palisādu ielā Nr 4), bet neviena cita latviešu skatuves darbinieka vārds tur nav atrodams. Tā tad Jūlijs Purāts jau tad, kad neviens latvietis

vēl netiek kā aktieris minēts, Rīgā jau tiek uzskatīts par profesionālu skatuvnieku, kam teātra darbs ir tieša nodarbība. Iespējams, ka J. Purāts latviešu izrādēs ar pieņemtu vārdu ir uzstājies arī kā aktieris, par ko laikrakstos gan nav nekādu ziņu, bet viņa skatuvnieka darbs galvenokārt te ir domāts režisora darbs.

Pēc tā vairs neatliek šaubu, ka Jūlijs Purāts ir mūsu pirmais teātra režisors, kā vārds un darbs ilgos gaddesmitos nepiedodami ticis aizmirsts. Tas viegli saprotams, jo Purāts, kā tālāk redzēsim, drīz vien atstāja Rīgu, sava mūža lielāko daļu nostrādādamus krievu kaņaspēkā par pulka kapelmeistaru. Pie tam viņa darbs latviešu teātrī nav arī visai ilgs — tikai divi teātra iesākuma gadi (1868—1870), arī sagatavoto izrāžu skaits pārsniedz tikko vienu desmitu. Daudz tas nav, bet darba sākumā tomēr respektējams darbs. Visas šīs izrādes pie tam ir bijušas tipiskās iesācēju izrādes, notikušas galīgi nepiemērotās skatītāju telpās, uz mazas saspiešanas skatuvītes. Tas sevšķi attiecināms uz pirmajām izrādēm Vingrotāju biedrības nomātajās telpās (tās atradās Kalpaka bulvārī Nr. 4). Vēlākās izrādes, sākot ar 1870. g. 19. februāri, varēja jau norisināties jaunceltajā Rīgas latviešu biedrības namā, kur izrādēm nesamērojami bija labāk iekārtota skatuve, bet publikai plaša un ērta zāle.

Jūlijs Purāts turklāt stāvēja daiļajām mākslām visai tuvu, bija baudījis mūzikālu izglītību, dziedāja lielos Rīgas košos, kaut gan teātra lietās bija tāds pats diletants kā visi pārējie latviešu aktieři. Speciālas arodnieciskas izglītības viņam nav bijis. Tomēr Purāts vairāk nekā citi bija paguvjis iepazīties ar vācu teātra izrādēm, kaut cik pazina skatuves tehniku, kā arī prata zināmos skatuves stāvokļos iekārtot darbības un iedalīt literāro vielu.

Ja sākotnēji viņam, tāpat aktieņiem bija jāiet taustoties, instinktīvi meklējot, tad ar katru izrādi režijas darbs kļuva vingrāks, līdzēnāks, noteiktāks. Grūtākos jautājumus varēja tūliņ uz vietas noskaidrot īstu lietpratēju vadītā vācu teātrī, kur viņam nav trūcis labu paziņu un izpalīdzīgu darba ierosinātāju.

Runāt par toreizējo režiju tagadnes nozīmē gan pavisam nevaram. Režisora funkcijas tolaik pat lielu tautu teātros bija stipri ierobežotas. Izrādes režisors nebūt nebija izrādes garīgais organizētājs, kāds viņš ir tagad. Viss viņa darbs sākās un beidzās ar tīri tehniskiem skatuves iekārtojumiem un atgādinājumu aktieņiem, kad tiem jāšāk runāt, kad jāuznāk uz skatuves. Skatuves darbību un dialogus lielākos teātros parasti vadīja pirmais aktieris, piešķirdams vēribu tikai sev un pretspēlētājai primadonnai, galīgi novārtā atstādams viņu pārējo ansambli. Ģenerālmēģinājumu līdz 1893. g. nepazīna pat slavenais Maskavas mazais teātris, par mazākiem teātriem nemaz nerunājot. Ka mūsu pirmo izrāžu režijas mākslas ziņā nav augstu stāvējušas — tas visiem skaidrs. Bet iesācēju darbs tomēr bijis sajūsmīgs. Diletantu aktieņi strādājuši centīgi — paši kopīgi tulkojuši lugas un kopīgi gatavojuši izrādi. Režisoram no pārrunām ar tēlotājiem un labi dotiem padomiem bija jāizlopa istā doma, jāatrod pareizais ceļš. Lai nu kā, Jūlijs Purāts tomēr ar savu uzņēmību, iedziļināšanos un mākslas centību ir savā laikā licis pirmos drošos pamatus tai cēlai un stalti izveidotai celtnei, ko tagad saucam par Latviešu nacionālo teātri. Viņš palīdzējis, ka no maza un niecīga sākuma izaudzis liels kultūras iestādījums. Šis pirmais darbs tagad pēc 79 gadiem mums jānovērtē ar patiesu goddevību un atzinību pirmiem darba sācējiem.

J. Purāta vadītā pirmā atklātā latviešu izrāde notika 1868. g. 14. jūnijā. Tai bija izraudzīta jaunā Stendera lokalizētā luga „Žūpu Bērtulis“. Izrāde tiešām bija liels notikums Rīgas latviešu dzīvē, kas „teijateri“ līdz šim bija skatījuši tikai pilsētas nomaļu balagānos. Labie panākumi rīkotājus pamudināja tūlīt rūpēties par nākamo izrādi. 27. oktobrī arī notika otra izrāde, uzvedot F. L. Šrēdera četru cēlienu joku lugu „Klusi ūdeņi ir dziļi“. Lugu bija pārtulkojis trupas komiķis — burtlicis G. Michelsons kopīgi ar saviem skatuves biedriem. Bet šoreiz aktieři, režisors un tulkotāji bija ķērušies pie pārāk grūta uzdevuma. „Mājas Viesis“ par izrādi ievieto stingru, pārmetumu pilnu kritiku, kas pagalam aizskārusi teātra spēlētājus. Tie avīzē rakstīja tikpat stingru pretrakstu. Tā par teātra jautājumiem ir pirmā polemika latviešu avīzēs. Pirmā gada Rīgas latviešu teātra darbība noslēdzas ar „Žūpu Bērtuļa“ atkārtojumu 17. nov., otra luga nav tikusi vairs izrādīta.

1869. gadā J. Purāts viens vai arī kopā ar citiem (piem. Alunāna „Paša audzināto“) sagatavoja piecas izrādes, no kurām trīs notika Rīgā, divas Jelgavā. Svarīga ir R. Tomsona lokalizētā „Mika“ un paša sacerētā „Mika nāk mājā“ pirmizrāde 1869. g. 19. janvārī. Avīzes cildina autoru, lugas publikai patīk, sevišķi „Mika nāk mājā“. Pēc 2. martā notikušās P. Šillinga pārtulkotās lugas „Pats savs brālis“ izrādes, aktieři posās uz Jelgavu, kur pirmā latviešu izrāde notiek pilsētas teātrī 27. aprīlī. Abas joku spēles Tomsona „Mika“ un J. H. Baumaņa jau 30 gadus priekš tam lokalizētais „Lustīgais nerrs Jelgavā uz tirgus plača“ bija ārkārtīgs sabiedrisks notikums, ko „Baltijas Vēstnesis“ aprakstījis trijās slejās pār visu avīzi. Ne mazāku ievēribu izpelnījās otra izrāde Jelgavā, kurā sniegts „Žūpu Bērtulis“

un Alunāna „Paša audzināts“, autoram abās lugās līdzī spēlējot.

Pirmo reizi „Paša audzināts“ teātrī parādījās 1869. gada 24. jūnijā, svinot Rīgas Latviešu biedrības pamatlikšanas svētkus. Jaunais A. Alunāns sabiedrībā uzreiz iegūst plašu ievēribu nevien kā aktieris, arī kā autors. Latviešu teātris ar šo izrādi iemanto jaunu slavu. Lugas pirmuzvedumam J. Purāts bija sameklējis daudzus jaunus aktierus ar izcīnīgām skatuves spējām. Tomēr viss rudens pagāja dīkā. Izrāžu rīkošanu traucēja telpu trūkums. Visu biedrības uzmanību tagad saistīja jaunā nama būve, kas tuvojās noslēgumam.

Bet par to jo dzīva kļūst teātra darbība 1870. g. Otrā pusgadā, teātra vadību uzņemoties Alunānam notiek jau 16 izrādes. J. Purāts šai laikā sagatavojis desmit lugas sešām izrādēm. Repertuāra izvēlē notikusi jau zināma pārmaiņa: lielo luga vietā nākuši tulkotie viencēlieni, kas palaikam viegli sagatavojamas vācu joku lugas. Biedrības namu iesvētot (1870. g. 19. februārī), izrāda Fr. Veinberga tulkoto „Lakstīgala un brāļa meita“ un H. Zieges (arī aktieris) „Jēci Midzeni“. 15. martā vārdu atkal dabū R. Tomsona lugas, kuŗām Franks pagatavo pirmās dekorācijas (kaut kur atzīmēts, ka Tomsonu un Franku publika suminājusi izsaucot). Nākamās J. Purāta vadītās izrādes notiek 19. aprīlī, 7. jūnijā, kad pirmo reizi latviešu valodā parādas luga „Labāk zīle rokā, nekā mednis kokā“, „Deppis un Jette“, „Tiesas priekšā“ utt. Tās ir arī beizamās J. Purāta inscenētās lugas. Līdz ar to izbeidzas pirmā latviešu teātra režisora darbs latviešu teātrī. Tā paša gada 14. jūnijā izrādi ar trim lugām jau sagatavojis Alunāna vecākais darba biedrs Rēveles vācu teātra aktieris Gitrijs, kas abi bija angažējušies Vācijā un, pa ceļam uz turieni, ieradušies Rīgā. Vācu — franču

kaš 1870. g. izjauca abu jauno aktieŗu nodomus. Par svētibū latvieŗu teātrim Alunāns palika dzimtenē uz visiem laikiem, droŗi turpinot J. Purāta iesākto un ievadīto darbu.

II

Kas ir bijis Jūlijs Purāts? Lai gan pagājuŗi tikai 79 gadi, kopŗ mūsu teātrī sācis darboties J. Purāts, tomēr par viņa dzīvi un darbu uzglabājies ļoti maz ziņu. Bet tā ir ar visiem pirmiem latvieŗu tautas atmodas laikmeta sabiedriskiem darbiniekiem. Gan nav galīgi pagaisuŗi viņu vārdi, tomēr par ŗo vīru dzīves gaitām nav tobrīd neviens licies zinīs. Tāpēc bagātīgi kultūrvēsturiski materiāli gājuŗi zudumā uz visiem laikiem, jo nav nekādas iespējas tos vairs restaurēt. Avīzēs atrodama viena un otra piezīme par Purāta mūzikālo darbību, bet par teāŗa darbu, kad tas tieŗi darīts, nav minēta ne rakstu zilbe. Deviņdesmito gadu beigās kaut kur avīzēs iespiests īss viņa nekrologs, un tas tad arī ir viss. Man bezgala grūti nācās konstatēt pat viņa dzimŗanas gadu, jo vienīgajā daŗas rindas garajā biografijā par to nav nekas bilsts. Ņemot palīgā gan arŗīva materiālus, gan baznīcas grāmatas pēc ilgas taujāŗanas un meklēŗanas, izdevās noskaidrot daŗus J. Purāta dzīves faktus.

Jūlijs Purāts dzimis Salaspils draudzes skolā 1835. gada 7. martā, kur viņa tēvs Gotlībs Purāts bija skolotājs un draudzes ērgelnieks. Gotlība brālis Jānis Purāts ir tai pašā laikā ieŗēmis skolotāja un ērgelnieka amatu Ikŗķīles draudzē. Ņo abām ŗīm Purātu dzimtām latvieŗiem nākuŗi divi ievērojami darbinieki tautas atmodas pirmajos gados. Ikŗķīles skolotāja Purāta meita ir architekta J. Baumaŗa māte, bet Salaspils Purāta jaunākais dēls ir Latvieŗu teāŗa pirmais reŗisors un jaukta koŗa diriŗents. Abu tuvinieku dzīves takas daudzreiz savijuŗās kopā. Tā

tas ir bijis teātrī, tā latviešu dziesmu mākslu popularizējot svešās tautās. Vajadzības gadījumā arhitekts Jānis Baumanis vienmēr ir atcerējies un uzmeklējis savu radnieku Jūliju Purātu, aicinot to palīgā nodomātā darbā, kuŗā tas bijis lietpratējs.

Gotlībam Purātam ir bijusi īsti prāva ģimene. Jūlijs ir četrpadsmitais bērns ģimenē, bet viņa dvīņu māsa Helēna Adelheide piecpadsmitais. Gotlībs Purāts divas reizes precējies. Laulībā ar pirmo sievu Annu Bumbed laikmetā no 1814—24. gadam dzimuši 9 bērni (piecas meitas, četri dēli), pēc pirmās sievas nāves Purāts 1835. gadā apprecējies otrreiz ar Šarloti Hān. Šai laulībā dzimst vēl četras meitas un divi dēli. Jūliju kristījis 1835. g. 17. martā Ikšķiles-Salaspils mācītājs pazīstamais Ch. Brokhuzens (Brockhusen), Baltijas vācu rakstnieks, prāvests un Latviešu draugu biedrības rosīgs darbinieks un Vidzemes direktors. Jaunkristītais ierakstīts Salaspils baznīcas vācu draudzē. Kūmi bijuši — tēva brālis Ikšķiles skolotājs Jānis Purāts, muižas ārsts Kristjānis Sucks un Kenču muižas nomniece Šarlote Vilhelmīne Šancere.

Jūlija bērnība nevar būt bijusi gaiša un bezrūpīga. Ģimenē, kur aug piecpadsmit bērnu, vienmēr jūtams trūkums, vēl vairāk tad, ja tā ir līdzekļos stipri ierobežota laukskolotāja ģimene. Sagādāt iztiku un skolu tik lielam bērnu baram nav viegla lieta. Vecāki labi apdomājās, kuru bērnu sūtīt tālāk skolā, kuŗam jāsāk pelnīt jau pašam maize. Salaspils atrodas pašā Rīgas pakājē. Labākos apstākļos būtu viegli bērnus izvadīt Rīgas skolās. Bet no tā jāatsakās. Jūlijs kā viens no pastarišiem uz Rīgas skolām nemaz netiek. Tēvs viņu sagatavo Cimzes semināram, lai dēls vēlāk viņam būtu vietnieks skolā un baznīcā. Salaspils draudzes skola, kā to var secināt no kāda prāvesta Brokhūzena raksta 1828. g. „Pro-

vinzialblatt'a" 16. numurā, būs gan bijusi viena no tām divi labi ierīkotām draudzes skolām viņa baznīcas iecirknī. Jūlijs Salaspilī paliek līdz savam 18. dzīvības gadam, tad 1853. g. iestājas Cimzes draudzes skolotāju seminārā Valkā. J. Purāts ir Cimzes semināra piektā izlaiduma audzēknis.

Sai kursā seminārā uzņemti pavisam 29 audzēkņi, no tiem apmēram viena ceturtdaļa igauņu. Reizē ar J. Purātu seminārā iestāties J. Dauge (prof. A. Dauges tēvs), kas savu pirmo izglītību ieguvis pie Jūlija krusttēva Ikšķiles draudzes skolā un vēlāk bija izcils sabiedriska darbinieks Saukā, kur gadu desmitiem vadīja savu skolu un diriģēja kori. No Purāta kursa biedriem tālāk jāmin komponists un virsskolotājs Baumaņu Kārlis, ģimnazijas skolotājs A. Ädleris, daudzu latviešu skolas grāmatu autors J. Bankins, vecā Trikātes draudzes skolotāja Dāvida Johansona mazdēls K. Johansons, „Mājas Viesa“ līdzstrādnieks M. Kaktiņš, mācītājs L. Pussulis, Skujienes draudzes skolotājs R. Krēps, Jaunpiebalgas draudzes skolotājs un vēlākais ierednis V. Ulpe, Juŗa Cauniŗa brālis Jānis utt. Kurŗa audzēkņos valdīja moŗs gars un liela centība pēc tālākas izglītības. Ja iemetam skatienu kursu beiguŗo īsajās biografijās, redzam, ka uz laukiem par draudzes skolotājiem un ērgelniekiem palikusi tikai viena treŗā daļa audzēkņŗu. Daŗi nodevuŗies praktiskam saimnieciskam darbam, lielum lielā daļa izglītojusies par virsskolotājiem un mājskolotājiem. Arī tā laika mūzikālā izglītība seminārā stāvējusi augstā cienā. Purāta kursa biedrs Baumaņu Kārlis kļuvis visā tautā iecienīts komponists, bet igauņis Kārlis Elans ievērojams Leipcīgas konservatorijas profesors. Seminārā sākuŗās izraisīties arī Purāta iedzimtās mūzikālās spējas, jo semināra direktors savos audzēkņos visiem spēkiem centies attīstīt īŗis gara spējas.

J. Purāts Cimzes seminārā mācās tikai divus gadus (1853—1855) un izstājas kursu nebeidzis. Kāds iegansts viņu tā spiedis rīkoties — nav zināms. Bet drīz pēc tam viņu sastopam jau par skolotāju un ērģelnieku tēva vietā Salaspilī. Cik gadus viņš šai draudzē strādājis par skolotāju un ērģelnieku, tagad grūti izzināt, jo pirmajā pasaules kara laikā visi Salaspils draudzes un pagasta arķīvi gājuši zudumā. Šis darba cēliens nevar būt ilgāks par 10 gadiem, jo 1866. gadā J. Purāts jau sastopams Rīgā. Morica Rūdolda (Moritz Rudolph, Rigaer Theater — und Tonkuenstler Lexikon) leksikonā 190 lp. atrodams par Purātu īsas ziņas. Tur teikts, ka no 1866.—1869. gadam viņš bijis dažu Rīgas dziedāšanas koŗu dalībnieks, tai pašā laikā Rīgas latviešu teātra režisors un pirmā latviešu koŗa vadītājs.

Pēc četrus gadus ilgas mākslinieciskas darbības (1866—1870) J. Purāts no Rīgas pāriet par skolotāju un ērģelnieku Eģiptes draudzē, kas atrodas Augškurzemē pie Daugavpils un vairākus gadus dzīvo tālu nost no latviešu kultūras centra. Dedzīgajam mūziķim Jūlijam Purātam tur nav bijis nekādas iespējas organizēt dziedātāju kori, lai līdz ar citiem cimziešiem, kas visur uz laukiem bija koŗa diriģenti, piedalītos pirmajos vispārīgajos latviešu dziesmu svētkos. Pirmais latviešu koŗa diriģents Rīgā šajos tautas svētkos varēja piedalīties vienīgi kā pasīvs klausītājs, nekā aktīvs mūzikas darbinieks.

Atstājis skolotāja un ērģelnieka vietu Eģiptes draudzē, J. Purāts atrod sev piemērotu nodarbību krievu koŗaspēkā, pieņemdams koŗa kapelmeistara vietu Daugavpilī. Koŗa kapelmeistars viņš paliek visu savu dzīves laiku, darbodamies dažādās pilsētās — Rīgā, (Vjazmas pulkā), Jelgavā, Kauņā utt. Kādu laiku Purāts ir arī mūzikas skolotājs Pleskavas kadetu koŗpusā. Dzīves pēdējos gadus pavadījis

Kaunā, kur plaušu karsonī miris 1897. g. 22. aprīlī, 62 gadu vecumā.

Jūlijs Purāts ir bijis īsts mākslas cilvēks ar straju un ātri mainīgu iedabu, dzirkstošu temperamentu, bezbēdīgu un lepnu raksturu. Viņš nav mīlējis izlikties un locīties, bet vienmēr gājis taisnu ceļu, daudzreiz arī sev par zaudējumu. Nekur nav varējis ilgi nosēdēt vienā vietā; darbu sācis un darījis ar sajūsmu, bet ne vienmēr to konsekventi novadījis galā. Viņa māšas meita, vairāk nekā deviņdesmit divus gadus vecā dolēniete Emilija Krūmiņa papildina Purāta raksturu, izceldama to, kā visai enerģisku cilvēku, kas pratis ap sevi saistīt jaunatni. Bijis lielākas ģimenes tēvs, kuŗas locekļi izmiruši.

Par Purātu kā cilvēku un mākslinieku dažādas atmiņas man sniedza Salaspils augstākās pamatskolas pārzinis, skolotājs Ed. Jirgensons, kas šo amatu Salaspilī nepārtraukti izpilda jau četrus gadus desmitus. „Skolotājs J. Purāts ārpus skolas darba ar sevišķu patīku nodarbojies ar medniecību“, pēc nostāstiem apraksta Ed. Jirgensons, „šo sportu piekopdams viņš aizrāvēs tik tālu, ka pārtraucis stundu pasniegšanu un, zēnus uz mežu līdz paņēmis pie zaķu dzišanas, tik sirsnīgi nodevies medību priekam, ka aizmirsis skolu un māju. Tā viņam ir cēlies konflikts ar Ikšķiles un Salaspils mācītāju Brokhūzenu, kas tam izteicis skolas valdes rājienu.“

Purātu tas nav varējis sabaidīt. Ja viņš vienā vietā arī drusku pierāvēs, bet citās visās savās ricībās palicis tāds pats kā bijis — sajuzdamies vienmēr brīvs un neatkarīgs. „Purāts izpildījis arī baznīcas ērģelnieka amatu,“ Ed. Jirgensons turpina atmiņas. „Bet visu gaŗo laiku mierīgi nosēdēt uz ērģeļu soliņa nebijis šim straujajam temperamentam pa spēkam; tādēļ tas bieži vien klusitīpām atstājis

baznīcu un aizgājis uz tuvējo Buršu krogu, kur par krodzinieku bijis vēlākā latviešu aktiera un rakstnieka Eižena Kociņa tēvs. Še laiks tik brīnum ātri aiztecējis, ka ne katru reizi Purāts paspējis laikā atnākt atpakaļ baznīcā.

Tad mācītājs līcis diviem perminderiem svētdienās nostāties katrā pusē ērgelēm un neļaut ērgelniekam atstāt viņa vietu, kamēr dievkalpojums beidzies. Grūti nācies Purāta straujai dabai panest šādu uzmācīgu brīvības aprobežojumu un lieta beigusies ar to, ka kādā svētdienā Purāts vienu no perminderiem apvainojis baznīcā rupjā kārtā. Šim notikumam sekoja Purāta atlaišana no vietas“.

Arī Rīgā, uz kuriem viņš pārnāca, J. Purāts nevar nekur lāgā iedzīvoties. Viņu redzam drīz rīkojam koncertus, drīz atkal vadam teātri, bet ilgi tomēr nav varējis uzkavēties nevienā vietā. Ne jau tas viss ir viņa jopainās dabas dēļ. Mākslinieka darbs tobrīd deva visai niecīgu un nepietiekamu dzīves iztiku, kas darbiniekus spieda mainīt vietas un meklēt citur drošāku stāvokli. To ir darījis arī Purāts, izvēlēdamies ienesīgāku kroga ieredņa vietu.

Savā mākslā, sevišķi koŗa dziedāšanā, viņš ir jauna ceļa gājējs. Kā koŗa diriģents viņš meklējis dziedājumos smalkāku niansējumu, rūpīgāku apdari, izcēlis dziesmu mūzikālo, iekšējo saturu, kas nav lāgā patīcis konservatīviem koŗa diriģentiem. Viņš bijis nevien izmanīgs un stingrs koŗa diriģents, bet arī veikls dziesmu aranžētājs un arī viens no mūsu pašiem pirmiem komponistiem. No Purāta kompozīcijām un dziesmām, cik zināms laikam nav neviena iespiesta un uzglabājusies. Tagadējā mērogā, viņa mūzikālie sacerējumi droši vien stipri novecojušies, tehniski nepilnīgi. Bet tai laikā, kad tie sacerēti, bija citi laiki, citas prasības. J. Purāts sevi

arī pats par mākslinieku, komponistu neturēja, bet gan kādā vietā ir uzsvēris, ka gribot būt apzinīgs diriģents. Pirmam teātra režisoram sekodams, arī Alunāns savos jaunekļa gados, kad uzņēmās vadīt latviešu teātri, izmēģināja roku, mūzikālo darbu sacerēšanā, savas polkas laipni izdāvinādams latviešu dāmām. J. Purātam komponēšana nav bijusi modes, bet sirds lieta. Kā kapelmeistaram viņam bija dota izdevība šo savu Dieva dāvanu neturēt zem pūra. Bet uzrakstītais diemžēl palicis svešā malā, svešos ļaudīs; latvieši šo darbu atskāpojums nav dzirdējuši. Ja J. Purāts būtu visu mūžu nostrādājis latviešu vidū un saņēmis tiešus ierosinājumus no savas tautas un dzirdējis atbalsi saviem darbiem — viņa atstātais garīgais mantojums droši vien būtu bijis daudz kuplāks un mākslinieciskie sasniegumi nesamērojami lielāki.

III

1868. g. 19. februārī nodibinātā Latviešu palīdzības biedrība trūkumu cietējiem igauņiem bija pirmsākums daudziem latviešu kultūras pasākumiem Rīgā. Filantropiskā darbā apvienotiem latviešu amatniekiem (skaitā 14) drīz vien pievienojās izkaisītie un katrs savā dienas darbā aizņemtie latviešu inteliģenti — skolotāji, grāmatveži, mērnieki, ieredņi, māju īpašnieki, ārsti, arhitekti un advokāti. Katrs ko gribēja darīt komitejas humāno mērķu sekmēšanai, jo tā bija pirmā reize, kad latvieši brīvi un atklāti varēja pulcēties un biedroties. Blakus galvenai komitejai, kas līdzekļus vāca tiešā ziedojumu ceļā, tūliņ nodibinājās dāmu komiteja, kuŗas priekšgalā nostājās „Mājas Viesa“ redaktora Anša Leitāna kundze Katrīna Leitāne. Dāmu komitejas tiešais uzdevums nu bija rūpēties par dažādiem sarīkojumiem, kas galvenai komitejai varēja dot bagātīgus papildu līdzekļus. Pirmā kārtā sāka

noturēt priekšlasījumus Mazās Ģildes zālē. Pirmā pusgadā to skaits bija pieci. Pirmais tāds atklātais priekšlasījums latviešu valodā Rīgā notika 1868. gada 10. martā, kuŗā runāja J. B. Rozenbergs. „Mājas Viesis“ šo gadījumu apraksta kā ārkārtīgu latviešu sabiedriskas dzīves notikumu un vēlāk savās slejās rakstu iespēž pilnīgā veidā. Tādi priekšlasījumi latviešiem bija pilnīgi jauna lieta, publikā tie rada dzīvu atbalsi un klausītāji tos labprāt apmeklēja.

Tas pamudināja domāt arī par cita veida sarīkojumiem — koncertiem, teātra izrādēm utt. Bet kā to veikt, ja nav vajadzīgā koŗa, ja nav teātra ansambļa, ja vispār vēl nav šais mākslas disciplīnās ievingrinātu darbinieku? Entuziastus tas tomēr nesabaidīja, kaut kas bija jādara un jādara tūlīp. Viens no tādiem daiļajām mākslām tuvu stāvošiem jūsmotājiem un ar jau gluži teicamu darba pieredzi bija Jūlijs Purāts. Varbūt sava radnieka architekta J. Baumaņa pamudināts un paskubināts, kas līdz ar R. Tomsonu jau pašā sākumā bija iestājies palīdzības komitejā, J. Purāts ātri noorganizēja latviešu iesācēju dziedātāju kori un sāka studēt programmu pirmiem laviešu koncertiem Rīgā. Koŗu dziedāšana skolās un baznīcā dažur (Raunā, Vecpiebalgā Liezerē un citur) jau bija laidusi dziļas saknes, tur koŗi pastāvēja jau ilgāku laiku. Tikai Rīgas latvieši klusēja, jo tiem nebija sava centra. J. Purātam, kas bija dažu vācu koŗu dalībnieks, enerģiski strādādot ar dziedāšanā vēl neapmācītiem iesācējiem, koncerta sagatavošanas darbus izdevās paveikt diezgan īsā laikā.

Viņa rīkotais pirmais koŗa koncerts bija garīgs koncerts Jāņa baznīcā 1868. gada 31. martā. Tas vispār bija pirmais latviešu koncerts Rīgā, sagatavots mēneša laikā. Koncerts bija stāvgrūdām pilns. Ieņēmums no sīkajiem ziedojumiem (285 rbļ 43 kap.)

ir neredzēti liels. Klausītāji bezgala pateicīgi korim par jauki nodziedātām dziesmām un koŗa vadītājam Purātam par veiksmīgo dziedātāju vadīšanu. „Mājas Viesi“ par koncertu atrodama īsa atsauksme: „Pirmajā Lieldienas svētku dienas pēcpusdienā sv. Jāņa baznīcā noturēja latvisku koncertu jeb jauku dziedāšanu ar mūziku. Bija gan no sirds jāpriecājas par šo jauko dziedāšanu, bet arī par to, ka ļaudis no tuvāku mīlestības dzīti, upuŗus netaupīja, jo baznīca bija kā bāztin piebāzta ar klausītājiem.“

J. Purāts ar dziedātāju panākumiem ļoti apmierināts. Morālistkais gandarījums iegūts pilnīgs. Koris tūlīŗ mundri nododas jaunam sagatavošanas darbam. Nav ilgi jāgaida nākamais latviešu koncerts Rīgā. Tas notiek maija sākumā Vingrotāju zālē un ir ar vispārēju mūzikālu programmu. „9. maijā te Rīgā tika noturēta pirmā laicīgā koncerte pa latviski“, tā raksta „Mājas Viesis“ (Nr. 21, 1868). „Šinī koncertē tika dziedātas jaukas dziesmas un spēlēti brīnum jauki mūziķu gabali; tādēļ gauŗi jānoŗēlo, ka klausītāji pa maz bija sanākuŗi sev pašiem to prieku atraudami, kas tiem būtu bijis to jaukumu dzirdot.“

Kāda bijusi garīgā koncerta programma, kādas dziesmās dziedātas laicīgā koncertā, pēc atsauksmēm laikrakstā nav iespējams konstatēt. Arī citur nekur nav atrodamas kādas ziņas par pirmiem vēsturiskiem koncertiem Rīgā. Koncertu virkne droŗi vien būtu turpināta, ja pati Palīdzības komiteja vasaras otrā pusē jau netaisītos likvidēties. Otrā koncerta vājie materiālie guvumi gan nebūs varējuŗi ietekmēt J. Purātu un viņa koŗa dalībniekus. Svarā te krīt nozīmīgs cits iemesls. Bija iesākusies vasara, kad pilsētā parasti izbeidzas visi sarīkojumi, pilsētnieki un arī koŗa dalībnieki izbrauc vasaras atpūtā. Bez tam koŗa diriģentam J. Purātam

bija rokas saistītas jau otrā darbā — viņš gatavoja pirmo latviešu teātra izrādi.

Koŗa darbība uz laiku bija jāpārtrauc, tomēr koris kā vienība pastāvēja. Nodibinoties 1868. gada rudenī Rīgas latviešu biedrībai, visi agrākie Palīdzības komitejas darbinieki tūliņ kļūst par jaunās biedrības idejiskiem vadītājiem. Arī J. Purāta dziedātāji pāriet biedrības 1868. g. 15. dec. nodibinātās mūzikas komisijas pārziņā (komisijas priekšsēdis K. Milleris). Sākumā koris nekādu aktivitāti tomēr neparāda. Skolotājs R. Gailis gan apņēmies dziedātājus noorganizēt, tomēr tas viņam tik viegli nav padevis. Pirmo plašo biedru vakaru Vingrotāju zālē 1869. g. 6. janvārī pašu dziedātāju koris ar dziesmām vēl nav spējis kuplināt. Runas vīra H. Alunāna ieteiktu, uzaicina dziedāt vecāko Kurzemieņu dziedātāju kori „Līgo” (dib. 1865. g.), skolotāja Fogelmaņa vadībā. Laucinieku kora uzstāšanās Rīgā iznāk it braša un iespaidīga. Vecais Hofrāts B. Dīriķis, kas tikko kā bija sācis izdot otru latviešu avīzi Rīgā, savā „Baltijas Vēstnesī” pats uzraksta veselu ievadrakstu, dziedātājus sākumā aprakstīdams: „Jauki bija skatīt šos 40 dziedātājus zāles dibenā starp zaļumiem, sievietes baltas jakinās vienā pusē, otrā vīrieši, bet vidū viņu vadonis.” (Nr. 4, 1869.).

Redzēdama lauku dziedātāju panākumus, Rīgas latviešu biedrība nolemj dziedāšanai turpmāk piegriezt lielāku vērību. Lai koŗa mākslu paceltu vajadzīgā līmenī, 1869. g. 4. maijā par koŗa diriģentu salīgst Jūliju Purātu, maksājot tam 20 rbj. mēnesī. Diriģents gan iesāk rosīgi strādāt, bet darbs negrib lāga veikties. Vainīgs nav šoreiz koŗa vadonis, bet gan iesācēji dziedātāji, kam pirmā sajūsma bija ātri pārgājusi. J. Purāts dara ko varēdams. 1869. g. 24. jūnijā liek pamatu jaunam Rīgas latviešu bie-

drības namam. Šinī aktā piedalās arī biedrības dziedātāji, kas sparīgi nodzied paša koŗa vadoŗa J. Purāta komponēto („mūzikā likto“), bet skolotāja J. Rātmindera sacerēto dziesmu „Kas mūsu spēks, kas mūsu pūles“. 1869. gada 21. oktobrī atklāj Katlakalna kapsētā pieminekli Garlībam Merķelim. Svētku komitejas loceklis ir arī J. Purāts, kas ar saviem dziedātājiem pēc R. Tomsona runas pie kapa nodzied kādu moteti.

Taisnību sakot, ar to izbeidzas J. Purāta darbība Rīgas latviešu biedrības korī, jo 15. novembrī viņš jau atsakas no koŗa vadoŗa pienākumiem. Nu tikai sākas īstā Rīgas latviešu biedrības koŗa krīze. Atteicas arī Purāta vietā uzaicinātais diriģents Priedītis, tad pieņem Berndtu no Aizputes, kas aiziet 1871. g. Dziedāšanas komiteja nu izbeidz darbību, koŗa dalībnieki izklist. Tikai biedrības septītā pastāvēšanas gadā par diriģentu nāk jaunais enerģiskais skolotājs A. Ārgalis, kam J. Purāta sākot koŗa dziedāšanas mākslu izdodas nostādīt uz drošām kājām.

Trešais J. Purāta rīkotais latviešu atklātais koncerts Rīgā notiek 1869. g. 9. novembrī Rīgas latviešu biedrības zālē un tā oficiālā rīkotāja ir Labdarības biedrība. Ir uzglabājusies šī koncerta programma, kas mums dod pārskatu par tanī izpildītiem priekšnesumiem. Programma, kas aptver 10 numurus, dažāda ir nevien kompozīciju izvēlē, bet arī izpildījumos. Koncertā uzstājies jaukts un vīru koris, četri solo dziedātāji, divi sievietes — E. kundzene ar aprīņojami jauku balsi un jauniņā F. jaunkundze, kuŗai pareģota liela nākamība; vēl ir arī J. un V. kungi ar labi lokanām balsīm un drošu uzstāšanos. Starp priekšnesumiem atrodas arī Belīni variācija un Rosīni fantāzija klavierēm un divām vijolēm. Izpildītas Aota, Cöllnera, F. Gumberta un

kāda anonima autora (var domāt, ka tās komponējis pats koŗa diriŗents J. Purāts) dziesmas. Koncertam bijuŗi necerēti lieli panākumi. Klausītāji nevarējuŗi vien nopriecāties par diletantu spējām un lielo mākslas veiksmi. „Lai gan diletanti, bet viss tik jauki kārtīgi izdarīts, ka gandrīz visi gabali bija divi reizes jāspēlē un jādzied, „lasām kritiskā pārspriedumā („B. V.“, Nr. 90. 1869.). „Ka koncerts tik labi veicās, par to jāpateicas visiem, bet īpaŗi Purāta kungam, ŗo dziedātāju vadonim, kas arī koncertu rikoja. Kad mums bija iesākums tik labus augļus rādījis, tad varam cerēt, ka mums, klausītājiem vēl daudz prieka baudīšanu uz priekšdienām gaidāms.“

Bet tai vietā, lai sekmētu savu tik jauki iesākto mākslas darbu, Jūlijs Purāts daŗas dienas pēc ŗi koncerta atteicas no Rīgas latvieŗu biedrības koŗa diriŗenta pienākumiem. Nebūdams vairs biedrības koŗa diriŗents, J. Purāts pēdējo reizi savus dziedātājus vēl vada 1870. g. 19. febr. biedrības gada svētkos un jaunceltā biedrības nama iesvētīšanas dienā, nodziedot moteti „Teici to Kungu mana dvēsele“. Uz ŗo svinīgo dienu bija ieraduŗies no laukiem veseli pieci koŗi — Vecpiebalgas (dir. J. Kornets), Triķates (dir. J. Johansons), Bauskas (dir. J. Kronbergs), Līvbērzes (dir. K. Pēterons) un Mielena Lēģerplača koŗis (dir. J. Klāsons), kas visi izpildīja samācītās apsveikšanas, visnotaļ gan garīga satura dziesmas. To jau zināmā mēŗā var uzskatīt par dziesmu sacensību, pat par dziesmu svētkiem ŗaurākā nozīmē. Tas bija notikums latvieŗu dzīvē. Svētkus aprakstīdams „Baltijas Vēstnesis“ piemetina: „Pēdīgi tika vēl J. Purāta biedru dziesma dziedāta un pie tam no dziedātājiem uz biedrības zelšanu dzerts. ŗi biedru dziesma klausītājiem jo labi patika, tā kā viņa uz daudzu vēlēšanos tika vēl otrreiz dziedāta („B. V.“ Nr. 8, 1870).“

J. Purāts, kā latviešu koŗu diriŗents, koncertu rikotājs un komponists pēc tam aplūst, aiziedams dzīvot sveŗumā. Jāpaiet veseliem divpadsmit gadiem, kad par J. Purātu sāk atkal interesēties latvieŗu sabiedrība un runāt Rĩgas latvieŗu avĩzes. Tas notiek sakarā ar latvieŗu dziesmu reprezentāciju Maskavā.

IV

Purāts ir pirmais latvieŗu koŗu diriŗents, kas latvieŗu dziesmu aizveda sveŗās tautās. Lĩdz tam latvieŗi lielā pacilātībā bija nosvētĩjuŗi divus vispārĩgus dziesmu svētkus (1873. un 1880. g.), vienkopībā un jaukā dziesmu izskaņā apliecinādami, ka ir ista dziedātāju tauta. Vācu un krievu prese cildināja mūsu koŗu dziesmu prieku, koŗu disciplĩnu un daiŗo dziedāŗanu. Biedrības abi idejiskie nostrāvojumi — literāti un saimniecības vĩri atkal bija sadevuŗies rokas un darbā visur centās sapsrasties. Sekmējās visi biedrības pasākumi. Bija it kā pienācis laiks latvieŗu tautas mākslai pavērt plaŗākus apvārŗņus. Cildenās un uzslavu pilnās cittautieŗu kritikas, kā arī paŗu stingrā darba griba un kvēlainā sajūsma bija ieganst tam, ka nu latvieŗu koris ar tautas dziesmām jāved reprezentēties sveŗā tautā.

Gadĩjums nāca drĩz un tas bija izdevĩgi izkārtojams. 1882. g. vasarā Maskavā rikoja Viskrievijas mākslas amatniecības izstādi, kur piedalĩties bija aicinātas visas Krieviju apdzīvotājas tautas. Izstāde ilga cauru vasaru (atklāj 20. maijā). Tās mākslas nodaļā bija paredzēti mākslas koncerti un daŗādu tautu dziedātāju koru uzstāŗanās. Liekas, ka tas būs pamudinājis dedzĩgo latvieti architektu J. Baumanĩ, kas tobrĩd sabiedrībā bija ļoti iecienĩts, darbos enerŗisks un stipri turĩgs vĩrs, noorganizēt latvieŗu kori braukŗanai uz Maskavu. Jau pašā sākū-

mā ievērpās jautājums — kur ņemt līdzekļus, jo tāda prāva koņa pārvadāšana un uzturēšana maksāja milzu naudu. Rīgas latviešu biedrība, ko vēl nospieda jaunceltā nama parādu nasta, šim mērķim nespēja nekā dot. Subskripcijas ceļā sadabūt vajadzīgo summu nāktos vēl grūtāk, jo neviens fantastiskam plānam līdzekļus negribēja uzticēt. Tad Baumanis, ilgi nedomādams, uzņemas segt viens pats visus izdevumus un ar īsta darba vīra neatlaidību un apņēmību savu nodomu arī reālizēja. Viņš ticēja latviešu dziesmas misijai.

Baumanim Maskava vairs nebija sveša. Gadus desmit atpakaļ (1872. g.) viņš ar savu airētāju komandu tur bija sacenties airēšanas veiksmē, gūstot izcilus panākumus. Klusa doma viņu neatstāja vairs dienu un nakti: vai tādi pat panākumi latviešus nesa-gaidīja arī tagad? Vai tādas iespējas latviešiem tik drīz atkal rasies, ja gadījumu palaidīs neizmantotu gaļām?

Baumanis nebija tikai mecenāts, bet turklāt arī mūzikāli apdāvināts cilvēks, kas mīlēja dziesmas un dziedāšanu. „Uz plošiem strādājot, viņam bija izdevība noklausīties latviešu tautas dziesmās un ar sirdi un dvēseli līdzī dziedāt,“ raksta P. Kampe („Izglītības Ministrijas Mēnešraksts“, 1927. Nr. 1.). „Būs maz tādu, kas skaistās latviešu tautas dziesmas tā izprata un tā mīlēja kā viņš. Līdz savam vecumam viņš tās nevarēja aizmirst; ar žēlabām viņš atcerējies to laiku, kad viņš tās brīvi un priecīgi kā „laivinieks“ bija dziedājis.“

Lai jau laikus pienācīgi sagatavotos pirmam mākslas ceļojumam, arhitekts Baumanis sarunā par diriģentu savu mātes brālēnu Jūliju Purātu. Viņš jau ir atzīts mūziķis; koņa diriģents ar smalku mūzikālu gaumi, lieliem piedzīvojumiem. Baumanis ar savu

koŗa diriŗentu nolemj, ka tŗ saucamais Maskavas koris jŗsastŗda no izciliem dziedŗtŗjiem ar seviŗķi labŗm un skolotŗm balsim. Tas nenŗkas vairs grŗti. 34 dziedŗtŗji driz vien ir atrasti. Koŗa dalibnieki pieder pie daŗzŗdŗm latvieŗu aprindŗm, tŗ ka Maskavas vŗcu avize, rakstot par koncertu, var patiesi liecinŗt: „Blakus tikai latviski runŗjoŗam zemniekam redz piederigus no skolotŗju, tirgotŗju un mŗkslinieku aprindŗm, blakus latvieŗu zemniekam redz Rĩgas latvieŗu labŗko ģimeņu meitas“ utt.

Programmŗ uzmem ap 30 dziesmu. Lielŗko tiesu tŗs ir otros dziesmu svŗtkos dziedŗtŗs latvieŗu tautas dziesmas. Dziesmu izraudzĩtŗji izvŗlas to, kas tuvs latvieŗu sirdij, bet maz domŗ par sveŗo publiku, kam ņis dziesmas skandinŗs. Starp dziesmŗm pavisam maz jautru un drastigu, pŗrsvarŗ skumjas tautas sŗpes, kas plaŗai krievu publikai bija atgŗdinŗjuŗas svinĩgo baznĩcas dziedŗŗšanu. Koŗa tĩtajŗ dziesmu kamolŗ gan bija vietu atraduŗas daŗzas maz nozĩmĩgas cittautu dziesmas, bet latvieŗu komponistu jaunŗkie darbi bija pilnĩgi izpalikuŗi. Krievu kritiķi ir uzsvŗruŗi, ka programmas izraibinŗŗšanai bŗtu gan vajadzŗjies rast vairŗk solo dziesmu. Tas protams noskaidrojŗs tikai vŗlŗk, kad koncertu organizŗtori jau savu kļŗdu paŗi bija pamanĩjuŗi, bet labot nu bija par vŗlu.

J. Purŗta koris mŗģinŗjumus uzsŗka jau februŗrĩ, koncerti notika tikai jŗlijŗ. Koris savam uzdevumam sagatavojŗs klusŗm, bez skaļas reklŗmas, neviena nepamanĩts. Var izŗķirstĩt visas tŗ laika Rĩgas latvieŗu avĩzes, bet tur nav iespŗjams atrast kaut mazŗko informŗciju par koŗa darbību. Ne J. Baumanis, ne koŗavadonis J. Purŗts nav mĩlŗjuŗi rĩbinŗt lŗtŗs reklŗmas bungas, bet savam uzdevumam gatavojŗŗies nopietni, apdomĩgi, mŗŗķtĩecĩgi. Ar to nav teikts, ka koris bŗtu gribŗjis izvairĩties no sabie-

drības sprieduma. Tādam spriedumam bija jānāk tikai tad, kad jau darbs padarīts.

Tiešām, koŗa finansētājam un diriģentam nav bijis mazums rūpju. Viss bija jāparedz, par visu jāgādā. J. Baumanis katrā ziņā grib dziedātājus ietērt nacionālos tērpos, lai viņu uzstāšanās publikas priekšā būtu iespaidīgāka un atšķirīgāka. Tāpēc visiem koŗa dalībniekiem, sākot ar vienkāršiem koristiem un beidzot ar pašu diriģentu un solistiem, Baumanis liek šūdināt gauŗam izskatīgus un etnografiski puslīdz pareizus tautas uzvalkus, lai tas maksātu, ko maksādams. Sievietes dabū strīpotus lindrakus, sniegbaltus priekšautus un baltas jakas, kam pāri uzvilks izrakstīts tumŗš ņieburs. Dziedātājus ietērpa vienādos labi pieguļošos pelēkos vadmalas svārkos un visiem galvā melnas platmales. Pieci mēneŗi palet korim sagatavojoties. Katra dziesma atkal un atkal izmēģināta, niansēs noskaņota. Aizbraukŗanas laiks ir pienācis un tas iekrīt svelmainā vasaras kartumā.

Pirms aizbraukŗanas koncertu organizētāji Rĩgas publiku iepazĩstina ar dziedātāju sasniegumiem. Tāda publiska uzstāŗšanās bija vajadzĩga arī pašiem dziedātājiem, lai tie pierastu pie estrādes. Rĩgā notiek divi atklāti J. Purāta Maskavas koŗa koncerti — 20. un 29. jūnijā. Par ņiem koncertiem avĩzes ievieto vispārĩgus rakstus, kritiskas analĩzes nav. Atzĩst, ka koris rĩdzinieku cerĩbas patikami pārsteidzĩs, jo kopā sadevuŗies teicami spēki, koncerti krietni sagatavoti. Slavē korĩstu balsis, sadziedāŗanos, bet par programmu jau izsaka ņaubas, jo tanĩ par maz kontrastu, dziesmas lielāko tiesu izvēlētas ar vienādu raksturu, tās lēnas un nogurdinoŗas. Visjūsmĩgākais koŗa nodomu atbalstītājs un veicinātājs ir sparĩgais Vĩgneru Ernests, kas „Baltijas Zemkopĩ“ (Nr. 26 un 27, 1822) ievietojis cildinoŗus pārsprĩdumus: „Cienĩ-

jamais Purāta kungs uzpēmieš svarīgu uzdevumu, reprezentēt latviešu mūziku Krievijā. Koncerts atstāja patīkamu iespaidu. Sopranā solo balss (Martinsona jkdze) iegūst pilnīgu labpatikšanu. Viņas balss ir krietni skolota, intonācija skaidra, reģistri līdzieni un balss materiāls pietiekami bagāts; netrūkst arī labas artikulācijas." Komponists uzteic arī kopā sieviešu un vīriešu balsis.

Bet kāda nu ir Rīgas publikas izturēšana par gaidāmiem latviešu koncertiem Maskavā? Vigneru Ernests turpat savā kritikā piezīmē, ka latvieši bijuši kūtri koncerta apmeklētāji, ka puse publikas zālē bijis no vācu aprindām. Otrs koncerts gan drusku labāk apmeklēts, bet arī tas rīkotājiem nav devis gaidītos materiālos panākumus.

Dziedātāji uz Maskavu izbrauc 10. jūlijā. Koris ceļojumā dodas samazinātā sastāvā, jo daudzi labi dziedātāji jāatstāj mājās. Kā solisti piedalās soprāniste Martinsons, baritons Fr. Lepševics, sopranistu barvede ir Anna Veinberģe, vēlākā slavētā operas dziedātāja un aktrise Anna Brigadere Maija, altistu priekšgalā cienīgi stāv vēl neviena nepazītā, nīprā Dorotēja Steinberga, kas kā Dace Akmentiņa kļuva slavēta latviešu teātra aktrise. Solistu vidū atrodams arī Jurjānu Andrejs ar savu mežragu, kam līdz ar klavierēm bija jāpavada kāda Fr. Lepševica dziedātā ārija. Koŗa vadonis un dziedātāji apzinas, kādu svarīgu uzdevumu uzpēmušies, pārstāvēt latviešu mūzikas intereses svešā tautā. Pie tam tāds mākslas brauciens notiek pirmo reiz, kad gala rezultātu gŗūti iepriekš apjaust.

Pirmais reprezentācijas koncerts notiek pa ceļam Smoļenskā. Pēc 20 stundu ilga brauciena tūlīņ otrā dienā (11. jūlijā) vēl neatpūties koris stājas publikas priekšā. Dziedāšana izdodas teicami. Sevišķu piekrišanu iemanto koŗa krietnās solo dziedātājas.

Publikas simpatijas latviešu dziedātājiem nedalītas. Tā tad pirmais pārbaudījums godam veikts. Smoļenskas gubernātors pagodina dziedātājus, ielūgdams tos pie sevis azaidā. Tur atkal atskan latviešu dziesmas. Krievu avīze „Smoļenskiĭ Vestnik“ otrā dienā par koncertu ir rakstījusi: „Rīgas latviešu koŗa koncerts vasaras teātrī Lopatjinska dārzā bija pievilcis ļoti daudz publikas. Teātris bija pavisam pilns. Purāta kunga koŗa uzteikšana Rīgas avīzēs pilnīgi attaisnojas. Korim nevar noliegt cēlību un labu balsu bagātību. Vislabāk izdevās istās latviešu tautas dziesmas. Latvieši jau sen pazīstami kā dziedāšanas mīļotāji un pēdējā laikā dziedāšanas biedrības starp viņiem ļoti izplatītas. Purāta kunga koris pierādīja, ka šīs biedrības pastāv sekmīgi“.

Maskavā J. Purāta koris sniedza trīs koncertus: 16., 18. un 23. jūlijā. Visi koncerti notika pēcpusdienās ārkārtīgā svelmē izstādes mūzikas nodaļā. Pirmā koncerta laikā termometrs rādīja 40 gradus virs nulles. Tas protams mazināja apmeklētāju skaitu un pārlietu nogurdināja pašus dziedātājus. Tomēr koncertu noklausīties bija ieradušies daudzas prominentas personas (kā, piemēram konservatorijas direktors Hubers, kņazs Dolgorukovs, prof. Bogdanovs u. c.), kas uzmanīgi sekojuši koŗa dziesmām. Pēc apsveikšanas dziesmas Maskavai tūlīn atskanējuši „Kas tie tādi, kas dziedāja“, „Ko bij man tevīm sacīt“ (dziesmā piedalījušies 3 solisti), „Bārenītes asaras“, „Divi sirmi kumeliņi“, „Trīs sidraba upītes“. Koncerta otrās daļas sākumā dziedāta paša koŗa diriģenta J. Purāta pēc latviešu tautas dziesmām sacerētā „Kadriļa“, par koŗu kāds kritiķis saka: „Kadriļu dziedāja jautri, tā atrada vispārīgu piekrišanu, pat dažai vecenītei seja smaidīja, klausoties kadriļas beidzamā pantā — „Kur tad tu nu biji, āzīti manu?“ Lielu piekrišanu izpelnījās abas pēdē-

jās dziesmas „Jānīti, mans dēls“ un „Jāņu dziesmas“, kur sevišķu ievēribu guvušas abas solistes — Dace Akmentiņa un Anna Brigadere Maija. Pār pēdējās dziedājumu teikts: „Smalkā balss tik pievilcīga un skaidra, ka dziesma ik katram dziļi jo dziļi iespiedās sirdī, uzlīgojot zvaigžņu augstumos.“ Turpretīm Daces Akmentiņas balss „skanot kā zvani un iespējot aizraut cietāko sirdi.“

Otrs koncerts mākslas ziņā izdodas vēl labāk. Dziedātāji nodzied 12 dziesmas (starp tām: „Līgo laiva uz ūdeņa“, „Kur tu iesi, jauns puisīti“, „Pati māte savu dēlu“, „Savu laiku es neiešu“, „Krauklīts sēž ozolā“, „Saules meitas kroņus pin“, „Jūra malā esmu dzimis“, „Ai lieli meži“ un vairākas solo dziesmas). Lielu piekrišanu iegūst abi solisti — Martinsona jkdze un Fr. Lepševics, kuŗu daiļskanīgo dziedāšanu stipri uzslavē. Dziesmas dziedoņiem jāatkārto. No koŗa dziesmām lieli panākumi ir dziesmai „Ai lieli meži“, kas jādzied vairākas reizes. Mazāk maskaviešiem patikušas divas vīru koŗa dziedātas dziesmas. Izstādes oficiozs „Vserosijskaja Vistavka“ savā 64. num. par šo koncertu starp citu ir rakstījis „Latviešu koŗa otrs koncerts izdevās tikpat, labi kā pirmais. Publikas applausiem nebija gala. Solistus izsauca vairākkārtīgi, lai tie atkārtotu savas dziesmas.“

Trešā koncertā programmā ietelpušas vairākas abos iepriekšējos koncertos dziedātās dziesmas, bet bijušas arī jaunas. Kā latviešu, tā cittautiešu presē rīkotājiem izteikts pārmetums, ka trešā koncerta programma galvenokārt pastāvējusi no gausām, sēru pilnām dziesmām, kur īstā vieta būtu bijusi mūdrām tautas gara uzdzirkstījumam. Koris saņēmis atzinībai lielu lauru vainagu, kāda augstākas kārtas dāma pasniegusi arī dārgu dāvanu.

Koris, pēc triju nedēļu viesošanās Krievijā, Rīgā

atgriezās 30. jūlijā. „Baltijas Vēstnesī“ (nr. 173, 1882. g.) par to atrodams šāds mazliet patetiskā stilā rakstīts ziņojums: „Prieks bija uzskatīt jautrās sejas, atgriežoties atpakaļ no Krievijas pēc pastrādātā darba. Visi jutās izpildījuši uzdevumu un katrs ar lepnumu un pašapziņu zināja stāstīt par savu ceļojumu un savām veiksmēm plašajā Krievijā. Apziņa, ka latvieši nebija darijuši kaunu, bet godu, tā apziņa atmirdzēja visu acīs. Tādēļ sveiks, Maskavas kori, sveiks kora vadoni Purāta kungs!“

Kādi šim J. Baumaņa un J. Purāta vadītām kopdarbam bija panākumi? Pirmo reizi latviešiem bija nodibināts mākslinieciski augstvērtīgs dziedātāju koris, kas pilnīgi spēja reprezentēt latviešu dziesmu mākslu ārpus dzimtenes robežām. Pirmo reizi šis koris latviešu dziesmu skandināja svešā malā, likdams runāt par savus tautas estētisko kultūru un īpato gara dzīvi. Dziedātāji, kā solisti tā koristi, ar savu krietno, dziedāšanu ieguva pilnīgu publikas atzinību. Jāatceras tikai cildinošās un uzslavējošās kritikas krievu un vācu presē, lai varētu spriest par koņa mākslas sniegumiem. Tā laika lielās Maskavas avīzes „Russkija Vedomosti“, „Moskovskija Vedomosti“, „Sovremennija Isvestija“, „Mosk. Deutsche Zeitung“ u. c. atzīmē latviešu dziesmas guvumus. Arī Rīgas vācu avīze „Rigasche Zeitung“ (Nr. 168, 1882.) cildināt cildina dzidrās sieviešu balsis, koņa skanīgo dziedāšanu un „pilnīgi māksliniecisko vadīšanu“. Tālāk: Maskavas koņa koncerti visā tautā populārus darīja četrus ar izcilām spējām apveltītus latviešu dziedoņus. Ja nebūtu bijis šo koncertu, varbūt paliktu pavēni un tie pazustu latviešu mākslai. Anna Brigadere Maija jau tai pašā 1882. gada rudenī iestājas Rīgas latviešu teātri, bet Dace Akmentiņa viņas pierunāta, teātra sliekšnim pārkāpa 1886. g., kur šis ģeniālās mākslinieces gara

spējas izplauka kā brīnišķīgs zieds. Adolfs Alunāns pasteidzās teātrī saistīt arī dziedātāju Fr. Lepševicu, kas sākotnēji teātra izrādēs uzstājās starpcēlienos ar koncerta programmu, bet vēlāk savas drāmatiskās spējas ar panākumiem izmēģināja tēlojumos. Koncertdziedātāja Martinsona jaunkundze teātrī ne-saistījās; viņa arī rādījusies atklātības priekšā mazāk. Materiālā ziņā J. Purāta Maskavas korim turpretim nebija vairs tik lielu sasniegumu. Ne koncerti dziemtenē, ne svešatnē nedeva lielākus guvu-mus. Deficīts bija itin prāvs. Bet to bez kurnēšanas sedza koncerta ierosinātājs un atbalstītājs — arhitekts J. Baumanis. Kā no tā laika avizēm se-cināms, Maskavā klibojusi arī koŗa organizācija. Kā sevišķu defektu min, ka koris nav pienācīgi rūpējies par labu svešautiešu publikas informāciju, kas būtu palīdzējusi nodibināt ciešākus kultūras sa-kaŗus ar krievu sabiedrību, ar ko krietna summa pievienotos koncerta ieņēmumiem.

Maskavas koris, savu misiju veicis, pēc pārbraukšanas dzimtenē likvidējās un turpmāk kā dziedātāju vienība vairs nepastāvēja. Koris savā agrākā pilnā sastāvā Rīgā uzstājās vēl tikai vienu vienīgu reizi; tas notika koŗa diriģenta A. Ārgaļa benefices kon-certā. J. Purāts ar to savu koŗa diriģenta darbību neizbeidza. Viņam bija padomā daudz jaunu pa-sākumu. To realizēšanai 1883. gada sākumā J. Purāts organizēja jaunu vīru un jauktu kori. Tā sastāvā bija 48 dziedātāji, lielāko tiesu pilnīgi jauni dziedātāji, bet daļa bija pārnākusi no citiem koŗiem. Mēģinājumus diriģents cītīgi noturēja trīs reizes ne-dēlā, sagatavojot programmu nākamiem koncertiem. Pirmā jaunā koŗa reprezentēšanās publikas priekšā notika 1883. g. 20. febr., kad Rīgas latviešu biedrība svinēja savus 15. gadu pastāvēšanas svētkus. „Balti-jas Vēstnesis“ ieteikdams apmeklēt koncertu, rakstīja:

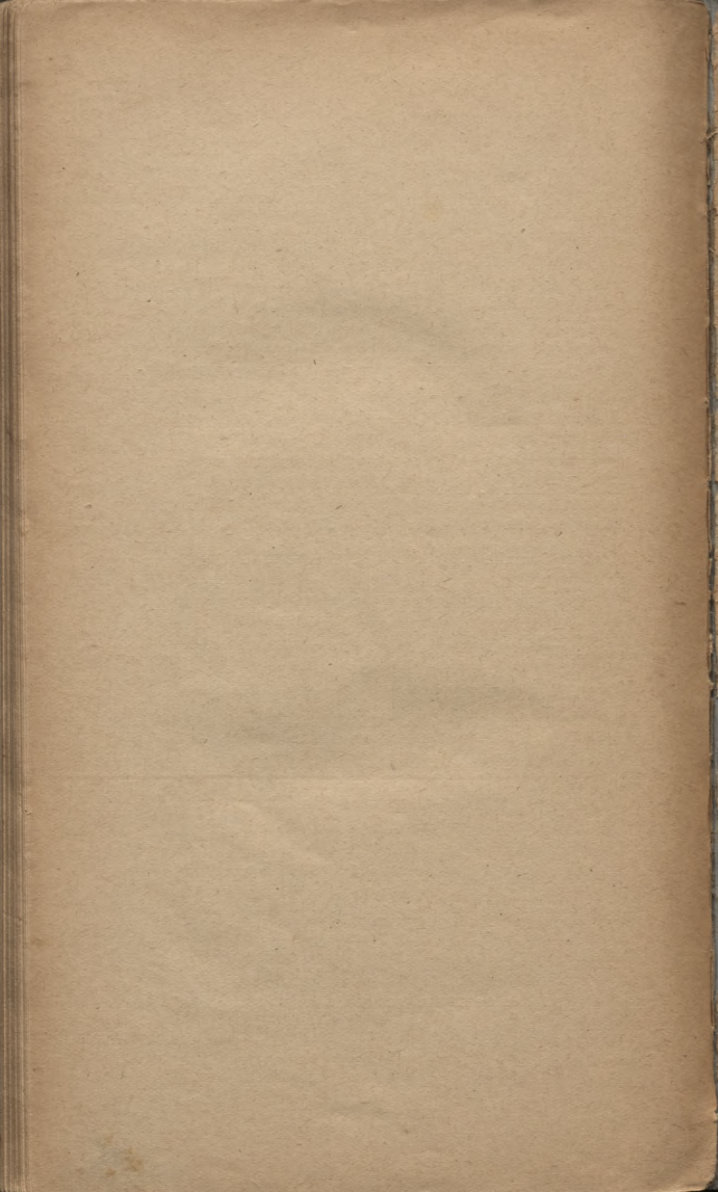
„Lasītājus daram uzmanīgus, tāpēc, ka koncertā piedalīsies koris J. Purāta kunga vadībā, kas ar saviem koncertiem Maskavā, Rīgā utt. ieguvis zināmu slavu (B. V. Nr. 41)“.

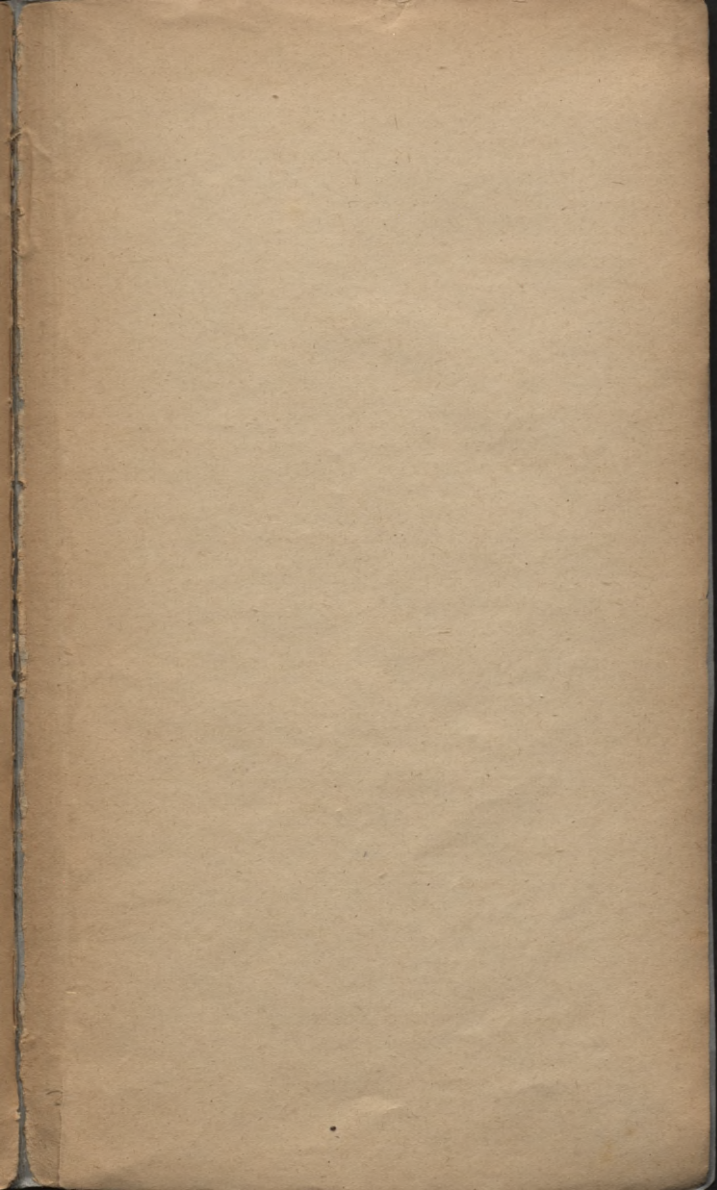
Arī šī koŗa kvalitāte augsta, iecienīts un stingrs arī diriģents. Lai gan Rīgas latviešu biedrības koris dod priekšroku jaunam korim, tomēr J. Purātam tai pašā „Baltijas Vēstnesī“ jāsaņem visai dzēlīga un ne visās vietās lietišķa un pamatota kritika. Tas tāpēc, ka bija radušies divi pretēji dziedāšanas veidi. J. Purāta diriģēšana, kas lielu vērību piešķira teksta pareizai izpratnei, izkoptai mākslas dziedāšanai, bagātām niansēm un balsu sakāpinājumiem, nebija patikusi kritiķiem, kas par vienīgu pareizu gribēja atzīt nemāksloto un vienkāršo tautas dziedāšanu. Atsauksmē kritiķis Purātam pārmet dzišanos pēc efektiem, toņu nolaušanu, kā arī dažu nošu nevajadzīgu punktēšanu (B. V. 1883., Nr. 44 un 53). Viņš galīgi pazudina arī koŗa vadoņa sacerēto un koncertā ar dižiem panākumiem izpildīto „Marijas polku“. Starp koŗa vadoni un anonīmo recenzentu izceļas asa polemika, kuŗā krasi izpaužas šie divi dažādie ieskati par koŗa dziedāšanu vispār, ne vienam ne otram neņemot virsroku.

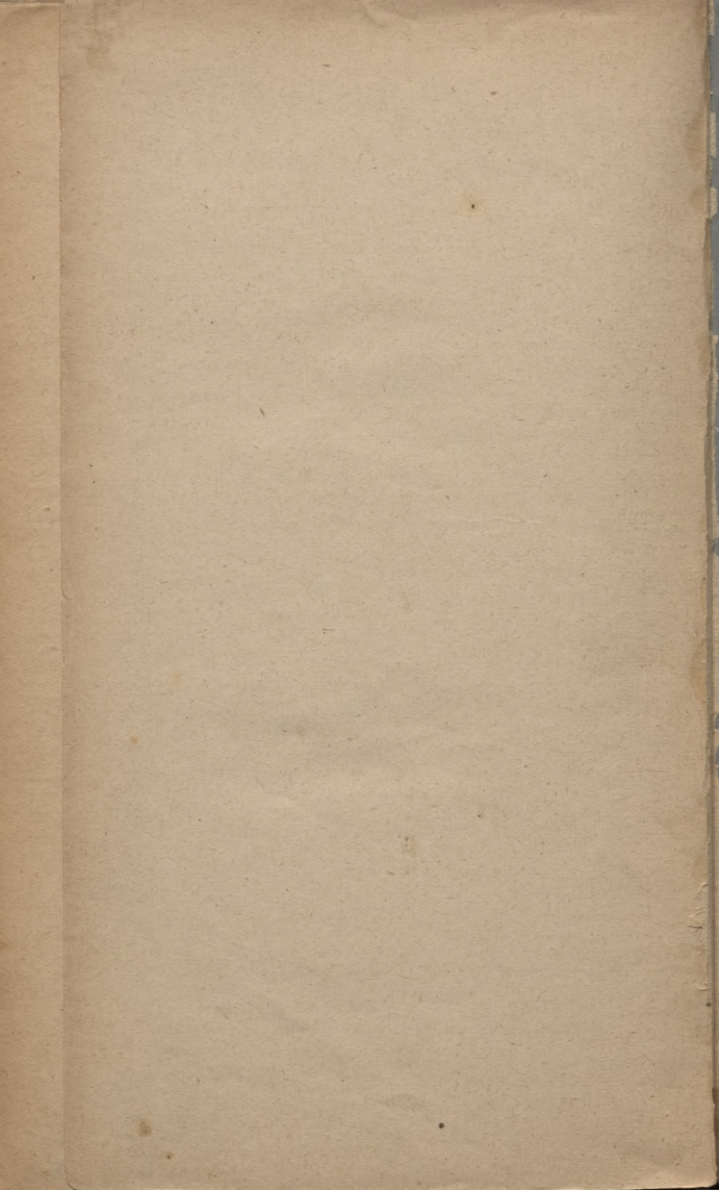
Koncerts un tam sekojošā polemika par nožēlošanu ir Jūlija Purāta pēdējā uzstāšanās latviešu sabiedrības priekšā. Svēšumā aizejot, viņam jāastāj veiksmīgi sastādītais un lielākiem mākslas uzdevumiem gatavotais koris. 14 gadus vēlāk pirmais latviešu teātra režisors un Rīgas latviešu dziedātāju koŗa pirmais vadonis Jūlijs Purāts Kauņā beidza savas dzīves gaitas. Krāšņās dižupes Ņemuna krastos ir viņa vientuļā atdusas vieta.

S A T U R S

	Lpp.
Ādams Alksnis	11
Kārlis Zariņš	41
Kārlis Skalbe	79
Edvarts Vulfs	111
Niklāvs Strunke	165
Jūlijs Purāts	222

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304046395

10